

ŠIAULIŲ VALSTYBINĖ KOLEGIJA

ŠIAULIAI STATE COLLEGE

PROFESINĖS
STUDIJOS:
teorija ir praktika

Mokslinių
straipsnių
žurnalas

2013 / 11

PROFESSIONAL
STUDIES:
Theory and Practice

Scientific
journal



ŠIAULIŲ
VALSTYBINĖ
KOLEGIJA

Šiauliai, 2013

PROFESINĖS STUDIJOS:
teorija ir praktika
2013 / 11

Leidžiamas nuo 2005 metų

Žurnalas indeksuojamas
Index Copernicus duomenų bazėje (<http://www.indexcopernicus.com/>)

Redakcijos adresas:

Aušros al. 40
LT-76241 Šiauliai
Tel. (8-41) 52 37 69
Faks. (8-41) 52 50 91
El. p. leidyba@svako.lt
www.svako.lt

Sudarytoja ir atsakingoji redaktorė / Editor-in-Chief
doc. dr. Natalija Šedžiuvienė
Šiaulių valstybinė kolegija / Šiauliai State College (LT)

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

| | |
|--|---|
| prof. habil. dr. Stefan Angielski Poviślańska aukštoji mokykla / Powiślański College in Kwidzyn (PL) | Socialiniai mokslai / Social sciences |
| doc. dr. Zhanna Caurkubule Baltijos psichologijos ir vadybos institutas / Baltic Psychology and Management University College (LV) | Socialiniai mokslai / Social sciences |
| prof. dr. Algirdas Garalis Šiaulių universitetas / Šiauliai University (LT) Šiaulių valstybinė kolegija / Šiauliai State College (LT) | Socialiniai mokslai / Social sciences |
| doc. dr. Aina Būdvytytė-Gudienė Šiaulių universitetas / Šiauliai University (LT) | Humanitariniai mokslai / Humanities sciences |
| prof. habil. dr. Vytautas Gudonis Šiaulių universitetas / Šiauliai University (LT) | Socialiniai mokslai / Social sciences |
| prof. habil. dr. Audronė Juodaitytė Šiaulių universitetas / Šiauliai University (LT) | Socialiniai mokslai / Social sciences |
| prof. dr. Roma Kačinskaitė Šiaulių universitetas / Šiauliai University (LT) Šiaulių valstybinė kolegija / Šiauliai State College (LT) | Fiziniai, Socialiniai ir Technologijos mokslai / Physical, Social and Technological sciences |
| Daiva Matonienė Šiaulių miesto mero pavaduotoja / Deputy Mayor of Šiauliai City (LT) | Socialiniai mokslai / Social sciences |
| prof. dr. Irina Plotka Daugpilio universitetas, Baltijos psichologijos ir vadybos institutas / Baltic Psychology and Management University College (LV) | Socialiniai mokslai / Social sciences |
| prof. dr. Laima Sajienė Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University (LT) | Socialiniai mokslai / Social sciences |
| prof. habil. dr. Krystyna Strzała Poviślańska aukštoji mokykla / Powiślański College in Kwidzyn (PL) | Socialiniai mokslai / Social sciences |
| prof. dr. Diana Šaparnienė Šiaulių universitetas / Šiauliai University (LT) | Socialiniai mokslai / Social sciences |
| prof. dr. Teodoras Tamošiūnas Šiaulių universitetas / Šiauliai University (LT) | Socialiniai mokslai / Social sciences |
| prof. dr. Vaclovas Tričys Šiaulių universitetas / Šiauliai University (LT) | Technologijos ir Socialiniai mokslai / Technological and Social sciences |
| doc. dr. Vladas Jūra Vaitkevičius Šiaulių universitetas / Šiauliai University (LT) | Biomedicinos ir Socialiniai mokslai / Biomedical and Social sciences |
| doc. dr. Jolita Vveinhardt Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University (LT) Šiaulių valstybinė kolegija / Šiauliai State College (LT) | Socialiniai mokslai / Social sciences |
| prof. dr. Vilma Žydžiūnaitė Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University (LT) Tampere universitetas / Tampere University (FIN) | Socialiniai mokslai / Social sciences |

Gerbiamieji skaitytojai!

Pristatome vienuoliktąjį mokslinių straipsnių žurnalą „Profesinės studijos: teorija ir praktika“. Šiame žurnalo numeryje publikuojami Lietuvos ir Latvijos aukštųjų mokyklų dėstytojų moksliniai straipsniai, kuriuose pateikiami ir analizuojami autorių atliktų tyrimų rezultatai, savitai aiškinamos teorinės ir praktinės problemos, skatinančios plačiai diskutuoti kolegoms iš kitų Lietuvos ir užsienio aukštųjų mokyklų, socialinius partnerius, studentus.

Džiugu, kad sparčiai didėja mokslinių tyrimų populiarumas, plečiasi tyrimų laukas, drąsiai peržengiamos disciplinų ribos. Žurnalas sieja įvairių mokslo krypčių empirinius ir teorinius tyrimus, skatina tarptautinį ir tarpdisciplininį dialogą, siekia būti inovatyvus – skleisti naujausius mokslinės minties ir empirinės veiklos pasiekimus. Skirtingas mokslo kryptis atstovaujančių mokslininkų požiūris į biomedicinos, socialinių ir technologijos mokslų keliamą problematiką atveria plačias mokslinės interpretacijos galimybes.

Tikimės, kad šiame žurnale pristatomi tyrimai atvers erdves naujoms mokslinėms išvalgoms ir tyrinėjimams, o žurnalas sulauks gausaus skaitytojų dėmesio ir įvertinimo.

Soc. m. dr. Natalija Šedžiuviene,
atsakingoji redaktorė,
Šiaulių valstybinės kolegijos direktorė

BIOMEDICINOS MOKSLAI

- 8 _____ **PACIENTŲ NUSISKUNDIMŲ DĖL BLOGO BURNOS KVAPO VERTINIMAS**
Jurgita Andrulienė, Lina Lideikytė
- 14 _____ **PAAUGLIŲ POREIKIS PROFESIONALIAI ODOS PRIEŽIŪRAI JAUNIMUI
PALANKIŲ SVEIKATOS PRIEŽIŪROS PASLAUGŲ IR SVEIKATINIMO
VEIKLOS KONTEKSTE**
Aleksandra Sakalauskienė, Sabina Stugienė

SOCIALINIAI MOKSLAI

- 24 _____ **STUDENTŲ ADAPTACIJOS KOLEGIJOJE YPATUMAI IR REIKŠMĖ
STUDIJŲ PROCESUI**
Vytautas Baranauskas, Viktorija Marcinkevičienė
- 31 _____ **GLOBOS NAMUOSE GYVENANČIŲ PAAUGLIŲ PATIRIAMŲ PROBLEMŲ
SĄSAJOS SU ATEITIES PERSPEKTYVOMIS**
Remigijus Bubnys, Zita Jasevičienė
- 38 _____ **KAIMO BENDRUOMENĖS NARIŲ DALYVAVIMO SOCIALINĖJE VEIKLOJE
VERTINIMAS**
Aristida Čepienė
- 44 _____ **GAMYBOS IŠTEKLIŲ AUTOMATIZUOTO PLANAVIMO SISTEMŲ TAIKYMAS
VERSLO ĮMONĖJE**
Jevgenija Filonova
- 54 _____ **ПРИМЕНЕНИЕ СРЕДСТВ АЛЬТЕРНАТИВНОГО МАРКЕТИНГА В
ПРОДВИЖЕНИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ НА ПРИМЕРЕ
БАЛТИЙСКОГО ИНСТИТУТА ПСИХОЛОГИИ И МЕНЕДЖМЕНТА**
Наталья Гросберга, Жанна Цауркубуле
- 63 _____ **LOGOPEDIJOS MODULIŲ KOKYBĖS VERTINIMAS SPECIALIOSIOS
PEDAGOGIKOS STUDIJŲ PROGRAMOS KONTEKSTE: LOGOPEDŲ
POŽIŪRIS**
Regina Ivoškuvienė, Vaiva Kašikaitė
- 72 _____ **LIETUVOS UŽSIENIO PREKYBOS SU RUSIJA TENDENCIJŲ
RETROSPEKTYVINĖ ANALIZĖ**
Deimantė Kviklienė, Fausta Smolenskienė
- 81 _____ **SOCIALINIO DARBUOTOJO REALIZUOJAMI VAIDMENYS SMURTO
PASIREIŠKIME SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE**
Laima Milkintaitė, Daiva Marcinkevičienė
- 90 _____ **DISTINCTIONS AND DISCREPANCIES BETWEEN EXPLICIT AND IMPLICIT
SELF-ESTEEM: LITERATURE REVIEW**
Elena Ozola, Irina Plotka, Andris Ozols
- 95 _____ **STUDENTŲ ASMENINĖS KARJEROS VALDYMO NUOSTATŲ KAITA
MOKYMOŠI IŠ PATIRTIES PROCESU**
Onutė Raščiuviene
- 101 _____ **ASMENŲ, TURINČIŲ FIZINĘ NEGALIĄ, DALYVAVIMO UŽIMTUMO
VEIKLOSE SUBJEKTYVUS VERTINIMAS**
Kristina Rūdytė, Inga Tamosinaitė, Vaida Ramonaitė

- 109 _____ **ИССЛЕДОВАНИЕ СВЯЗИ ЖИЗНЕСТОЙКОСТИ И МОТИВАЦИИ ДОСТИЖЕНИЯ У СТУДЕНТОВ**
Елена Шаплавская, Ирина Плотка
- 116 _____ **GLOBOS NAMUOSE GYVENANČIŲ PAAUGLIŲ PROFESINIO TAPATUMO PROBLEMŲ ANALIZĖ**
Inga Tamosinaitė, Jolanta Rimkuvienė
- 124 _____ **SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ VAIKŲ, LANKANČIŲ DIENOS VEIKLOS TARNYBA, SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ ANALIZĖ**
Nida Vaitiekienė

TECHNOLOGIJOS MOKSLAI

- 135 _____ **ATVIROJO KODO PROGRAMINĖ ĮRANGA SOCIALINIAME DARBE – STUDIJOSE IR ĮMONIŲ VEIKLOJE**
Laima Leščinskienė
- 143 _____ **STATYBOS IR REMONTO DARBŲ ORGANIZAVIMO PROBLEMŲ YPATUMAI**
Deividas Nesovas

PACIENTŲ NUSISKUNDIMŲ DĖL BLOGO BURNOS KVAPO VERTINIMAS

Jurgita Andrulienė, Lina Lideikytė

Šiaulių valstybinė kolegija
Lietuva

Anotacija

Halitozė – tai nemalonus burnos kvapas, tokiu sutrikimu skundžiasi daug pacientų. Blogas burnos kvapas gali būti įvairių negalavimų ar net sunkių ligų priežastis. Daugelis žmonių nežino terminų halitozė, ozostomija, stomatodisodija, kurie medikams suprantami, kaip nuolatinis nemalonus kvapas iš burnos. Lankydamiesi pas odontologą, pacientai šia problema paprastai nesiskundžia, nes jiems „nepatogu“ arba blogo burnos kvapo jie „nejaučia“. Jį bando įveikti burnos gaivikliais, kramtomąja guma ir burnos skalavimo priemonėmis, kurios tik trumpam pašalina nemalonus kvapą. Pagrindinė blogo burnos kvapo priežastis – nepakankama burnos higiena. Diferencinė diagnostika padeda išsiaiškinti blogo burnos kvapo priežastis. Daugelį atvejų halitozė sukelia organinių substratų – lakiųjų sieros turinčių junginių skilimas burnoje. Gramteigiama mikroorganizmai skaido seilių proteinus į amino rūgštis, o šios metabolizuojamos į sieros junginius. Neabejojama, kad veiksmingiausias blogo burnos kvapo gydymas – mechaniškai sumažinti mikroorganizmų ir jų apykaitos produktų irimo kiekį burnoje.

Straipsnyje nagrinėjama pacientų nusiskundimai dėl blogo burnos kvapo ir jų priežastys, nemalonus kvapo šalinimo būdai, apibūdinamos blogą burnos kvapą mažinančios priemonės.

Reikšminiai žodžiai: *asmeninė burnos higiena, halitofobija – blogo kvapo iš burnos baimė, halitozė, mikroorganizmai, sisteminės kilmės halitozė.*

Įvadas

Nemalonus iš burnos sklindantis kvapas nepatogiai jaustis priverčia ne tik kalbantįjį, bet ir pašnekovą, tai gali tapti netgi bendravimo nesklindumų priežastimi.

Nors iš pradžių nemalonus burnos kvapo dilema atrodo gana nereikšminga, tokį požiūrį gali pakoreguoti tas faktas, jog net 50 proc. suaugusiųjų skundžiasi nemalonių kvapu, sklindančiu iš burnos (Neliupšienė, 2006). Nemalonus kvapas susidaro dėl lakiųjų sieros junginių, atsirandančių burnos gleivinėje. Blogą burnos kvapą gali sukelti liežuvio apnašas, periodonto ligos, periimplantitas, gilūs eroziniai pažeidimai, atvira nekrozinė pulpa, perikoronaritas, gleivinės pažeidimai, gyjančios žaizdos, maisto įspraudai, apnašos, netaisyklingos dantų restauracijos, nešvarūs protezai ir sumažėjęs seilėtekis (Zykutė, 2009). Daugiau nei 85 proc. atvejų nemalonus burnos kvapo šaltinis yra nesveiki dantys arba dantenos (Urbonienė, 2004). Blogas burnos kvapas yra bakterijų veiklos padarinys, dažniausiai būdingas asmenims, kurie netinkamai arba nepakankamai gerai rūpinasi burnos higiena, nesigydančiams dantų karieso bei išsivysčius komplikacijoms – lėtinio uždegimo židiniams prie dantų šaknų. Neretai halitozė yra įvairių veiksnių padarinys. Y. Reingewirtz ir kt. (2000) nuomone, maždaug ketvirtadalis gyventojų burnos kvapas yra blogas. Apžvelgus daugybę blogo kvapo priežasčių matyti, kad blogo kvapo pagrindas yra mikrobinio proteinų skaidymo rezultatas, kuris gali pasireikšti trimis skirtingais lygiais: dantų lygiu, atsiradus kariesui ar maistui įstrigus tarp dantų, kaip nepakankama higiena ar pažeisti kontaktai; periodonto lygiu, atsiradus viršdanteniniam ir podanteniniam apnašui ar akmenims, kurie padeda formuotis periodonto kišenėms; ir liežuvio paviršiaus lygiu, nes jo anatomija palanki bakterijoms kauptis. Geriausias būdas atsikratyti nemalonus burnos kvapo – pašalinti jo priežastį. Šį reikalavimą padeda įgyvendinti asmens burnos higiena (Ketvirtis, 2006).

Jausmas, patiriamas dėl nemalonus kvapo, sklindančio iš pašnekovo burnos, žinomas daugeliui. Problema aktuali daug didesniai skaičiui žmonių nei galėtume įsivaizduoti, todėl keliami **probleminiai klausimai**: kodėl pacientai skundžiasi blogu burnos kvapu; kokių problemų patiria dėl blogo burnos kvapo ir kokias blogą burnos kvapą mažinančias priemones naudoja?

Tyrimo objektas – pacientų nusiskundimų dėl blogo burnos kvapo vertinimas.

Tyrimo tikslas – įvertinti pacientų nusiskundimus dėl blogo burnos kvapo.

Tyrimo uždaviniai:

1. Nustatyti priežastis, lemiančias pacientų blogą burnos kvapą.
2. Išsiaiškinti, kokias blogą burnos kvapą mažinančias priemones pacientai naudoja.
3. Iširti pacientų nuomonę apie blogo burnos kvapo įtaką bendravimui.

Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimo dalyviai. Tyrimas atliktas 2010 metų kovo – birželio mėnesiais. Tyrime dalyvavo 100 odontologijos klinikos pacientų, iš kurių 64 moterys ir 36 vyrai. Tikėtina, kad moterys dažniau lankosi pas gydytoją odontologą ir rūpinasi savo burnos higiena, todėl apklausoje jų dalyvavo daugiau nei vyrų. Didžioji tyrime dalyvavusių pacientų dalis yra 20 - 30 metų (37 proc.) amžiaus. Mažiausią dalį sudaro 61 ir daugiau metų turintys pacientai (1 proc.).

Anketinės apklausos metodas. Tyrimo anketa parengta iš uždarų ir pusiau uždarų klausimų bei Likerto skalės (Kardelis, 2002). Siekta išsiaiškinti demografinius aspektus, pacientų žinias bei nusiskundimus apie blogą burnos kvapą.

Literatūros šaltinių analizės metodas. Šiuo metodu siekiama rasti ir pagrįsti teorinius nagrinėjamos problemos aspektus.

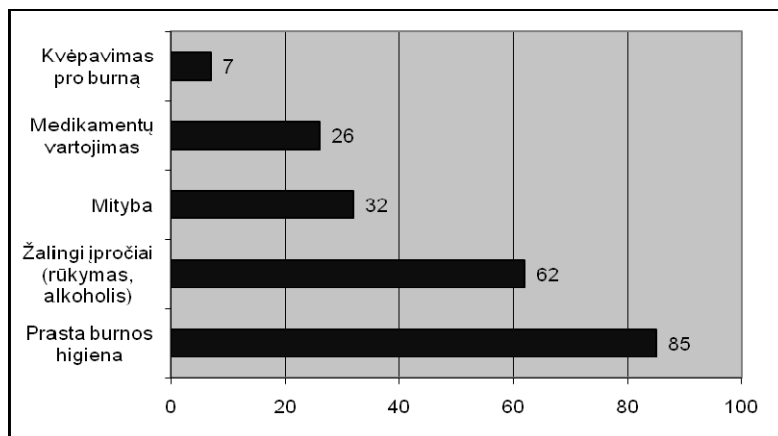
Statistiniai metodai. Tyrimo informacija apdorota SPSS 16 programa. Gauti duomenys apdoroti matematinės statistikos metodais, pateikiant procentinę rezultatų išraišką.

Tyrimo rezultatai

Anketinės apklausos rezultatai parodė, kad 54 proc. pacientų skundžiasi blogu burnos kvapu, o 46 proc. teigia priešingai, kad neturi problemų dėl blogo burnos kvapo. Pasak A. Pūrienės ir kt. (2008), kas antras suaugęs skundžiasi didesnio ar mažesnio laipsnio nemalonių kvapų iš burnos. Dažniausiai nemalonių burnos kvapą užuodžia ne pats žmogus, o aplinkiniai, nes nosies receptoriai pripranta prie nuosavo kvapo.

Lankydami pas gydytoją odontologą blogu burnos kvapu pacientai paprastai nesiskundžia. Kai kurie pacientai gėdijasi tiesaus pasakymo, nes jiems „nepatogu“ arba teigia, kad to kvapo „nejaučia“, nes prieš eidami pas odontologą, kruopščiai išsivalo dantis. Analizuojant tyrimo rezultatus pagal lytį, išaiškėjo, kad 23 proc. vyrų ir 31 proc. moterų skundžiasi blogu burnos kvapu. Manoma, kad moterys yra jautresnės užuosti kvapą, daugiau dėmesio skiria sau, todėl dažniau skundžiasi blogu burnos kvapu (Pūrienė ir kt., 2008). Didžiausią dalį nusiskundimų dėl blogo burnos kvapo sudaro 20 – 30 metų amžiaus pacientai.

Tyrimo rezultatai rodo, kad, iš blogu burnos kvapu besiskundžiančiųjų pacientų, 33 proc. blogą burnos kvapą jaučia jau keletą metų. Didžiausia dalis, t.y. 70 proc. pacientų, blogą burnos kvapą jaučia ryte, tik pabudus. Blogas kvapas dienos metu kinta, nes keičiasi lakių sieros junginių išsiskirimas. Naktį, sumažėjus seilių išsiskyrimui, blogėja savaiminis burnos apšalimas, dėl to atsiranda rytinis blogas burnos kvapas. Dienos metu blogas burnos kvapas mažėja dėl liežuvio apšalymo, seilių išsiskirimo valgant, čiulpiant ar kalbant.



1 pav. Veiksniai, sukeltys blogą burnos kvapą

Pagrindinė blogo kvapo iš burnos priežastis – prasta burnos higiena (žr. 1 pav.) arba, pasak M. Reiss ir G. Reiss (2000), nekontroliuojamas Gr- anaerobų dauginimasis. Šie mikroorganizmai skaido aminorūgštis, leptonus, baltymus, esančius burnoje, ir šitaip sudaro nemalonių kvapą skleidžiančius junginius: metilmerkaptaną, sieros vandenilį ir dimetilsulfidą. Šie dvokiantys, lakūs sieros junginiai susidaro vykstant pūvimui. Turi reikšmę ir išsiskiriančių seilių kiekis, seilių pH. Nemalonus kvapas iš burnos būna tik esant neutraliam seilių pH. Esant rūgščiai aplinkai anaerobų augimas sumažėja. Sumažėjus seilėtekiui, atsiranda geresnės sąlygos mikroorganizmų kaupimuisi ant dantų, minkštųjų audinių ir protezų. Burnos audinių uždegimai, išopėjimai sergant opiniu nekrozinu gingivitu ir periodontitu, grybeliniais, virusiniais burnos susirgimais, raudonąja plokščiąja kerplige, sisteminė vilklige ir kt., sukelia blogą kvapą iš burnos (žr. 1 lentelę).

Apie blogą kvapą po gausaus valgio ir gėrimų daugelis gerai žino. Tyrimo rezultatai parodė, kad 32 proc. apklaustųjų mano, kad jų mityba turi įtaką blogam burnos kvapui. Lakūs

aromatiniai junginiai susidaro iškvepiant pro plaučius po absorbcijos ir metabolizmo tokius produktus, kaip alkoholis, svogūnai, česnakai, riebus maistas. Taip pat yra žinomas „alkio kvėpavimas“, atsirandantis esant anoreksijai ar badaujant, sumažėjus riebalų ir baltymų apykaitai. Šiais atvejais plaučiai pradeda išskirti lakius sieros junginius.

Nemalonus burnos kvapas dažnai atsiranda dėl žalingų įpročių. Tyrimo rezultatai parodė, kad didžioji dalis respondentų turi žalingų įpročių – tai sudaro 62 proc. apklaustųjų, iš kurių 53 proc. rūko, o 47 proc. vartoja alkoholį. Alkoholio vartojimas bei rūkymas gali turėti įtakos blogam burnos kvapui atsirasti. Rūkančių, vartojančių alkoholį uoslės receptoriai ne taip jautriai analizuoja kvapą. Pavartojus alkoholio ar surūkius cigaretę kiekvienas jaučia nemalonų burnos kvapą, kad jį sumažintų naudoja įvairias maskuojamąsias priemones blogo burnos kvapo pašalinimui.

1 lentelė

Halitosis dėl burnos ir veido žandikaulių patologijos (Pūrienė, 2008)

| Burna | Nosis ir paranosiniai sinusai | Gerklės ir tonzilių sritis |
|--|--|--|
| Periodonto patologija Opinis nekrozinis givivitas, periodontitas Kserostomija Grybelinės infekcijos Opinės ligos Įvairūs pūsleliniai bėrimai Daugybinis kariesas Vėžio žaizdos | Virusinis rinitas Bakterinės infekcijos Svetimkūniai Sinusitai Vėžiniai audinių irimai | Viršutinių kvėpavimo takų infekcijos Tonzilitas Tonzilektomija Peritonziniai pūlynai Retrofaringiniai pūlynai |

Ne burnos kilmės nemalonus kvapas iš burnos – halitosis, gali būti dėl virškinamojo trakto ligų (gastroezofaginio reflukso, stemplės divertikulito ar kt.). Viršutinių ir apatinių kvėpavimo takų ligos taip pat gali sukelti blogą burnos kvapą. Pūlingi nosiaryklės ir migdolinių liaukų uždegimai, nosies augliai ir svetimkūniai, sloga, sinusitas bei pūlinės plaučių ligos sudaro 3 proc. visų blogo burnos kvapo priežasčių (Pūrienė ir kt., 2008).

Kvapas iš burnos padeda diagnozuoti keletą susirgimų, tokių kaip sifilis, burnos vėžys, cukraligė, kepenų ligos. Sergant vėžiniais susirgimais, prasidėjus antrinei infekcijai, atsiranda blogas kvapas. Dažni nusiskundimai blogu kvapu atsiranda dėl audinių pažeidimo po radioterapijos ir chemoterapijos. Dėl sisteminės patologijos atsiranda burnos sausumas, audinių nekrozė, bendras nusilpimas, bloga burnos higiena ir blogas kvapas iš burnos. Žinomas fetor hepatitis – dėl kepenų detoksikacijos funkcijos pakitimų, ureminis kvėpavimas – žuvies kvapas dėl šlapalo skylimo seilėse, acetoninis kvėpavimas būdingas sergantiems cukralige (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Sisteminės kilmės halitosis (Pūrienė, 2008)

| Plaučių ligos | Skrandžio ir žarnyno patologija | Kepenų ligos | Inkstų patologija | Kitos ligos |
|--|--------------------------------------|----------------------------|-----------------------|--|
| Plaučių pūlynas Bronchektazė Empiema Tuberkuliozė Pniaumonijos | Gastroezofaginė karcinoma Išvarža | Cirozė Kepenų karcinoma | Inkstų nepakankamumas | Diabetas Virškinimo sutrikimai Kraujo diskrazijos Reumatinis karščiavimas Sifilis Imunodeficitinis sindromas Histiocitozė X Šergeno sindromas Mikuličiaus liga Neuropsichiniai susirgimai |

26 proc. tyrime dalyvavusių pacientų teigia, kad vartoja vaistus. Medikamentai gali sukelti būkles, lemiančias blogo kvapo atsiradimą. Tiesioginis medikamentų poveikis pasireiškia, kai vaistai organizme skyla iki lakių nemalonaus kvapo junginių išsiskiriančių pro plaučius, o netiesioginis - kai medikamentai sukelia burnos sausumą, veikia burnos mikroflorą, keičia burnos gleivinę, skonio ir uoslės receptorių jutimus. Sumažėja seilėtekis, suaktyvėja baltymų

puvimo procesai, dėl to gali keistis burnos pH, burnos mikrofloros sudėtis (Lee ir kt., 2006). Medikamentai, vartojami širdies ligoms gydyti, antihistamininiai preparatai, kraujospūdį mažinantys, antidepressiniai, antineoplastiniai medikamentai sukelia sausumą burnoje, kartu ir nemalonų kvapą. Asmenims, ilgai vartojantiems antibiotikų, steroidų, turintiems imunodeficitą sindromą, nustatoma kandidozė ir nemalonus burnos kvapas. Vartojant grizeofulvino penicilino, ličio preparatų būna skonio ir uoslės pakitimai, tokie pacientai būna per daug kritiški dėl savo kvapo iš burnos. Subjektyvus blogas kvapas iš burnos gali būti ir tada, kai organizme trūksta cinko, sergantiems įvairiomis psichozėmis.

Siekta išsiaiškinti, ar pacientai jaučia psichologinį diskomfortą dėl blogo burnos kvapo. Tyrimo rezultatų duomenimis trečdalis (32 proc.) pacientų dėl to jaučia psichologinį diskomfortą, 52 proc. – retkarčiais jaučia psichologinį diskomfortą, o 16 proc. – diskomforto nejaučia. Pacientai, patiriantys psichologinį diskomfortą, bijo, kad blogas burnos kvapas atgraso kitus žmones ir trukdo jų santykiams. Dažniausiai psichologinį diskomfortą dėl blogo burnos kvapo patiria 20–30 metų (9 proc.) ir 41–50 metų (10 proc.) pacientai.

Šiuo metu manoma, kad blogas kvapas iš burnos atsiranda dėl burnos mikroorganizmų, ypač anaerobinių bakterijų, išskiriančių lakius sieros bei kitus junginius. Todėl pagrindinis gydymo tikslas yra mechaniniu ar cheminiu būdu sumažinti bendrą mikroorganizmų burnoje kiekį (Neiders, Ramos, 1999). Vadinas, dantų lygiu reikia gydyti paciento dantis ir jį apmokyti efektyvios burnos higienos (kaip naudoti dantų šepetėlį, higieninį siūlą ir kt.). Periodonto ligos paprastai gydamos rankiniu būdu ar ultragarsu nugramdant infektuotą cementą. O liežuvio apnašas nugramdomas specialiu liežuvio gramdikliu. Visas šias mechanines priemones papildo cheminės medžiagos: saldainiai ar kramtomosios gumos, maskuojančios blogą kvapą ir antibakterinės medžiagos, pvz., chlorheksidinas ar sangvinarinas.

Nemalonus kvapo gydymas prasideda nuo geros burnos priežiūros. Tinkama burnos priežiūra, nuvalant visų dantų paviršius, neužmirštant tarpdančius išvalyti krapštukais ar dantų siūlais, liežuvio valymas dantų šepetėliu ar liežuvio gramdikliu, burnos skalavimas skalavimo skysčiais, silpnina nemalonų burnos kvapą.

17 proc. pacientų visada naudoja dantų pastą, kuri rekomenduojama kaip labai efektyvi šalinant blogą burnos kvapą (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Priemonių, mažinančių blogą burnos kvapą, naudojimas

| | Visada | Dažnai | Kartais | Niekada |
|--|--------|--------|---------|---------|
| Vartoju kramtomąją gumą | 21 | 41 | 32 | 6 |
| Naudoju dantų pastą, kuri rekomenduojama kaip labai efektyvi šalinant blogą burnos kvapą | 17 | 16 | 39 | 28 |
| Naudoju burnos dezodorantus ar gaiviklius | 1 | 5 | 15 | 79 |
| Naudoju burnos skalavimo skysčius | 12 | 15 | 37 | 36 |
| Valau liežuvį | 15 | 20 | 29 | 36 |
| Užsidengiu burną bendraudamas (-a) su kitais žmonėmis | 3 | 13 | 27 | 57 |
| Vengiu žmonių | 2 | 2 | 27 | 57 |

Siekiant sumažinti ar pašalinti blogą kvapą, ypatingą dėmesį reikia atkreipti į liežuvio valymą. Reikia nepamiršti valyti liežuvį dantų šepetėliu ar specialiu liežuvio gramdikliu kartą per dieną. Tyrimo metu paaiškėjo, kad tik 15 proc. apklaustųjų valo liežuvį liežuvio gramdiku.

21 proc. apklaustųjų blogo burnos kvapo sumažinimui visada naudoja kramtomąją gumą. Iš tiesų, valydamas dantų paviršius, kramtomoji guma pašalina dantų apnašą. Kramtomoji guma gali būti gaminama su cheminiais priedais, pvz., fluoridais ar chlorheksidinu, kurie turi antibakterinių savybių. Be to, kramtomosios gumos veiksmingumas patvirtintas kliniškai (Reingewirtz ir kt., 2000).

Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, ar pacientai naudoja burnos skalavimo skysčius. Rezultatai parodė, kad skalavimo skystį visada naudoja 12 proc. pacientų, o niekada nenaudoja – 36 proc. pacientų. Skalavimo skysčių priešbakterinį poveikį galima įvertinti pagal tai, kiek jis mažina bakterijų kiekį seilėse. Vertinant šiuo požiūriu, chlorheksidinas yra efektyviausias, tačiau ir triklosanas bei cinko chloridas bakterijų kiekį seilėse mažina. Daugelis skalavimo tirpalų, parduodamų kaip blogą kvapą iš burnos mažinančių priemonių, poveikis moksliskai nepagrįstas, nėra duomenų, kad jie mažintų apnašą, bakterijų kiekį ir blogą kvapą. Įmanoma, kad šie skalavimo skysčiai ir mažina blogą kvapą iš burnos, tačiau, neturėdami mokslinių įrodymų apie jų efektyvumą, odontologai ar burnos higienistai nelinkę jų rekomenduoti savo pacientams.

Remiantis tyrimo rezultatais, galima teigti, kad didžioji dalis pacientų niekada nenaudoja burnos dezodorantų ar gaiviklių (79 proc.), o visada juos naudoja tik 1 proc. pacientų.

Dažniausiai dezodorantai ar gaivikliai maskuoja blogą kvapą iš burnos, tačiau šis poveikis yra labai trumpas.

Gyvename intensyviai bendraujančioje visuomenėje, kur tarpasmeninė komunikacija yra tapusi bene svarbiausiu visos pažangos stimulu. Su kitais žmonėmis kalbame visur – namuose, darbe, parduotuvėje, svečiuose, todėl būtina, kad dantys būtų švarūs, o iš burnos nedvelktų koptus kvapas. Nors dabar balti dantys ir gaivus burnos kvapas yra tapę norma, tačiau 84 proc. pacientų dėl blogo burnos kvapo nevengia žmonių, o 57 proc. – bendraudami niekada neužsidengia burnos. Tik 2 proc. pacientų dėl nemalonus burnos kvapo vengia žmonių, 3 proc. – bendraudami visada užsidengia burną (žr. 3 lentelę).

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, ar pacientai jaučia blogą burnos kvapą iš artimųjų (draugų, tėvų, giminaičių). Daugiau nei pusė (60 proc.) pacientų iš artimųjų blogą burnos kvapą jaučia kartais, o 32 proc. – pastoviai. Analizuojant, kaip jaučiasi pacientai, kai iš jų artimųjų sklinda nemalonus burnos kvapas, pusė apklaustųjų teigia, kad laikosi nuo to žmogaus toliau, o 18 proc. nusuka veidą. Kaip bebūtų keista, net 22 proc. pacientų artimojo blogas burnos kvapas netrikdo. Tyrimo rezultatai parodė, kad žmonių elgesys nepriklauso nuo paciento blogo burnos kvapo. Tačiau pacientai mano, kad blogas burnos kvapas neigiamai veikia jo santykius su kitais žmonėmis. Nutoldamas nuo žmogaus, iš kurio burnos sklinda blogas kvapas, jis tai daro nesąmoningai.

Išvados

1. Dažniausiai pacientai skudžiasi odontogeninės kilmės halitoze, t. y. bloga burnos higiena, nekontroliuojamas mikroorganizmų susikaupimas ant liežuvio nugarėlės, maisto likučių susikaupimas tarpdančiuose, nevalomi dantų protezai, didelės kariozinės ertmės. Dalis pacientų vartoja vaistus, todėl tikėtina, kad medikamentai gali sukelti burnos sausumą ir nemalonų burnos kvapą. Nemalonų burnos kvapą sukelia ir tam tikri maisto produktai bei žalingi įpročiai (rūkymas, alkoholis).

2. Pagrindinė pacientų blogo burnos kvapo šalinimo priemonė – kramtomoji guma. Kramtomoji guma stimuliuoja seilių išsiskyrimą bei mechaniškai nuvalo dantų paviršius.

3. Pacientų bendravimas nepriklauso nuo jų blogo burnos kvapo. Pacientai dėl to nevengia žmonių, o bendraudami niekada neužsidengia burnos. Tačiau nuo žmogaus, iš kurio sklinda nemalonus burnos kvapas, laikosi toliau.

PATIENT COMPLAINTS ABOUT BAD BREATH ASSESSMENT

Halitosis - is an unpleasant mouth odor, this disorder, many patients complain. Bad breath can be caused of various ailments and even serious illnesses. Many people do not know the terms halitosis, ozostomija, stomatodisodija, medical staff who understood how to continuous bad breath. By visiting the dentist, patients usually complain of this problem, or because they are inconvenient to bad breath, they feel.

By visiting the dentist, patients usually complain of this problem, or because they are inconvenient to bad breath, they feel. It tries to cope with the mouth fresheners, chewing gum and rinsing the mouth means that for a short period removes the odor. The main cause of bad breath - lack of oral hygiene. Differential diagnosis helps to clarify the cause of bad breath. Many of the cases, halitosis is caused by organic substrates - the volatile sulfur compounds decay in the mouth. Gram positive micro-organisms decompose the salivary proteins to amino acids, and the metabolism to sulfur compounds. There is no doubt that the most effective bad breath treatment - mechanical reduction of microorganisms and their metabolic breakdown products in volume in the mouth.

The article examines patients complaints about bad breath and causes an unpleasant odor removal techniques described bad breath mitigation measures.

Key words: *personal oral hygiene, halitosis, microorganisms, systemic origin of halitosis.*

Literatūra

1. Kardelis K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas.
2. Ketvirtis L. (2006). Nemalonus burnos kvapas – halitozė. *Stominfo*. Kaunas, 47–48.
3. Lee H, Kho H.S, Chung J. W, Chung S. C, Kim Y. K. (2006). Votalite sulfur compaunds produced by *Helicobacter pylori*. Nr. 3. P. 421-426.
4. Neiders M, Ramos B. (1999). Blogas kvapas iš burnos. *Quintessenz Lietuva*. Vilnius. Nr. 5. P. 28- 37.
5. Neliupšienė R. (2006). Nemalonus burnos kvapas – išėitis yra. *Odontologo patarimai*. Kaunas. Nr. 7. P. 3.

6. Pūrienė A, Budginaitė R, Bendinskaitė R, Kairienė E, Matulienė G, Rimkuvienė J, Žostautienė D, Andrulienė J, Adomaitienė R, Linkevičius T, Rutkūnas V, Grigaitė G, Gaigalaitė I, Purlienė I. (2008). *Burnos higienisto veikla: teorija ir praktika*. Vilnius. P. 355-361.

7. Reingewirtz Y, Girault O, Reingewirtz N, Senger B, Tenenbaum H. (2000). Kramtomųjų gumų mechaniniai ir laikinuosius sieros junginius mažinantys efektai: tiriamosios ir kramtamosios gumos be priedų palyginimas su kontroline grupe. *Quintessenz Lietuva*. Vilnius. Nr. 1. P. 44- 53.

8. Reiss M, Reiss G. (2000). Bad breath- etiological, diagnostic and therapeutic problems. *Wien Med Wochenschr*. P. 98-100.

9. Urbonienė D. (2004). Halitozė, arba nemaloniai kvepiantys prisiminimai. *Sveikas žmogus*. Kaunas. Nr. 2. P. 24.

10. Urbonienė D. (2005). Pergalinga kova su blogu burnos kvapu. *Sveikas žmogus*. Kaunas. Nr. 12. P 32.

11. Zykutė I. (2009). Halitozė. *Stominfo*. Kaunas. Nr. 3. P. 6-12.

Įteikta: 2010 m. spalio 6 d.

Priimta publikuoti: 2010 m. gruodžio 2 d.

Pakartotinai priimta publikuoti:

2013 m. sausio 14 d.

Pastaba: straipsnis publikuojamas pakartotinai, patikslinus straipsnio autorius. To paties pavadinimo straipsnį, publikuotą žurnale „Profesinės studijos: teorija ir praktika“ 2010 m. Nr. 7 (ISSN 1822-3648) laikyti negaliojančiu.

PAAUGLIŲ POREIKIS PROFESIONALIAI ODOS PRIEŽIŪRAI JAUNIMUI PALANKIŲ SVEIKATOS PRIEŽIŪROS PASLAUGŲ IR SVEIKATINIMO VEIKLOS KONTEKSTE

Aleksandra Sakalauskienė, Sabina Stugienė
Šiaulių valstybinė kolegija
Lietuva

Anotacija

Straipsnyje aptariama jaunimui palankių sveikatos priežiūros paslaugų ir sveikatinimo veiklos samprata, analizuojamos paauglių odos priežiūros problemos, naudojamos priemonės šioms problemoms spręsti. Išsiaiškinta, kokiomis odos priežiūros paslaugomis naudojasi paaugliai, koks profesionalios odos priežiūros paslaugų poreikis. Atliktu kiekybiniu tyrimu nustatyta, kad dauguma paauglių turi odos problemų, todėl teigia, jog naudotųsi odos ligų gydytojų ir profesionalių odos priežiūros specialistų kosmetologinėmis paslaugomis. Paaugliams stinga reikiamos informacijos, individualių odos priežiūros profesionalų konsultacijų ir švietėjiškos medikų veiklos odos higienos ir priežiūros temomis.

Reikšminiai žodžiai: paaugliai, poreikis, sveikatos priežiūros paslaugos, sveikatinimo veikla, profesionali odos priežiūra.

Išvadas

Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) skiria vis didesnę dėmesį paauglių sveikatos priežiūros tobulinimo klausimams, tačiau, nepaisant to, paaugliai yra vienintelė išsivysčiusių šalių visuomenių amžiaus grupė, kurios sveikatos rodikliai negerėja (Jaruševičienė, 2008). Tinkama, prieinama paaugliams sveikatos priežiūra sudaro prielaidas darniai paauglių raidai. PSO parengta paaugliams palankios sveikatos priežiūros strategija, akcentuodama specifinius paauglystės amžiaus tarpsnio poreikius, rekomenduoja sveikatos paslaugas teikti, skatinant nepilnamečių autonomiškumą, nemokamai arba paaugliams priimtina kaina. Paslaugos gali būti teikiamos sveikatos priežiūros įstaigose, jaunimo užimtumo centruose, mokyklose. Paaugliams palankios sveikatos paslaugos – visavertė, aukštos kokybės ir paaugliams prieinama sveikatos priežiūra, atliepanti jų poreikius ir lūkesčius, bei jų poreikiams adaptuotas sveikatos mokymas (WHO, 2000). Paauglių sveikatos priežiūra turėtų būti orientuota į paaugliams susirūpinimą keliančias problemas bei nepalankių sveikatai veiksnių šalinimą, taip pat į pagalbą, išgyvenant krizę ar sunkų laikotarpį ir siejama su kitomis paaugliams skirtomis paslaugomis. Didesnė orientacija į potencialių sveikatos paslaugų vartotojų lūkesčius gali būti reikšmingu veiksniu, užtikrinančiu kokybišką sveikatos mokymą apie brendimą, reprodukcinę sveikatą, higieną (Jaruševičienė, 2008). PSO nuostatose dėl palankios paaugliams sveikatos priežiūros nurodomos būtinosios sveikatos priežiūros paslaugos, viena iš jų – informacijos ir konsultacijų apie paauglystės metais vykstančius pokyčius, individo elgseną ir prieinamus pagalbos šaltinius, teikimas (WHO, 2000). Lietuvoje esama palankių paaugliams sveikatos priežiūros paslaugų patirties: 2003–2005 m., remiant Jungtinių Tautų vystymo programai (JTP), įgyvendintas projektas „Jaunimui palankios paslaugos Lietuvoje“, didžiausias dėmesys skirtas paauglių reprodukcinei sveikatai, bendraamžių vadovų mokymui, lytiniam švietimui bei psichologinei paramai (Youth Friendly Services in Lithuania, 2005), šios veiklos įgyvendinamos ir pastaruoju metu. 2011 m. šalies Sveikatos mokymo ir ligų prevencijos centras organizavo respublikinį mokinių straipsnių konkursą, skatinantį paauglius rašyti apie paauglystės laikotarpiu susirūpinimą keliančias problemas, tačiau iki šiol neatkreiptas dėmesys į galimybes analizuoti paauglių poreikį spręsti su išvaizda susijusias problemas.

Paauglystė yra vienas iš reikšmingiausių asmens raidos etapų, įvardijama kaip kritinis amžiaus tarpsnis (Žukauskienė, 2012). Išvaizda yra ne tik ryškiausias paauglio savo lyties tapatumo aspektas, bet ir svarbus kriterijus, pagal kurį visuomenė jį vertina ir priima (Stonkienė, 2003; Vaičiulienė, 2004). Patraukli išvaizda yra pagrindinis socialinį grįžtamąjį ryšį sąlygojantis veiksnys, turintis įtakos žmogaus kūno vaizdai. Savo išvaizdos neatitikimas visuomenėje priimtam grožio standartui formuoja neigiamą savęs vaizdą, didina nepasitenkinimą savo kūnu ir mažina savivertę (Jonelienė, Gumuliauskienė, 2008), o tai gali sukelti labai skaudžias pasekmes tiek fizinei, tiek psichinei paauglių sveikatai (Černius, 2006). Dažnai paauglės mergaitės, siekdamos sukurti jaunos moters įvaizdį, noriai perka rinkos siūlomą kosmetiką. Joms kuriamos prekės daro didelį poveikį dėl itin svarbių paauglystės gyvenimo aspektų – savivaizdžio ir tapatumo (Harris, 2005). Nepasitenkinimas savimi išryškėja brendimo pradžioje, maždaug apie 13-uosius gyvenimo metus, kai dėl hipofizės išskiriamų gonadotropinių hormonų poveikio sparčiai keičiasi kūnas (Armonaitė-Engelmanienė, 2008; Vaičiulienė, 2004, Tutkuvienė, 2007).

Oda yra žmogaus sveikatos būklės veidrodis, kuriame atsispindi endokrinių liaukų veiklos ir medžiagų apykaitos sutrikimai, virškinimo, kvėpavimo, kraujotakos sistemų ligos (Дрибноход, 2012), todėl itin svarbu žinoti, kaip prižiūrėti odą, kada nepakanka odos higienos, kada gali pagelbėti kosmetikos priemonės, kurie iš kosmetikos gaminių yra tinkami (Mačiūnas, 2006). Kosmetikos gaminy-preparatas, skirtas išorinėms kūno dalims tik/ar valyti, kvėpinti, pakeisti išvaizdą, apsaugoti ir/ar palaikyti jų gerą būklę (HN 62:2003). Siekiant užtikrinti šiems gaminiams saugą, keliami Europos Bendrijos reikalavimai ingredientų kontrolei (Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr.1223/2009 dėl kosmetikos gaminių), tačiau paauglystėje pasirinkti konkretaus asmens odai tinkančią priemonę tenka pačiam, taigi kompetentingų profesionalų konsultavimo veikla gali užtikrinti tinkamą pasirinkimą.

Paprastieji jaunatviniai spuogai (lot. k. acne vulgaris) nustatomi nuo 35 iki 85 proc. paauglių, atsiranda paaugliams apie 12–14-uosius gyvenimo metus, išryškėja mergaitėms 15–17-aisiais gyvenimo metais, vaikinams – apie 17–19-uosius metus, vaikinai serga sunkiau ir ilgiau (Aukštakalnienė, 2008; Balevičienė, 2003; Katsambas, 2005; Mitchel, 2006). Daugelis paauglių, kurie turi paprastuosius spuogus, išgyvena nemažai psichologinių problemų: praranda pasitikėjimą savimi, nenori bendrauti su bendraamžiais, atsisako pramogų. Psichologinė parama turi didelę reikšmę paaugliams, todėl konsultuojamasis išsamus pokalbis gali sušvelninti problemas. Kasdieninė odos priežiūra yra labai svarbi spuogų profilaktikai. Valymo procedūrų tikslas – susikaupusių lipidų bei bakterijų pašalinimas, todėl svarbu pasirinkti tinkamas spuoguotos odos priežiūros priemones (Дрибноход, 2012; Yarosh, 2008; Mačiūnas, 2006).

Gdyti paprastuosius spuogus būtina (Aukštakalnienė, 2008; Balevičienė, 2003; Родионов, 2011) asmenims, kuriems yra sustiprėjusi riebalų sekrecija bei atsiradę komedoniniai pakitimai, gydymo pagrindą sudaro tinkama ir reguliari higieninė odos priežiūra. Šiuolaikiniai principai, koreguojantys riebią ir spuoguotą odą, yra: hiperkeratozės mažinimas, suragėjusių ląstelių pašalinimas nuo odos, riebalų sekrecijos mažinimas, gydymas nuo uždegimo, bakterijų naikinimas ir normalios mikrobiosintezės atkūrimas, normalius odos pH atstatymas (Labutienė, 2005; Lapinskaitė, 2002; Navickaitė, 2003; Petkevičius, 2004; Родионов, 2011; Valiukevičienė, 2005).

Kosmetologai, koreguojant spuoguotą odą rekomenduoja profesionalią odos priežiūrą: odos valymą, odos šveitimą ir kt. (Дрибноход, 2012; Margolina, 2005); odos ligų gydytojai dermatologai (Petkevičius, 2004; Razukevičius, 2005; Родионов, 2011) akcentuoja, kad, siekiant išvengti galimų komplikacijų, derėtų vengti naudoti kosmetines ir gydymo priemones be gydytojo konsultacijos. Paprastieji spuogai, užtikrinus tinkamą priežiūrą, yra visiškai kontroliuojami, tuo tarpu dekoratyviosios kosmetikos ingredientai pasižymi komedogeniniu poveikiu: užkemša riebalinių liaukų latakus, sukelia naujų komedonų formavimosi riziką (Margolina, 2005; Родионов 2011).

Vadovaujantis jaunimui palankios sveikatos priežiūros idėja ir šalyje įgyvendinamos sveikatinimo veiklos galimybėmis, siekiant orientacijos į paaugliams susirūpinimą keliančias problemas, esama prielaidų profesionalios odos priežiūros paslaugų plėtotei. LR Sveikatos sistemos įstatymas sveikatinimo veiklą apibrėžia, kaip asmens sveikatos priežiūrą, visuomenės sveikatos priežiūrą, farmacinę ir kitą sveikatinimo veiklą, kurios rūšis ir reikalavimus ją vykdančioms subjektams nustato Sveikatos apsaugos ministerija. Ši veikla užtikrina sveikatos priežiūros kokybę, kuriant palankią sveikatai aplinką, stiprinant sveikatą, šalinant rizikos veiksnius, galinčius sukelti ligas, formuojant teigiamą požiūrį į savo sveikatą ir ugdant sveikos gyvensenos įgūdžius. Ten Have H ir kt. (2003) teigimu, sveikatinimas – tai priemonės, gerinančios individų ir grupių fizinę ir socialinę aplinką bei gyvenseną, sveikatos švietimą ir mokymą. Vienas iš sveikatinimo veiklos aspektų – profesionalios odos priežiūros (kosmetologinės) paslaugos. Atsižvelgiant į daugeliui paauglių dėl objektyvių fiziologinių priežasčių atsirandančias odos problemas, ir mokyklose dirbančių visuomenės sveikatos specialistų funkcijas organizuoti ir užtikrinti sveikatinimo veiklą, inicijuoti palankią jaunimui sveikatos priežiūrą, tikslinga apžvelgti paauglių poreikį profesionalios odos priežiūros (kosmetologinės) paslaugoms.

Tyrimo objektas. Paauglių poreikis profesionaliai odos (kosmetologinei) priežiūrai sveikatos priežiūros paslaugų ir sveikatinimo veiklos kontekste.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti paauglių poreikį kosmetologinei priežiūrai, pagrindžiant jaunimui palankių sveikatos priežiūros paslaugų ir sveikatinimo veiklos svarbą.

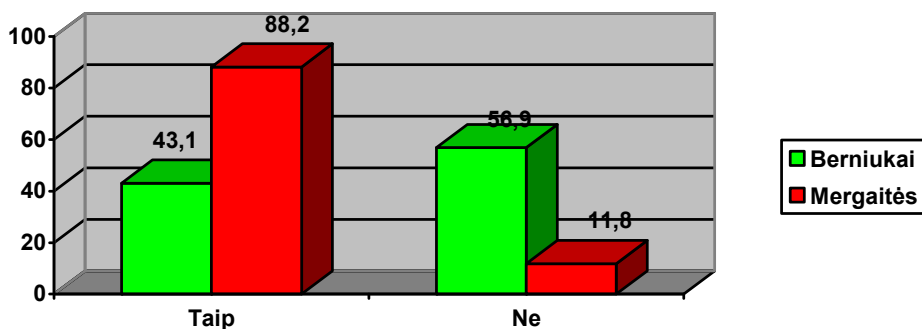
Tiriamieji: tyrimas atliktas Šiaulių universiteto gimnazijoje. Tyrimo imtis tikslinė, patogioji. Tiriamųjų imtis – 170 9-ųjų klasių gimnazistų paauglių. Tyrimo rezultatai analizuojami, remiantis 150 (88,2 proc.), iš kurių 43,3 proc. berniukai bei 56,7 proc. mergaitės (tinkamai užpildytų klausimynų duomenimis).

Tyrimo duomenų rinkimas ir apdorojimas: duomenys rinkti, taikant apklausos raštu metodą, naudojant uždaro tipo klausimyną. Surinkti apklausos raštu duomenys apdoroti, taikant

SPSS (Statistical Packet for Social Sciences) 15.0 for Windows statistinės analizės programa. Kiekybinių požymių priklausomumo, homogeniškumo bei proporcijų lygybių vertinimui naudotas χ^2 kriterijus. Duomenų analizei atlikti, siekiant įvertinti požymių reikšmingumą, panaudota nominalinė skalė, respondentus grupuojant pagal lytį.

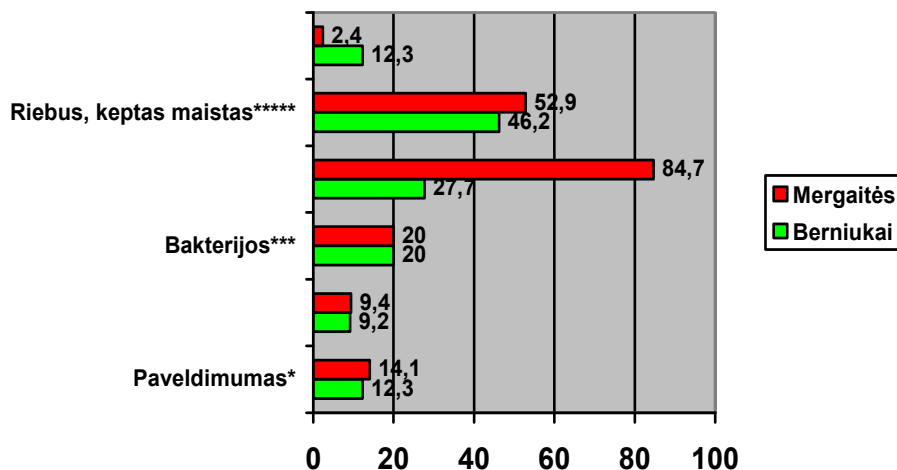
Tyrimo rezultatai

Paauglių odos priežiūros problemos ir poreikis jas spręsti. Įvairių tyrimų duomenimis, paprastieji spuogai nustatomi nuo 35 iki 85 procentų paauglių, vaikus šios problemos vargina dažniau nei merginas (Aukštakalnierė, 2008). Didžioji dalis apklaustų mergaičių patvirtino, kad turi problemų dėl spuogų, tačiau vaikinai stokoja objektyvumo, vertindami savo problemas – jas turintys nurodė mažiau nei pusę. Gauti duomenys sutampa su mokslininkų teiginiais, jog bresantys paaugliai berniukai labiau patenkinti savo išvaizda (Žukauskienė, 2012) (žr. 1 pav.).



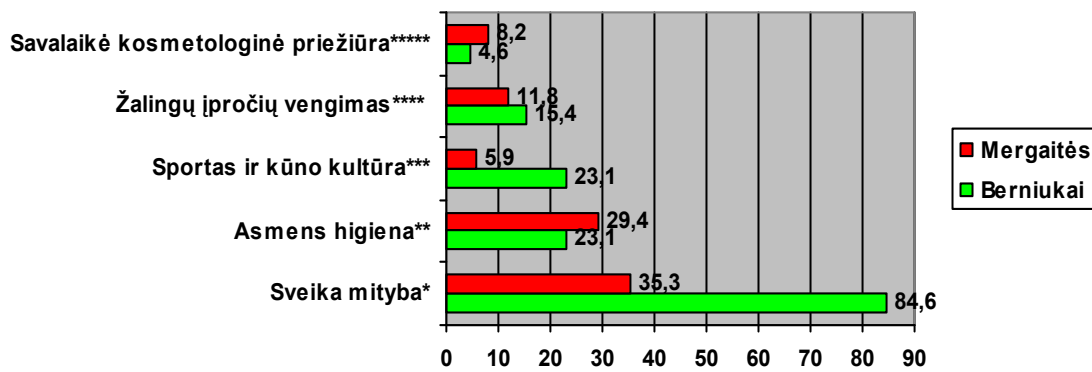
1 pav. Paauglių odos priežiūros problemos lytiškumo aspektu (proc.)

Paprastieji spuogai brendimo laikotarpiu atsiranda daugeliui jaunuolių, tai susiję su androgenų (vyriškų lytinių hormonų), skatinančių riebalų išsiskyrimą ir riebalinių liaukų padidėjimą, aktyvumu (Tutkuvienė, 2007). Nors tikroji paprastųjų spuogų atsiradimo priežastis nėra žinoma, dažniausiai įtakos turi keli veiksniai: paveldimumas, seborėja, padidėjęs plauko folikulų žiočių ragėjimas, didesnis anaerobinių bakterijų kiekis išsiplėtusiuose riebalinių liaukų kanaluose, virškinimo sutrikimai, psichikos faktoriai (baimės, susijusios su bundančiu seksualumu) (Kovacs, Preuk, 1999). Paauglių tarpe dažniausia yra paplitę įvairūs mitai, todėl tyrimu siekta išsiaiškinti paauglių žinias apie spuogų atsiradimo priežastis. Dauguma mergaičių teigia, kad spuogai atsiranda nuo šokolado. Lyginant su berniukais skirtumas statistiškai reikšmingas ($p < 0,05$), nes tik trečdalis berniukų akcentuoja šokoladą kaip priežastį spuogams atsirasti. Daugiau nei pusės mergaičių ir beveik tiek pat berniukų teigimu, spuogai atsiranda valgant riebią ir keptą maistą, berniukų ir mergaičių atsakymai statistiškai nereikšmingi ($p > 0,05$). Skirtumas statistiškai reikšmingas ($p < 0,05$) lyginant berniukų ir mergaičių atsakymą, kad įtakos spuogų atsiradimui turi lytinis aktyvumas. Nors paaugliai šokoladą ir vartojamą maistą nurodo kaip pagrindines spuogų atsiradimo priežastis, tačiau Katsambas (2005) teigia, kad nėra patikimų tyrimų, patvirtinančių, jog maistas turi įtakos spuogų formavimuisi. Galima teigti, kad paaugliai stokoja objektyvios informacijos. Išryškėja žinių poreikis paaugliams apie spuogų atsiradimo priežastis (žr. 2 pav.).



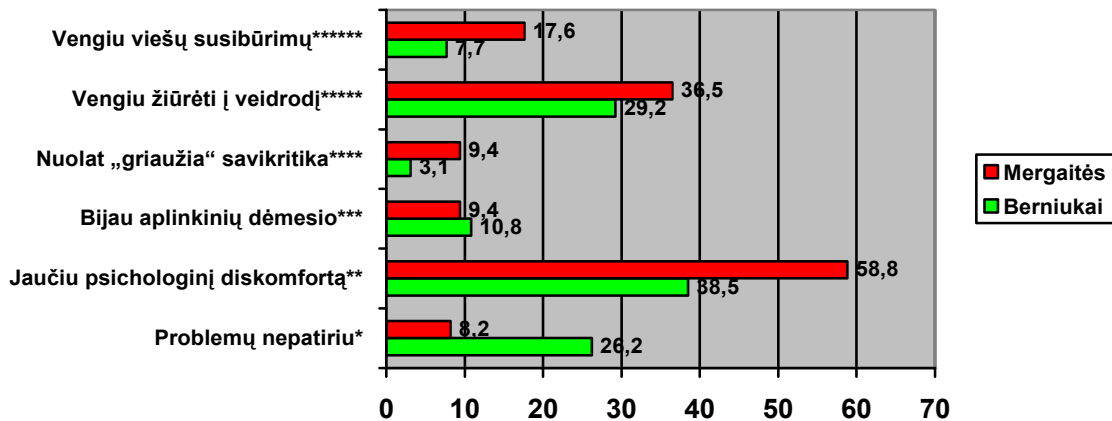
2 pav. Žinios apie spuogų atsiradimo priežastis lytiškumo aspektu (proc.)

Žinių stoką patvirtina ir tai, kad paauglių menkai akcentuojama kosmetologinė priežiūra ir asmens higiena. Tai įrodo, kad paaugliai nesidomi spuogų atsiradimo profilaktika (žr. 3 pav.).



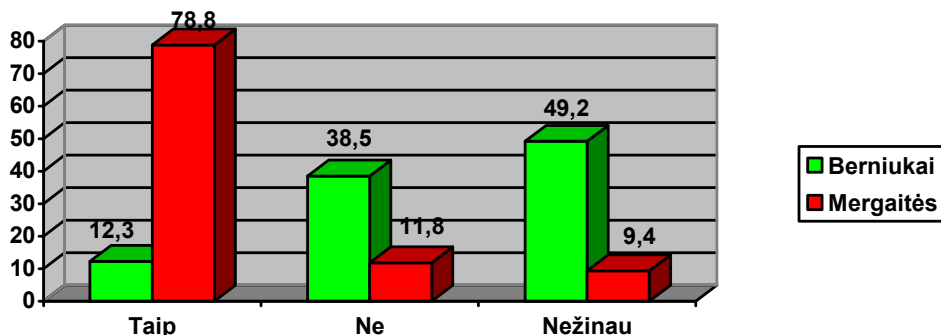
3 pav. Spuogų išvengimo galimybės ir būdai (proc.)

Aiškinantis paauglių patiriamas problemas dėl odos priežiūros, nustatyta, kad dauguma mergaičių patiria problemų dėl spuogų, beveik trečdalis berniukų nurodo, kad problemų nepatiria. Analizuojant konkrečias problemas, nustatyta, kad daugiau nei pusė mergaičių ir trečdalis berniukų jaučia psichologinį diskomfortą. Vidutiniškai kas trečias paauglys vengia žiūrėti į veidrodį dėl spuogų (žr. 4 pav.).



4 pav. Spuogų sukeltos problemos lytiškumo aspektu (proc.)

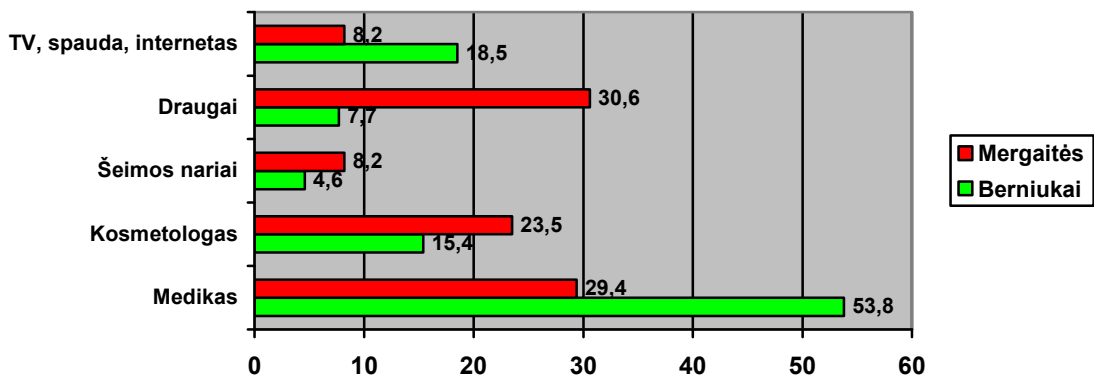
Nors dauguma berniukų dėl spuogų patiria įvairių problemų, pusė jų (49,2 proc.) abejoja ir nėra apsisprendę dėl konsultacijų apie odos priežiūros problemas, trečdalis nepageidautų konsultavimo. Didžioji dalis mergaičių patvirtina konsultavimo apie odos priežiūros problemas poreikį. Skirtumas tarp berniukų ir mergaičių statistškai reikšmingas ($p < 0,05$). Duomenys leidžia teigti, kad berniukai suvokia problemas, tačiau dėl pasitikėjimo savimi linkę jas neigti (žr. 5 pav.).



5 pav. Poreikis konsultuotis dėl odos priežiūros problemų (proc.)

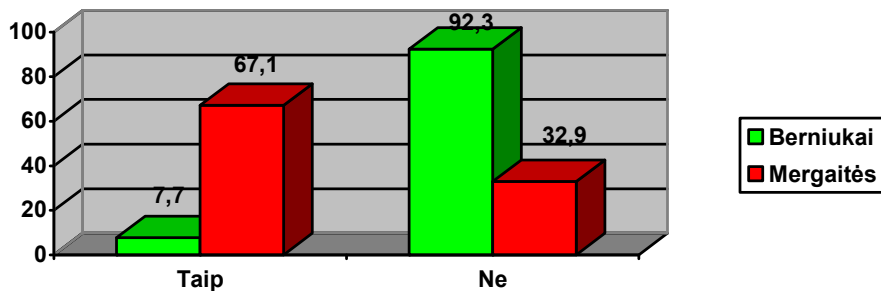
Gilinant, koks konsultavimas atliepia paauglių poreikius, išsiaiškinta, kad daugiau nei pusė berniukų ir trečdalis mergaičių norėtų konsultuotis dėl odos problemų ir jų profilaktikos klausimais su medikais. Mergaitės noriai konsultuotųsi su kosmetologu, net trečdalis mergaičių

lininę konsultuoti su draugais. Gauti duomenys įrodo medikų, kosmetologų ir bendraamžių konsultacijų poreikį (žr. 6 pav.).



6 pav. Konsultavimo pageidavimai (proc.)

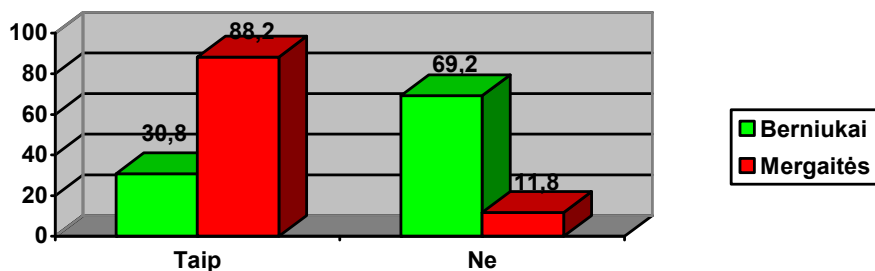
Analizuojant, ar paaugliai pageidautų apsilankyti pas gydytoją dermatologą, dauguma mergaičių atsakė teigiamai (67,1 proc.). Skirtumas statistiškai reikšmingas ($p < 0,05$) lyginant berniukus ir mergaites, nes net 92,3 proc. berniukų to nepageidauja. Duomenys dar kartą patvirtina, kad berniukai nelinkę spręsti problemų, nes anksčiau daugiau nei pusė iš jų buvo nurodę medikus kaip pageidaujamus konsultantus (žr. 7 pav.).



7 pav. Paauglių poreikis gydytojo dermatologo konsultacijai, atsižvelgiant į lytį (proc.)

Pateikti duomenys atskleidžia, kad paaugliai turi odos priežiūros problemų, dėl kurių jie patiria diskomfortą. Galima teigti, kad jauniems žmonėms labai aktualu būti neprikaištingos išvaizdos. Dauguma jaunuolių, įvardydami spuogų atsiradimo priežastis, vadovaujasi įvairiais iš savo draugų ar kitų šaltinių išgirstais mitais, tikrųjų priežasčių įvardyti paaugliai negalėjo. Vadovaujantis jaunimui palankios sveikatos priežiūros idėjomis, paaugliams tikslinga organizuoti bendraamžių švietimą, kuomet profesionalai paslaugų teikėjai apmoko tikslingą paauglių grupę perduoti profesionalius patarimus patikimiems draugams. Bendraamžių švietimas suteikia paaugliams galimybę tiesiogiai dalyvauti įgyvendinant sveikatinimo veiklą, ieškoti būdų spręsti savo problemas.

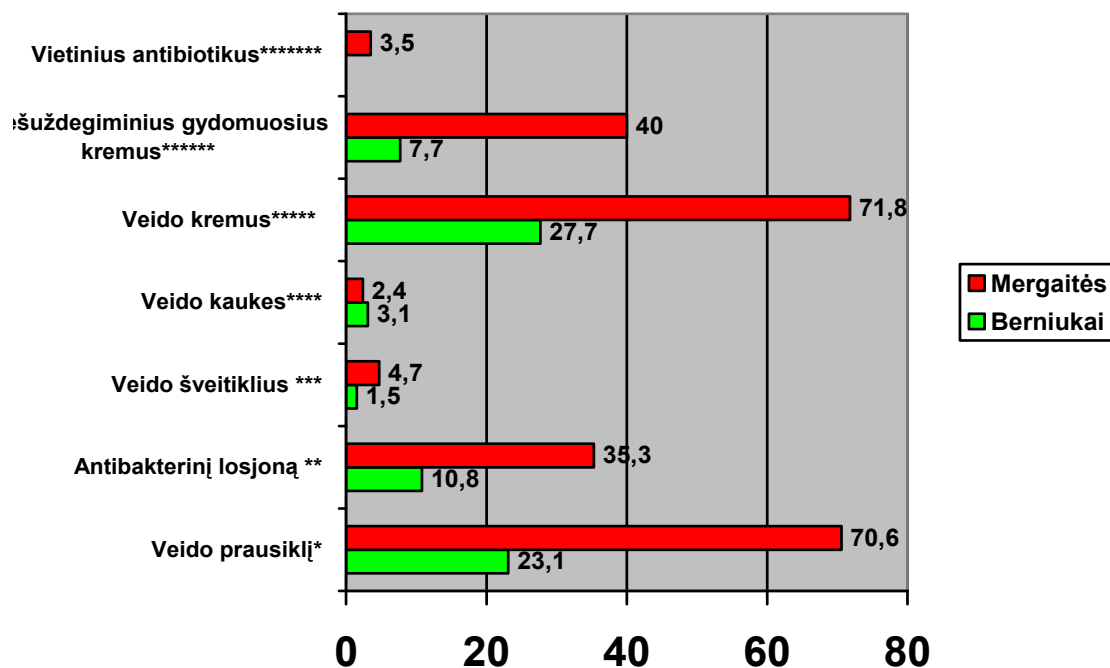
Odos priežiūros problemų sprendimas. Analizuojant, kaip paaugliai sprendžia odos priežiūros problemas, išsiaiškinta, kad kosmetikos priemones naudoja beveik visos mergaitės ir trečdalis berniukų. Skirtumas statistiškai reikšmingas ($p < 0,05$), todėl galima teigti, kad mergaičių poreikis kosmetologinėms priemonėms itin didelis (žr. 8 pav.).



8 pav. Naudojusių kosmetines priemones dalis, atsižvelgiant į lytį (proc.)

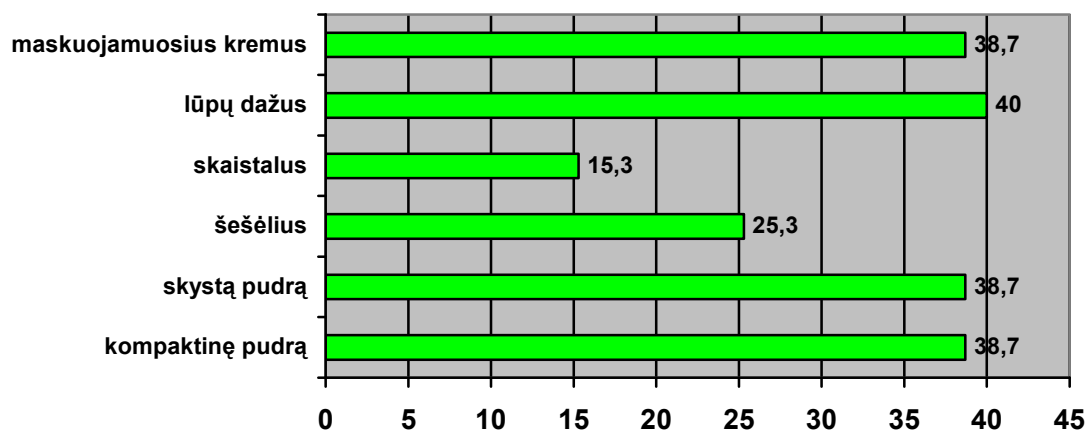
Analizuojant, kokias konkrečiai kosmetines priemones naudoja paaugliai, išaiškėjo, kad dauguma mergaičių dažniausia naudoja veido kremus ir veido prausiklius, šias priemones

vartoja ir trečdalis berniukų. Kas trečia mergaitė ir nedidelė dalis berniukų naudoja antibakterinį losjoną, beveik pusė mergaičių naudoja priešuždegiminius gydomuosius kremus. Skirtumas statistiškai reikšmingas ($p < 0,05$), lyginant su kitomis priemonėmis – paaugliai beveik nenaudoja veido šveitiklių ir veido kaukių (žr. 9 pav.).



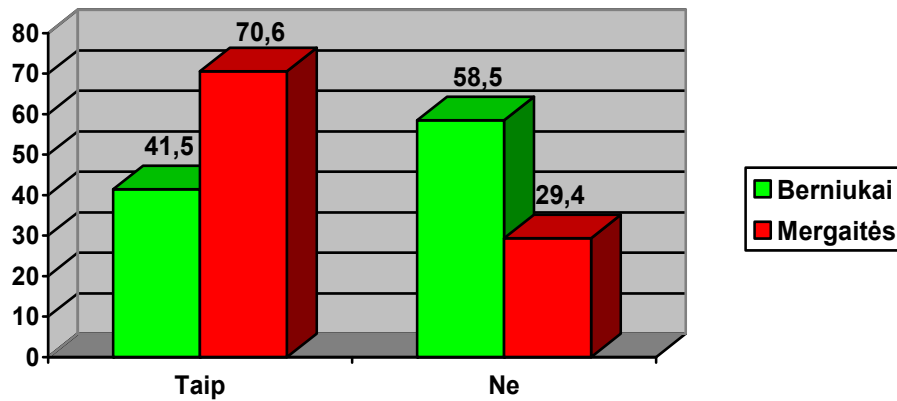
9 pav. Naudojamos kosmetinės priemonės, atsižvelgiant į lytį (proc.)

Odos priežiūros specialistai kosmetologai (Margolina, 2005) paaugliams rekomenduoja nenaudoti dekoratyvinės kosmetikos, nes šiose kosmetikos priemonėse yra komedogeninio poveikio sudėtinių dalių, kurios sudaro prielaidas odos problemoms atsirasti. Tyrimu nustatyta, kad daugiau nei trečdalis mergaičių naudoja dekoratyvinę kosmetiką. Mergaitės renkasi priemones, paslepiančias odos problemas: maskuojamuosius kremus, skystą pudrą, kompaktinę pudrą. Tyrimo duomenys patvirtina Harris (2005) teiginį, kad paauglės mergaitės siekia jaunos moters įvaizdžio, išryškindamos veidą – beveik pusė mergaičių naudoja lūpų dažus (žr. 10 pav.).



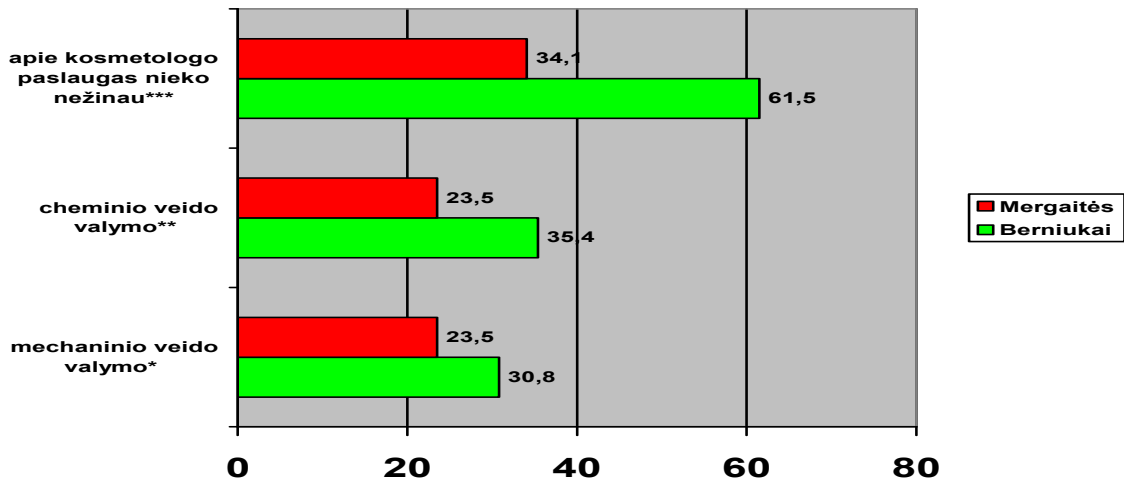
10 pav. Mergaičių naudojama dekoratyvinė kosmetika (proc.)

Profesionalios odos priežiūros (kosmetologinių) paslaugų poreikis. Siekiant nustatyti paauglių poreikį kosmetologinei priežiūrai, klausta, ar respondentai norėtų kosmetologo paslaugų. Lyginant berniukus ir mergaites, skirtumas statistiškai reikšmingas ($p < 0,05$), didžioji dalis mergaičių ir beveik pusė berniukų pageidautų apsilankyti pas kosmetologą (žr. 11 pav.).



11 pav. Pageidaujantys apsilankyti pas kosmetologą lytiškumo aspektu (proc.)

Aiškinantis, kokių konkrečių kosmetologo paslaugų pageidautų paaugliai, daugiau nei pusė berniukų ir trečdalis mergaičių nurodė, kad apie kosmetologo paslaugas nieko nežino. Kas trečias berniukas norėtų atlikti cheminį arba mechaninį veido valymą, mergaičių poreikis šioms paslaugoms kiek mažesnis (žr. 12 pav.).



12 pav. Paauglių pageidaujamos kosmetologo paslaugos (proc.)

Apibendrinant galima teigti, kad paaugliai patvirtino profesionalių odos priežiūros (kosmetologinių) paslaugų poreikį, tačiau jiems stinga informacijos apie atliekamas procedūras ir žinių apie spuogų atsiradimo priežastis ir profilaktiką. Šiuolaikiniai profesionalios odos priežiūros metodai leidžia ne tik pašalinti išorines spuogų išraiškas, bet ir apskritai pagerinti odos būklę, todėl tikslinga vykdyti švietėjiško pobūdžio sveikatinimo veiklą. Įgyvendinant jaunimui palankios sveikatos priežiūros idėjas, sveikatos priežiūros specialistai, vykdydami ugdymo įstaigoje sveikatos mokymą apie brendimą, reprodukcinę sveikatą, mitybą, higieną, lytinį gyvenimą ir žalingus įpročius, planuodami ir organizuodami neformalųjį sveikatos ugdymą, gali numatyti paauglių susirūpinimą keliančias temas, susijusias su profesionalia odos priežiūra, kviešti profesionalius odos priežiūros specialistus konsultavimui ir bendraamžių švietimo vadovų mokymui.

Išvados

1. Nustatyta, kad paprastieji spuogai vargina daugelį mergaičių ir pusę berniukų, dėl to kas antra mergaitė ir kas trečias berniukas jaučia psichologinį diskomfortą, trečdalis paauglių vengia žiūrėti į veidrodį.
2. Dauguma paauglių stokoja žinių apie odos priežiūros problemų atsiradimo priežastis ir profilaktiką, neturi objektyvios informacijos apie profesionalias odos priežiūros (kosmetologines) paslaugas.
3. Nustatytas paauglių poreikis profesionaliai odos (kosmetologinei) priežiūrai: švietėjiška veikla apie odos problemų profilaktiką, individualios medikų ir kosmetologų konsultacijos, informacija apie kosmetologų teikiamas paslaugas.

THE NEED OF PROFESSIONAL SKIN CARE FOR ADOLESCENTS IN THE CONTEXT OF FAVOURABLE HEALTH CARE SERVICES FOR YOUNG PEOPLE AND IMPROVEMENT OF THEIR HEALTH

World Health Organization (WHO) presents the concept of favourable health care services for adolescents. It is a high-quality health care as well as health education that meet adolescents' needs and expectations. Teenagehood is considered to be one of the most important and stressful stages in life when the appearance plays a significant role while searching for the self-identity. Most adolescents have acne, which may be a reason of many psychological problems. One of the most conspicuous of them is the lack of self-assurance. This problem, when being treated appropriately, may be controlled.

Considering all the objective physiological reasons of adolescents' skin problems, the need of the professional skin care services for teenagers is discussed. It is also aimed at initiating the provision of favourable health care services for adolescents and improvement of their health too.

150 students (first-year students at the gymnasium) of the gymnasium of Siauliai University were interviewed in writing where they had to answer close-type questions. The data of the quantitative research shows that 88 % of the girls and 43 % of the boys have certain skin problems and thus experience a psychological discomfort. It has been determined that half of the boys and more than 70 % of the girls interviewed would like to get professional skin care services; more than two thirds of the girls would like to have an opportunity to consult professional dermatologists. It can also be stated that more than half of the boys and each third girl feel the lack of appropriate educative information about skin care as well as point out the need of individual consultations with the professionals concerning skin care and its hygiene.

Key words: favourable health care services for adolescents, adolescents' needs, improvement of adolescent health, professional skin care, cosmetology services.

Literatūra

1. Balevičienė G. (2003). Jaunų žmonių problema – jaunatviniai spuogai. *Gydymo menas*. Nr. 03 (91), 64–65 .
2. Černius V. J. (2006). *Žmogaus vystymosi kelias nuo vaikystės iki brandos*. Kaunas: Pasaulio Lietuvos kultūros, mokslo, švietimo centras
3. Harris A. (2005). In a Girlie World: Tweenies ir Australia. In C. Mitchell and J. Reid-Walsh (eds), *Seven Going On Seventeen: Tween Stories ir the Culture of Girlhood*. New York : Peter Lang Publishing, Inc.
4. Homans H. IAG consultation on youth friendly health services CEE/CIS and the Baltic States. (2002) Mapping report. Draft for discussion. Ženeva: UNICEF; January.
5. Jonelienė R., Gumuliauskienė A. (2008). Vaiko įvaizdžio stereotipizavimas TV reklamoje elgesio ir emocinių ypatumų raiškos kontekste. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. Nr. 4 (20), 208–214. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla
6. Yarosh D. (2008). *The new science of perfect skin*. New York.
7. Katsambas A. (2005). *ACNE: Why and When Treatment Fails & What to Do*.
8. Labutienė J. (2005). Paprastieji spuogai. *Gydymo menas*. Nr. 8 (32), 6–9 .
9. Lapinskaitė G. (2002). Acne vulgaris gydymas. *Gydymo menas*. Nr.09 (85), 41–42 .
10. LR Sveikatos sistemos įstatymas, 1994 m. liepos 19 d., Nr.I-552; (Žin., 1994, Nr.63-1231)
11. LR Sveikatos apsaugos ministro 2003 m. gruodžio 23 d. įsakymas Nr. V-753 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 62:2003 „Kosmetikos gaminiai: bendrieji reikalavimai, draudžiamos ir ribojamos medžiagos „patvirtinimo“ (Žin., 2004-02-07, Nr.21-647).
12. Mačiūnas E., Burbienė R., Gorobecienė D. (2006). *Mokinių asmens higiena ir kosmetika. Metodinės rekomendacijos*. Vilnius:Valstybinis aplinkos sveikatos centras.
13. Mitchel T., Kenedy C. (2006). *Odos ligos*. Vilnius: UAB „Vaistų žinios“
14. Navickaitė J. (2003). Odos priežiūra: svarbu palaikyti pH 5,5. *Gydymo menas*. Nr.02 (90), 80.
15. Orientation programme on adolescent health for health care providers.(2000) Ženeva: WHO.
16. Petkevičius A. (2004). Sisteminis gydymas retinoidais dermatovenerologijoje. *Lietuvos bendrosios praktikos gydytojas*. Tomas VIII, Nr.7-8, 501–504 .
17. Stonkienė M. (2003). Vyraujantys šeimos modeliai ir socialiniai lyčių stereotipai Lietuvos žurnaluose, skirtuose paaugliams. *Informacijos mokslai*. Nr. 25, 81–94.
18. Ten Have H., Ter Meulen R. H. J., Van Leeuwen E. (2003) *Medicinos etika*. Vilnius : Charibė
19. Tutkuvienė J. (2007). *Lietuvių vaikų auksologinė charakteristika: augimo ir brendimo kriterijai, veiksniai ir epochiniai pokyčiai* (Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas).
20. Vaičiulienė A. (2004). *Paauglių psichologija. Lietuvos valstybinių mokslo ir studijų fondas*. Vilnius: Presvita
21. Valius L., Jaruševičienė L. (2008). *Paauglių sveikatos priežiūra šeimos gydytojo praktikoje*. Kaunas: UAB „Vita Litera“.

22. Žukauskienė R. (2012). *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Vilnius : Margi raštai.
23. <http://ec.europs.eu/interprice/cosmetics/index-en.htm>. Prieiga per internetą 2012-12-20.
24. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=COM:2012>. Prieiga per internetą 2012-12-20.
25. <http://www.european-cosmetics.info>. Prieiga per internetą 2012-12-20.
26. <http://www.undp.lt/uploads/project%20documents/youth%20friendly%20services.pdf>. Prieiga per internetą 2012-10-1.
27. Дрибноход Ю. Ю. (2012) .Косметология .Ростов-на-Дону: Феникс
28. *Косметические процедуры профессиональный справочник по уходу за кожей* (2008). Составитель А. Эфрейн. Москва: ИД Косметика и Медицина .
29. Марголина А.. (2005) *Новая косметология* .Том I-II. Москва: ИД Косметика и Медицина.
30. *Полная энциклопедия современной косметологии* (2003). О. А. Крестьянинова Санкт – Петербург.
31. Родионов А. Н. (2011). Дермато-косметология. Поражения кожи лица. Диагностика, лечение,профилактика.Санкт-Петербург: Наука и техника

Įteikta: 2012 m. lapkričio 29 d.

Priimta publikuoti: 2013 m. sausio 14 d.

STUDENTŲ ADAPTACIJOS KOLEGIJOJE YPATUMAI IR REIKŠMĖ STUDIJŲ PROCESUI

Vytas Baranauskas, Viktorija Marcinkevičienė
Kauno kolegija
Lietuva

Anotacija

Švietimo sociologijoje vis dažniau teigiama, kad švietimas žmogui nėra pagrindinis tikslas, o tik priemonė įvairiems gyvenimiškiems tikslams pasiekti, todėl mokymas siejamas su besimokančiojo adaptacija įsivainamam veiklai bei mokymosi aplinkai.

Atlikto tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kaip adaptacijos kolegijoje veiksniai vertina Kauno kolegijos Technologijų fakulteto pirmo studentai. Straipsnyje analizuojamas studentų požiūris į studijų aplinkas (gyvenimo sąlygas, informacijos apie kolegiją ir studijas sklaidą, prisitaikymo prie pasikeitusių sąlygų laiką, žmones, padėjusius susiorientuoti), išsiaiškinta, kokie socialiniai – psichologiniai veiksniai geriausiai padeda studentams adaptuotis kolegijoje, išanalizuoti trikdžiai, susiję su galimybe pasiekti gerų studijų rezultatų.

Reikšminiai žodžiai: adaptacija, studentų požiūris, mokymosi aplinkos, studijų rezultatai.

Įvadas

Šiandien švietimo sociologijoje vis dažniau teigiama, kad švietimas žmogui nėra pagrindinis tikslas, o tik priemonė įvairiems gyvenimiškiems tikslams pasiekti, todėl mokymas siejamas su besimokančiojo adaptacija įsivainamam veiklai bei mokymosi aplinkai (Leonavičius V., 2004). Vis didesnis dėmesys švietimo sociologijoje skiriamas subjektyviam socialinės aplinkos suvokimui, studento požiūriui į savo adaptaciją aukštojoje mokykloje, akcentuojamas studento santykių su aplinka prasmingumas, vertinamas prisitaikymo prie pokyčių vidinis poreikis ir prasmė. Tuo pačiu iškeliamas ir aukštojo mokslo institucijos, akademinės bendruomenės vaidmuo studentų adaptacijai. Anot A. Zulumskytės ir L. Galminaitės, „studijų sėkmė priklauso nuo daugelio asmeninių ir socialinių, intelektinių, dvasinių ir materialinių veiksnių, kurie pasireiškia studijuojančiam asmeniui ir aukštajai mokslo institucijai, kaip akademinėi bendruomenei, sąveikaujant“ (Zulumskytė, Galminaitė, 2011, p.3).

Studentų požiūris į įvairius aukštojo mokslo aspektus šiandien tampa aktualiu tiek pačioms aukštojo mokslo institucijoms, tobulinančioms savo veiklą, tiek ir aukštesnėms instancijoms, rengiančioms rekomendacijas bei įstatymus. Mūsų nuomone, išanalizavus studentų požiūrį į įvairius adaptacijos veiksniai Kauno kolegijoje, galima juos keisti ir tuo pačiu gerinti studijų proceso kokybę. Tyrimui pasirinkti adaptacijos veiksniai: studentų požiūris į *studijų aplinkas*, suprantant jas kaip gyvenimo ir mokymosi sąlygas, informacijos apie kolegiją ir studijas sklaidą, prisitaikymo prie pasikeitusių sąlygų laiką, žmones, padėjusius susiorientuoti, *socialinius-psichologinius* veiksniai, padedančius adaptuotis kolegijoje, ir *trikdžius*, susijusius su galimybe pasiekti geresnių rezultatų.

Tyrimo problema: Kauno kolegijoje siekiama sudaryti palankias sąlygas įgyvendinti studijų programų keliamus uždavinius bei puoselėti nuoširdžius, atsakomybę ir pasitikėjimą grindžiamus santykius. Problema yra ta, kad ne visada konstruktyvus siekis atitinka esamą padėtį. Tyrimo rezultatų analizė padės suformuluoti rekomendacijas ar patvirtinti, jog vienas ar kitas veiksnys davė teigiamus studentų adaptacijos kolegijoje rezultatus.

Šio darbo tikslas – išsiaiškinti, kaip adaptacijos kolegijoje veiksniai vertina Kauno kolegijos Technologijų fakulteto (TF) studentai.

Atliekant tyrimą buvo išskirti šie **uždaviniai**:

1. Įvertinti studentų požiūrį į studijų aplinkas (gyvenimo ir mokymosi sąlygas, informacijos apie kolegiją ir studijas sklaidą, prisitaikymo prie pasikeitusių sąlygų laiką, žmones, padėjusius susiorientuoti);
2. Nustatyti trikdžius, susijusius su galimybe pasiekti gerų studijų rezultatų ir jų reikšmę respondentų studijų rezultatams;
3. Nustatyti, kokie socialiniai-psichologiniai veiksniai geriausiai padėjo studentams orientuotis kolegijoje.

Tyrimo objektas – Kauno kolegijos Technologijų fakulteto studentų požiūris į adaptacijos kolegijoje veiksniai.

Tyrimo metodika. 2012 m. sausio mėnesį buvo apklausti 285 Kauno kolegijos TF pirmo kurso studentai. Tyrimo imčiai buvo pasirinkta netikimybinė patogioji atranka – apklausti devynių studijų programų nuolatinių studijų studentai.

Tyrimo metu taikyta anketinė apklausa. Klausimyną sudarė demografinė ir diagnostinė dalys. Diagnostinėje dalyje išskirtos 3 klausimų grupės: *studentų požiūris į studijų aplinkas*:

gyvenimo ir mokymosi sąlygas, informacijos apie kolegiją ir studijas sklaidą, prisitaikymo prie pasikeitusių sąlygų laiką, žmones, padėjusius susiorientuoti, *socialinius – psichologinius adaptacijos veiksnius ir trikdžius*. Respondentai įvairius faktorius vertino penkiabalėje skalėje (5 – visiškai sutinku, 1 – visiškai nesutinku). Statistinei duomenų analizei naudota SPSS programinė įranga, taikytos procentinių dažnių, kryžminių (sąsajų) lentelių, koreliacinių ryšių (taikant Pearsono koreliacijos koeficientą) statistinės procedūros.

Literatūros apžvalga. Adaptacijos (lot. adaptatio – pritaikymas, priderinimas) sąvoka (Tarptautinių žodžių žodynas, www.zodziai.lt), atėjusi iš biologijos, rado platų atgarsį ir socialinių mokslų srityse. Priklausydama daugeliui konkrečių žinių sričių, adaptacijos sąvoka turi ir tam tikrą filosofinę prasmę – ji savo turiniu jungia gyvosios sistemos procesų sutvirtėjimo, stabilizacijos, progreso pokyčius (Leonavičius, 2002; Matulionis, 2002). Mąstymas, būdamas skiriamuoju žmogiškosios esybės požymiu, suteikia jam galias atitrūkti nuo realaus gyvenimo ir kurti idealias konstrukcijas, kurių dėka žmogus pertvarko pačią gamtinę ir socialinę tikrovę ir taip joje adaptuojasi. Visuomenėje vykstantis adaptacijos procesas yra savitas, nes čia veikia tiek atskirų žmonių, tiek ir jų grupių interesai. Anot R. Nisbet'o, bet kokia bendruomenė yra jausmo ir mąstymo, tradicijos ir įsipareigojimo, narystės ir troškimų lydinys (Nisbet, 2000). Visuomenės požiūrių, nuostatų ir vertybių konstruktas skiria žmogui tam tikrą erdvę ir objektyviai nustato socialinių santykių lygmenį. Kasdienio gyvenimo tikrovė, kurioje vyksta šie santykiai, filosofų suprantama kaip intersubjektyvus pasaulis, kuriuo dalijamės drauge su kitais (Leliūgienė, 2002; Leonavičius, 2004), veikdami tam tikroje aplinkoje ir derindamiesi vieni prie kitų.

Sociologai, tiriantys socialinę adaptaciją, supranta ją kaip daugiafaktorinį reiškinį, determinuotą socialinių – ekonominių, demografinių, psichofiziologinių faktorių, kaip aktyvų individo prisitaikymą prie besikeičiančių aplinkos bei kintančių gyvenimo sąlygų (Bobrova, 2003; Leonavičius, 2002; Yu, 2010; Suryani, Hizwari, 2012). Žmonės, atstatydami pusiausvyros būseną, iš dalies keisdami savo elgesį, prisitaiko prie pakitusios aplinkos, o kartu pakeičia ir tuos aplinkos elementus, kuriuos geba valdyti ir kontroliuoti (Simmons, 2008). Adaptacija niekada nebūna absoliuti, nes žmogus visą gyvenimą sąveikauja, įsisavina naujas socialines erdves, keičia savo referentines grupes, pažiūras, vertybes. Dalis autorių įsitikinę, kad lemiamą vaidmenį žmogaus adaptacijoje prie besikeičiančios aplinkos sąlygų turi ne tiek individualūs asmenybės bruožai, kiek atrastos ir sukauptos mokslo žinios (ypač pažinimo vaidmuo, padedantis prisiderinti prie aplinkos), kūryba ir veikla (ypač – darbinė) (Dabkus, 2003).

Sociologijoje adaptacija apibūdinama ir kaip įėjimas į naują socialinę terpę, procesą, kuriame perimami ir įvaldomi nauji vaidmenys ir vertybės (Goffman, 2000). Anot E. Goffman'o, jau pats žmogaus pasirodymas viešumoje sukelia norą įgyti kuo daugiau informacijos, leidžiančios nustatyti, ko individas tikisi iš aplinkinių ir ko kiti gali tikėtis iš individo. Tik tada galima derinti, koreguoti savo elgesį. Norėdamas adaptuotis esamoje situacijoje ar net ją valdyti, individas privalo turėti pirminę informaciją bei mokėti elgtis tam tikrose situacijose. Kiekviena socialinė sąveika priklauso nuo konkrečių statusų pokyčių per tam tikrą laiką ir nuo įspūdžio, kurį individas padaro kitiems ar gauna iš jų. Tuo įspūdžiu galima manipuliuoti (Goffman, 2000).

Šiandien visuomenės gyvenimas neįsivaizduojamas be požiūrio į save (Halder, 2002). Jo dėka visuomenėje įtvirtinamos ir tikslinamos įvairios sampratos, tarp jų ir adaptacijos. Mokslinėje literatūroje analizuojami skirtingų socialinių grupių požiūriai į įvairiausius visuomenėje vykstančius procesus. Viena iš tokių socialinių grupių yra studentija. Pastarieji, reikšdami savo požiūrį į studijas, kartu pateikia ir subjektyvų savo adaptacijos suvokimą, akcentuoja savo santykių su aplinka prasmingumą, vertina prisitaikymo prie pokyčių vidinį poreikį ir prasmę.

Akademinio jaunimo gyvensenos bei studijų tradicijas pastaraisiais metais nagrinėjo dauguma tiek užsienio, tiek ir lietuvių mokslininkų. Susirūpinta ne tik socialiniu, akademinu, bet ir dvasiniu studentų tobulėjimu (Tijūnėlienė, Barkauskaitė, 2009). Nemažai darbų skirta ir įvairiems studentų adaptacijos aukštojoje mokykloje klausimams. Įvairūs užsienio autoriai skiria įvairius adaptacijos lygmenis: sociokultūrinę ir akademinę studentų adaptaciją (Yu, 2010), demografinę, psichosocialinę ir sveikatos adaptaciją (Smith, 2008) bei fizinę, biologinę, socialinę, kultūrinę ir psichologinę studentų adaptaciją (Suryani, Hizwari, 2012). Akcentuojama studentų pasiekimų ir geros savijautos reikšmė pirmo kurso studentų adaptacijai (Simmons, 2008). Kadangi šiuolaikiniame akademiname pasaulyje vis svarbesnę reikšmę įgyja studentų ir dėstytojų mainų programos, tai dalis užsienio mokslininkų domisi studentų (ir dėstytojų) užsieniečių adaptacijos aukštojoje mokykloje klausimais, užsienio kalbos reikšme adaptacijos procesui (Yu, 2010; Suryani, Hizwari, 2012). Išskirtinis dėmesys skiriamas studentų užsieniečių psichologinei adaptacijai (Smith, 2008).

V. Keciorytė, kalbėdama apie aukštojo mokslo principus, iškelia dėstytojų ir studentų bendradarbiavimo studijų procese reikšmę ir pabrėžia tiek dėstytojų, tiek studentų akademinės

laisvės sampratą, leidžiančią studentui geriau jaustis aukštojoje mokykloje (Keciorytė, 2008). Socialinius ir psichofizinius akademinio jaunimo adaptacijos aspektus Lietuvoje tyrinėja L. Bobrova (Bobrova, 2003).

Pradėję studijas kolegijoje, studentai drauge su dėstytojais turi atrasti bendrą gyvenimo ir veiklos kryptį, kuri iš vienos pusės atitiktų visuomenės, aukštosios mokyklos reikalavimus, o iš kitos – padėtų ugdyti individualias studento galimybes, studentai turi tapti kolegijos bendruomenės nariais. Dažnai studijų sėkmė priklauso nuo to, kaip greitai ir sėkmingai studentas įsijungia į kolegijos bendruomenės gyvenimą, kaip adaptuojasi kolegijoje. Savo tyrime mes pamėginome įvertinti Kauno kolegijos studentų požiūrį į adaptacijos kolegijoje ypatumus.

Empirinio tyrimo rezultatai ir jų interpretacija. Tyrime dalyvavo 285 Technologijų fakulteto pirmo kurso studentai. Absoliuti dauguma (88 proc.) iš jų buvo 18–20 metų. Visi studijavo nuolatine studijų forma, 90 proc. – valstybės finansuojamoje studijų vietoje ir 10 proc. – savo lėšomis. Tyrime dalyvavo 46 proc. merginų ir 54 proc. vaikynų. Materialinė fakulteto studentų padėtis yra patenkinama: 54 proc. sako, kad jiems pinigų užtenka tik būtinausiems poreikiams patenkinti, 9 proc. tvirtina, kad jiems nepakanka pinigų ir būtinausiems poreikiams patenkinti, 36 proc. teigia, kad materialinių sunkumų neturi, o 1 proc. ieško darbo, kad galėtų būti nepriklausomi. 39 proc. fakulteto studentų yra iš didmiesčių, o likę – iš mažų miestelių ir kaimo. Kadangi studentų adaptaciją kolegijoje lemia tiek jų gyvenimo sąlygos, kurios dažniausiai pasikeičia pradėjus studijas, tiek ir visiškai naujos mokymosi aplinkos, tyrimas sudarė galimybes nustatyti jų reikšmę adaptacijos procesui.

Gyvenimo sąlygų įtaka studentų adaptacijai

Vienas iš studijų aplinkų veiksnių yra studentų *gyvenimo sąlygos*. Kadangi didesnė dalis fakulteto studentų yra atvykę iš kitur, tai jų adaptacijai svarbią reikšmę turi gyvenimo sąlygos. 29 proc. – studentų gyvena bendrabutyje, 25 proc. – nuomojamame būste, 5 proc. – pas gimines, 38 proc. pirmakursių gyvena namuose su tėvais, o 2 proc. gyvena savo būste. Bendrabutyje gyvena 85 Technologijų fakulteto studentai. Jie gyvenimo sąlygas bendrabutyje vertina gerai ir neutraliai. Studentai labiausiai patenkinti virtuve ir jos įranga, tualetais, dušais. Daugiausiai priekaištų sulaukiama dėl savarankiško darbo kambarių, galimybės naudotis internetu ir kitų bendrabučio gyventojų keliamo triukšmo. Studentai nėra patenkinti bendrabučio kambarių baldais ir jų temperatūra žiemos metu. Galima manyti, kad dėl šių priežasčių net 30 proc. studentų ieško galimybės gyventi pas gimines ar nuomojamame būste. 32 proc. studentų, gyvenančių bendrabutyje, teigia, kad didžiausius nepatogumus prisitaikant prie naujos aplinkos jiems kėlė ne nesutarimai su draugais, bet bendrabučio administracijos reiklumas. Fakulteto administracija darė prielaidą, kad studentai keičia gyvenamą vietą dėl per didelio mokesčio už bendrabutį. Per pirmuosius mokslo metus gyvenamą būstą keitė tik 6 proc. respondentų. Jų atsakymuose reikšmingo statistinio skirtumo, išskiriant konkrečią gyvenamosios vietos keitimo priežastį, nepastebėta. Vadinasi, tvirtinti, kad studentai keičia gyvenamą vietą dėl per didelio mokesčio už bendrabutį, nėra pagrindo.

Tiek gyvenantys bendrabutyje, tiek ir kitur, TF pirmo kurso studentai prie naujos studijų aplinkos prisitaikė pakankamai lengvai ir gana greitai. 69 proc. teigė, kad lengvai prisitaikė, 22 proc. sakė, kad susidūrė su sunkumais, bet juos įveikė, ir 9 proc. teigė, kad jiems buvo sunku prisitaikyti prie naujos aplinkos. Adaptacijos procesas daugiausiai vyko iki 1 mėnesio (67 proc.). 9 proc. teigė, kad jiems šis procesas užtruko 3 ir daugiau mėnesių, o 1 proc. taip ir nepavyko prisitaikyti prie studijų aplinkos. Deja, anoniminė apklausa nesudaro galimybės išsiaiškinti šiuos konkrečius studentus, kuriems taip ir nepavyko prisitaikyti prie studijų aplinkos. Tokius konkrečius atvejus reikėtų analizuoti, taikant kokybinį tyrimą, asmeninį pokalbį, įtraukiant psichologo-specialisto paslaugas.

Tyrimas parodė, kad lengviau prie studijų aplinkos prisitaikė studentai, gyvenantys nuosavame būste (85 proc.) ir namuose su tėvais (72 proc.). Studentai, gyvenantys nuomojamame būste ar pas gimines, labai panašiai prisitaiko prie aplinkos: 69 proc. lengvai prisitaikė, 20 proc. susidūrė su sunkumais, bet juos įveikė ir 13 proc. sunkiai prisitaikė.

Mokymosi aplinkų įtaka studentų adaptacijai

Aukštojo mokslo principuose iškeliami yra „institucijų atsakomybė už sėkmingą priimtų studentų adaptaciją ir akademinis pasiekimas“ (Keciorytė, 2008, p.40). Taigi, kolegija yra iš dalies atsakinga už jauno žmogaus adaptaciją joje. Aukštoji mokykla privalo teikti ne tik objektyvias žinias, formuoti kritinį studentų mąstymą, bet ir sudaryti tinkamas studijų aplinkas. Studentų adaptacijai didelę reikšmę turi naujos mokymosi aplinkos, į kurias patenka įstojęs į aukštąją mokyklą jaunuolis. Jos be jokios abejonės veikia jauno žmogaus socialinę bei psichologinę adaptaciją. Tyrimas parodė, kad TF studentai naujas mokymosi aplinkas iš esmės vertino teigiamai (žr. 1 lentelę).

Studijų aplinkų vertinimas (%)

| | visiškai sutinku | sutinku | nesu tikras | nesutinku | visiškai nesutinku | neatsakė |
|--|------------------|---------|-------------|-----------|--------------------|----------|
| Auditorijose pakanka vietų klausytojams | 33 | 43 | 14 | 8 | 2 | 0 |
| Auditorijos aprūpintos technika | 27 | 45 | 22 | 5 | 1 | 0 |
| Kompiuterių klasėse pakanka darbo vietų | 24 | 35 | 20 | 17 | 4 | 0 |
| Bibliotekoje pakanka reikalingos literatūros studijų programai | 28 | 37 | 25 | 8 | 2 | 0 |
| Kolegijoje sudaryta galimybė naudotis internetu | 32 | 37 | 20 | 8 | 2 | 1 |
| Kolegijos laboratorijos įrengtos moderniai | 21 | 36 | 29 | 11 | 2 | 1 |
| Mane tenkina sudarytas paskaitų tvarkaraštis | 22 | 34 | 27 | 11 | 6 | 0 |
| Paskaitų tvarkaraštyje yra per dideli tarpai tarp paskaitų | 16 | 21 | 24 | 27 | 12 | 0 |
| Kolegijoje pasirūpinta studentų maitinimu (veikia valgykla) | 48 | 35 | 13 | 1 | 1 | 2 |
| Kolegijoje jau pirmame kurse sudaryta galimybė įsijungti į popaskaitinę veiklą | 29 | 41 | 25 | 3 | 2 | 0 |
| Kolegijoje sudaryta galimybė dalyvauti visuomeninėje veikloje (studentų atstovybėje) | 40 | 39 | 15 | 4 | 1 | 1 |

Respondentų nuomone, fakulteto auditorijose pakanka vietų klausytojams (76 proc.). 72 proc. respondentų teigia, kad auditorijos aprūpintos technika. Laboratorijas šio fakulteto studentai vertina prasčiau – tik 57 proc. teigia, jos įrengtos moderniai. Galima teigti, kad pirmame kurse studentai paprastai mokosi bendruosius dalykus, kurie dar nedėstomi laboratorijose. Kolegijoje, studentų nuomone, sudarytos sąlygos naudotis internetu (69 proc.). Studentai gali naudotis bevieliu ar tinkliniu internetu auditorijose, kai kuriose fojė, skaityklose, bendrabučiuose, tačiau specializuotose kompiuterių klasėse, jų nuomone, nepakanka darbo vietų (21 proc.). Bibliotekos fondus studentai vertina ne taip gerai. Tai, kad bibliotekoje pakanka reikalingos literatūros studijų programai, teigia 65 proc.

Svarbus faktorius kalbant apie adaptaciją kolegijoje yra studentų maitinimas. Jaunuoliams, atvykusiems iš namų ir priverstiems savarankiškai maitintis, labai svarbi jų fizinės, o ne retai ir dvasinės sveikatos prielaida yra tinkama mityba. 83 proc. studentų patenkinti kolegijoje sudarytomis maitinimosi sąlygomis, tik 2 proc. išreiškia nepasitenkinimą kolegijoje veikiančia valgykla. Tarp komentarų „kita“ buvo nusiskundimų dėl trumpo valgyklos veikimo laiko ir dėl aukštų kainų.

Paskaitų tvarkaraštis tenkina tik 56 proc. studentų. Studentai sutinka (70 proc.), kad kolegijoje pasirūpinta studentų laisvalaikiu ir jau pirmame kurse sudaryta galimybė įsijungti į popaskaitinę veiklą bei aktyviai dalyvauti visuomeninėje veikloje (79 proc. sutinka su teiginiu).

Tam, kad pirmakursiai greičiau adaptuotųsi naujoje vietoje, didelę reikšmę turi informacija apie studijas. Šis klausimas buvo pateiktas net keliose vietose ir gauti labai panašūs rezultatai: 87 proc. teigė, kad jiems pakanka informacijos apie kolegiją ir fakultetą, 10 proc. teigė, kad nepakanka. Pirmomis dienomis studentams daugiausiai informacijos apie fakultetą pateikė kuratorius(-ė) (39 proc.), studijų vedėjas(-a) (17 proc.), vyresnių kursų studentai (9 proc.), katedros vedėjas(-a) (7 proc.), draugai (6 proc.), 6 proc. studentų į nieką nesikreipė, stengėsi susiorientuoti patys. Iš šių į nieką nesikreipusių studentų pusė (4 studentai) adaptavosi lengvai, o dviem studentams (25 proc. nesikreipusių) buvo sunku prisitaikyti. Lyginant su studentais, kuriems kažkas padėjo adaptuotis kolegijoje, pastebėta sunkesnė savarankiškai sprendusių problemas adaptacija. Vadinasi, pirmomis dienomis kolegijoje turi būti skiriamas papildomas dėmesys pirmakursių adaptacijai.

Nežiūrint į gana teigiamą studijų aplinkų vertinimą, fakulteto administracija turėtų atkreipti dėmesį į paskaitų tvarkaraščio spragas, į darbo vietų kompiuterinėse klasėse skaičių, į auditorijose esančios aparatūros techninį parengimą, į galimybę visoje kolegijoje ir bendrabutyje naudotis bevieliu internetu.

Trikdžiai, susiję su galimybe pasiekti geresnių studijų rezultatų

Adaptacijos trukmė ir sėkmė priklauso nuo daugelio asmeninių, socialinių, intelektinių, materialinių ir dvasinių veiksnių (Zulumskytė, Galminaitė, 2011). Dalis šių veiksnių apsunkina

adaptacijos procesą, o tuo pačiu ir sumenkina studijų rezultatus. Nuo to nukenčia studentų studijų kokybė, atsiranda pažangumo problemų, blogėja finansinė padėtis, pasireiškia nepasitikėjimas savimi.

Greita ir palyginti lengva adaptacija aukštojoje mokykloje padeda lengviau pasiekti geresnių studijų rezultatų, kuriais, kaip parodė mūsų atliktas tyrimas, ne visi respondentai po pirmo semestro liko patenkinti. Tik 16 proc. respondentų buvo patenkinti savo studijų rezultatais, 12 proc. – nepatenkinti ir 72 proc. galvojo, kad jų rezultatai galėjo būti ir geresni. Atliekant tyrimą respondentų teirautasi, kas jiems trukdė pasiekti geresnių studijų rezultatų (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Trikdžiai, susiję su galimybe pasiekti geresnių studijų rezultatų (%)

| | visiškai sutinku | sutinku | nesu tikras | nesutinku | visiškai nesutinku | neatsakė |
|---|------------------|---------|-------------|-----------|--------------------|----------|
| Didelis mokymosi krūvis | 11 | 31 | 35 | 16 | 5 | 2 |
| Pasikeitusi studijų tvarka | 5 | 19 | 37 | 28 | 9 | 2 |
| Nepakankamas pasirengimas vidurinėje mokykloje | 12 | 31 | 28 | 19 | 9 | 1 |
| Nesugebėjimas dirbti savarankiškai | 4 | 16 | 29 | 35 | 14 | 2 |
| Per dideli reikalavimai egzaminų metu | 9 | 19 | 38 | 23 | 9 | 2 |
| Finansiniai rūpesčiai, susiję su studijomis | 7 | 16 | 29 | 29 | 18 | 1 |
| Per mažas dėstytojų reiklumas | 4 | 10 | 31 | 35 | 18 | 2 |
| Paskaitų nelankymas | 6 | 16 | 22 | 27 | 27 | 2 |
| Tingėjimas mokytis | 13 | 24 | 29 | 19 | 13 | 2 |
| Netikėtai pakirtę ligos | 8 | 18 | 21 | 25 | 26 | 2 |
| Asmeninės problemos (santykiai su kitu žmogumi) | 11 | 18 | 26 | 24 | 18 | 3 |

TF studentai didžiausiu trikdžiu siekiant geresnių studijų rezultatų įvardijo nepakankamą pasirengimą vidurinėje mokykloje (43 proc.), didelį mokymosi krūvį (42 proc.), per didelius reikalavimus egzaminų metu (38 proc.) ir tingėjimą mokytis (37 proc.). 49 proc. respondentų galvoja, kad jie sugeba dirbti savarankiškai ir tai nėra kliūtis siekiant gerų rezultatų.

Žinių vertinimas yra „nuolatinis neigiamų emocijų šaltinis studentams“ (Bobrova, 2003, p.39). Mūsų tyrime 53 proc. respondentų teigia, kad dėstytojų reiklumas nėra trikdys siekiant geresnių studijų rezultatų. Neramina faktas, kad trečdalis respondentų visais klausimais užima neapsisprendusių poziciją „nesu tikras“. Tai iš vienos pusės rodo studentų abejingumą tyrimui, iš kitos pusės jų sąmoningumo trūkumą.

Taikant šiems faktoriams Pearsono koreliacijos koeficientą pastebima tam tikra tiesioginė koreliacija tarp paskaitų nelankymo ir per mažo dėstytojų reiklumo ($r=0,417^{**}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$), tingėjimo ir paskaitų nelankymo ($r=0,497^{**}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$), asmeninių problemų ir finansinių rūpesčių ($r=0,451^{**}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$), pasikeitusios studijų tvarkos ir nepakankamo pasirengimo vidurinėje mokykloje ($r=0,298^{**}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$), tingėjimo ir asmeninių problemų ($r=0,451^{**}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$). Tai rodo, kad šie faktoriai yra glaudžiai susiję ir įtakoja vienas kitą.

Analizuojant respondentų atsakymus priklausomai nuo jų pasitenkinimo savo studijų rezultatais, matome, kad tie, kurie buvo patenkinti savo studijų rezultatais, dažniausiai teigė, jog jiems pasiekti geresnių rezultatų sutrukė tingėjimas (36 proc.) ir per didelis darbo krūvis (36 proc.). Tie, kurie buvo nepatenkinti savo studijų rezultatais, taip pat kaltino tingėjimą (47 proc.), paskaitų nelankymą (53 proc.), per didelį mokymosi krūvį (47 proc.) ir daugiau kaip pusė jų teigė, kad didžiausias trikdys buvo nepakankamas pasirengimas vidurinėje mokykloje (57 proc.). Tyrimas parodė, kad tiek patenkinti savo studijų rezultatais (27 proc.), tiek nepatenkinti jais (43 proc.) studentai mano, jog TF dėstytojų reikalavimai egzaminų metu yra per dideli.

Socialiniai – psichologiniai veiksniai, geriausiai padedantys adaptuotis kolegijoje

Studijų pradžia aukštojoje mokykloje visada susijusi su tam tikru nerimu, netikrumu, kurį sukelia perėjimas iš tvarkingos ir įprastos aplinkos į tokią, kurioje vyrauja laisvė ir galimybė pačiam spręsti įvairialypes iškilusias problemas (Bobrova, 2003). M.L Smith (Smith, 2008), nagrinėjęs studentų užsieniečių adaptacijos psichologinius – socialinius aspektus bei studentų adaptacinio streso ir jo pasekmių jaunimo sveikatai reikšmę, atkreipė dėmesį ne tik į pasikeitusios socialinės aplinkos faktorius (naujos sąlygos gyvenant toli nuo namų, finansiniai rūpesčiai, nauji mitybos įpročiai, kt.), bet ir į namų ilgesį, į pasikeitusį socialinį tinklą (pasikeitusius draugus, artimuosius), į naujus iššūkius akademinėje aplinkoje. Savo tyrime mes

taip pat įtraukėme panašius klausimus. Tyrimas parodė, kad TF studentams sunkiau buvo prisitaikyti prie naujos akademinės aplinkos, negu prie socialinių-psichologinių veiksmų: respondentai sunkiausiai prisitaikė prie dėstytojų reikalavimų ir jų bendravimo stiliaus (69 proc.) bei prie nekasdienių atsiskaitymų (72 proc.). Tuo tarpu prie srautinių paskaitų, kurių nebuvo mokyklinėje praktikoje, prisitaikyta gana lengvai (73 proc.). Socialiniai-psichologiniai faktoriai, tokie, kaip namų ilgesys (70 proc.), gyvenimas toli nuo namų (78 proc.) ar naujų draugų atsiradimas (70 proc.) nesudarė didesnių sunkumų adaptuojantis kolegijoje.

Dalis veiksmų, padedančių adaptacijai, sietini su asmeninėmis (psichologinėmis, emocinėmis, fizinėmis) savybėmis, o dalis susijusi su socialiniais faktoriais – bendravimu su dėstytojais ir kitais studentais, studijų organizavimu. Mūsų nuomone, svarbu išsiaiškinti, kokios asmeninės respondentų savybės bei kokie socialiniai veiksniai (ryšiai) jiems labiausiai padėjo adaptuotis naujoje aplinkoje. Tyrimas parodė, kad labiausiai studentams adaptuotis kolegijoje padėjo tokios jų asmeninės savybės, kaip geri santykiai su bendramoksliais (80 proc.), gebėjimas lengvai komunikuoti (76 proc.), pasitikėjimas savimi (73 proc.). Kiek mažiau adaptacijai padeda gebėjimas būti visuomenišku (50 proc.), gera išvaizda (48 proc.), drąsių sprendimų priėmimas (57 proc.). Mažiausią reikšmę adaptacijai kolegijoje turėjo sugebėjimas būti lyderiu (29 proc.). Visai mažai vertinama gera finansinė padėtis (20 proc.). Ir šiais klausimais didelis procentas studentų negalėjo apsispręsti įvardinant asmenines savybes ir pasirinko neutralią „vidurio“ poziciją vertindami drąsių sprendimų priėmimą (46 proc.), gebėjimą būti lyderiu (47 proc.) ar finansinės padėties reikšmę (44 proc.).

Visi šie faktoriai koreliuoja tarpusavyje. Pastebėta tiesioginė gebėjimo lengvai komunikuoti priklausomybė nuo geros išvaizdos ($r=0,281^{**}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$), pasitikėjimo savimi ($r=0,539^{**}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$), drąsių sprendimų priėmimo ($r=0,311^{**}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$), gerų santykių su bendramoksliais ($r=0,436^{**}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$), gebėjimo būti visuomenišku ($r=0,326^{**}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$) ir sugebėjimo būti lyderiu ($r=0,252^{*}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$). Galima teigti, kad adaptacijos kolegijoje trukmė vis tik labiau priklauso ne nuo asmeninių savybių, o nuo socialinių (bendravimo).

Socialinių veiksmų pagrindą sudaro bendravimas ir su juo susiję problemos. Faktas, kad dabartinis jaunimas neturi bendravimo įgūdžių, jaučia atitolimą nuo akademinės grupės draugų, ryškėjanti konkurencinė kova (rotacija) (Bobrova, 2003), apsunkina adaptaciją kolegijoje. Todėl vienu iš svarbiausių aukštojo mokslo principų tampa dėstytojų ir studentų bendradarbiavimas studijų procese. Jis „reiškia ne tik kolegišką bendravimą, bet ir dėstytojų siekimą ap rūpinti studentą mokslinė literatūra, kita informacija, leidžiančia studentui savarankiškai mokytis, pasirengti akademinėi diskusijai su dėstytoju nagrinėjant tam tikrą problemą, rasti jos sprendimo būdus“ (Keciorytė, 2008, p. 43).

Tyrimo metu paaiškėjo, kad TF studentai iš socialinių veiksmų, padėjusių jiems adaptuotis kolegijoje, labiausiai išskiria gerus dėstytojų ir studentų tarpusavio santykius (78 proc.) ir dėstytojų norą bendradarbiauti su studentais (75 proc.). Šio bendradarbiavimo dėka iškyla dėstytojų požiūrio į studentus reikšmė studentų adaptacijai bei gerai emocinei-psichologinei savijautai. Tai visų pirma pagarba studentui (69 proc.), studentų iniciatyvos skatinimas (63 proc.) ir pagyrimas už kasdienes pasiekimus (54 proc.).

Respondentai neigia konfliktinių situacijų su bendramoksliais reikšmę jų adaptacijai (46 proc. neigia, 25 nėra tikri) ir menkai vertina fakulteto administracijos paramą sprendžiant asmenines problemas (23 proc. neigia, 38 nėra tikri). Daugiausiai neapsisprendusių, abejojančių respondentų buvo vertinant administracijos paramą (38 proc.), pagyrimus už kasdienes pasiekimus (30 proc.) ir iniciatyvos skatinimą (26 proc.).

Visų šių faktorių savitarpio priklausomybę pabrėžia ir jų koreliacijos. Geri dėstytojų ir studentų santykiai turi tiesioginę koreliaciją su dėstytojų noru bendradarbiauti ($r=0,869^{**}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$), pagarba studentams ($r=0,737^{**}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$), iniciatyvos skatinimu ($r=0,663^{**}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$), pagyrimu už kasdienes pasiekimus ($r=0,565^{**}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$) ir su pasitikėjimu savimi ($r=0,297^{**}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$) bei gebėjimu būti visuomenišku ($r=0,269^{**}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$). Konfliktinės situacijos su bendramoksliais koreliuoja su administracijos parama sprendžiant asmenines problemas ($r=0,518^{**}$; $P=0,000$; $p\leq 0,01$).

Apibendrinant galima teigti, kad Kauno kolegijos TF pirmo kurso studentai, nors ir susiduria su tam tikrais socialiniais, psichologiniais, akademiniais sunkumais, gana greitai prisitaiko prie naujų studijų sąlygų, realiai vertina studijų aplinkas bei studijų rezultatų sėkmę. Adaptacijos procesą kolegijoje galima valdyti ir palengvinti sudarant palankias mokymosi aplinkas, daugiau dėmesio skiriant studentų informavimui, gerinant studentų bendravimą su dėstytojais, įtraukiant studentus į aktyvią veiklą.

Išvados

1. Tyrimas parodė, kad Kauno kolegijos TF pirmo kurso studentai prie naujos studijų aplinkos prisitaiko lengvai ir gana greitai. Studentai, gyvenantys bendrabutyje, sunkiau adaptuojasi, negu gyvenantys su tėvais ar pas gimines. TF studentai studijų aplinkas vertina teigiamai. Informacijos apie studijas ir kolegiją studentams pakanka.

2. TF studentai didžiausiu trikdžiu siekiant geresnių studijų rezultatų įvardijo nepakankamą pasirėngimą vidurinėje mokykloje, didelį mokymosi krūvį, per didelius reikalavimus egzaminų metu ir tingėjimą mokytis.

3. Tyrimas parodė, kad labiausiai studentams adaptuotis kolegijoje padėjo geri santykiai su bendramoksliais, gebėjimas lengvai komunikuoti, pasitikėjimas savimi. Iš socialinių veiksmų, padėjusių adaptuotis kolegijoje, labiausiai išskiriami geri dėstytojų ir studentų tarpusavio santykiai ir dėstytojų noras bendradarbiauti su studentais.

PECULIARITIES OF STUDENTS' ADAPTATION AT THE COLLEGE AND ITS' MEANING FOR THE STUDY PROCESS

In the educational sociology it is more often stated that education is not the main aim for the person, it is just a mean of reaching various goals of life, so learning is associated with the adaptation of the learning person to the assimilated activity and learning environment. Implementing the main strategic principles of Kauno kolegija / University of Applied Sciences it is pursued to create advantageous conditions to implement study programmes' tasks and to cherish sincere and responsibility and trust based relationships. However constructive objective doesn't always matches the real situation. Often success of the studies depends on how fast and effectively student joins the life of college's community, adapts, comprehends the meaningfulness of his relations with the environment and estimates the inner need and meaning of adaptation.

Carried out research will help to ascertain how adaptation at college is evaluated by Kauno kolegija/University of Applied Sciences, Technology faculty first year students. Students' approach towards study environments (living conditions, information about studies and college dissemination, adaptation time, people who helped to adapt) will be analysed. Socio-psychological factors, which help students to adapt at college, will be ascertained, obstructions to seek better study results will be analysed, learning environments' influence on students' adaptation will be evaluated and factors' dependence on demographic criteria will be presented.

Key words: adaptation, students' approach, learning environments, study results, study programmes.

Literatūra

1. Bobrova L. (2003). Kai kurie akademinio jaunimo psichofizinių ir socialinių problemų aspektai. *Pedagogika*, 69, 34–42.
2. Dabkus R. (2003). Egzistavimas ir adaptacija. Kaunas: Kauno kolegija.
3. Goffman E. (2000). Savęs pateikimas kasdieniame gyvenime. Vilnius: ALK / Vaga.
4. [Halder A. *Filosofijos žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2002.
5. Yu B. (2010). Learning Chinese abroad: the role of language attitudes and motivation in the adaptation of international students in China. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. Volume 31, Issue 3, May 2010, 301-321. Prieiga internetu: <http://www.informaworld.com> [žiūrėta: 2012-03-16].
6. Keciorytė V. (2008) Aukštojo mokslo principai. *Santalka. Filologija. Edukologija*, 16 (4), 38–45.
7. Leliūgienė I. (2002). Socialinė pedagogika. Kaunas: Technologija.
8. Leonavičius V. (2002). Sociologijos diskursas ir sociologijos studijos Lietuvos aukštosiose mokyklose. *Filosofija. Sociologija*, 1, 24–29.
9. Leonavičius V. (Red.) (2004). Sociologija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 96–109.
10. Matulionis A. (2002). Sociologija. Vilnius: Homo liber.
11. Nisbet R. A. (2000) Sociologijos tradicija. Vilnius: Pradai.
12. Simmons, S. (2008) Adaptation to college and individuation-attachment: a review of first year students in contemporary Ireland. *A Thesis: Dublin Institute of Technology*. Prieiga internetu: <http://www.freefullpdf.com> [žiūrėta: 2012-03-14].
13. Smith, L. M. (2008). The transition to university: adaptation and adjustment. *A Thesis: University of Saskatchewan Saskatoon*. Prieiga internetu: <http://www.freefullpdf.com> [žiūrėta: 2012-03-13]
14. Suryani I., Hizwari S. (2012) Using Weblog in Learning English and Encouraging Adaptation among International Students in Perlis. *Higher Education Studies* Volume 2, No. 1, March 2012, 27-31. Prieiga internetu: <http://www.ccsenet.org/hes> [žiūrėta: 2012-03-15].
15. Tarptautinių žodžių žodynas. Prieiga internetu: <http://www.zodziai.lt/reiksme&word=adaptacija&wid=151> [žiūrėta: 2012-03-15].
16. Tijūnėlienė O., Barkauskaitė M. (2009) Akademinio jaunimo dvasinio tobulėjimo galimybės studijų metais. *Pedagogika* 93, 17–22.
17. Zulumskytė A., Galminaitė L. (2011). Studentų mokymosi Lietuvos universitetuose pobūdis. *Tiltai*, 2 (55), 1–15.

Įteikta: 2012 m. gegužės 10 d.
Priimta publikuoti: 2013 m. sausio 14 d.

GLOBOS NAMUOSE GYVENANČIŲ PAAUGLIŲ PATIRIAMŲ PROBLEMŲ SĄSAJOS SU ATEITIES PERSPEKTYVOMIS

Remigijus Bubnys, Zita Jasevičienė
Šiaulių valstybinė kolegija
Lietuva

Anotacija

Straipsnyje analizuojamos globos namuose gyvenančių paauglių patiriamų problemų ir ateities perspektyvų sąsajos. Stacionariose globos ir ugdymo įstaigose didėja vaikų priklausomybė nuo sistemos, ilgas gyvenimas globos įstaigoje dažniausiai sukelia nesėkmingą vaiko integraciją į visuomenę ir neužtikrina sėkmingo pasirengimo savarankiškam gyvenimui ateityje. Tyrimo objektas: globos namuose gyvenančių paauglių patiriamų problemų sąsajos su ateities perspektyvomis. Tyrimo tikslas – nustatyti globos namuose gyvenančių paauglių patiriamų problemų sąsajas su ateities perspektyvomis. Tyrimo metodai: apklausa raštu. Duomenys apdoroti taikant aprašomosios statistikos ir daugiamačius statistinius metodus. Atliekant kiekybinį tyrimą apklausti 156 globos namuose gyvenantys paaugliai. Pateikiami globos namuose gyvenančių paauglių patiriamų problemų sąsajų su ateities perspektyvomis empirinio tyrimo duomenys. Atskleistos globos namuose gyvenančių paauglių patiriamų elgesio, emocijų bei tarpasmeninių santykių problemų sąsajos su ateities perspektyvomis.

Reikšminiai žodžiai: globos namai, paaugliai, ateities perspektyvos.

Įvadas

Paauglystės laikotarpyje vyksta ne tik intensyvi fiziologinė raida, bet ir socialiniai, psichologiniai pokyčiai. Paauglys turi atrasti vietą greitai besiveriančiame suaugusiųjų pasaulyje, todėl nebetinka tie socialinės adaptacijos būdai, kurie būdingi vaikui. Šiuo gyvenimo laikotarpiu priimami sprendimai, kurie gali lemti visą tolesnį gyvenimą (Sondaitė, 2001). Samašonok, Žukauskienės, Gudonio (2009) atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad gyvenimas atskirai nuo tėvų nulemia netinkamo elgesio stiprėjimą, stabdo socialinių įgūdžių raidą. Globos namuose gyvenantiems vaikams būdingas didesnis nervingumas, agresyvumas, blogėja psichosocialinė sveikata. Radzevičienė (2000), Juodraitis (2004), Kvieskienė, Indrašienė (2008), Samašonok (2009) atskleidė, jog socialinės kompetencijos, kaip labai svarbaus veiksnio socialinės adaptacijos procese, neturėjimas trukdo savarankišką gyvenimą pradedantiems jaunuoliams integruotis į naują aplinką. Gyvenantys vaikų globos namuose paaugliai patiria ne tik jų amžiui būdingus sunkumus, bet ir daugelį kitų sunkumų, susijusių su šeimos netekimu, patalpinimu į institucionalizuotas įstaigas, smurto patyrimu ir kt. (Goštautas, Pakrošnis, Čepukienė, 2004). Vaikų globos namuose augantiems vaikams, palyginus su šeimos augančiais, būdingas didesnis nervingumas, verkšmingumas, agresyvumas, dažniau jiems būdingas prieštaraujantis neklusnumas, o berniukams dar ir per didelis aktyvumas. Laikui bėgant, globos namuose gyvenančių vaikų psichosocialinė ir socialinė sveikata blogėja (Raslavičienė, Zaborskis, 2002).

Užsienio mokslininkai Shin (2005), Legault, Anawati, Flynn (2006), Lawrence, Carlson, Egeland (2006) atliko tyrimus, kuriais siekė išsiaiškinti, kaip paaugliai sprendžia kasdienes problemas. Tyrimų rezultatai parodė, kad globos namuose gyvenantys paaugliai dažniau naudoja neproduktyvius problemų sprendimo būdus. Courtney, Piliavin, Grogan-Kaylor, Nesmith (2001), Geenen, Powers, (2006), Freundlich, Avery, Padgett (2007) atliko tyrimus, siekdami nustatyti globos namuose gyvenančių paauglių ateities perspektyvas. Tyrimų rezultatai atskleidė, kad 85 proc. paauglių nurodė žinantys, kaip ieškoti darbo, priiminėti sprendimus, pasinaudoti visuomeniniais ištekliais, tačiau didžioji dalis nurodė neturintys konkrečių planų, susijusių su jų savarankišku gyvenimu. Shin (2005) teigia, jog paaugliai, augantys vaikų globos namuose, dažniau problemas sprendžia destruktiviais būdais, tokiais kaip alkoholio bei kitų narkotinių medžiagų vartojimas, nei paaugliai augantys šeimose. Paaugliai, gyvenantys globos namuose dažniau praranda emocinę ir fizinę kontrolę spręsdami problemas. Legault, Anawati, Flynn (2006) atliko tyrimo rezultatai parodė, kad tie paaugliai, kurie rečiau naudoja fizinę agresiją dažniau problemas sprendžia konstruktyviais būdais bei rečiau naudoja problemų sprendimų būdą – vengimą. Vandivere, Chalk, Anderson, Moore (2003) teigia, kad be traumos dėl atskyrimo nuo šeimos bei prisitaikymo prie naujos aplinkos, dauguma vaikų turi kovoti ir su kitomis problemomis, patirtomis prieš patenkant į globos namus: užgauliojimai, skurdas, būti auginamiems tėvų, turinčių psichinių sutrikimų, neturėti laisvės.

Apibendrinant galima teigti, kad ne tik yra svarbu įvertinti vaikų globos namuose augančių vaikų įvairius sunkumus įvairiose srityse, bet ir nustatyti šių vaikų potencines galimybes, tokias

kaip saviveiksmingumas ir įveikos strategijų pasirinkimas savo ateities planavimo perspektyvoje. Tai reikalinga ne tik įvertinant globos namuose gyvenančių paauglių atsparumą, bet ir planuojant tinkamus ir efektyvius pagalbos būdus sėkmingesniam pagalių prisitaikymui visuomenėje. Žmogaus įsitikinimai savo gebėjimais bei įveikos strategijų pasirinkimas paauglystėje gali nulemti vėlesnę žmogaus gyvenimo kelią. Paauglių gyvenančių globos namuose, ateities planai visose srityse yra menkesni nei vaikų, augančių įprastose šeimose, t. y. vaikai, augantys globos namuose, visose tirtose srityse turi mažiau planų, jie ne tokie detalūs ir konkretūs. Be to, globos namų auklėtiniai daug rečiau žino, kaip įgyvendinti norimus tikslus, bei į ką reiktų kreiptis pagalbos norint juos pasiekti. Šie rezultatai aiškinami tuo, kad vaikai iš vaikų globos namų, neturėdami artimų ryšių su tėvais, negali susikurti tinkamų ateities planų.

Globos namuose gyvenančių paauglių patiriamų problemų sąsajų su ateities perspektyvomis tyrimų tiesiogiai aptikti nepavyko. Patiriamų problemų sąsajų su ateities perspektyvomis atskleidimas padėtų globos namų specialistams identifikuoti esamą situaciją, leistų lengviau suvokti problemos svarbą, priežastis ir pasekmes bei numačius galimus problemų sprendimų būdus pritaikyti efektyvesnes ugdymo/si priemones. Analizuojant esamą situaciją, formuluojamas **probleminis klausimas**: *kokios egzistuoja globos namuose gyvenančių paauglių tarpusavio sąsajos tarp patiriamų problemų ir ateities perspektyvų?*

Tyrimo objektas. Globos namuose gyvenančių paauglių patiriamų problemų sąsajos su ateities perspektyvomis.

Tyrimo tikslas – nustatyti globos namuose gyvenančių paauglių patiriamų problemų tarpusavio sąsajas su ateities perspektyvomis.

Tyrimo metodai: tyrime duomenims rinkti taikytas kiekybinis tyrimo metodas – *apklausa raštu*. Globos namuose gyvenančių paauglių patiriamų problemų sąsajoms su ateities perspektyvomis išsiaiškinti parengtas klausimynas, kurį sudarė 98 teiginiai. Klausimyną sudarė šios pagrindinės dalys: savęs vertinimas ir gyvenimo siekiai, gyvenimo tikslai ir siekiai, tarpasmeninių santykių kokybė, sunkumai ir problemos bei jų įveika, profesinio apsisprendimo veiksniai, savarankiško gyvenimo ir ateities perspektyvos. Tyrimo duomenų kiekybinė aprašomoji ir daugiamačė analizė atlikta SPSS 17.0 kompiuterine programa, taikant *aprašomuosius ir daugiamačius* (faktorinė analizė) statistinius metodus. Tarpusavio ryšiams tarp globos namuose gyvenančių paauglių patiriamų problemų ir ateities perspektyvų ištirti taikyta duomenų koreliacinė analizė, taikant Pearson'o koreliacijos koeficientą (r).

Tyrimo imties charakteristika. Tyrimo imties tūrio sudarymo charakteristiką lėmė atsitiktinės atrankos principas. Apklausoje dalyvavo 156 globos namų auklėtiniai (92 merginos ir 64 vaikinai), gyvenantys Raseinių, Radviliškio, Kelmės raj., Vijurkų, Šiaulių, Kuršėnų ir Telšių vaikų globos namuose.

Tyrimo rezultatai

Globos namuose gyvenančių paauglių patiriamų problemų sąsajos su ateities perspektyvomis. Atlikus globos namuose gyvenančių paauglių patiriamų problemų sąsajų su ateities perspektyvomis klausimyno teiginių faktorinę analizę, pagal aštuonias klausimyno diagnostines sritis, išskirti 24 faktoriai. Kiekvienos diagnostinės srities faktorių ir jų sudarančių teiginių skaičius pateikiamas lentelėje (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

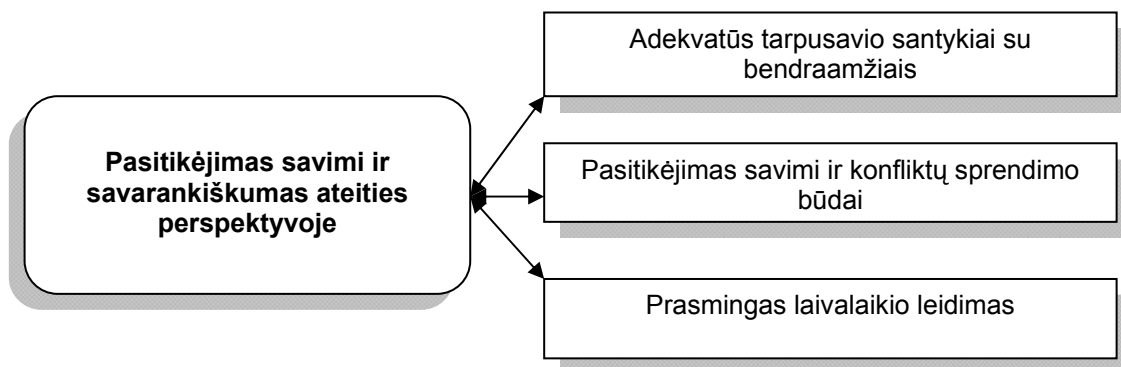
Tyrimo instrumento diagnostinės sritys ir jas sudarantys statistiškai reikšmingi faktoriai

| Diagnostinė sritis | Faktoriaus pavadinimas | Teiginių skaičius |
|--|--|-------------------|
| Paauglių savęs vertinimas ir gyvenimo siekiai | Pasitikėjimas savimi ir savarankiškumas ateities perspektyvoje | 6 |
| | Nepasitikėjimas savimi siekiant ateities tikslų | 6 |
| Paauglių tarpasmeniniai santykiai ir jų kokybė | Sunkumai bendraujant su suaugusiais | 6 |
| | Adekvatūs tarpusavio santykiai su bendraamžiais | 5 |
| | Pasitikėjimas savimi ir konfliktų sprendimo būdai | 5 |
| | Bendravimo problemų su draugais sprendimo būdai | 4 |
| Paauglių gyvenimo tikslai ir siekiai | Ateities ir gyvenimo tikslų neapibrėžtumai | 6 |
| | Ateities tikslų numatymas ir siekių vizija | 5 |
| | Ryžtingumas ir pagalba iš išorės | 5 |
| | Iniciatyvumas versus abejingumas siekiant gyvenimo tikslų | 5 |
| Kasdieninė veikla ir gyvenimas globos namuose | Užimtumas ir aplinkinių palaikymas | 4 |
| | Išskirtinumo siekis ir taisyklių laikymasis | 2 |
| | Pasitenkinimas gyvenimo sąlygomis | 2 |
| Materialinis | Ateities planavimo galimybės ir sąlygos | 5 |

| Diagnostinė sritis | Faktoriaus pavadinimas | Teiginių skaičius |
|---|--|-------------------|
| aprūpinimas ir galimybės pasirengti savarankiškam gyvenimui | Sąlygos prasmingam laisvalaikiui | 2 |
| | Galimybės savarankiškiems sprendimams | 3 |
| | Galimybės naudotis informacinėmis technologijomis | 2 |
| Profesijos pasirinkimą lemiantys veiksniai | Profesijos pasirinkimas ir galimybės įsidarbinti | 5 |
| | Išorinė motyvacija versus vidiniai motyvai renkantis profesija | 2 |
| Išsilavinimo svarba ir siekis tobulėti | Išsilavinimo svarba ateities perspektyvoje | 3 |
| | Nuolatinio tobulėjimo siekiai | 2 |
| Pagalbos kreipimasis, iškilus savarankiško gyvenimo sunkumams | Artimųjų pagalba ir palaikymas | 4 |
| | Mokytojų ir kitų institucijos darbuotojų bei bendraamžių pagalba | 4 |
| | Savarankiškumas problemų sprendimo procese | 5 |

Globos namuose gyvenančių paauglių patiriamų problemų tarpusavio sąsajoms su ateities perspektyvomis, specialistų požiūriu, išsiaiškinti buvo ieškomi tarpusavio ryšiai tarp atskirų faktorių ir juos sudarančių teiginių. Pateikiami tik statistiškai reikšmingi ir interpretuoti koreliaciniai ryšiai tarp atskirų faktorių.

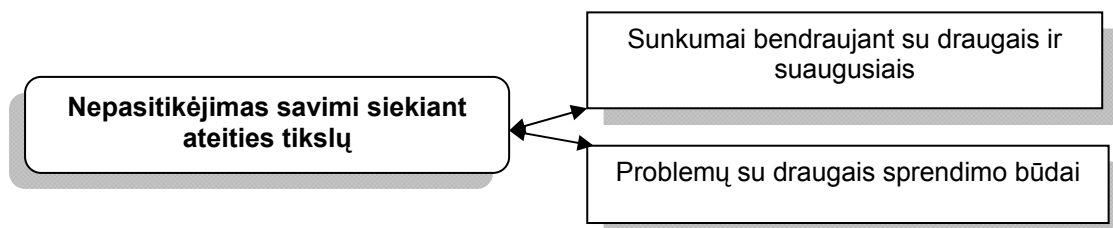
Analizuojant teiginių tarpusavio ryšio analizės rezultatus tarp atskirų faktorių (žr. 1 pav.), nustatyti statistiškai reikšmingi teigiami ryšiai tarp paauglių savęs vertinimo ir adekvačių tarpusavio santykių su bendraamžiais ($r=0,38$; $p \leq 0,01$). Paaugliai, kurie pasitiki savimi ir sugeba veikti savarankiškai daugelyje gyvenimo situacijų, bendraudami su draugais nesijaučia atstumti ir gali pasidalinti su jais savo rūpesčiais ir sunkumais.



1 pav. Savęs vertinimo, laisvalaikio ir tarpasmeninių santykių kokybės tarpusavio sąsajos

Globos namų auklėtiniai, kurie pasitiki savimi ir savo jėgomis, jaučiasi savarankiški, planuojant savo ateitį, tiki, kad daugelį problemų galima išspręsti taikiai ($r=0,47$; $p \leq 0,01$). Prasmingai leidžiantys laisvalaikį paaugliai save vertina adekvačiau ($r=0,31$; $p \leq 0,01$) ir labiau pasitiki savimi ($r=0,33$; $p \leq 0,01$).

Nustatytas koreliacinis ryšys tarp faktorių (žr. 2 pav.), atspindinčių nepasitikėjimą savimi siekiant ateities tikslų ir sunkumų bendraujant su draugais ir suaugusiais ($r=0,32$; $p \leq 0,01$), t. y., kuo labiau nepasitikima savimi, siekiant ateities tikslų ir nerimaujama dėl ateities, tuo daugiau turima sunkumų bendraujant su draugais ir suaugusiais.



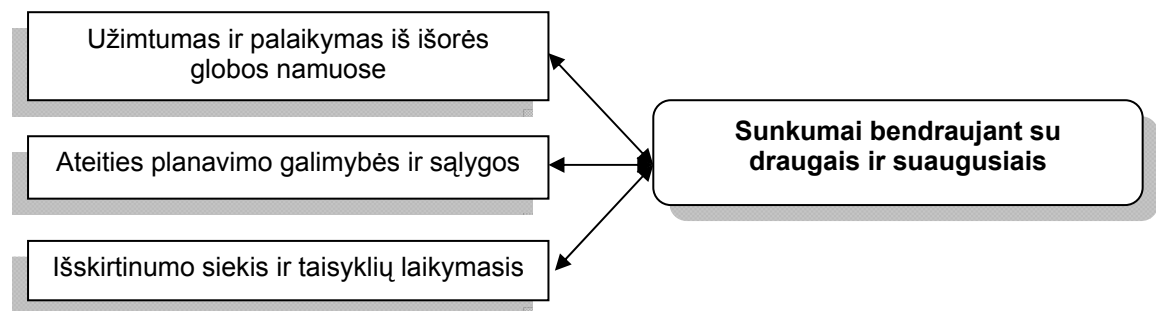
2 pav. Nepasitikėjimo savimi ir tarpasmeninių santykių kokybės sąsajos

Nepasitikėjimas savimi įtakoja tai, kad individas vengia sudėtingų gyvenimo užduočių, vengia patirti nesėkmę, labiau akcentuoja neigiamus patyrimus negu teigiamus. Žemas savęs vertinimas pasireiškia savo poreikių ir norų nepaisymu ir kitų žmonių poreikių padarymu prioritetu. Žemas savęs vertinimas kaip ir aukštas yra kontinuumas nuo teisingo, pamatuoto supratimo apie savo kaip asmens trūkumus iki iškreipto, nepagrįsto suvokimo apie save kaip

žemesnį individą už kitus (Baumeister ir kt., 2004). Apibendrinus galima teigti, kad savęs vertinimas yra kontinuumas nuo absoliučiai žemo savęs vertinimo iki absoliučiai aukšto savęs vertinimo. Kuo savęs vertinimas yra arčiau kontinuumo kraštų, tuo jis yra neadekvatesnis ir iškreiptas. Savęs vertinimas yra glaudžiai susijęs su agresija ir agresyviu elgesiu, nes savęs vertinimas įtakoja individo elgesį, o elgesys įtakoja savęs vertinimą. Globos įstaigose gyvenantys vaikai jaučiasi nesaugūs, nepasitikintys, neturi motyvacijos veikti, yra pasyvūs, iš anksto orientuoti į nesėkmę. Žemas savęs vertinimas sąlygoja motyvacijos stoka, nepasitikėjimą, nusivylimas ima pasireikšti ir kitose gyvenimo srityse, skatinti naujas nesėkmes.

Gautos teigiamas ryšys (žr. 2 pav.) leidžia teigti, jog problemų su draugais sprendimo būdai siejasi su pasitikėjimo savimi lygmeniu, kuo daugiau paaugliai pasitiki savimi, siekiant ateities tikslų, tuo geriau jie geba pasirinkti problemų su draugais sprendimo būdus ($r=0,59$; $p \leq 0,01$). Lyginant rezultatus pagal paauglių amžių, gauti rezultatai parodė, kad jaunesni paaugliai patiria mažiau sunkumų nei vyresnieji, bendraujant su draugais ir suaugusiais ($r=0,-0,42$; $p \leq 0,01$). Vyresnio amžiaus paaugliai nesiaiškina santykių su draugais, o pasišalina ir patiria bendravimo sunkumų ($r=0,39$; $p \leq 0,01$), išgyvena nepibrėžtumą dėl savo ateities ir nerimą ($r=0,34$; $p \leq 0,01$). Gauti gyvenimo tikslų ir siekių tyrimo rezultatai atskleidė, kad išsiskiria vaikinių ir merginų ateities tikslų numatymas ir siekių vizija. Didesnė dalis vaikinių, nei merginų yra išsikėlę ateities tikslus ir numatę jų siekimo būdus. Merginų mažiau nei vaikinių gali įvardinti, ko norėtų pasiekti ateityje.

Tyrimo rezultatai parodė, jog globos namų taisyklių laikymasis ir siekis išsiskirti siejasi su sunkumais, bendraujant su draugais ir suaugusiais ($r=0,45$; $p \leq 0,01$), t. y., kuriems nepatinka griežtos globos namų taisyklės ir apranga, kurią paaugliai turi dėvėti, patiria sunkumus bendraujant su draugais ir suaugusiais (žr. 3 pav.). Tai gali būti paaiškinta tuo, jog nepatenkinti savo išvaizda ir esama aplinka, kuri yra apribota taisyklėmis, paaugliai negeba palaikyti sėkmingų tarpasmeninių santykių tiek su draugais, tiek ir su suaugusiais žmonėmis.



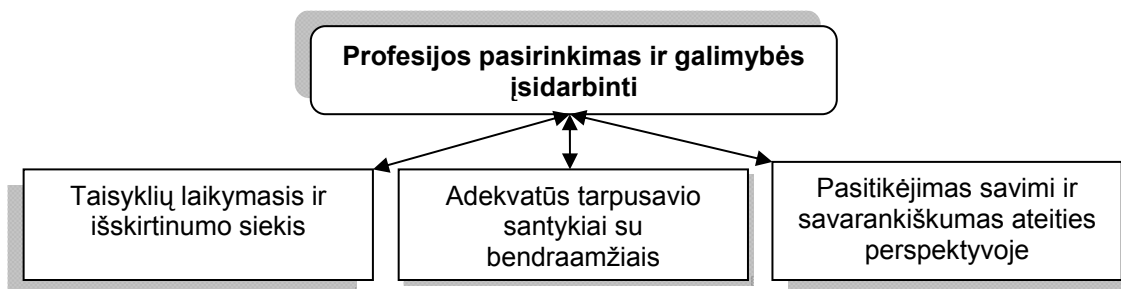
3 pav. Ateities planavimo galimybių ir globos namų sąlygų tarpusavio sąsajos su bendravimo sunkumais

Paaugliai, kurie turi galimybių save realizuoti globos namuose, t. y., dalyvauja įvairiose užimtumo veiklose, patiria mažiau sunkumų bendraujant su draugais ir suaugusiais ($r=0,29$; $p \leq 0,01$). Kaip nurodo Samašonok (2009), išgyvenęs tėvų priešišumą vaikas susikuria agresyvios ir priešiškos aplinkos sampratą. Patirti neigiami išgyvenimai ateityje nulemia nuolatinės grėsmės baimę bei skatina agresyvių gynybinių veiksnių taikymą bendravimo situacijose. Tai nulemia, kad tarpasmeniniai globos namų auklėtinių santykiai tampa komplikuoti. Juodraitis (2004) nurodo, kad globos įstaigose nepakankamas dėmesys skiriamas socialinių įgūdžių ugdymui, tarp jų ir konstruktyvaus bendravimo su aplinkiniais principų įsisavinimui. Gyvenant „uždareme rate“ tarpasmeniniai konfliktai būna gana dažni, stereotipiškai sprendžiami pasitelkiant smurtą ir jėgą.

Tyrimo metu nustatyti teigiami ryšiai tarp profesijos pasirinkimo bei galimybių įsidarbinti ir paauglių savęs vertinimo ($r=0,20$; $p \leq 0,01$), t. y., tie paaugliai, kurie rinksis paklausia ir gerai apmokamą profesiją yra tikintys savimi ir mano, kad ateityje sugebės suderinti galimybes su savo jėgomis ir norais (žr. 4 pav.).

Paaugliai, kuriems svarbus profesijos pasirinkimas ir noras įsidarbinti, palaiko kokybiškus santykius su bendraamžiais ($r=0,34$; $p \leq 0,01$), taip pat pasitiki savimi ir savo jėgomis ($r=0,26$; $p \leq 0,01$) bei turi galimybes globos namuose savarankiškai priimti sprendimus ($r=0,24$; $p \leq 0,01$), laikantis taisyklių. Gauti tyrimo rezultatai papildė Leliūgienės ir Kovalenkovičienės (2005) atlikto tyrimo rezultatus, kad renkantis profesijas, didžiausias dėmesys skiriamas profesijos „naudingumui“, labai neatsižvelgiant į pomėgius, potraukį vienai ar kitai veiklai.

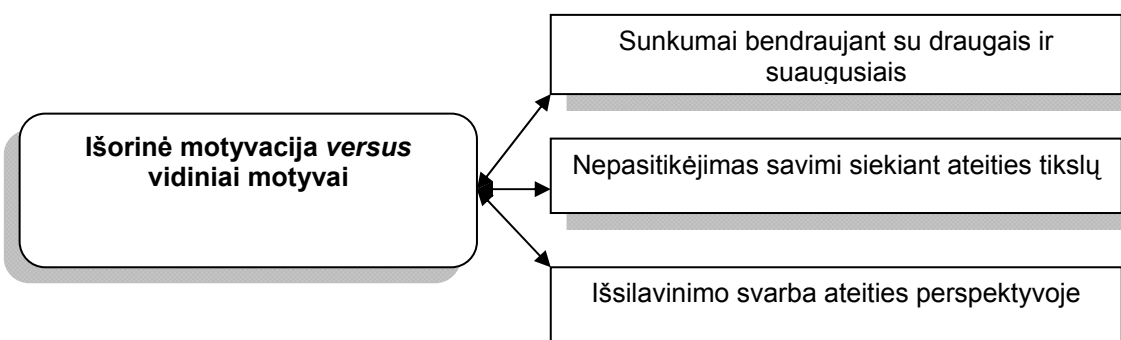
Analizuojant veiksnius, lemiančius profesijos pasirinkimą, nustatytas tiesioginis teigiamas šių požymių ryšys ($r = 0,32$; $p \leq 0,01$), kad rinksiuos tą profesiją, kur lengva įstoti, nes išėjus iš globos namų reikės užsidirbti pragyvenimui.



4 pav. Veiksnių, lemiančių profesijos pasirinkimą, sąsajos su pasitikėjimu savimi ir tarpasmeniniais santykiais

Beresnevičienė (2002) teigia, kad paaugliams siekiant savarankiškumo, ypač aktualus yra profesijos pasirinkimas, nes tai yra ateities karjeros planavimo pagrindas. Profesijos pasirinkimas ir jos įgijimas jau netolimoje ateityje bus vienintelis savarankiško gyvenimo atspirties taškas bei pragyvenimo šaltinis. Bidvos, Gailienės (2010) atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad globos namų auklėtiniai renkasi tas profesijas, kurios nereikalauja aukštojo išsilavinimo bei pasižymi žemesniu prestižu visuomenėje ir nesieja savo ateities su kvalifikacijos kėlimu aukštesiose mokyklose.

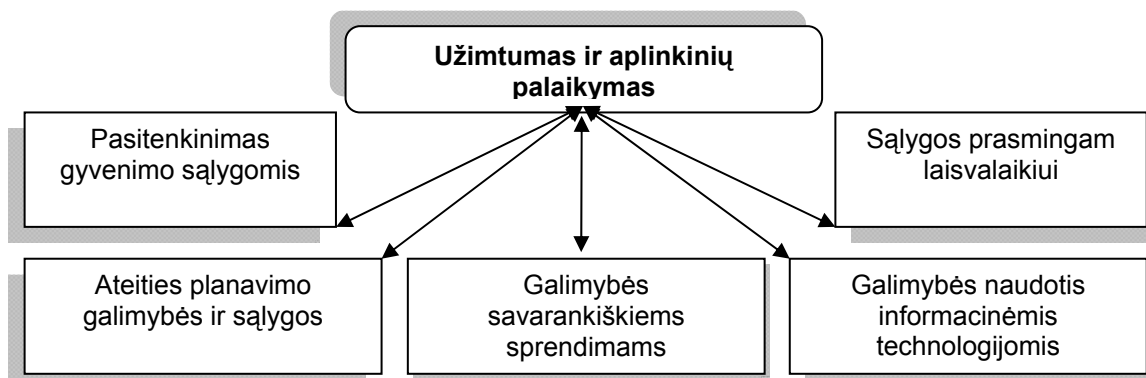
Nustatyti statistiškai reikšmingi teigiami ryšiai tarp išorinės motyvacijos versus vidinių motyvų, renkantis profesiją ir nepasitikėjimo savimi siekiant ateities tikslų ($r=0,35$; $p \leq 0,01$) bei sunkumų bendraujant su draugais ir suaugusiais ($r=0,39$; $p \leq 0,01$) (žr. 5 pav.). Ateityje sieks ne toliau mokytis profesijos, studijuoti, bet užsitikrinti pragyvenimą tie, kurie yra savimi nepasitikintys bei patiriantys sunkumų bendraujant su draugais ir suaugusiais.



5 pav. Profesijos pasirinkimo motyvų, pasitikėjimo savimi ir išsilavinimo svarbos ateityje vertinimo tarpusavio sąsajos

Paaugliai, kurie patiria daugiau sunkumų, bendraujant su draugais ir suaugusiais mano, jog ateityje pakaks įgyti vidurinį ar profesinį išsilavinimą ($r=0,39$; $p \leq 0,01$). Galima daryti prielaidą, jog patiriančių bendravimo sunkumus paauglių aspiracijų lygis, siekti išsilavinimo yra mažesnis, nei tų, kurie bendravimo sunkumų santykiyje su draugais ir bendraamžiais nepatiria.

Patenkinti gyvenimo sąlygomis ir maitinimu tie, kuriems svarbi auklėtojos pagalba ir galimybės savarankiškai priimti sprendimus ($r=0,34$; $p \leq 0,01$) (žr. 6 pav.). Turintys galimybę savarankiškai planuoti savo ateitį paaugliai, kurie turi pakankamai užsiėmimų, gali savarankiškai priimti sprendimus ir svarbus žmogus yra auklėtoja ($r=0,20$; $p \leq 0,01$).



6 pav. Užimtumo ir palaikymo globos namuose iš išorės sąsajos su ateities perspektyvomis

Prasmingas paauglių laisvalaikio leidimas globos namuose koreliuoja su palankiu savęs vertinimu ($r=0,31$; $p \leq 0,01$), ateities planavimo galimybėmis ir sąlygomis ($r=0,29$; $p \leq 0,01$). Paaugliai, kurie prasmingai leidžia laisvalaikį, tuo turi didesnes galimybes savarankiškai priimti sprendimus ($r=0,24$; $p \leq 0,01$). Gautos teigiamos koreliacijos leidžia teigti, jog galimybės naudotis informacinėmis technologijomis siejasi su galimybėmis savarankiškai priimti sprendimus ($r=0,61$; $p \leq 0,01$).

Realizuojant savo ateities sumanymus, planuojant ateitį, globos namuose paaugliai tikisi pagalbos iš aplinkinių. Išryškėjo ryšys tarp ateities planavimo galimybių ir sąlygų bei aplinkinių palaikymo. Kuo mažiau globos namuose galimybių planuoti savo ateitį, tuo labiau reikalingas aplinkinių palaikymas ($r=0,21$; $p \leq 0,01$). Samašonok (2009) tyrimo rezultatai parodė, kad globos namuose gyvenantys paaugliai, siekdami užsibrėžtų tikslų ir bendravimo situacijose rečiau taiko užduoties įveikimo strategiją ir linkę manyti, kad jiems kylančius sunkumus lemia ne nuo jų pačių priklausantys dalykai. Todėl dažniausiai savo problemų ištakų ieško ne savo, o kitų žmonių poelgiuose, nesėkmes priskirdami atsitiktinumui ar kitiems žmonėms. Toks požiūris mažina globos namų auklėtinių atsakomybę už save, stabdo aktyvumą ir savarankiškumą, sprendžiant kylančius sunkumus.

Išvados

1. Pasitikintys savimi ir savo jėgomis globos namų auklėtiniai planuoja savo ateitį savarankiškai tikėdami, jog ateityje gebės derinti savo norus su galimybėmis. Patiriančių bendravimo sunkumus paauglių aspiracijų lygis siekti ateityje tam tikrų perspektyvų yra mažesnis, nei tų, kurie bendravimo sunkumų santykiyje su draugais ir bendraamžiais nepatiria.

2. Nepatenkinti savimi ir esama aplinka, kuri ribojama taisyklėmis, paaugliai negeba palaikyti sėkmingų tarpasmeninių santykių su draugais ir su suaugusiais asmenimis. Patiriantys bendravimo sunkumų, neturintys motyvacijos mokytis, nerimaujantys ir nenumatę ateities tikslų paaugliai išsiskiria neadekvačiu elgesiu, nesilaiko taisyklių, siekia išskirtinumo bendraamžių tarpe.

3. Prasmingas globos namuose laisvalaikio leidimas siejasi su palankiu savęs vertinimu, galimybėmis naudotis technologijomis, siekimu užsitikinti ateityje pragyvenimą, profesinio išsilavinimo įgijimu. Realizuodami savo ateities sumanymus, planuodami ateitį, globos namuose gyvenantys paaugliai tikisi pagalbos iš aplinkinių. Išryškėjo ryšys tarp ateities planavimo galimybių ir sąlygų bei aplinkinių palaikymo.

EXPERIENCED PROBLEMS AND ITS CONNECTION TO FUTURE PERSPECTIVES OF TEENAGERS LIVING IN FOSTER HOME

The article deals with the experienced problems and its connection to future perspectives of teenagers living in foster home. Children dependence on the system has increased recently in both foster home and educational institutions. Staying longer in these circumstances causes unsuccessful integration into social life for teenager. Living separately influences the growth of not proper behavior, stops the development of social skills. Adding to say, decisions being taken in the period of teen age can have influence for the rest of the life. The objective of the search is to find out the experienced problems and its connection to future perspectives of teenagers living in foster home. The aim is to find out the connection between experienced problems and future perspectives of teenagers living in foster home. Research method is questionnaire survey. Descriptive and multivariate methods were helpful to cope with the research data. Participants: teenagers from Raseiniai, Radviliskis, Kelme, Vijurkai, Šiauliai, Kursenai and Telsiai have been questioned. 156 participants 11–18 of age have been questioned in the quantity research. Empirical research data deals with the connection between experienced problems and future perspectives of teenagers living in foster home. The analysis of appearing behavior, emotional and interpersonal problems of teenagers living in foster home and its connection with future perspectives has been given.

Key words: foster home, teenagers, future perspectives.

Literatūra

1. Bidva K., Gailienė I. (2010). *Globos namų auklėtinių profesinių ketinimų ir jų realizavimo ypatumai*. Jaunųjų mokslininkų darbai, 1(26), 60–67.
2. Courtney M.E., Piliavin I., Grogan-Kaylor A., Nesmith A. (2001). *Foster youth transitions to adulthood: a longitudinal view of youth leaving care*. Child Welfare, 80, 690–701.
3. Freundlich M., Avery R. J., Padgett D. (2007). *Preparation of youth in congregational care for independent living*. Child and Family Social Work, 12, 64–72.
4. Goštautas A., Pakrošnis R., Čepukienė V. (2004). *Paauglių, gyvenančių globos įstaigose, psichosocialinio prisitaikymo sunkumai*. Specialusis ugdymas, 1(10), 30–38.
5. Geenen S. J., Powers L., E. (2006). *Transition Planning for Foster Youth*. The Journal for Vocational Special Needs Education, 28, 4–15.

6. Juodraitis A. (2004). *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
7. Kvieskienė G., Indrašienė V. (2008). *Socialinio darbo ypatumai vaikų globos namuose. Metodinė priemonė*. Vilnius: Lodvila.
8. Lawrence C. R., Carlson E. A., Egeland B. (2006). *The impact of foster care on development*. *Development and Psychopathology*, 18, 57–76.
9. Leliūgienė I., Kovalenkoviėnė L. (2005). Buvusių vaikų globos įstaigų auklėtinių socialinė adaptacija profesinėje mokykloje. *Socialiniai mokslai*. Prieiga per internetą 2011-01-19: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2005~ISSN_1392-5644.N_5_59.PG_41-53/DS.002.0.01.ARTIC>.
10. Legault L., Anawati M., Flynn R. (2006). *Factors favoring psychological resilience among fostered young people*. *Children and Youth Services Review*, 28, 1024–1038.
11. Radzevičienė L. (2000). *Ankstyvojo amžiaus deprivuotų vaikų psichosocialinės raidos bruožai*. *Pedagogika*, 45, 92–101.
12. Raslavičienė G., Zaborskis A. (2002). *Vaikų, augančių globos įstaigose, elgesio ir emocijų mišrių sutrikimų kaita*. *Medicina*, 38(7), 759–768.
13. Samašonok K. (2009). *Globos namuose gyvenančių paauglių adaptyvaus elgesio ugdymas(sis)*. Daktaro disertacija. *Socialiniai mokslai, edukologija*. (07 S). Šiauliai: Šiaulių universitetas.
14. Samašonok K., Žukauskienė R., Gudonis V. (2006). *Paauglių, gyvenančių globos institucijose ir pilnose šeimose, kognityvinių strategijų ir elgesio bei emocinių problemų ypatumai*. *Socialinis darbas*, 5(2), 47–54.
15. Sondaitė J. (2001). *Paauglių ateities orientacijų ypatumai*. *Socialiniai mokslai, psichologija (06)*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
16. Shin S. H. (2005). Need for and actual use of mental health service by adolescents in the child welfare system. *Children and Youth Services Review*, 27, 1071-1083.
17. Vandivere S., Chalk R., Moore A., K. (2003). *Vaikai globos namuose: kaip sekasi jiems pirmauti?* Prieiga per internetą 2010-10-15: <<http://www.childtrends.org>>.

Įteikta: 2012 m. lapkričio 27 d.

Priimta publikuoti: 2013 m. sausio 14 d.

KAIMO BENDRUOMENĖS NARIŲ DALYVAVIMO SOCIALINĖJE VEIKLOJE VERTINIMAS

Aristida Čepienė

Šiaulių valstybinė kolegija
Lietuva

Anotacija

Bendruomeninė veikla paprastai vykdoma pačių narių iniciatyva, skatinami vidinio poreikio saviugdai bei saviraiškai, savęs socialiniam įgalinimui bendruomenės centrų pagalba. Socialinė veikla bendruomenėje apima visus procesus, kurie susiję su stimuliuojimu, įgalinimu ir aktyvios bendruomenės siekimu. Bendruomenės socialinis dalyvavimas kaip pageidautina veikla įtraukiama į mūsų šalies norminius teisės aktus, bendruomenės vystymo projektus. Tačiau tai lieka tik formalumu, kadangi vis dar nėra vieningos nuomonės kokiomis formomis tai padaryti būtų geriausiai.

Reikšminiai žodžiai: *Bendruomenė, dalyvavimas, socialinė veikla.*

Įvadas

Vykstant demokratiniais procesams visuomenėje, kuriasi vis daugiau bendruomenių, kurių reikšmė yra labai išaugusi ne tik socialiniame ar ekonominiame, bet ir aplinkosaugos, švietimo, kultūros sektoriuose. Kintanti kultūra, žmonių ir organizacijų santykiai, politika, švietimas, medicina teikia žmonėms naujų galimybių, tačiau sukelia ir daug sunkumų, kuriuos ir bandoma spręsti, jungiantis į bendruomenes. Įveikiant pokyčių keliamus sunkumus, pabrėžiamas orientavimasis į žmogų, į konkrečius bendruomenės poreikius. Galima daryti prielaidą, kad bendruomenė susiformuoja skatinama aiškaus, konkretaus intereso. Šiuolaikinių bendruomenių ypatumus, jų savikūros bruožus analizuoja Lietuvos sociologai: R. Grigas (2000), I. Luobikienė (2000), V. Šlapkauskas (2000), A. Karalius (2000). Kaimo bendruomeniškumo bruožus nagrinėjantys L. Žalimienė (2003), J. Sadauskas, I. Leliūgienė (2010) teigia, kad mokslininkai, tyrinėjantys socialinį darbą bendruomenėje (Banks, 2003; Ohmer ir Korr, 2006; Thyrrer, 2001 bei kt.), išskirtiniais šio proceso bruožais laiko įvairiapusę multidisciplininę pagalbą vietos žmonėms, siekiant teigiamų pokyčių ir įsitraukiant visai bendruomenei. S. Banks (2003) pažymi, kad socialinė veikla bendruomenėje (angl. community practice) apima visus procesus, kurie susiję su stimuliuojimu, įgalinimu ir „aktyvios bendruomenės siekimu“.

Bendruomeninė veikla paprastai vykdoma pačių žmonių iniciatyva, skatinama vidinio poreikio saviugdai bei saviraiškai, savęs socialiniam įgalinimui bendruomenės centrų pagalba. Gyventojus vis labiau domina bendra jų gyvenimo kokybė, t. y. sveikatos, saugumo, asmeninio tobulėjimo, laisvalaikio organizavimo ir kiti svarbūs klausimai. Šiandien pastebima, kaip kinta žmonių mąstysena, o vertybės palaipsniui praranda savo turėtas pozicijas. Kitos vertybės, pavyzdžiui: šeima, bendruomenė, viešoji valdžia, laisvė – vienos nepajėgios būti šiuolaikinės visuomenės atrama, itin svarbus tampa individo ryšio su aplinkiniais įgimtas poreikis, siekis išreikšti save bendruomenėje.

Bendruomenės socialinis dalyvavimas kaip pageidautina veikla įtraukiamas į mūsų šalies norminius teisės aktus, bendruomenės vystymo projektus. Tačiau tai lieka tik formalumu, kadangi vis dar nėra vieningos nuomonės, kokiomis formomis tai padaryti būtų geriausiai.

Tyrimo objektas. Bendruomenės narių socialinis dalyvavimas.

Tikslas – įvertinti bendruomenės narių socialinį dalyvavimą kaimo bendruomeninėje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti kaimo bendruomenės narių socialinio (ne)dalyvavimo bendruomeninėse veiklose priežastis.

2. Išsiaiškinti bendruomenėje vykdomas veiklas bei narių aktyvinimo būdus.

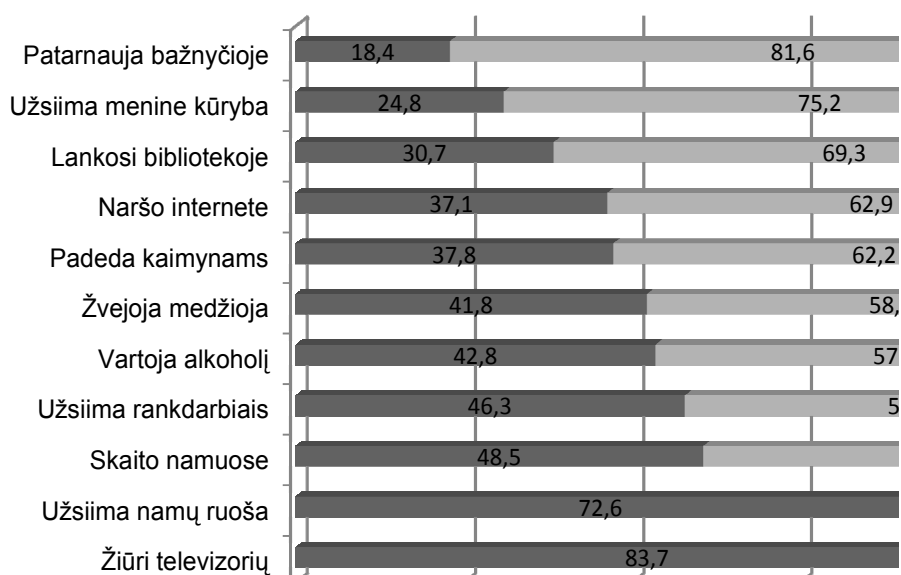
Tyrimo metodai: 1) apklausa raštu, naudojant uždaro tipo klausimyną, parengtą tyrimo autoriaus; 2) statistinė analizė, taikant aprašomosios statistikos metodus, atlikta naudojant SPSS 17.0 for Windows statistinių duomenų apdorojimo programą. Apklausa atlikta Šiaurės Lietuvos kaimo bendruomenėse. Apklausoje dalyvavo kaimo bendruomenių nariai arba bendruomenių teritorijose gyvenantys žmonės.

Tyrimo duomenys parodė, kad anketinėje apklausoje aktyviau dalyvavo moterys (294) nei vyrai (129). Tokie duomenys leidžia daryti keletą prielaidų. Pirmiausia, tokios tendencijos kaip skirtingas lyčių požiūris į anketines apklausas – „kaip moterų darba“, moterys greičiau nei vyrai sutiko pildyti anketas. Kita tendencija, kad apklauskos metu namuose dažniausiai rastos moterys. Apklausoje dalyvavusių gyventojų amžiaus vyraujanti respondentų grupė – 46–60 m., kita grupė – 21–35 m., nedideliu skaičiumi skiriasi trečia grupė – 36–45 m., ketvirtoji amžiaus grupė – 61–80 m. ir mažiausios amžiaus grupės – iki 20 m. ir 81 m. ir daugiau metų.

Bendruomenių narių, dalyvavusių apklausoje, išsilavinimo duomenys rodo, kad visoje imtyje didžiausią grupę sudaro aukštąjį mokslą baigę respondentai (29,6 proc.), mažiausią grupę – pradinį išsilavinimą turintys respondentai (5,2 proc.). Vidutiniškai procentine išraiška pasiskirstė aukštesnįjį (18 proc.) ir vidurinį išsilavinimą (17,7 proc.) turintys respondentai. Kiti respondentai, turintys specialų vidurinį (11,6 proc.), pagrindinį (9,5 proc.) ir profesinį (8,5 proc.) išsilavinimą. Daugiau nei pusė apklausoje dalyvavusių respondentų gyvena santuokoje (54,8 proc.). Mažiausia procentine išraiška dominuoja respondentai, gyvenantys ne santuokoje (6,6 proc.) arba nepilnoje šeimoje, t. y. išsiskyrę (8,5 proc.) ir našliai (10,6 proc.). Socialinės veiklos teiginiuose galime išvengti, jog didžiąją dalį bendruomenės narių sudaro dirbantys asmenys (56,7 proc.), mažiausią – moksleiviai (5 proc.). Tolygiai procentai pasiskirstė tarp bedarbių (14,9 proc.) ir pensininkų (13,5 proc.). Apibendrinant galima teigti, kad tiriamųjų grupę sudarė 21–60 metų gyventojų amžiaus respondentų, turinčių aukštąjį, aukštesnįjį ir vidurinį išsilavinimą, sukūrusių šeimas ir darbingo amžiaus.

Tyrimu siekta sužinoti, ar gyvenvietėje yra susikūrusi bendruomenė ir koks žmonių aktyvumas bendruomenės veikloje. Didelė dalis respondentų (N=382) žino, jog jų gyvenvietėje yra susikūrusi bendruomenė ir jos veikloje daugiau ar mažiau dalyvauja. Atsakant į klausimą apie žmonių aktyvumą bendruomenės veikloje, respondentams buvo galima įrašyti konkrečią veiklą, kurioje jie dalyvauja. Iš 242 atsakiusių teigiamai, 130 respondentų nurodė konkrečią socialinį dalyvavimą apibūdinančią veiklą bendruomenėje, daugiausiai: „dalyvauja saviveikloje (N=38), dalyvauja renginiuose, akcijose (N=33), bendruomenės tarybos narys (N=22), organizuoja renginius, labdaros akcijas (N=14), projektinę veiklą (N=8), pagalbos organizavimas neįgaliesiems, senyvo amžiaus žmonėms, ištikus nelaimėi (N=7), mažiausiai – padeda ūkinėje veikloje (N=3), gieda bažnyčios chore (N=2), jaunimo klubo narys (N=1), mezgimas (N=1), savanoriška veikla (N=1)“.

Vertinant respondentų atsakymus į klausimą *Kuo Jūsų kaimo žmonės užsiima laisvalaikiu*, respondentų atsakymai pasiskirstė taip (žr. 1 pav.): didžiausią procentinę išraišką turi teiginiai *žiūri televizorių, užsiima namų ruoša, skaito namuose, užsiima rankdarbiais*. Laisvalaikis praleidžiamas *vartojant alkoholį bei žvejojant ir medžiojant*. Teiginiai – *pagalba kaimynams, naršymas internete* pasiskirstė tolygiai. Mažiausiai respondentų nurodė tokias laisvalaikio praleidimo formas, kaip *lankymasis bibliotekoje, užsiėmimas menine kūryba ir patarnavimą bažnyčioje*. Gauti teiginiai leidžia teigti, kad dažniausiai pasitaikantys kaimo žmonių laisvalaikio praleidimo būdai yra individualūs, t. y. žmonės laisvą laiką praleidžia namuose, žiūrėdami televizorių, užsiimdami namų ruoša, todėl reikėtų žmones skatinti aktyviau įsijungti į bendruomeninį gyvenimą.



1 pav. Laisvalaikio praleidimo būdai (N=423)

Vertinant vykdomas kaimo bendruomenės veiklas, išsiskyrė tokie teiginiai, kaip *bendravimas su pažįstamais* (84,7 proc.), *laisvalaikio praleidimas kartu* (82,1 proc.), *bendruomenės reikalų sprendimas* (66,7 proc.). Panašia procentine išraiška pasiskirstė teiginiai *tradicijų išlaikymas ir perdavimas* (62,9 proc.), *pagalbos kitiems teikimas* (61,8 proc.) bei *savo*

sugebėjimų parodymas ir naujų žinių, informacijos įgijimas (57,9 proc.). Mažiausia reikšmė teikiama dalyvavimui *religinėse apeigose* (47,2 proc.). Galima teigti, kad respondentai žino apie savo bendruomenę, yra susipažinę su jos veikla, patys mielai bendrauja su pažįstamais, kartu praleidžia laisvalaikį, išlaiko ir perduoda tradicijas, supranta bendradarbiavimo, savitarpio pagalbos reikšmę, dauguma skatina savo narius padėti vieni kitiems nelaimių atveju, paremti tas socialines grupes, kurios verčiasi sunkiausiai, nevengia savo sugebėjimų demonstravimo, siekia sužinoti naujoves.

Klausimo *Dėl kokių priežasčių kaime įkurta bendruomenė?* teiginius respondentai vertino pasirinkdami galimus atsakymo variantus: „sutinku“, „abejoju“ „nesutinku“. Atlikus teiginių faktorinę analizę, išskirti du faktoriai: *Poreikis kurti kaimo bendruomenę* ir *Priežastys, lėmusios bendruomenės kūrimąsi*. Skalės Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) koeficiento reikšmė – 0,72 rodo, kad matrica gerai tinka faktorinei analizei. Skalės faktorių (subskalių) vidinės konsistencijos koeficientas Cronbach alpha (α) svyruoja nuo 0,578 iki 0,605, tai rodo, jog skalė homogeniška. Pirmojo faktoriaus kintamieji tenkina sąlygą $L \geq 0,6$ ir metodologiniu požiūriu yra vientisa. Antrojo faktoriaus tik du kintamieji tenkina sąlygą $L \geq 0,6$. Faktorinės analizės duomenys ir skalių tinkamumo bei patikimumo įverčiai pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė

Bendruomenės kūrimosi faktoriaus kintamieji

| Faktoriaus kintamieji | Faktoriaus svoris L | Cronbach α koeficientas | KMO | |
|---|---------------------|--------------------------------|------|--|
| POREIKIS KURTI KAIMO BENDRUOMENĘ | | | | |
| Paskatino kitų kaimo bendruomenių pavyzdys | 0,78 | 0,578 | 0,72 | |
| Atsirado galimybė dalyvauti projektuose ir gauti lėšas bendruomenės veiklai | 0,65 | | | |
| Kaimo lyderio iniciatyva | 0,62 | | | |
| PRIEŽASTYS LĖMUSIOS BENDRUOMENĖS KŪRIMĄSI | | | | |
| Buvo daug žmonių, kurie turėjo daug laisvo laiko | 0,81 | 0,605 | | |
| Atitraukti išgeriančius žmones nuo alkoholio | 0,69 | | | |
| Galimybė praleisti laisvalaikį | 0,57 | | | |
| Vaikų užimtumas popamokinėje veikloje | 0,39 | | | |

Pirmojo faktoriaus *Poreikis kurti kaimo bendruomenę* kintamieji atskleidžia poreikį bendruomenės kūrimuisi. Kaip rodo tyrimo rezultatai, didelę įtaką bendruomenės kūrimuisi daro kitų kaimo bendruomenių pavyzdys, atsiradusios galimybės dalyvauti projektinėje veikloje ir pačių žmonių / lyderių iniciatyva. Antrojo faktoriaus *Priežastys, lėmusios bendruomenės kūrimąsi* kintamieji parodo, dėl kokių priežasčių kuriasi bendruomenės. Tyrimo rezultatai įrodo poreikį kaimo žmonėms burtis į bendruomenes, kartu spręsti iškilusias problemas. Faktorinė analizė rodo jaunimo užimtumo aktualumą, norą įtraukti juos į bendruomenės veiklą bei įtraukti į bendrą veiklą žmones, kurie turi polinkį į priklausomybes, taip atsirastų galimybė praleisti laisvalaikį kartu. Galima teigti, kad žmonės buriasi į bendruomenes, matydami kitų bendruomenių gerą patirtį, lyderių iniciatyvą ir norą būti kartu, perduodant jaunimui vertybes bei tradicijas.

Tiriant kaimo gyventojų dalyvavimą bendruomenės veikloje itin svarbu ar žmonės jaučiasi lygiaverčiais bendruomenės nariais. Rezultatai parodė, kad tik daugiau nei pusė žmonių (55,3 proc.) jaučiasi pilnaverčiais bendruomenės nariais. Beveik trečdalis (26,7 proc.) tėra pasyvūs stebėtojai, tik nedidelė dalis (18 proc.) jaučiasi nelygiaverčiais bendruomenės nariais. Tikėtina, kad pastarieji neturi noro ir poreikio dalyvauti bendruomeninėje veikloje.

Atsakymuose į klausimą *Kas skatina dalyvauti bendruomenės veikloje* kaimo bendruomenės nariai išskiria tokius teiginius: *bendravimas su pažįstamais* (84,7 proc.), *praleidžiant laisvalaikį švenčių metu* (82,1 proc.), *sprendžiant bendruomenės reikalus* (66,7 proc.). Kiek mažiau, respondentų teigimu turi *tradicijų išlaikymas ir perdavimas* (62,9 proc.), *dalyvavimas religinėse apeigose* (47,2 proc.). Analizuojant bendruomenės poreikius tenkinančią veiklą, respondentai išskiria *bendravimą su pažįstamais* (39 proc.) ir *dalyvavimą saviveikloje* (30 proc.). Galima teigti, kad tarp bendruomenės narių vyrauja glaudūs tarpusavio ryšiai, artimas bendravimas, nėra susvetimėjimo apraiškų. Įdomu, kad kaip labiausiai netenkinančią veiklą įvardija *bažnyčios lankymą* (45 proc.). Taigi, bendravimo poreikiai pakankamai tenkinami dalyvaujant saviveikloje ir kasdieniame gyvenime, susitinkant su pažįstamais. Kaimo bendruomenės žmonės mažai tenkina naujų žinių įgijimas ir sužinojimas ko nors naujo, tik apie

penktadalis respondentų domisi naujovėmis. Galima daryti prielaidą, kad kaimo bendruomenių žmonės yra konservatyvių pažiūrų, nepageidaujantys naujovių.

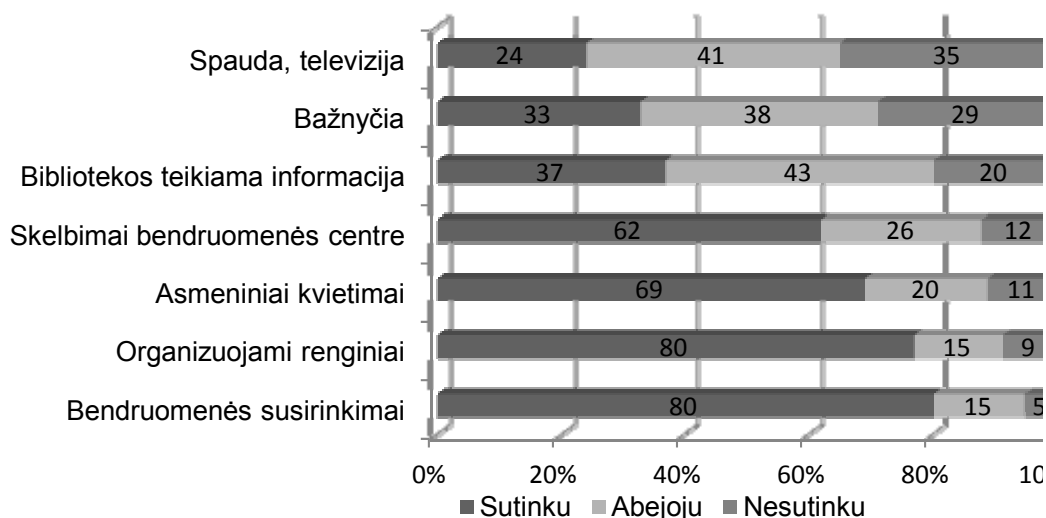
Aiškinantis priežastis, kas trukdo respondentams dalyvauti *bendruomenės veikloje*, pastebima, kad aktyviai dalyvauti bendruomenės veikloje respondentai negali dėl *laiko stokos* (66,3 proc.), *sveikatos būklės* (24,6 proc.). Kitos įvardintos priežastys, kad respondentams *trūksta pinigų* (17,2 proc.), *pasitikėjimas savimi* (14,7), respondentams bendruomenės *veikla neįdomi* (13,6 proc.) bei *nepasitikėjimas bendruomene* (12,4 proc.). Galima teigti, kad respondentai nedalyvauja bendruomenės veikloje dėl objektyvių priežasčių.

Tyrimu siekta nustatyti, ar bendruomenės veikla yra žinoma ne tik gyvenamojoje vietoje, ar bendruomenė dalijasi informacija apie savo narių pasiekimus. Remiantis tyrimo rezultatais galima teigti, kad, bendradarbiaujant kaimo bendruomenėms, užmezgami glaudūs ryšiai, dalijamasi gerąja bendruomeninės veiklos patirtimi, formuojasi palankūs santykiai tarp žmonių, grupių ir organizacijų. Užmegzti ir palaikyti tokius ryšius yra abipusiškai naudinga. Kuo aktyviau kaimo bendruomenės veikloje dalyvaujama, tuo naudingesniais kaimo bendruomenės nariais tampama, didėja bendruomeninės veiklos sklaida ir skatinama bendruomenės narių motyvacija aktyviau įsijungti į bendrą veiklą.

Tyrimu siekta sužinoti, ar respondentai informuoti apie bendruomenėje vykdomus plėtros projektus. Tyrimo rezultatai parodė, kad respondentai turi informacijos apie kaimo bendruomenių plėtros galimybes ir dalijasi informacija apie pasiekimus. Projektų rengimas suteikia pasitikėjimo savimi, skatina bendruomenės susitelkimą, skatina mokymąsi, sudaro sąlygas „atrasti save“ naujoje veikloje, skatina užimtumą bei žingeidumą. Įgyvendinant projektus pastebimas kaimo bendruomenių žmonių sutelktumas, kas padeda spręsti iškilusias problemas bei gerinti gyvenimo kokybę bendruomenėje. Tačiau bendruomenės žmonėms turėtų būti teikiama informacija ne tik apie planuojamas ar ketinamas vykdyti veiklas, bet ir apie pasiekimus, tai dar labiau paskatintų žmones aktyviai įsijungti į įvairias projektines veiklas.

Nustačius dalyvavimo bendruomeninėje veikloje tendencijas, svarbu sužinoti, kiek laiko per mėnesį žmonės skiria bendruomenės veiklai. Nustatyta, kad žmonės dalyvavimui bendruomenės veiklose skiria vidutiniškai dvi valandas savo asmeninio laiko per mėnesį. Akivaizdu, kad skiriama nedaug asmeninio laiko bendrai veiklai, todėl, siekiant, kad kaimo bendruomenės nariai aktyviau įsijungtų, reikia skirti didesnę dėmesį žmonių motyvavimui konkrečioms bendruomenės veikloms.

Tyrimo metu siekta nustatyti, kokios naudojamos formos, siekiant įtraukti narius į bendrą bendruomenės veiklą (žr. 2 pav.). Dominuojančios bendruomenės veiklos formos yra *susitikimai* ir *organizuojami renginiai*. Respondentai pažymi *asmeninius kvietimus*, *skelbimus bendruomenės centre*, nedidelė dalis akcentuoja informaciją *bibliotekoje* ir *bažnyčioje*. Iš gautų rezultatų galima teigti, kad bendruomenės funkcionalumą didina bendruomenės susirinkimai ir organizuojami įvairūs renginiai. Pasyviuosius bendruomenės narius reikia skatinti dalyvauti vietinės bendruomenės iniciatyvose, kviečiant asmeniškai.



2 pav. Formos, įtraukiančios bendruomenės narius į veiklą (N=423)

Bendruomenės veikla palaikoma aktyvinimu. Norint sužinoti, ko reikia, kad bendruomenė būtų aktyvi, atlikta gautų teiginių faktorinė analizė. Skalės Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) koeficiento reikšmė – 0,87 rodo, kad matrica gerai tinka faktorinei analizei. Skalės faktorių (subskalių) vidinės konsistencijos koeficientas Cronbach alpha (α) svyruoja nuo 0,661 iki 0,820, tai rodo,

jog skalė homogeniška. Pirmojo faktorių kintamieji tenkina sąlygą $L \geq 0,6$ ir metodologiniu požiūriu yra vientisa. Antrojo faktoriaus du kintamieji tenkina sąlygą $L \geq 0,6$. Faktorinės analizės duomenys ir skalių tinkamumo bei patikimumo įverčiai pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė

Bendruomenės veiklos aktyvinimo faktorių kintamieji

| Faktoriaus kintamieji | Faktoriaus svoris L | Cronbach α koeficientas | KMO | |
|---|---------------------|--------------------------------|------|--|
| FINANSINIAI IŠTEKLIAI | | | | |
| Jaukios, malonios patalpos bendruomenės veiklai | 0,82 | 0,661 | 0,87 | |
| Finansinės veiklos skaidrumas | 0,73 | | | |
| Laimėtų projektų lėšos | 0,72 | | | |
| Stabilus bendruomenės finansavimas | 0,66 | | | |
| Taikomi paskatinimai | 0,61 | | | |
| VEIKSNIAI, LEMIANTYS BENDRUOMENĖS AKTYVUMĄ | | | | |
| Bendruomenės bendradarbiavimas su kitomis institucijomis | 0,74 | 0,820 | | |
| Bendruomenės vadovo autoritetas | 0,74 | | | |
| Laisvas žmonių pasirinkimas dalyvauti aktyviame bendruomenės gyvenime | 0,56 | | | |
| Priimtinos bendruomenės nariams bendrabūvio taisyklės | 0,56 | | | |
| Patrauklios žmogui veiklos | 0,32 | | | |

Pirmojo faktoriaus *Finansiniai ištekliai* kintamieji atskleidžia bendruomenės aktyvinimo būdus. Respondentai išskiria tokius bendruomenės aktyvumo bruožus, kaip *jaukias, malonias patalpas bendruomenės veiklai, finansinės veiklos skaidrumą, laimėtų projektų lėšas, stabilų bendruomenės finansavimą, taikomus paskatinimus*. Galima teigti, kad bendruomenėje būtinos palankios sąlygos individui gyventi pilnavertį gyvenimą, įsitraukti ir aktyviai dalyvauti tiek bendruomenės, tiek visuomenės (kurios dalimi yra bendruomenė) gyvenime ir tokiu būdu sėkmingai vystyti kaip asmenybei, tenkinti savo poreikius. Labai svarbus sugebėjimas pritraukti lėšas – pastovūs finansavimo šaltiniai ir sugebėjimas gauti fondų paramą (projektų rašymas). Pastovesni finansavimo šaltiniai reiškia, kad veikla bus sėkmingesnė, jeigu bus užtikrintas jos finansavimo tęstinumas. Labai padeda ir sugebėjimas rengti bei įgyvendinti projektus, iš įvairių šaltinių gautą paramą integruoti į suplanuotą veiklą. Antrojo faktoriaus *Veiksniai lemiantys bendruomenės aktyvumą* kintamieji akcentuoja bendravimą, bendradarbiavimą, laisvą žmonių pasirinkimą dalyvauti aktyviame bendruomenės gyvenime, bendruomenės vadovo autoriteto įtaką bendruomenės nariams. Tik bendradarbiaudami žmonės naudoja savo ryšius apsikeisdami idėjomis, informacija, žiniomis, nuomonėmis, patirtimi ir resursais.

Apibendrinant tyrimo duomenis, galima daryti prielaidą, kad siekiant stiprinti kaimo bendruomenės žmonių ir institucijų ryšius, kurie kuria ir telkia bendruomenę, įtraukia įvairaus amžiaus ir padėties asmenis į bendrą veiklą, būtina organizuoti bendruomenės renginius: talkas, akcijas, telkti gyventojus bendrų problemų sprendimui. Tokio pobūdžio bendruomenės misija galėtų būti įvardijama kaip pilietinės visuomenės formavimosi pagrindas ir šaltinis. Tyrimo rezultatai sutampa su R. Putnam (2001) idėja, kad „pilietinę visuomenę gimdo bendruomenės narių, kuriuos vienija bendri siekiai, pilietinės nuostatos ir dalyvavimo institucijos. Visa tai galima pastebėti bendruomenėje, kurioje išskiriami atviros (pilietinės) visuomenės bruožai: socialinių ryšių savanoriškumas ir nesavanaudiškumas, bendravimas ir solidarumas, moralinė vienovė ir atsakingumas, socialinė tapatybė ir kryptingas bendradarbiavimas (aktyvumas), atvirumas.

Išvados

1. Išanalizavus kaimo bendruomenės narių *socialinio dalyvavimo* priežastis nustatyta, kad stipriausi motyvai, skatinantys gyventojus jungtis į bendruomenines veiklas, yra individualūs – bendravimo poreikis, savirealizacija, noras prisidėti prie bendruomenės tikslų siekimo, savo turimas žinias panaudoti bendruomenės naudai. Gyventojų nepasitenkinimas esamomis socialinėmis paslaugomis, jų trūkumas, noras gerinti gyvenamąją aplinką taip pat skatina juos jungtis ir iškilusias problemas spręsti bendrai. Noras su kaimynų pagalba efektyviau spręsti socialines problemas, organizacinius reikalus, susijusius su gyvenimu kaimynystėje, noras

prisidėti prie bendruomenės tikslų siekimo, savo turimas žinias panaudoti bendruomenės naudai. Tyrimo rezultatai parodė, kad svarbus požymis, lemiantis dalyvavimą bendruomeninėje veikloje, yra išsilavinimas. Aukštesnio išsilavinimo asmenys labiau linkę dalyvauti bendruomeninėje veikloje. *Socialinio nedalyvavimo* bendruomeninėje veikloje priežastys – individualios asmenų nuostatos ir savybės, bendras žmonių neaktyvumas ir nenoras įsitraukti į bendruomenės veiklas, bendruomenės veikla jiems neaktuali, nesuteikiama pakankamai informacijos apie bendruomenės veiklą ar nepasitikima bendruomenės veiklos skaidrumu.

2. Bendruomenėje būtinos palankios sąlygos individui gyventi pilnavertį gyvenimą, įsitraukti ir aktyviai dalyvauti tiek bendruomenės, tiek visuomenės (kurios dalimi yra bendruomenė) gyvenime ir tokiu būdu sėkmingai vystytis kaip asmenybei, tenkinti savo poreikius. Bendraujant ir bendradarbiaujant su kitomis kaimo bendruomenėmis, užmezgami glaudūs ryšiai, dalijamasi gerąja bendruomeninės veiklos patirtimi, formuojasi palankūs santykiai tarp žmonių, grupių ir organizacijų. Užmegzti ir palaikyti tokius ryšius yra abipusiškai naudinga. Kuo aktyviau kaimo bendruomenės veikloje dalyvaujama, tuo naudingesniais kaimo bendruomenės nariais tampama, didėja bendruomeninės veiklos sklaida ir skatinama bendruomenės narių motyvacija aktyviau įsijungti į bendrą veiklą.

EVALUATION OF RURAL COMMUNITY MEMBERS PARTICIPATION IN SOCIAL ACTIVITIES

A community-based operation is normally carried out at the initiative of promoting their own human need for self-development and self-expression, the inner self to community centres for social support. A social activity in the community includes all those processes that are related to the stimulation, empowering and the active community development. Community social participation as a desirable activity is included in our country's regulations, community development projects. However, it remains only a formality, since there is still no consensus on what forms do this would be to make the best.

Key words: Community, social participation.

Literatūra

1. Banks S.; Butcher H.; Henderson P. (2003). *Managing community practice: principles, policies and programmes*. Bristol: Policy Press.
2. Grigas R. (2000). Nūdienos pasaulio kontūrai ir lietuvių bendruomeniškumo problema. *Bendruomeniškumas ir savivalda*. Redkolegijos pirmininkas R. Grigas. Kaunas: Technologija.
1. Karalius A. (2000). Bendruomeniškumo formos ir jų pamatai. *Bendruomeniškumas ir savivalda*. Redkolegijos pirmininkas R. Grigas. Kaunas: technologija.
2. Luobikienė I. (2000). *Sociologija: bendrieji pagrindai ir tyrimų metodika*. Kaunas: Technologija.
3. Ohmer L. M.; Korr W. S. (2006). The Effectiveness of Community Practice Interventions: A Review of the Literature. *Research on Social Work Practice*. 16(2).
4. Putnam R. (2001). *Kad demokratija veiktų. Pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje*. Vilnius: Margi raštai.
5. Sadauskas J.; Leliūgienė I. (2010). Socialinio darbuotojo kompetencijos veikti bendruomenėje struktūra. *Socialinis darbas*, Nr. 9(2), 56–63.
6. Šlapkauskas V. (2000). Šiuolaikinės bendruomenės savikūros sąlygos ir veiksniai. *Bendruomeniškumas ir savivalda*. Redkolegijos pirmininkas R. Grigas. Kaunas: Technologija.
7. Thyre B. (2001). Evidence-based approaches to Community Practice. Eds. Briggs, H.; Corcoran, K. *Social Work Practice: Treating Common Client Problems*. Chicago: Lyceum.
8. Žalimienė L. (2003). *Socialinės paslaugos*. Vilnius: Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija.

Įteikta: 2012 m. lapkričio 22 d.

Priimta publikuoti: 2013 m. sausio 14 d.

GAMYBOS IŠTEKLIŲ AUTOMATIZUOTO PLANAVIMO SISTEMŲ TAIKYMAS VERSLO ĮMONĖJE

Jevgenija Filonova

Vilniaus technologijų ir dizaino kolegija
Lietuva

Anotacija

Straipsnyje analizuojama šiuolaikinės verslo įmonės galimybė integruotis į naują gamybos aplinką, kuri apima visos šalies potencialą. Naujos aplinkos gamybos sistemos lygis nusakomas darbuotojų sugebėjimu jausti ir laiku perimti svarbiausias ir nuolat besikeičiančias gamybos sistemos funkcijas. Rinkos sąlygomis gamybos sistemos funkcijos keičiasi, todėl kiekviena įmonė savo verslo planuose turėtų parengti savosios gamybos sistemos tobulumą. Gamybos išteklių automatizuoto planavimo (GAP) sistema, nagrinėjanti medžiagų poreikio planavimo, racionalaus naudojimo bei gamintojo įrengimų pajėgumo apskaičiavimo ypatumus. Straipsnyje analizuojama GAP sistemos struktūra, padalinių gamybos grafiko programinio modulio sudarymas, apytikris apdirbimo galimybių planavimas, gamintojo pajėgumo planavimas. Analizės rezultatai taikomi realios šiuolaikinės verslo įmonės veikloje. Formuluojamos išvados ir teikiamas pasiūlymas.

Reikšminiai žodžiai: gamybos išteklių automatizuoto planavimo (GAP) sistema, padalinių gamybos grafiko programinis modulis (PGM), apytikris apdirbimo galimybių planavimas (AGP), progresyvus ir vėlyvas gamintojo planavimo metodai, kompiuterizuotos sistemos: gaminio projektavimo (CAD), gamininio gamybos (CAM), technologijos projektavimo ar gamybos procesų planavimo (CAPP).

Temos aktualumas. Lietuvos įmonių šiuolaikinė gamybinė aplinka reikalauja ne tik atskirai veikiančių gamybos rengimo, organizavimo bei valdymo sistemų, bet ir visiškos jų integracijos. Tarp įvairių gamintojų vyksta vis didesnė konkurencija. Įmonės konkurencingumui didinti reikia spartinti inovacinę veiklą, naujų technologijų diegimą, modernizavimą ir plėtrą. Tačiau tai nelengva padaryti. Šiuolaikinė gamybinė aplinka turi būti orientuojama į gaminių kokybės didinimą ir gamybos išlaidų mažinimą. Tokių uždavinių įgyvendinimas siejamas ir su naujų žinių poreikiu. Mokymo institucijos, vykdydamos žinių plėtros strategiją, aktyviai dalyvauja mokslo ir verslo vienovės kūrimo.

Tyrimo tikslas – atsižvelgiant į mokslo ir verslo integracijos kūrimo strategiją, taikyti šiuolaikinės gamybinės aplinkos gamybos išteklių automatizuoto planavimo (GAP) sistemų sudarymo etapus verslo įmonėje.

Tyrimo objektas. Uždara akcinė bendrovė, kurios veikla susijusi su nestandartinių baldų gamyba. Gaminių žaliava – laminuota medžio drožlių plokštė, kurią tiekia šešios gamybinės įmonės ir vienas prekybos centras. Produkcijos užsakovai – Lietuvos, Estijos ir Latvijos juridiniai ir fiziniai vartotojai. Tiriamos įmonės darbuotojų struktūrinė sudėtis:

1. Tarnautojų grupė, kurią sudaro inžineriniai techniniai darbuotojai (direktorius, komercijos direktorius, gamybos vadybininkas ir produkcijos realizacijos vadybininkas) ir apskaitos skyriaus darbuotoja – finansininkė.

2. Pagrindinių darbininkų septynių žmonių grupė.

Įmonė yra šalia magistralinio kelio. Toks ypatumas užtikrina gerą susisiekimą su tiekėjais ir vartotojais.

Tyrimo uždaviniai:

Vertinant temos aktualumą, tyrimo tikslą ir objektą, sprendžiami tokie uždaviniai:

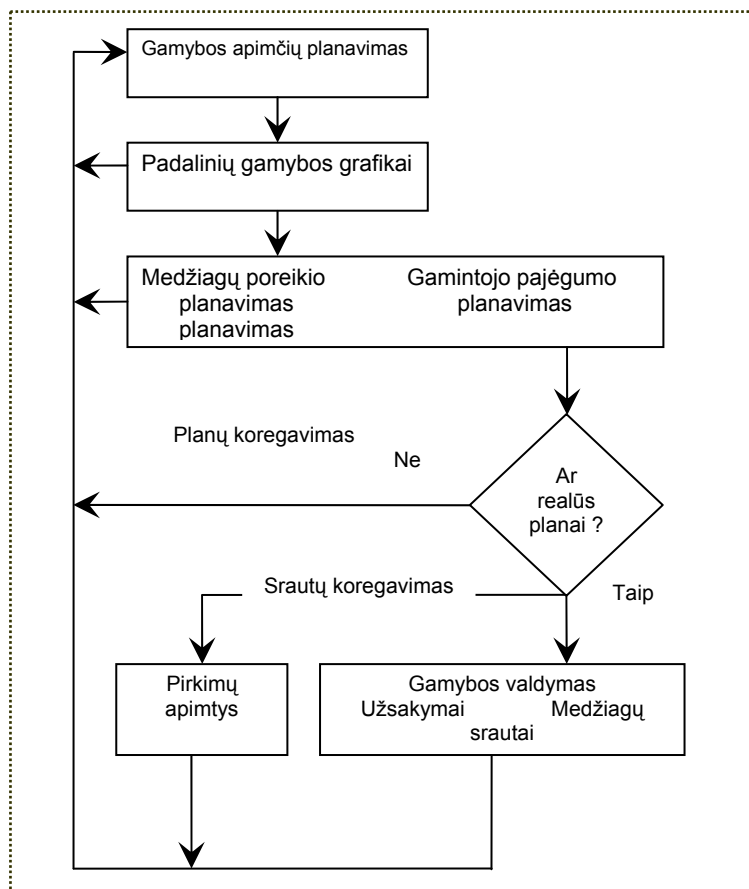
1. Analizuoti gamybos išteklių automatizuoto planavimo (GAP) sistemos struktūrą.
2. Sudaryti padalinių gamybos grafiko programinį modulį ((PGM).
3. Planuoti apytikres apdirbimo galimybes (AGP).
4. Planuoti gamintojo pajėgumą.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, verslo įmonės gamybinės aplinkos analizė.

GAP sistemų struktūra

GAP sistemai būdingas uždaras veiklos ciklas (žr. 1 pav.), kuriame gamybos apimčių planavimas nuosekliai siejamas su gamintojo galimybėmis ir vartotojų poreikiais (Bargelis, 1998, p. 98–99). Tai kintantys dydžiai, todėl jie turi būti koreguojami. Atsižvelgiant į koregavimo dydžius, keičiasi medžiagų poreikio planai, atsiranda srautų judėjimo pokyčiai. GAP sistemos

veiklos rezultatai priklauso nuo struktūros funkcijų sąveikos nuoseklumo ir tikslumo, kuriuos galima pasiekti kompiuterine integracija. Tai ypatumai, nuo kurių priklauso įmonės veiklos sėkmė.



1 pav. GAP sistemos veiklos uždaras ciklas

GAP sistemos sprendžia pagrindinius ir labai svarbius gamintojo uždavinius, susietus su pirkimo ir gamybos nomenklatūra, vieta ir kiekiu. Šių uždavinių sprendimui taikomas analizės metodas, kurio rezultate paaiškėja gaminių gamybos variantai su mažiausiomis išlaidomis.

Padalinių gamybos grafiko programinio modulio sudarymas

Padalinių gamybos grafiko programinis modulis (PGM) siejamas su GAP sistemos veiklos pradžia. Padalinių gamybos grafikas apima visus gaminių tipus, gamybos trukmes ir medžiagų bei komponentų užsakymus. PGM klaidos yra sunkiai kompensuojamos, nes modulis turi įvertinti pardavimų prognozę, gaminių tiekimo įsiskolinimą, žaliavų pakankumą, gamybos pajėgumus ir siekti efektyvios gamybos strategijos.

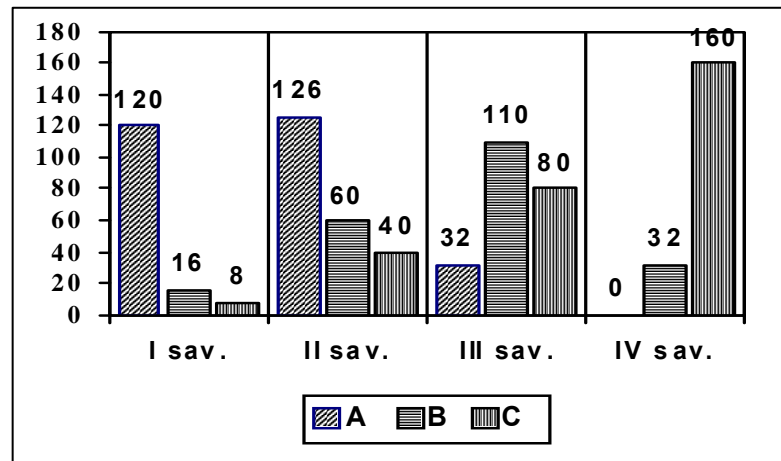
Ateities gamybos sistemose įmonėse PGM bus netikslus, nes įmonės veikla bus susijusi su prognoze, o ne su realiais užsakymais. Prognozė grindžiama atskirų gamybos šakų raida, rinkos poreikiais ir konkurentų veikla.

Pritaikius tipinės PGM struktūros fragmentą, analizuojamoje verslo įmonėje prognozės rezultatai generuojami pagal realius vartotojų užsakymus (A, B, C), gamybos sistemų pajėgumą ir gaminių poreikį. Atsižvelgus į tai, sudarytas 4-ių savaičių gamybos grafikas (žr. 1 lentelę), o gaminių poreikio grafinė iliustracija – 2 paveiksle. Padalinių gamybos grafikai yra padalinio veiklos pagrindas.

1 lentelė

4-ių savaičių PGM užduotys

| Užsakymo tipas | Mėnesio gamybos apimčių planas | | | |
|----------------|--------------------------------|------------|-------------|------------|
| | I savaitė | II savaitė | III savaitė | IV savaitė |
| A | 120 | 126 | 32 | 0 |
| B | 16 | 60 | 110 | 32 |
| C | 8 | 40 | 80 | 160 |



2 pav. 4-ių savaičių PGM užduotys

Padalinio gamybos modulio (PGM) atlikimo galimybė patikrinta formuojant apytikrą apdirbimo galimybių planą (AGP). Priemonės PGM ir AGP dirba lygiagrečiai. Šių priemonių analizės tikslas – nurodyti realaus gamybos plano koregavimo kryptis.

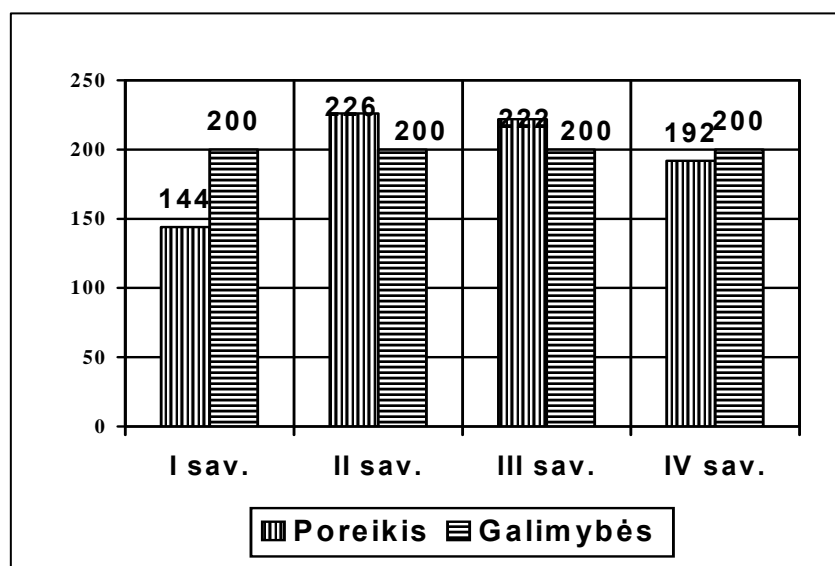
Apytikris apdirbimo galimybių planavimas

Apytikrio apdirbimo galimybių planavimo (AGP) uždavinys – santykinai greitai apskaičiuoti gamybos išteklius, būtinus siekiant įgyvendinti PGM plane numatytas priemones (Bargelis, 1998, p. 100). Analizuojant PGM ir AGP sąveiką įmonėje, pasirodė, kad numatytam gaminių skaičiui, gaminių išteklių nepakanka. Todėl, gamybos apimtį arba išteklių poreikį reikia koreguoti. Korekcija buvo atlikta darbo imlumo poreikio tikrinimu PGM plane numatytų gaminių gamybai (žr. 1 lentelę). Vertinant realią aplinką, priimta, kad kiekvieno gaminio A, B arba C gamybai skiriama 1 žmogaus valanda, o, atsižvelgiant į pajėgumus – 200 valandų per savaitę. Apytikrio apdirbimo galimybių planavimo rezultatai pateikti 2 lentelėje, o rezultatų grafinė iliustracija – 3 paveiksle.

2 lentelė

AGP analizės rezultatai žmogaus darbo valandomis

| Savaitės | I | II | III | IV |
|------------|-------------|-------------|-------------|-------------|
| Poreikis | 144 (A+B+C) | 226 (A+B+C) | 222 (A+B+C) | 192 (A+B+C) |
| Galimybės | 200 | 200 | 200 | 200 |
| Nukrypimai | +56 | -26 | -22 | +18 |



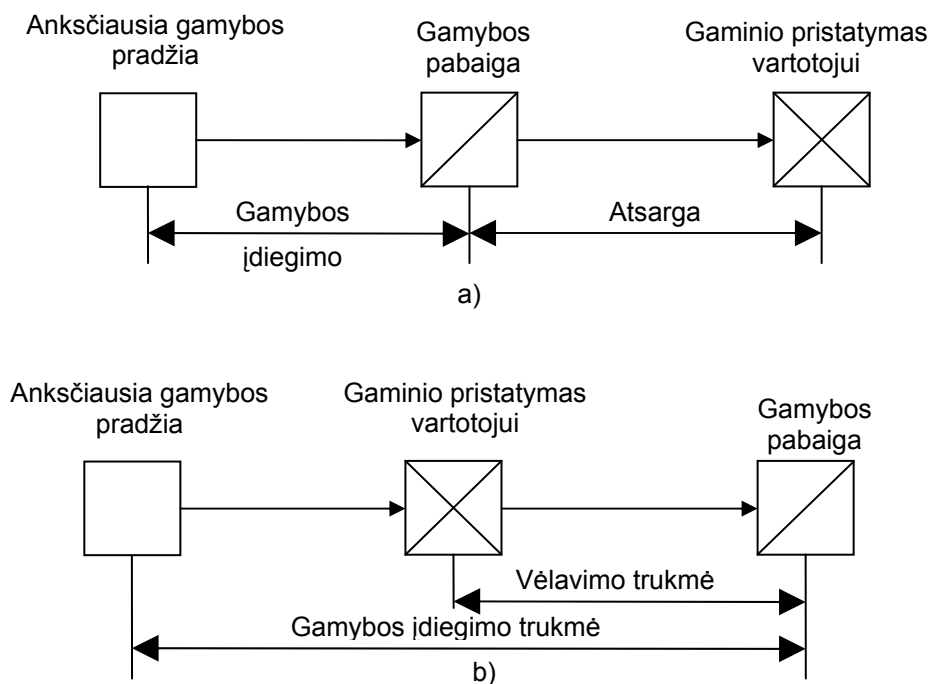
3 pav. AGP analizės rezultatai žmogaus darbo valandomis

Analizuojant 2 lentelės arba grafinės iliustracijos (žr. 3 pav.) duomenis, galima teikti, kad poreikio ir galimybių planai nesuderinti, nes suminė minusinė nukrypimų suma lygi 48 žmogaus darbo valandų, o pliusinių nukrypimų suma 74 žmogaus darbo valandų. Todėl, šiuos planus reikia koreguoti. Neatlikus koregavimo, jau pradžioje užprogramuojami įmonės veiklos nuostoliai. GAP sistemų veiklos našumas gali būti patikrintas tik planuojant gamintojo pajėgumus.

Gamintojo pajėgumo planavimas

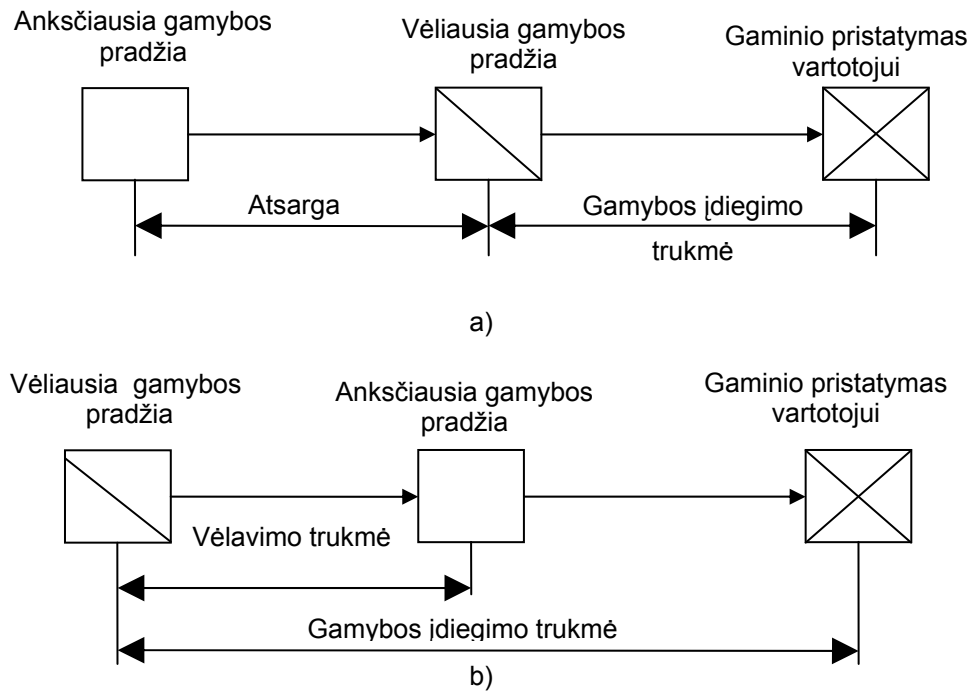
Gamintojo pajėgumų planavimas generuoja žymiai detalesnį įmonės veiklos vaizdą negu apytikris apdirbimo galimybių planavimas (AGP), nes jis tikrina kiekvieną įrengimą (Bargelis, 1998, p. 101). Patikra įvykdoma tik atlikus vieną GAP sistemos veiklos ciklą, kurio trukmė – viena savaitė. Dėl šios priežasties gamintojo pajėgumo planavimo modulis nėra efektyvus (Bargelis, 1998, p.101). Vis dėlto, ateities įmonėse didesnis dėmesys bus skiriamas AGP sistemai, kuri integruosis į platesnes duomenų bazines. Šiuolaikinėje gamybos įmonėje naudojami du gamintojo planavimo metodai: progresyvus, kai pajėgumai planuojami prieš užsakymą ir vėlyvas, kai pajėgumai planuojami gavus užsakymą.

Progresyviojo gamybos pajėgumų planavimo principo struktūrinė schema parodyta 4 paveiksle. Šio principo esmė – fiksuojama anksčiausia gamybos pradžia, numatyta GAP sistemoje (Bargelis, 1998, p. 102), o pagal gaminio įdiegimo trukmę skaičiuojama gaminio pagaminimo data. Jeigu gaminio pagaminimo data yra ankstesnė už jo pristatymo vartotojui datą, tai turime laiko atsargą (4pav.,a). Jeigu gaminio gamyba vėluoja, t. y. jis pagamintas vėliau už sutartyje numatytą pristatymo vartotojui datą, patiriami laiko nuostoliai (žr. 4 pav.,b).



4 pav. Progresyviojo gamybos pajėgumų planavimo principo struktūrinė schema

Vėlyvojo gamybos pajėgumų planavimo principo struktūrinė schema parodyta 5 paveiksle. Šio gamybos pajėgumo planavimo principo esmė – numatoma gaminio pristatymo vartotojui data ir pagal ją, atsižvelgus į gamybos įdiegimo trukmę, skaičiuojama vėliausia gamybos pradžia (Bargelis, 1998, p. 102). Jeigu vėliausiai galima gamybos pradžios data yra po anksčiausiai galimos gamybos pradžios, tai įmanoma laiko atsarga (žr. 5 pav., a). Jeigu vėliausiai galima gamybos pradžios data yra prieš anksčiausiai galimą gamybos pradžią, tai gaunama neigiama laiko atsarga (žr. 5 pav.,a).



5 pav. Vėlyvojo gamybos pajėgumo planavimo principo struktūrinė schema

Planuojant gamintojo pajėgumą, labai svarbi gamybos įdiegimo trukmė. GAP sistemoje ši sąvoka suprantama kaip vidutinis komponento gamybos laikas. Analizuojamoje biuro baldų gamybos įmonėje gaminami surinkimo vienetai: A – spinta, B – stalas ir C – stalo ir dokumentų spintos komplektas. Gamyboje naudojamos tokios operacijų grupės: pjovimo, laminavimo, valymo, surinkimo, kontrolės ir pakavimo. Šios operacijos susijusios ir turi apibrėžtą seką, kuri atspindi gamybos valdymo sistemoje. Visų technologinių operacijų laiko trukmių suma yra lygi planinei komponento (A, B arba C) gamybos įdiegimo trukmei, kuri naudojama GAP sistemoje.

Analizuojamas gaminys A – spinta.

Gaminio A gamybinė planinė užduotis pateikiama 3 lentelėje.

3 lentelė

Gaminio A gamybinė planinė užduotis

| Anksčiausia gamybos pradžia | Gamybos pabaiga | Planinė užduotis vnt. |
|-----------------------------|-----------------|-----------------------|
| I-oji savaitė | IV-oji savaitė | 20 |

Gamybos technologija ir laikas nurodyti technologinėje kortelėje, kuri sudaryta naudojant kompiuterinę gamybos konstravimo ir parengimo programą.

Gaminio A gamybos operacijos ir jų trukmės parodytos 4 lentelėje.

4 lentelė

Gaminio A gamybos operacijos ir jų trukmės

| Operacijos charakteristikos | Operacijos duomenys |
|---|----------------------|
| 1 | 2 |
| Operacijos numeris | 05 |
| Pavadinimas | Plokštės supjovimas |
| Paruošiamojo ir baigiamojo laiko trukmė | 0,25 val. |
| Operacijos vienetinis laikas | 0,31 val. |
| Operatoriaus darbo laikas | 0,25 val. |
| Transportavimo trukmė | 0,8 val. |
| Įrengimas | Paruošimo cechasis |
| Kita operacija | 010 |
| Operacijos numeris | 010 |
| Pavadinimas | Briaunos laminavimas |
| Paruošiamojo ir baigiamojo laiko trukmė | 0,2 val. |

| Operacijos charakteristikos | Operacijos duomenys |
|---|---------------------|
| Operacijos vienetinis laikas | 0,3 val. |
| Operatoriaus darbo laikas | 0,15 val. |
| Transportavimo trukmė | 0,06 val. |
| Įrengimas | Paruošimo cechas |
| Kita operacija | 015 |
| Operacijos numeris | 015 |
| Pavadinimas | Ruošinių valymas |
| Paruošiamojo ir baigiamojo laiko trukmė | 0,05 val. |
| Operacijos vienetinis laikas | 0,44 val. |
| Operatoriaus darbo laikas | 0,44 val. |
| Transportavimo trukmė | 0,16 val. |
| Įrengimas | Paruošimo cechas |
| Kita operacija | 020 |
| Operacijos numeris | 020 |
| Pavadinimas | Gaminio surinkimas |
| Paruošiamojo ir baigiamojo laiko trukmė | 0,9 val. |
| Operacijos vienetinis laikas | 0,6 val. |
| Operatoriaus darbo laikas | 0,6 |
| Transportavimo trukmė | 0,1 |
| Įrengimas | Surinkimo cechas |
| Kita operacija | 025 |
| Operacijos numeris | 025 |
| Pavadinimas | Pakavimas |
| Paruošiamojo ir baigiamojo laiko trukmė | 0,05 val. |
| Operacijos vienetinis laikas | 0,03 val. |
| Operatoriaus darbo laikas | 0,03 val. |
| Transportavimo trukmė | 0,2 val. |
| Įrengimas | Surinkimo cechas |
| Kita operacija | Sandėlis |

Šioje lentelėje nurodyti realūs skaičiai, paimti iš gaminio A (spintos) gamybos technologinės kortelės.

Gamintojo gamybos pajėgumų planavimui būtini ir įrengimų informaciniai duomenys, kurie pateikiami 5 lentelėje.

5 lentelė

Įrengimų informaciniai duomenys

| Įrenginio pavadinimas | Informaciniai duomenys |
|--|------------------------|
| 1. | 2. |
| Diskinės pjovimo staklės | Paruošimo cechas |
| Apdirbimo eilės trukmė | 8,0 val. |
| Įmanomas įrengimo savaitės darbo pajėgumas | 40,0 val. |
| Briaunos laminavimo staklės | Paruošimo cechas |
| Apdirbimo eilės trukmė | 16,0 val. |
| Įmanomas įrengimo savaitės darbo pajėgumas | 40,0 val. |
| Ruošinio valymo ir kontrolės stalas | Paruošimo cechas |
| Apdirbimo eilės trukmė | 24,0 val. |
| Įmanomas įrengimo savaitės darbo pajėgumas | 40,0 val. |
| Surinkėjo stalas | Surinkimo cechas |
| Apdirbimo eilės trukmė | 32,0 val. |
| Įmanomas įrengimo savaitės darbo pajėgumas | 40,0 val. |
| Pakuotojo darbo stalas | Surinkimo cechas |
| Apdirbimo eilės trukmė | 40,0 val. |
| Įmanomas įrengimo savaitės darbo pajėgumas | 40,0 val. |

Gaminio A partijos dydis yra 20 vienetų. Surinkimo operacijos technologinį procesą vienu metu atlieka du darbininkai. Pagrindiniai gaminio A gamybos įdiegimo trukmės elementai apskaičiuojami partijos dydžiui teikiamas 6 lentelėje.

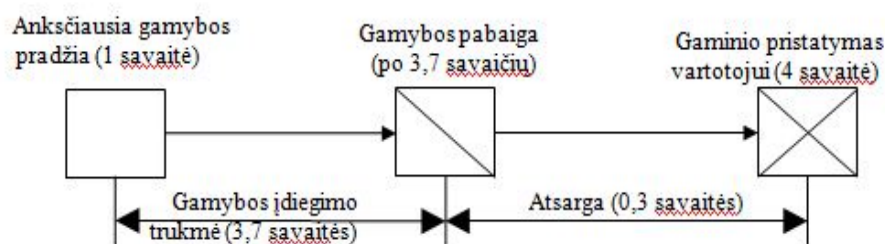
Operacijų darbo trukmės skaičiavimas

| Gamybos įdiegimo elementai | Darbo trukmė |
|--|--------------|
| 1 | 2 |
| 05 operacija | |
| Apdirbimo eilės trukmė | 8,0 val. |
| Paruošiamojo ir baigiamojo laiko trukmė | 0,25 val. |
| Vienetinis laikas X partijos dydis (0,31*20) | 6,2 val. |
| Transportavimo trukmė | 0,8 val. |
| Visos operacijos trukmė | 15,25 val. |
| 010 operacija | |
| Apdirbimo eilės trukmė | 16,0 val. |
| Paruošiamojo ir baigiamojo laiko trukmė | 0,2 val. |
| Vienetinis laikas X partijos dydis (0,3*20) | 6,0 val. |
| Transportavimo trukmė | 0,6 val. |
| Visos operacijos trukmė | 22,8 val. |
| 015 operacija | |
| Apdirbimo eilės trukmė | 24,0 val. |
| Paruošiamojo ir baigiamojo laiko trukmė | 0,05 val. |
| Vienetinis laikas X partijos dydis (0,44*20) | 4,84 val. |
| Transportavimo trukmė | 0,16 val. |
| Visos operacijos trukmė | 29,05 val. |
| 020 operacija | |
| Apdirbimo eilės trukmė | 32,0 val. |
| Paruošiamojo ir baigiamojo laiko trukmė | 0,9 val. |
| Vienetinis laikas X partijos dydis (0,6*20/ 2) | 6,0 val. |
| Transportavimo trukmė | 0,1 val. |
| Visos operacijos trukmė | 39 val. |
| 025 operacija | |
| Apdirbimo eilės trukmė | 40,0 val. |
| Paruošiamojo ir baigiamojo laiko trukmė | 0,05 val. |
| Vienetinis laikas X partijos dydis (0,03*20) | 0,6 val. |
| Transportavimo trukmė | 0,2 val. |
| Visos operacijos trukmė | 40,85 val. |
| Iš viso: | 146,95 val. |

Penkių operacijų trukmė partijos dydžiui (20 vienetų) lygi 146,95 val. arba apytikriai 3.7 savaitės.

Taikant du gamintojo pajėgumų skaičiavimo metodus: progresyvųjį ir vėlyvąjį, gauti rezultatai (žr. 5 lentelė) fiksuojami gamybos pajėgumo planavimo principo struktūrinėse schemose, kurios pateikiamos 6 ir 7 paveiksluose.

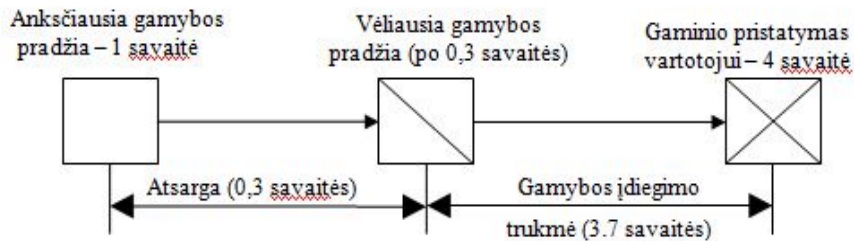
Progresyviojo gamybos pajėgumų planavimo principo struktūrinėje schemoje (žr. 6 pav.) fiksuojama A gaminio anksčiausia gamybos pradžia – 1 savaitė ir pagal operacijų darbo trukmės rezultatus įrašoma gamybos pabaiga – po 3,7 savaitių. Tarp gaminio įdiegimo 3,7 savaitių trukmės ir gaminio pristatymo vartotojui – 4 savaitės pabaigos terminų, skaičiuojama laiko atsarga, kuri sudaro 0,3 savaitės. Taigi, šiuo atveju gamyba nevēluoja. Gaminys vartotojui bus pristatytas pagal sutartyje numatytą datą.



6 pav. Progresyviojo gamybos pajėgumų planavimo principo struktūrinė schemas taikymas

Analogiškai analizuojama vėlyvojo gamybos pajėgumų planavimo principo struktūrinė schema (žr. 7 pav.). Fiksuojama A gaminio pristatymo vartotojui data – 4 savaitė pabaiga ir,

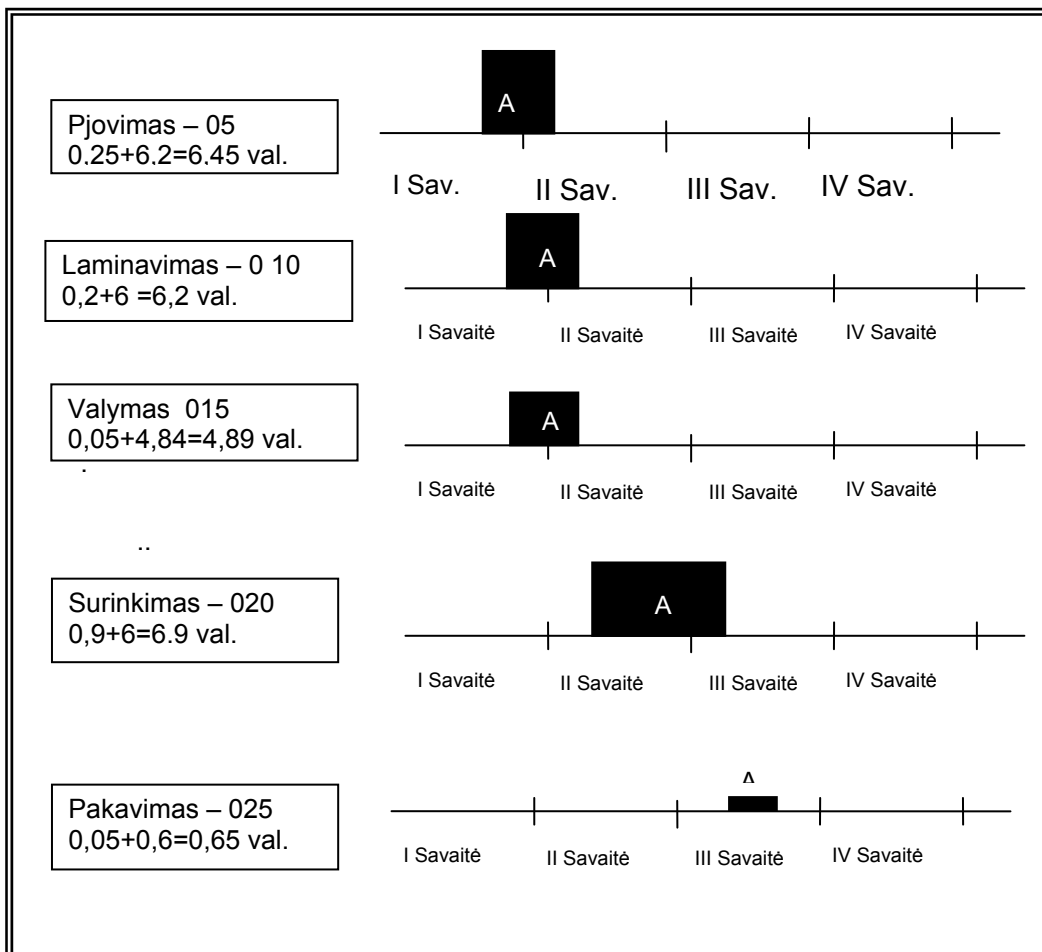
atsižvelgus į gamybos įdiegimo trukmę – 3.7, skaičiuojama vėliausia gamybos pradžia. Tarp vėliausiai galimos gamybos pradžios datos ir anksčiausiai galimos gamybos pradžios – 1 savaitės, įmanoma laiko atsarga – 0,3 savaitės. Šiuo atveju galima vėliausia gamybos pradžios data prieš anksčiausią 1 savaitės gamybos pradžią. Gamyba nevėluoja, todėl gaminyne vartotojui (kaip ir progresyviojo metodo atveju) bus pristatytas laiku, t. y. pagal sutartyje numatytą datą.



7 pav. Vėlyvojo gamybos pajėgumų planavimo principo struktūrinė schemos taikymas

Gamybos pajėgumo struktūrinių schemų analizės rezultatai įrodo, kad įmonė, skaičiuodama pajėgumus, gali taikyti ir progresyvųjį, ir vėlyvąjį metodą.

Atsižvelgiant į A gaminio planinės užduoties atlikimo terminus (žr. 3 lentelę), įvertinant operacijų darbo trukmę (žr. 6 lentelę) ir pritaikius vėlyvojo gamybos pajėgumų planavimo principo struktūrinių schemų analizės duomenis (žr. 7 pav.), apskaičiuojami gamybos sistemos padalinių apkrovimai įrengimų, apdirbančių A gaminio vieną partiją (20 vnt.) ir esančių skirtinguose gamybos padaliniuose, apkrovimo diagrama parodyta 8 paveiksle.



8 pav. Įrengimų, apdirbančių A gaminio vieną partiją, apkrovimo diagrama

Įvertinant gamybos įdiegimo trukmės ypatumus vėlyvuju pajėgumų planavimo metodu, plokščių pjovimo, laminavimo ir valymo darbus rekomenduojama planuoti pirmos savaitės

pabaigoje (atsarga – 0,3 savaitės) ir antros savaitės pradžioje. Pagaminus A gaminio komponentus, surinkimo technologinį procesą galima pradėti antros savaitės pabaigoje ir tęsti iki trečios savaitės pirmos pusės. Užbaigus surinkimo procesą, siūloma nuo trečios savaitės antros pusės pradėti A gaminio (spintos) pakavimo darbus. Ketvirtą savaitę pagal sutartyje numatytą datą gaminys pristatomas užsakovui.

Atskirų padalinių pajėgumo planavimas išanalizuotas vienam gaminiui. Pratęsus šį uždavinį B ir C gaminiams, galima apskaičiuoti visos įmonės GAP sistemos planinius pajėgumus.

Planinių pajėgumų analizės metu sprendžiama apie gamybos vietų teigiamus rezultatus ir neigiamas pokyčius, kurie, atsižvelgus į užsakovų sutartis ir gamybos planus, gali būti koreguojami.

Vertinant tiriamojo darbo uždavinius, teikiamos išvados.

Išvados

1. Atlikta gamybos išteklių automatizuoto planavimo (GAP) sistemos struktūros analizė.

Pagal GAP sistemos veiklos uždara ciklą (žr. 1 pav.) paaiškėja gaminių gamybos variantai su mažiausiomis išlaidomis.

2. Sudarytas įmonės padalinių gamybos grafiko programinis modulis (PGM).

Pateiktas 4-ių savaičių gamybos grafikas (žr. 1 lentelę), o gaminių poreikio grafine iliustracija – 2 paveiksle.

3. Atliktas įmonės apytikris apdirbimo galimybių (AGP) planavimas.

Apytikrio apdirbimo galimybių planavimo rezultatai pateikti 2 lentelėje, o rezultatų grafine iliustracija – 3 paveiksle.

4. Pritaikytas gamintojo pajėgumo planavimo modelis.

- Progresyviojo gamybos pajėgumų planavimo principo struktūrinė schema parodyta 4 paveiksle.

- Vėlyvojo gamybos pajėgumų planavimo principo struktūrinė schema parodyta 5 paveiksle.

- Gaminio A gamybinė planinė užduotis pateikiama 3 lentelėje.

- Gaminio A gamybos operacijos ir jų trukmės parodytos 4 lentelėje.

- Gamintojo gamybos pajėgumų planavimui būtini ir įrengimų informaciniai duomenys, kurie pateikiami 5 lentelėje.

- Pagrindiniai gaminio A gamybos įdiegimo trukmės elementai apskaičiavimas partijos dydžiui teikiamas 6 lentelėje.

- Progresyviojo gamybos pajėgumų planavimo principo struktūrinė schemas taikymas pateiktas 6 paveiksle.

- Vėlyvojo gamybos pajėgumų planavimo principo struktūrinė schemas taikymas pateiktas 7 paveiksle.

- Įrengimų, apdirbančių A gaminio vieną partiją (20 vnt.) ir esančių skirtinguose gamybos padaliniuose, apkrovimo diagrama parodyta 8 paveiksle.

Apibendrinant gamybos išteklių automatizuoto planavimo (GAP) sistemos galimybių taikymo rezultatus verslo įmonėje ir atsižvelgiant į tai, kad GAP sistemos išsivystė iš medžiagų poreikio apskaičiavimo kompiuterizuotų sistemų, teikiamas pasiūlymas.

Pasiūlymas – atsižvelgiant į nuolat kintančius GAP sistemos dydžius: gamybos apimtis, gamintojo galimybes ir vartotojo poreikius, įmonėje reikia naudoti ne tik automatizuotą projektavimą naudojant kompiuterius (Computer Aided Design – CAD) bet ir programines stakles (Computer Aided Manufacturing – CAM), kompiuterizuotą technologijos projektavimą ar gamybos procesų planavimą (Computer Aided Process Planning – CAPP). Tačiau, šiuolaikinė gamybos aplinka reikalauja ne atskirai veikiančių CAD, CAM, CAPP sistemų, bet jų ryšio, t. y. integracijos. Sistemų CAD/CAM/CAPP integracija pagerins gaminio kokybę ir padidins darbo našumą. Kompiuterizuota integruota gamyba yra naujas gamybos ir verslo lygmuo (Bražiūnas, 2004, p. 492). Kompiuterizuotoje integruotoje gamyboje, įvedus kintančių dydžių korekcijas, kompiuteriai ir programinė įranga tikslins ir gamybos išteklių automatizuoto planavimo (GAP) sistemos funkcijų sąveiką. Nuo funkcijų tikslumo priklausys įmonėje taikomos gamybos išteklių automatizuoto planavimo (GAP) sistemos sėkmė.

APPLICATION OF AUTOMATED MANUFACTURING RESOURCE PLANNING SYSTEM IN THE BUSINESS COMPANY

This paper analyzes the possibility of a modern business enterprise to integrate into the new production environment that includes all the country's potential. The level of the new environment production system is defined by the workers' ability to feel and take over the most important and ever-changing functions of a production system. On market conditions, the functions of a production system are changing, so each company should prepare their manufacturing system perfection in their business plans.

Automated manufacturing resource planning (GAP) system, deals with the planning of demand of material, rational use and the manufacturer's equipment power calculation features.

This paper analyzes the GAP system structure, creation of the programming module for headquarters' production schedule, approximate planning of processing abilities, planning of the manufacturer's capacity. The results of the analysis are applicable to the real modern business enterprise. Conclusions are formulated and the proposal is offered.

Key words: *the possibility of a modern business, the new production environment, automated manufacturing resource planning (GAP) system.*

Literatūra

1. Bargelis A. (1998). *Integruotos gamybos pagrindai*. Kaunas: Technologija.
2. Bražiūnas A. J. (2004). *Mašinų gamybos technologijos pagrindai*. Kaunas: Technologija.
3. Įmonės dokumentai.

Įteikta: 2012 m. gegužės 2 d.

Priimta publikuoti: 2013 m. sausio 14 d.

ПРИМЕНЕНИЕ СРЕДСТВ АЛЬТЕРНАТИВНОГО МАРКЕТИНГА В ПРОДВИЖЕНИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ НА ПРИМЕРЕ БАЛТИЙСКОГО ИНСТИТУТА ПСИХОЛОГИИ И МЕНЕДЖМЕНТА

Наталья Гросберга, Жанна Цауркубуле
Балтийский институт психологии и менеджмента
Латвия

Аннотация

В статье рассмотрено понятие альтернативного маркетинга, а также описаны его преимущества в сравнении с классическим маркетингом. Проанализирован комплекс маркетинга образовательных услуг. Проведен обзорный анализ продвижения образовательных услуг латвийских вузов в современных условиях. С использованием примеров альтернативного маркетинга разработаны методы нестандартного продвижения образовательных услуг для Балтийского института психологии и менеджмента.

Ключевые слова: *маркетинг, современные маркетинговые технологии, альтернативный маркетинг, продвижение образовательных услуг.*

Введение

Рынок маркетинговых услуг в современных условиях переживает стадию бурного роста, которая связана с поиском новых решений и распространением инновационных технологий. Многие компании в последнее время отдают предпочтение альтернативным методам маркетинговых инструментов и снижают затраты на традиционную рекламу. Специалисты по маркетингу проявляют свою креативность и находчивость, придумывая новые маркетинговые ходы и воплощая в жизнь нестандартные рекламные кампании, ведь выигрывает тот, кто более оригинален, кто не боится по-новому подать тот или иной продукт или услугу.

Сегодня создалась ситуация, когда прежние маркетинговые стратегии уже не дают такого эффекта, как раньше. Обычная реклама на традиционных носителях, часто дорогостоящая, неэффективная, не дающая запланированной отдачи, в условиях современной экономической ситуации становится уже не стимулом для развития и процветания, а серьезной статьей расходов, поглощающей прибыль компании. Современный традиционный маркетинг стал другим, более точным и стратегически выверенным. (Лебедев, 2009) Специалисты в этой области говорят о том, что традиционные маркетинговые кампании, основанные на использовании рекламы в средствах массовой информации, больше не работают. (По материалам конференции «Альтернативный маркетинг. 2008»)

К возникшей новой реальности уже нельзя применить старое мышление и старые схемы. Как выразился директор по глобальному маркетингу компании Procter&Gamble Джим Стенгел, «рекламисты должны создать технологию, которая вновь заставит потребителя запоминать». Поэтому все чаще появляются мнения о необходимости нестандартного подхода к разработке инструментов и приемов маркетинга. (По материалам конференции «Альтернативный маркетинг. 2008»)

Таким образом, **актуальность** исследования тенденций использования приемов альтернативного маркетинга в сфере продвижения услуг высшего образования в Латвии продиктована условиями становления информационного общества и коренными социально-экономическими преобразованиями в Латвии, связанными с формированием рыночных отношений и постепенным их проникновением в образовательную сферу.

Цель исследования – на базе анализа тенденций развития современных маркетинговых технологий в сфере высшего образования в Латвии на конкретных примерах рассмотреть возможности применения альтернативного маркетинга для продвижения образовательных услуг.

Задачи исследования. Для достижения поставленной цели в работе были определены следующие задачи:

- раскрыть понятие и сущность альтернативного маркетинга, его отличие от классического маркетинга;
- рассмотреть основные виды и приемы альтернативного маркетинга;

- проанализировать тенденции развития новейших маркетинговых технологий в сфере образовательных услуг и возможности использования методов и приемов альтернативного маркетинга на примере конкретного вуза Латвии.

Предметом исследования является «альтернативный маркетинг» и применение его инструментов как действенный способ продвижения вуза на рынке образовательных услуг Латвии.

Объект исследования – высшее учебное заведение Балтийский институт психологии и менеджмента и методы популяризации его услуг с помощью альтернативного маркетинга.

Методология исследования – кабинетные исследования (анализ информации из специализированных печатных источников), анализ интернет-источников, баз данных рейтинговых и информационных агентств. В основе научного исследования используется и процессный подход к анализу тенденций развития современных маркетинговых технологий в системе высшего образования и возможностей их применения в продвижении образовательных услуг на рынке Латвии.

Результаты и дискуссия

В своей книге «Маркетинг-менеджмент и стратегии» автор Питер Дойль сказал, что «Истинный маркетинг - это философия управления, согласно которой, единственная гарантия долговременного успеха предприятия - наиболее эффективные, в сравнении с конкурентами, усилия по удовлетворению настоящих и будущих потребностей покупателей». (Дойль, 2002, с.14)

Однако зачастую сложно понять, какой маркетинг считать стандартным, а какой альтернативным. Рассмотрим некоторые мнения по этому вопросу.

С одной стороны, альтернативой может выступать нетрадиционный подход к традиционным формам, создание благоприятной атмосферы для поиска креативных и инновационных идей, которые в дальнейшем помогут трансформировать традиционные маркетинговые программы в эффективные стратегии и рекламные кампании. (Моисеев, 2009)

С другой стороны, *альтернативный*, значит, не совпадающий с общепринятым или официальным. Значит, маркетинг нельзя считать альтернативным, если он повторяется, сливается с фоном, не вызывает чувств или не привлекает внимания потребителей, наконец, не несет в себе *интриги*, под которой понимаются скрытые действия, происки с использованием разного рода средств, для достижения какой-либо цели. (Ефремова, 2006, с.54, с.276)

Альтернативный маркетинг можно определить как замену традиционных средств и способов рекламной деятельности на новые коммуникационные формы, отличающиеся меньшей финансовой затратностью и сохраняющие высокую эффективность.

Задача альтернативного маркетинга – отличаться, удивить, пробудить, вознестись в сознание, улучшить настроение, подарить эмоции. Альтернативный маркетинг играет на любознательности потребителей, затрагивая их эмоции и чувства, поэтому воспринимается ими с интересом. Благодаря акциям альтернативного маркетинга потребители «раскрывают» свои человеческие качества, загнанные глубоко внутрь из-за мощного информационного потока традиционной рекламы. (По материалам Агентства вирусного маркетинга и рекламы, 2011)

Преимущества использования альтернативного маркетинга делают его лучшим современным инструментом для продвижения товаров и услуг больших и малых компаний. Во-первых, альтернативный маркетинг отличается разнообразием инструментов, мало повторяется и применим для любого предприятия, вне зависимости от сферы деятельности и оборота. Во-вторых, альтернативный маркетинг также позволяет при небольших затратах добиться высоких результатов. Приемами альтернативного маркетинга пользуются большие компании для того, чтобы добиться лучших показателей продаж и своей узнаваемости на рынке среди потребителей, а малые - потому что не имеют других настолько сильных орудий для выживания. И наконец, альтернативный маркетинг и его инструменты - относительно новые как на европейском, так и на латвийском рынке, поэтому обладают большей силой воздействия на целевую аудиторию, чем уже давно используемые, традиционные.

Следует отметить общие требования, предъявляемые и к классической рекламе, и к альтернативным способам ее исполнения. По мнению автора А. Вишневской это - во-первых, требование к наличию яркой, будоражащей, запоминающейся идеи, которая лежит в основе самого понятия «реклама». Во-вторых, это обязательное условие новизны, недопустимости копировать чужие идеи. Но главное сходство - это единство цели, т.е. усиление интереса потребителя к предлагаемому товару или услуге. (Вишневская А., 2009, 238)

Говоря о различиях между двумя видами маркетинга, можно сказать, что альтернативный маркетинг дарит радость и положительные эмоции, обескураживает, раскрепощает зажатого потребителя, буквально вспыхивает как пламя в его душе. Альтернативный маркетинг может быть также агрессивным, завуалированным и, что немаловажно, малозатратным.

Классическая же версия маркетинга требует больших затрат и обычно подразумевает, что реклама должна восхищать, соблазнять потребителя и предлагать решение проблем, как и быть вежливой, прямолинейной, назойливой, вплоть до создания брони безразличия у потребителя.

Как отмечает автор С. Карпова, различают довольно обширное число видов альтернативного маркетинга. К ним относятся: партизанский и вирусный маркетинг, «сарафанное радио», событийный и скрытый маркетинг, connected-маркетинг и интерактивный, а также маркетинг разговоров, окружающий, спонсорский, провокационный, нейромаркетинг, когнитивный, сенсорный и мобильный маркетинг, социальные сети, блоги, флеш-мобы, использование слухов и др. (Карпова, 2009, 23)

Продвижение образовательных услуг

Маркетинговый подход в образовании требует, чтобы учебные заведения занимались изучением потребностей рынка труда, пристрастий заказчиков и потребителей и продвижением, созданного на их основе образовательного продукта вуза, что обеспечивается за счет грамотной коммуникативной политики вуза. (Шевченко, 2002)

Если маркетинговая стратегия обычного предприятия традиционно опирается на свои «4Р», то для образовательных услуг доктор экономических наук, член совета Гильдии Маркетологов Шевченко Д.А., предлагает расширить границы маркетинг-микс и использовать концепцию «7Р» (Рис.1). Добавляются еще «персонал», «процесс» и в качестве седьмого компонента берется «образовательная среда», т.е. физическое окружение предоставления услуги. (Шевченко, 2002)

Маркетинговая деятельность в сфере образовательных услуг строится в соответствии с принципами гибкости, комплексности и адаптивности, предлагаемой системой «маркетинг-микс», реализует всю совокупность функций, присущих маркетингу:

- исследование рынка,
- координация проектирования и реализации образовательных услуг,
- оптимизация предложения и продвижения услуг,
- формирование спроса и стимулирование сбыта услуг и др.

Реализуя эти методы применительно к специфическому продукту - образовательной услуге, образовательное учреждение получает возможность решать долгосрочные стратегические задачи, проникать на новые рынки и выводить на них новые услуги, приспосабливаться к меняющимся условиям рыночной конъюнктуры.



Рис.1. Маркетинговый комплекс образовательных услуг

Современные рыночные отношения плавно перешли в образовательную сферу, применительно к которой стали использоваться такие понятия, как образовательные услуги, рынок образовательных услуг, ценообразование, скидки, продвижение образовательных услуг и прочее. Произошедшие процессы породили такое ранее неизвестное состояние для вузов, как конкуренция на рынке образовательных услуг. Возникла потребность в информационной поддержке вузов не только в специальных справочниках, но и путем размещения своих рекламных объявлений в средствах массовой информации и проведения различных рекламных мероприятий.

Продвижение образовательных услуг вузами Латвии

Рынок образовательных услуг на территории Латвии представлен как государственными, так и частными вузами с соответственно различными источниками финансирования, что накладывает определенный отпечаток на объем размещаемых объявлений. Однако что касается их содержания, здесь ситуация примерно одинаковая. Информация о продвижении образовательных услуг различных вузов весьма схожа вне зависимости от стоимости и размера объявлений.

PR-кампания. В большинстве случаев у образовательных учреждений нет средств для проведения крупных масштабных компаний. Выделяющиеся средства на рекламу обычно весьма скромные, что не позволяет вузам проводить широких рекламных компаний. Но все же дело не в том, сколько денег выделяется на размещение рекламных посланий, а в том, кто занимается всем процессом их создания и размещения. Анализируя те инструменты, которые используют вузы для своей популяризации, можно сделать вывод, что зачастую созданием рекламы занимаются не профессионалы, а те люди, которым это вменено в обязанность. Даже небольшие выделяемые суммы могут принести видимый результат, но только если они расходуются согласно составленному плану, и люди, которые эти планы составляют, свободно ориентируются в рекламе образовательных услуг.

Печатные издания. Следует отметить характерную особенность рекламы образовательных учреждений, присущую ей с самого начала – предпочтение всегда отдавалось печатным средствам. Основная причина такого выбора, несомненно, финансовые сложности вузов, которые не могут выделять достаточные средства (в сравнении с рекламой промышленных и продовольственных товаров). Реклама образовательных услуг особой информативностью не отличается, небольшие закупаемые площади не позволяют вместить всю информацию, и в целом красочные, содержащие действительно важные сведения объявления – скорее редкость, чем общепринятая практика.

Рассматривая рекламные объявления в газетах, журналах и специализированных справочниках, абитуриент узнает: государственным или частным является предпочитаемый вуз, перечень программ и специальностей, набор экзаменов и сроки поступления; формы, продолжительность и стоимость обучения и квалификация выпускника.

Выставки. Каждый год весной в Международном выставочном центре на Кипсале проводится важнейшее мероприятие года в сфере просвещения – международная выставка образования «Школа». На протяжении четырех дней посетителям выставки предлагают подробные сведения о латвийских и зарубежных, государственных и частных, высших и средних учебных заведениях, а также колледжах, профессиональных училищах, учебных центрах, языковых курсах, образовании по интересам, дистанционном и электронном обучении. Специально к выставке издается каталог, обобщающий широчайшую информацию о возможностях получения образования.

Как отметил Валтс Йиргенсонс, бессменный руководитель проекта выставки «Школа», - «Сегодня жители Латвии все выше ценят роль и значение высшего образования как для развития личности, так и для роста страны в целом, поэтому цель выставки – помочь учебным заведениям, любознательным школьникам и будущим студентам, предпринимателям и авторам государственной политики просвещения найти кратчайшие пути друг к другу для совместного строительства основанного на знаниях современного государства». (По материалам ВТ1, 2011)

Например, 18-я выставка 2012 года собрала более 140 участников из 11 стран – Латвии, России, Эстонии, Франции, Германии, Канады, Дании, Финляндии, Великобритании, Израиля и Нидерландов. Информация для посетителей была размещена на свыше чем 300 стендах, с ней ознакомились около 20 тыс. посетителей.

Выезды по школам. Встречи преподавательского состава вузов происходят непосредственно в стенах школ Латвии и планируются на весь учебный год. На этих

встречах старшеклассники проявляют неподдельный интерес к разным программам вузов и задают много вопросов преподавателям по интересующим их темам.

На Днях открытых дверей в вузе многое зависит от любознательности посетителей, ведь они напрямую могут задавать вопросы как администрации вуза, так и его преподавателям, студентам. Изучая расписание занятий, посетители могут узнать не только начало и окончание учебного дня, но и составить себе представление о содержании учебных планов и дисциплин.

В приемной комиссии вуза можно узнать наиболее подробную информацию о программах, специальностях, сроках и стоимости обучения, скидках и льготах и многое другое. Вуз также может сообщить, какое место в официальном рейтинге он занимает и продемонстрировать свои лицензии и аккредитацию на образовательную деятельность и многое другое. Несомненно - это важная и необходимая, но неполная информация. Вся вышеперечисленная информация имеет отношение либо к прошлым годам, либо к текущему моменту. Но выбирая вуз и специальность, поступающие могут только догадываться о том, будет ли выбранная профессия востребована после обучения. Существенным недостатком в предоставляемой информации является то, что абитуриент не знает, какие навыки он получит и где сможет их применить. Кроме того, такие наиболее важные сведения, как текущая обстановка на рынке труда, наиболее востребованные специальности и их оплата, прогнозы специалистов на ближайшие 5 лет неизвестна ни абитуриентам, ни приемной комиссии. Образование на данный момент достаточно дорогостоящий процесс. Абитуриенты, а особенно их родители, не могут себе позволить выбрасывать на ветер средства и терять время на овладение специальностью, которая в дальнейшем будет совершенно невостребована. Получается, что реклама вузов справляется со своей задачей лишь частично - она предоставляет заинтересованным лицам важную, но минимальную информацию. Это означает, что абитуриенты, их родители, а также лица, желающие получить второе высшее образование, выбирают специальность не по результатам серьезных социологических исследований, а по наитию, практически «вслепую».

Реклама на телевидении и радио. На днях открытых дверей по опросам выпускников школ выяснилось, что наиболее эффективная реклама - это реклама на телевидении. Но реклама на телевидении является самой дорогостоящей. Поэтому правильное ее использование и применение позволит сэкономить средства и достичь при этом хорошего результата. Судя по отзывам будущих студентов, данную рекламу следует проводить в июне, за неделю до выпускного 12-ти классников и недель позже этого срока, то есть конкретно с 15 до 30 июня. Это время является самым эффективным. Реклама на радио также довольно недорого обходится вузу и ее звучание актуально для абитуриентов в июне-июле.

Домашняя страница в Интернете. Сегодня почти в каждой латвийской семье есть персональный компьютер или ноутбук, свидетельствуют результаты опроса Центра по изучению общественного мнения (SKDC). Поэтому создание своего сайта является необходимым условием для каждого уважающего себя вуза. Как показал анкетный опрос школьников, использование Интернета на сегодняшний день является важной составляющей при организации PR-кампании в целом. Сайты учебных заведений посещали 48% респондентов.

Альтернативные методы продвижения образовательных услуг

Классические приемы, как и альтернативные методы продвижения образовательных услуг работают в основном на бренд, на имидж вуза и их задача повысить уровень узнаваемости вуза среди других, как ниже показано на примере Балтийского института психологии и менеджмента (БИПМ).

В качестве традиционных подходов маркетинга Балтийский институт психологии и менеджмента использует все вышеперечисленные рекламные приемы. В начале учебного года руководством института и директорами программ в сотрудничестве с подготовительным отделением Балтийской международной академии (БМА) составляется календарный график рекламных мероприятий. Преподаватели БИПМ периодически выезжают в школы Латвии и рассказывают школьникам старших классов о содержании учебных программ вуза. В школах распространяются рекламные буклеты-брошюры о БИПМ. На Дни открытых дверей в БИПМ приглашаются партнеры, за неделю до начала мероприятия оповещаются школы о проведении мероприятия, информация также ставится на сайт БИПМ.

Не все абитуриенты могут посетить День открытых дверей в вузе, к примеру, если они иногородние или проживают в сельской местности, а таких 50% среди поступающих. Для них и их родителей основным способом донесения интересующих их сведений о

вузе становятся рекламные объявления из местных или центральных газет. На сегодняшний день БИПМ сотрудничает со следующими изданиями: журналы «*Высшее образование в Латвии и за рубежом*» (Издательство «SMAILS»), «*Izglītības ceļvedis*», «*Mūsu izglītība*», газеты «*Latvijas Avīze*» (приложение *Izglītība. Karjera*), «*Izglītība un kultūra*», «*Diena*», «*Dienas bizness*», «*Час*», «*Jēkabpils laiks*», «*Kurzemes vārds*» и другие.

Телевизионную рекламу БИПМ обычно подает на TV5 для русскоговорящей аудитории и на TV3 для латышской аудитории, которая транслируется именно в июне. Приятно видеть знакомое лого на голубом экране, только за 2-3 секунды эфирного времени трудно что либо прочитать и запомнить человеку, незнакомому с институтом. Конечно, именно цена рекламного ролика на телевидении играет основную роль в количестве и продолжительности заказов рекламы института. Реклама на радио «PIK» или FM звучит в течение недели и цена ее высока.

Реклама в Интернете очень дорогая по затратам. Сначала нужно отдельно заказывать баннер у дизайнерской фирмы и потом его размещать на рекламном сайте. Наиболее посещаемые молодежью сайты в Латвии – это *One.lv* и *draugiem.lv*. Изготовление одного баннера на 2 сек. эфирного времени и последующее его размещение на сайте *One.lv* обошлось БИПМ в 702 Ls. Но все же надо отметить, что это довольно эффективная реклама, т.к. после размещения рекламных баннеров на этих сайтах набор абитуриентов в БИПМ, например, в 2008 году увеличился вдвое.

Сайт БИПМ в целом отвечает всем основным требованиям пользователей. Наиболее важная информация размещается на первой страничке, чтобы вовремя сообщать обо всех новостях, происходящих в институте, например, проведение международной научно-практической конференции в мае этого года.

Как видно на рисунке 2, расходы на рекламу в Балтийском институте психологии и менеджмента постепенно росли в сторону увеличения вплоть до 2008 года, хотя в 2007 году было небольшое снижение с 3211 лат до 2933 латов. В 2008 году, несмотря на возросшую на 1241 лат сумму расходов на рекламу, набор абитуриентов в вуз был значительно ниже, чем в 2007 году. Все это связано с последствиями тяжелой демографической ситуации в Латвии, и естественно, от недобора на первый курс страдают все латвийские вузы.

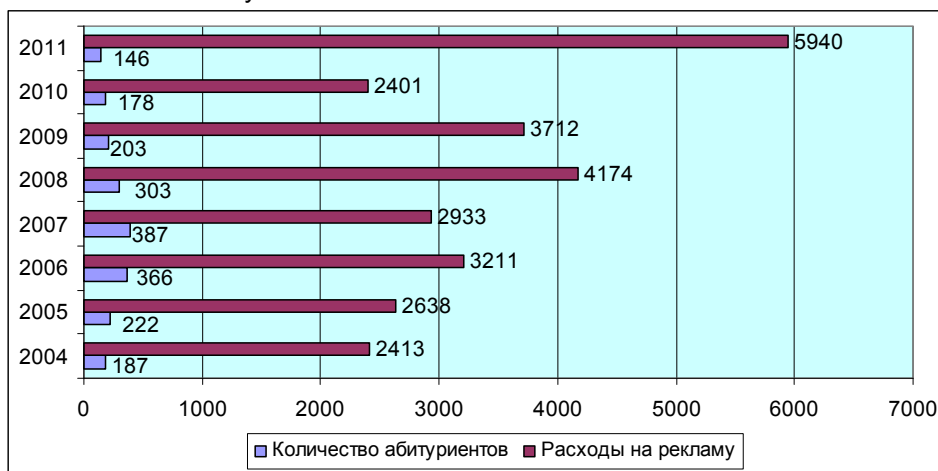


Рис. 2. Динамика изменения затрат на рекламу услуг и количества абитуриентов БИПМ

Далее, в 2009 году, несмотря на почти прежнюю сумму расходов на продвижение услуг вуза, набор абитуриентов сократился по сравнению с 2008 годом на 33%. Анализ этой ситуации подтолкнул руководящее звено вуза к поиску новых решений для повышения набора студентов. В 2010 году, когда были применены некоторые методы альтернативного маркетинга, удалось значительно снизить затраты на рекламу, а количество абитуриентов осталось на уровне 2009 года. В 2011 году на рекламу было потрачено в 2,5 раза больше, чем в предыдущем году, но к повышению набора студентов это не привело, т.к. в основном были использованы традиционные методы рекламы. Это говорит о том, что пришло время менять тактику в продвижении услуг БИПМ.

В Балтийском институте психологии и менеджмента в качестве нестандартных методов продвижения услуг вуза были разработаны различные мероприятия. Например, в качестве одного из приемов альтернативного маркетинга будущими психологами БИПМ была проведена акция «Обними незнакомца!».

21 января 2010 года Латвия впервые отметила Международный день объятий — праздник, в котором активное участие принял Балтийский институт психологии и

менеджмента. Считается, что истоки празднования Дня объятий лежат в студенческой среде. Согласно традиции праздника, заключить в дружеские объятия в этот день можно даже незнакомого человека», — сказала в интервью газете Телеграф доктор психологии, преподаватель БИПМ Л.А. Калининкова — и, добавила: «По легенде праздника, во время объятия люди обмениваются душевным теплом. (Акопова И., 2010)

Студенты БИПМ вышли на улицы, чтобы показать: «Мы открыты, мы толерантны ко всем, мы хотим поделиться с вами всем хорошим». **Все узнавали участников по надетым поверх курток белым майкам и широко распахнутым объятиям. Этот день объятий был снят на видео и затем ролик прокручивался** на разных новостных порталах Риги. **Например, на YouTube зарегистрировано более 7 тыс. просмотров. Также было много откликов и статей в местных изданиях. (А.Стетюха, С.Лукашевич. 2010.)**

Проведение такой акции по стоимости составило около 200 латов, а размещение информации в газетах и разных сайтах обошлось бесплатно, потому СМИ представили эту акцию как сенсацию. Конечно, можно было еще подсчитать количество посещений разных сайтов для ознакомления с этой акцией, но это не было сделано, поэтому трудно в количественном выражении оценить эффективность акции. Основной задачей видеоролика в этой акции было распространение в интернете информации об институте за счет вызванного интереса у публики, для того, чтобы пользователи, общающиеся в интернете, советовали друг другу посмотреть данный ролик.

Таким образом, идет привлечение к бренду потенциальных потребителей, создается определенная лояльность к вузу. Самое интересное, что акции подобного рода ограничиваются лишь фантазией организатора, малыми материальными затратами и при правильном подходе к акции это не создает никакого риска.

Выставка «Школа». Ежегодно наряду с другими вузами Латвии Балтийский институт психологии и менеджмента принимает участие в международной выставке образования «Школа». Например, в 2011 году посетителям выставки была представлена «креативная» идея наших студентов: лого вуза в виде «вкусной» фигуры, сделанной из конфет Чупа-Чупс. Все заинтересованные информацией о нашем вузе могли угоститься в конце выставки.

Online-конференция. В декабре 2011 года в рамках международного сотрудничества была проведена первая студенческая конференция, в которой приняли участие более 70 представителей различных вузов Латвии, Литвы, России и Беларуси. Работа конференции проводилась в режиме Online. Такие акции косвенно, «завуалированно» работают на имидж вуза.

Летний студенческий лагерь. Балтийский институт психологии и менеджмента каждый год предлагает интересную студенческую поездку в Крым. Желающие могут отправиться в Ялту, чтобы провести там незабываемые 10 дней. Необыкновенная природа, горы, пляж, Черное море оставляют неизгладимое впечатление в душе и воспоминания об этих днях согревают в зимние холодные вечера.

Акция «Подари детям радость». Представители студенческого парламента вуза каждый год на Рождество посещают детский дом в Калкуне. Студенты организывают акцию по сбору игрушек и подарков детям из детского дома. Активисты готовят концерт, чтобы порадовать детишек.

Студенческие тематические вечера. Абитуриенты часто спрашивают при поступлении: «А есть ли у вас в вузе активные студенты, что у вас проводится»? На это всегда можно ответить, что креатива у будущих психологов, разных идей о проведении студенческого досуга, всегда хватает и в этом может принять участие любой желающий. Студенты программы «Психология» часто проводят очень интересные костюмированные вечера-маскарады, которые готовят как настоящие актеры, много раз репетируя.

Скидка на бесплатное оформление документов. При проведении приемной кампании 2011/2012 учебного года абитуриентам была предложена акция: «Оформи документы на поступление в БИПМ бесплатно!»

Для предстоящей приемной кампании 2012/2013 уч.года руководству вуза поступило интересное предложение от бывших выпускников, которые создали свой сайт Atlaide24.lv и предлагают продвигать образовательные услуги родного вуза по скидочной системе. Портал также предоставляет возможность бесплатного размещения любой рекламы на своих страницах и гарантирует размещение информации о предложениях клиентов в социальных сетях, таких как Facebook.com и Draugiem.lv и других. Проводимые совместно с порталом акции дадут возможность быстро и эффективно продать услугу, заинтересовать новым предложением, привлечь новых клиентов и просто в оригинальной форме заявить о себе.

Выводы

Проведенный в статье анализ возможностей использования приемов альтернативного маркетинга в сфере продвижения услуг на рынке образования позволяет сделать вывод о том, что альтернативный маркетинг является одним из современных методов решения тех или иных задач в сложившейся ситуации развития рынка образовательных услуг Латвии. В статье сделана попытка на примере конкретного латвийского вуза рассмотреть продвижение образовательных услуг как с помощью стандартных инструментов маркетинга, так и методов альтернативного маркетинга. В ходе анализа установлено что:

- 1) традиционный и альтернативный маркетинг имеют общие принципы организации и создания коммуникационной политики организации, каковой в данном случае является высшее учебное заведение;
- 2) альтернативный маркетинг является логическим продолжением стандартных видов продвижения на рынок;
- 3) в альтернативном маркетинге имеется много прообразов из классического маркетинга;
- 4) традиционные и альтернативные приёмы продвижения на рынок имеют одну и ту же цель – заставить потребителя приобрести товар или услугу.

Показано, что основным методом популяризации образовательных услуг на рынке образования Латвии остаются традиционные способы продвижения, т.е. услуги местных средств массовой информации, таких, как газеты, журналы, радио, телевидение, наружная реклама и свои интернет-сайты. Такая схема требует от вузов большого рекламного бюджета, больших затрат и сегодня уже не приносит желаемых результатов, потому что современный потребитель адаптировался к рекламным носителям данного типа.

Что же касается Балтийского института психологии и менеджмента, то он не имеет огромного рекламного бюджета и не может конкурировать в этом плане с большими государственными вузами. Поэтому институту следует искать другие пути для продвижения своих образовательных услуг. В качестве популяризации своих услуг институту необходимо выбирать альтернативные методы продвижения, которые имеют свои положительные стороны для сравнительно небольшого вуза.

Исходя из сделанного анализа рекламной кампании Балтийского института психологии и менеджмента, можно сделать следующие выводы:

- 1) Разработка мероприятий по повышению эффективности рекламной деятельности вуза является очень важной задачей в современных условиях, что говорит об актуальности выбранной темы. Рекламное продвижение услуг - очень действенный инструмент в попытках вуза создать положительный образ о себе в обществе, показать общественную значимость и полезность высшего образования, привлечь к себе внимание со стороны потенциальных студентов.

- 2) Альтернативный маркетинг - это один из современных методов продвижения образовательных услуг в сложившейся рыночной ситуации, наиболее дешевый, а иногда вообще бесплатный, но здесь важны не столько материальные затраты, сколько идеи, новизна метода, которая привлекает много внимания к объекту рекламирования и профессионализм. Успех альтернативных путей маркетинга состоит в креативных идеях и людях, которые их придумывают и реализуют.

- 3) Если в индустрии традиционного маркетинга большинство процессов и услуг известно, то в альтернативном маркетинге почти каждая акция - уникальна и, с первого взгляда, непредсказуема. Даже если задуманный план вначале покажется фантастикой, это не значит, что он не сработает или не принесет ощутимых результатов.

Сложность альтернативного маркетинга заключается в постоянном поиске инновационных решений, ведь каждая акция альтернативного маркетинга – это определенный риск, который зависит от безумных идей и профессионализма их создателей.

На II международной практической конференции «Альтернативный маркетинг: как создать конкурентное преимущество в условиях кризиса» говорилось, что кризис - это время для развития, время для обдумывания и подготовки к атаке, время, которое дает каждому уникальный шанс подняться выше. «Выделяйся или умирай» - такой лозунг предложил Юний Давыдов, владелец холдинга R&I Group, тем, кто хочет выиграть в современных условиях. (Давыдов Ю., 2009)

Литература

1. Аكوпова И., 2010. *Обнимите незнакомца!* Статья. /Газета Телеграф. <http://www.telegraf.lv/news/obnimite-neznakomca> (Просмотрено 18.02.2012.)

2. Вишневская А., 2009. *Альтернативный маркетинг как новое направление коммуникации с потребителем*. Международный сборник научных трудов. Том 6, часть 2. //По материалам международной научно-практической конференции «Перспективы и возможности психологии, бизнеса и социальной работы в современной Европе» (23.-24. апреля 2009 г.)//Рига: ВШП. - с.237-243.
3. Давыдов Ю., 2009. По материалам II международной практической конференции «Альтернативный маркетинг: как создать конкурентное преимущество в условиях кризиса», Москва, 1 апреля 2009 г. <http://mini-mba.ru/news/2009/1334539625/> (Просмотрено 15.01.2012.)
4. Дойль П., 2002. *Маркетинг-менеджмент и стратегии*. 3-е издание / Пер. с англ, под ред. Ю. Н. Каптуревского. — СПб.: Питер. - 544 с.
5. Ефремова Т.Ф., 2006. *Современный толковый словарь русского языка*. Т. 1. /АСТ, Астрель, Харвест –с.1168.
6. Карпова С.В. 2009. *Инновационные подходы в маркетинговой политике современных ТНК* [текст] /С.В. Карпова //Маркетинг. – Москва. № 2(105). с. 18-30.
7. Лебедев А., 2009. По материалам II практическая конференция «Альтернативный маркетинг: как создать конкурентное преимущество в условиях кризиса». Просмотрено 31.03.2012. http://www.lbsglobal.com/rus/meropriatia/meropriatia/marketing/alt_mark/.
8. Моисеев С., 2009. По материалам II международной практической конференции «Альтернативный маркетинг: как создать конкурентное преимущество в условиях кризиса». Москва, 1 апреля. <http://mini-mba.ru/news/2009/1334539625/> (Просмотрено 15.01.1012.).
9. А., Лукашевич С., 2010. *Всемирный день обнималок*. Репортаж. Первый Балтийский Канал. <http://www.youtube.com/watch?v=W89bR9iIZMI> (Просмотрено 30.04.2012.)
10. По материалам международной конференции «Альтернативный маркетинг. Как не остаться незамеченным»/"Alternative Marketing. Getting Noticed"// 2008, 21-22 апреля, Рига http://www.conferences.lv/rus/forums_conferences/alternative2008ru/ (Просмотрено 02.04.2012.).
11. По материалам Агентства вирусного маркетинга и рекламы. Альтернативный маркетинг. Статья. Сайт <http://www.affect.ru/articles/article/show/133.htm> (Просмотрено 5.02.2012)
12. По материалам Организатора международных выставок ВТ1. «Помощник в выборе пути к образованию – выставка "Skola 2011"» <http://www.bt1.lv/?link=20800004&subid=222> (Просмотрено 7.12.2011.)

**Iteikta: 2012 m. gegužēs 10 d.
Priimta publikuoti: 2013 m. sausio 14 d.**

**Pastaba: straipsnis parengtas pagal
Latvijos Respublikoje galiojančius
straipsnių rengimo reikalavimus.**

LOGOPEDIJOS MODULIŲ KOKYBĖS VERTINIMAS SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS STUDIJŲ PROGRAMOS KONTEKSTE: LOGOPEDŲ POŽIŪRIS

Regina Ivoškuvienė, Vaiva Kaščikaitė
Šiaulių universitetas
Lietuva

Anotacija

Straipsnyje analizuojami specialiosios pedagogikos (specializacija: logopedija) studijų programos logopedijos modulių kokybės vertinimo aspektai, studijų programos mokomųjų dalykų, studijų metu įgyjamų kompetencijų svarba tiesioginiam logopedo darbui. Tyrimui atlikti naudota – anketa, kurią sudarė trys dalys: instrukcinė-motyvacinė dalis, demografinis ir diagnostinis blokai. Apklausti įvairių Lietuvos miestų bei rajonų logopedai, dirbantys skirtingo tipo ugdymo ar sveikatos priežiūros įstaigose. Logopedijos modulių kokybės vertinimas statistiškai reikšmingai susijęs su logopedų turimu darbo stažu, kvalifikacine kategorija.

Reikšminiai žodžiai: studijų programa, logopedijos moduliai, kokybės vertinimas, logopedo kompetencijos, tobulinimo galimybės.

Įvadas

Problemos aktualumas. Nauji darbo rinkos pokyčiai reikalauja, kad visuomenės nariai turėtų kuo geresnį išsilavinimą ir kompetencijas. Pedagogo vaidmuo susijęs su didele atsakomybe, naujais reikalavimais profesionalumui. Šiandieninis pedagogas privalo daugiau koordinuoti nei vadovauti ugdymo procesui. Jis turi nuolat mokytis iš pokyčių, parodyti savo tvirtą nuomonę, požiūrį nepaniekinant pagrindinių vertybių, kuriomis privalo vadovautis profesinėje veikloje (Saulėnienė, 2006).

Vykstanti švietimo reforma kelia naujus reikalavimus logopedams: jie turi būti pasirengę ne tik teikti specialiąją pedagoginę pagalbą, bet ir atlikti daug kitų darbų, susijusių su specialiojo ugdymo organizavimu mokykloje, darželyje ir pan. Iš logopedo tikimasi daugiau bendradarbiavimo, atsakomybės, profesinio konsultavimo gebėjimų, kompetencijų (Kaffemanienė, Šadbaraitė, 2005).

Ambrukaitis (2004) pabrėžia, jog kompetencijos, būtinos ugdyti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius asmenis, neatsiranda savaime. Tam įtakos turi kryptingas profesijos pasirinkimas, tikslingas pastangų ir praktinės patirties santykis, noras tobulėti profesinėje veikloje.

Šiaulių universitetas vienintelis Lietuvoje turi bakalauro studijas logopedams, todėl jo misija – rengti kompetentingus, galinčius konkuruoti darbo ir mokslo rinkoje specialistus, visavertes humaniškas asmenybes, ugdyti inovatyvią, pilietišką, konkurencingą bendruomenę, gebančią integruotis į regiono, Lietuvos, Europos ir pasaulio rinką (Šiaulių universiteto tarptautinė strategija, 2007). Pedagogų rengimo koncepcijoje (2004) pažymima, jog pedagogų rengimo tikslas – sudaryti sąlygas asmeniui įgyti profesinę kompetenciją, reikalingą sėkmingam darbui mokykloje ugdant asmenybę, kuri vadovautųsi humanizmo, demokratijos, šiuolaikinio tautiškumo ir atsinaujinimo vertybėmis puoselėdama mokinių kompetenciją, būtiną šiuolaikinės visuomenės nariui.

Shapiro (1999), Ivoškuvienė, Makauskienė, Valančiūtė (2008) pažymi, kad logopedų studijų programose svarbu perteikti logopedijos mokslo žinias, suteikti būsimiems specialistams praktinės patirties ir ugdyti teigiamą požiūrį į asmenis, turinčius įvairių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų bei jų šeimos narius. Panašiai logopedo tikslai apibūdinami ir kitose šalyse. Pvz., Latvijoje, rengiant logopedus, tikslas sukonkretinamas, t. y. parengti studentus logopedo darbui, užtikrinant pakankamą kiekį žinių ir gebėjimų, kurie būtini nustatant, vertinant ir įveikiant įvairius kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimus skirtingo amžiaus asmenims (Trinite, Latsone, Mikelsone, 2008).

Programai tobulinti svarbus grįžtamasis ryšys, padedantis išsiaiškinti dirbančių logopedais vertinimus, ir pateikti pasiūlymus logopedijos modulių kokybei tobulinti, kokias kompetencijas būtina plėtoti studijų metu. Šiame straipsnyje aktualu apžvelgti, kiek dėmesio specialiosios pedagogikos studijų programoje skiriama logopedijos moduliams, kokie dalykai yra tobulintini.

Tyrimo objektas. Specialiosios pedagogikos studijų programos logopedijos modulių kokybės vertinimas.

Tyrimo tikslas – atskleisti, kaip logopedai vertina logopedijos modulių kokybę specialiosios pedagogikos studijų programos kontekste ir ką siūlo jiems tobulinti.

Uždaviniai:

- Išsiaiškinti veiksnius, lėmusius sprendimą studijuoti specialiąją pedagogiką (specializacija: logopedija).
- Išsiaiškinti, kokius specialiosios pedagogikos studijų programos modulius logopedai išskiria kaip reikšmingus tiesioginiam logopedo darbui.
- Atskleisti, kaip logopedai vertina specialiosios pedagogikos studijų programos logopedijos modulių kokybę.
- Nustatyti, kaip logopedai vertina logopedo praktiką, įgyjamas kompetencijas.
- Aptarti logopedų pasiūlymus logopedijos moduliams tobulinti.

Tyrimo metodologija. Tyrimo duomenims rinkti parengta anketa. Ją sudarė 3 dalys: instrukcinė-motyvacinė, skirta supažindinti tyrimo dalyvius, kokių tikslu reikalinga jų nuomonė, kam bus panaudoti tyrimo duomenys. Demografinė dalis, kurioje pateikiamos žinios apie respondentų lytį, amžių, gyvenamąją vietą, darbo stažą, kvalifikacinę kategoriją, darbo vietą ir pan. Diagnostinę dalį sudarė 16 klausimų, turinčių vidinę struktūrą. Ši dalis skirta išsiaiškinti, kas lėmė respondentų sprendimą studijuoti specialiąją pedagogiką (specializacija: logopedija), kokių mokomųjų dalykų žinios itin reikalingos praktiniame logopedo darbe, kokios kompetencijos būtinos norint dirbti logopedu. Taip pat pateikti logopedo praktikos organizavimui aktualūs klausimai bei galimos logopedijos modulių tobulinimo kryptys. Kiekvienas respondentas individualiai pildė anketą raštu arba internetu, pažymėdamas jam tinkamus atsakymus arba įrašydamas asmeninę nuomonę. Tyrimo tikslas, uždaviniai bei probleminiai klausimai skatino atlikti matavimus, kurie remtųsi kiekybinių ir kokybinių duomenų derinimu. Metodų derinimas pasirinktas siekiant nustatyti ne tik logopedijos modulių kokybės vertinimą, bet ir norint sulaukti konkrečių specialistų pasiūlymų logopedijos moduliams tobulinti. Tyrimo duomenims apskaičiuoti naudota SPSS.11 (*Statistical Package For Social Science*) programinė įranga. Ja skaičiuoti dažniai, vidurkiai bei taikytas neparametrinis *Kruskall-Wallis* testas.

Tyrimo imtis. Specialiosios pedagogikos (specializacija: logopedija) studijų programos logopedijos modulių kokybės tyrime dalyvavo įvairių Lietuvos miestų bei rajonų logopedai, dirbantys skirtingo tipo ugdymo bei sveikatos priežiūros įstaigose. Iš viso išplatinta 150 anketų. Grįžo 120 anketų (grįžtamumas 80,6 %). Tyrimas atliktas 2011 metų *sausio-gegužės* mėnesiais.

Tyrimo rezultatai ir jų analizė

Demografinės skilties duomenys rodo, kad visos tyrimo dalyvės buvo moterys (100 %). Apklausos dalyvių amžiaus vidurkis ~38 metai. Dauguma tyrime dalyvavusių logopedžių (73,3 %) gyvena ir dirba miestuose. Nedidelė jų dalis gyvena miesteliuose (12,5 %) bei rajono centruose (11,7 %). Nustatyta, kad 36,7 % logopedų turi iki 5 metų darbo stažą. 6–15 metų darbo stažą yra įgiję 26,7% tyrime dalyvavusių specialistų. Bakalauro studijas baigė 58,3 % logopedų. Dauguma iš jų buvo pasirinkę nuolatinės studijas. 85 % logopedų yra baigę specialiosios pedagogikos ir logopedijos studijas, kiti įgijo logopedo specializaciją persikvalifikavę (8,3 %). Kadangi didžioji dalis apklausos dalyvių turi mažesnę nei 5 metų darbo stažą, tai jų kvalifikacinė kategorija yra logopedas. Tyrime dalyvavo 28,3 % vyr. logopedų, 20,8 % logopedų-metodinių ir 3,3 % eksperto kvalifikacinę kategoriją turinčių logopedų.

Specialiosios pedagogikos (specializacija: logopedija) studijų programos pasirinkimo veiksniai

Vertinant logopedijos modulių kokybę visame specialiosios pedagogikos studijų programos kontekste, būtina išsiaiškinti veiksnius, kurie paskatino rinktis šias studijas. Išsamūs duomenys apie logopedų profesijos pasirinkimą pateikti *1 lentelėje*.

1 lentelė

Veiksniai, lėmę logopedų sprendimą studijuoti specialiąją pedagogiką ir logopediją, (%)

| Pasirinkimą lėmė | Vidurkis (M) | Taip | Ne | Iš dalies |
|---|--------------|-------------|-------------|-----------|
| | | % | % | % |
| Mokytojų patarimai | 1,15 | 4,2 | 88,9 | 6,9 |
| Šeimos narių patarimai | 1,91 | 32,1 | 40,7 | 27,2 |
| Pažįstamų spec. pedagogų ir logopedų patarimai | 1,73 | 24,4 | 51,3 | 24,4 |
| Galimybė studijuoti šalia namų | 1,59 | 17,3 | 58,7 | 24,0 |
| „Atvirų durų“ dienų renginiai ir pan. | 1,29 | 6,8 | 78,1 | 15,1 |
| Žinios apie kalbos sutrikimų turinčius vaikus ir noras jiems padėti | 2,22 | 44,4 | 22,2 | 33,3 |
| Atsitiktinumas | 1,55 | 16,4 | 61,6 | 21,9 |
| Nepavyko įstoti, kur norėjau | 1,27 | 8,5 | 81,7 | 9,9 |
| Specialistų trūkumas gyvenamojoje teritorijoje | 1,47 | 16,4 | 69,9 | 13,7 |
| Netekau darbo pagal pagrindinę specialybę | 1,21 | 8,5 | 87,3 | 4,2 |

Gautų duomenų analizė rodo, kad 44,4 % respondentų logopedijos studijas rinktis paskatino žinios apie kalbos sutrikimų turinčius vaikus ir noras jiems padėti (M=2,22). Šeimos narių patarimai liko antroje vietoje (M=1,91). Mažiausiai įtakos, renkantis logopedo profesiją, turėjo mokytojų patarimai (M=1,15). Dalis specialistų šias studijas rinkosi todėl, kad trūko teorinių žinių apie logopedo darbo pobūdį, kadangi jau praktiškai dirbo su vaikais, turinčiais kalbėjimo, kalbos bei komunikacijos sutrikimų. Logopedams, renkantis būsimą profesiją, mažai įtakos turėjo ir darbo praradimas pagal anksčiau įgytą specialybę (M=1,21).

Taigi, logopedai studijas rinkosi motyvuotai, žinodami būsimo darbo pobūdį bei norėdami padėti vaikams, turintiems kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimų. Tai rodo rimtą požiūrį į studijas.

Logopedui aktualūs specialiosios pedagogikos studijų programos mokomieji dalykai

Studijų metu būsimoji logopedai mokosi skirtingų mokomųjų disciplinų. Vertinant logopedijos modulių kokybę specialiosios pedagogikos (specializacija: logopedija) studijų programos kontekste svarbu sužinoti, kokių studijų programos dalykų žinios yra *būtin*os tiesioginiam logopedo darbui. Mokomieji dalykai suskirstyti į bendrojo lavinimo (I blokas), studijų srities bendrųjų pagrindų (II blokas), studijų srities specialaus lavinimo (III blokas) ir pasirenkamų dalykų/alternatyvų (IV blokas) sritis. Respondentų prašyta pažymėti, kaip jie vertina kiekvieną mokomąjį dalyką atskirai ir nurodyti ar žinios yra „*būtin*os“, „*kartais reikalingos*“, „*beveik neprireikia*“, „*niekada neprireikia*“, „*neteko studijuoti*“. Visų sričių vertinimo duomenys pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė

Mokomųjų dalykų reikalingumas logopedo darbe, (M)

| Eilės nr. | I blokas Bendrojo lavinimo dalykai | (M*) | Eilės nr. | III blokas Studijų srities specialaus lavinimo dalykai | (M*) |
|-----------|--|------|-----------|---|------|
| 1. | Specialybės kalbos kultūra | 4,72 | 1. | Logopedija | 5,00 |
| 2. | Žmogaus anatomija ir fiziologija | 4,54 | 2. | Lietuvių kalbos didaktika | 4,70 |
| 3. | Informacijos valdymas | 4,32 | 3. | Matematikos didaktika | 3,76 |
| | II blokas Studijų srities bendrųjų pagrindų dalykai | | | IV blokas Laisvai pasirenkami dalykai/alternatyvos | |
| 1. | Emocijų ir elgesio sutrikimai | 4,86 | 1. | Bendradarbiavimas su šeima | 4,62 |
| 2. | Psichologija | 4,85 | 2. | Autizmo sindromas | 4,44 |
| 3. | Fonetika | 4,80 | 3. | Žaidimo teorija | 4,35 |

*M – vidurkis

Nustatyta, kad iš bendrųjų pagrindų bloko svarbiausios yra specialybės kalbos kultūros žinios (M=4,72). Ne mažiau reikšmingos yra ir žmogaus anatomijos bei fiziologijos (M=4,54), informacijos valdymo žinios (M=4,32). 77,6 % logopedų nurodė, jog tiesioginiam logopedo darbui svarbu išmanyti specialybės kalbos kultūrą. 62,4 % logopedų atkreipia dėmesį, jog reikia suvokti žmogaus anatomijos bei fiziologijos pagrindus, kadangi, įveikiant kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimus, neretai tenka lavinti kalbėjimo padargus, o sunkiais atvejais veikti ir kitų kūno dalių raumenis. Mažiausiai reikšmės logopedai teikia filosofijos pagrindams (M=2,95).

Iš studijų srities bendrųjų pagrindų mokomųjų dalykų, logopedo darbe daugiausiai reikšmės turi emocijų ir elgesio sutrikimų (M=4,86) bei psichologijos (M=4,85) žinios. Taip pat reikšmingos yra fonetikos žinios (M=4,80). Tyrime dalyvavę logopedai nurodė, jog iš studijų srities bendrųjų pagrindų dalykų socialinių tyrimo metodų (M=3,63) ir ugdymo sistemų (M=4,03) paskaitų metu perteikiamos žinios *reikalingos tik kartais*.

Logopedijos modulių žinios (M=5,00) *būtin*os, norint įveikti asmenų kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimus. Tokią nuomonę išreiškė visos apklausoje dalyvavusios logopedės (100 %). Iš studijų srities specialaus lavinimo bloko logopedo darbui taip pat *būtin*os yra lietuvių kalbos didaktikos žinios (M=4,70). Trys ketvirtadaliai tyrime dalyvavusių respondentų pabrėžė, jog lietuvių kalbos didaktikos paskaitų metu perteikiamą informaciją yra svarbu išgirsti, prieš pradėdant dirbti su kalbos sutrikimų turinčiais asmenimis.

Iš laisvai pasirenkamųjų dalykų/alternatyvų bloko reikšmingiausias yra bendradarbiavimo su šeima (M=4,62) modulis. Dauguma (76,3 %) respondentų pažymėjo, kad dirbant logopedu itin svarbu išmanyti profesinę darbo etiką, stengiantis įtraukti tėvus į pagalbos vaikai organizavimo procesą, svarbu jų neįžeisti ir nesumenkinti jų indėlio tenkinant vaiko poreikius. Autizmo sindromo žinios (M=4,44) taip pat sulaukė didelio apklaustų logopedų pritarimo, kadangi neretai profesiniame darbe tenka susidurti su autizmo spektro sutrikimų turinčiais asmenimis. Kiekvienas iš jų yra individualus, todėl reikalauja išskirtinio priėjimo, bendravimo ir

pan. Logopedai nurodė, jog žaidimo teorijos (M=4,35) modulio turinys taip pat yra aktualus tiesioginiame logopedo darbe.

Iš gautų tyrimo rezultatų galima daryti išvadą, jog, rengiantis praktiniam logopedo darbui, aktualu susipažinti su specialybės kalbos kultūra, skirtingais kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimais, galimais bendradarbiavimo su šeima būdais. Taip pat reikia turėti psichologijos, žmogaus anatomijos ir fiziologijos, informacijos valdymo žinių.

Neparametriniu (Kruskal-Wallis) statistinės analizės metodu, siekta atskleisti, kaip logopedai vertina studijuojamų dalykų reikalingumą logopedo darbe, atsižvelgiant į jų baigtą studijų pakopą, turimą darbo stažą bei kvalifikacinę kategoriją. Pasirinkta p (kai $p \leq 0,05$) reikšmė parodė statistinį reikšmingumą. Nustatyta, kad jauni logopedai, turintys iki 5 metų darbo stažą, linkę sumenkinti bendrojo lavinimo dalykų bloke esančių modulių svarbą. Statistiškai reikšmingas skirtumas nustatytas vertinant filosofijos pagrindų ($p=0,002$), vaikų ugdymo higienos ($p=0,026$), žmogaus anatomijos ir fiziologijos ($p=0,018$), vertybių sistemos visuomenėje ($p=0,012$) modulių žinias. Studijų srities bendrųjų pagrindų bloke mažiau svarbios yra socialinių tyrimų metodų ($p=0,025$) žinios. Iš laisvai pasirenkamų dalykų/alternatyvų bloko, iki 5 metų darbo stažą turintys specialistai, pakankamai menkai vertina vaikų ligų prevencijos modulio žinias tiesioginiam savo darbui. Nustatyta, kad bakalauro studijas baigę logopedai iš visų mokomųjų dalykų nuvertina studijų srities specialaus lavinimo bloko modulius. Skirtumas nustatytas vertinant matematikos didaktiką ($p=0,031$), dailės didaktiką ($p=0,020$), technologijų didaktiką ($p=0,028$). Statistiškai reikšmingas skirtumas nustatytas ir vertinant mokomųjų dalykų reikalingumą logopedo darbe, atsižvelgiant į kvalifikacinę kategoriją. Logopedo kvalifikacinę kategoriją turintys specialistai menkiau nei aukštesnę kvalifikacinę kategoriją turintys specialistai vertina filosofijos pagrindų ($p=0,048$), vaikų ugdymo higienos ($p=0,017$), protinės raidos sutrikimų ($p=0,029$), psichologijos ($p=0,005$), specifinių mokymosi negalių ($p=0,028$) modulių turinio svarbą tiesioginiam logopedo darbui.

Logopedijos modulių kokybės vertinimas

Mančesterio (1991), Liepojos (2001) ir kitų universitetų parengtose logopedijos studijų programose nurodoma, kad, rengiant logopedus, aktualu perteikti būtinas teorines žinias ir įgūdžius, kad savo darbo praktikoje logopedai gebėtų tinkamai integruotis ir suprasti logopedo darbo įvairovę. Remiantis šia mintimi bei vyraujančiu aktualumu šiandien, svarbu išsiaiškinti, kaip logopedai vertina logopedijos modulių kokybę pagal jiems skiriamą laiką. Anketoje buvo pateikta lentelė su galimybe įvertinti, kokioms pagrindinėms logopedijos temoms yra skiriama pakankamai laiko, kokių temų žinioms įsisavinti laiko stokojama. Respondentų buvo prašoma pažymėti vieną iš trijų variantų ranginėje skalėje: „skiriama pakankamai laiko“, „nežinau“, „skiriama per mažai laiko“. Visų trijų logopedijos modulių vertinimo duomenys pateikti 3,4,5 lentelėse.

3 lentelė

Pirmojo logopedijos modulio kokybės vertinimas, (%)

| Pirmojo logopedijos modulio temos | Skiriama pakankamai laiko | Nežinau | Skiriama per mažai laiko |
|---|---------------------------|---------|--------------------------|
| 1. Kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimų samprata | 72,2 | 3,5 | 24,3 |
| 2. Kalbos sutrikimų klasifikacija | 69,8 | 4,3 | 25,9 |
| 3. Vaikų kalbos raidos ypatumai | 56,1 | 4,4 | 39,5 |
| 4. Kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimų įvertinimas | 37,1 | 3,4 | 59,5 |
| 5. Fonetiniai sutrikimai, jų rūšys | 62,9 | 4,3 | 32,8 |
| 6. Fonologiniai sutrikimai | 55,2 | 4,3 | 40,5 |
| 7. Fonetinių ir fonologinių sutrikimų įveikimo metodai | 41,9 | 6,8 | 51,3 |
| 8. Rinolalija, jos įveikimas | 43,0 | 9,6 | 47,4 |

Tyrimo duomenų analizė rodo, jog logopedai gerai vertina pirmojo logopedijos modulio turinį. Daugumai šio modulio temų laiko skiriama pakankamai. 72,2 % respondentų teigia, kad išsamiai pateikiama kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimų samprata. Aptariant kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimų įvertinimą laiko skiriama per mažai. Tokią nuomonę nurodė 59,5 % logopedų. Laiko stokojama gilinantį į fonetinių ir fonologinių sutrikimų įveikimo metodus (51,3%) bei rinolaliją ir jos įveikimo galimybes (47,4 %).

Apibendrinant galima teigti, kad pirmojo logopedijos modulio temoms nagrinėti laiko skiriama pakankamai, kadangi daugiau nei pusė apklaustųjų teigiamai vertina modulyje dėstomų temų teorinį ir praktinį pateikimą. Joms iš visų trijų modulių daugiausiai skiriama laiko, nes aptarinėjami sutrikimai yra labiausiai paplitę.

Antrojo logopedijos modulio kokybės vertinimas, (%)

| Antrojo logopedijos modulio temos | Skiriama pakankamai laiko | Nežinau | Skiriama per mažai laiko |
|--|---------------------------|---------|--------------------------|
| 1. Dizartrijų samprata, jų rūšys | 57,3 | 9,4 | 33,3 |
| 2. Kalbos įvertinimas dizartrijų atveju | 33,3 | 9,4 | 57,3 |
| 3. Dizartrijų įveikimas | 34,2 | 10,3 | 55,6 |
| 4. Kalbos išraiškos (alalijos) samprata, jų rūšys | 54,7 | 8,5 | 36,6 |
| 5. Kalbos ugdymas alalijos atveju | 38,5 | 9,4 | 52,1 |
| 6. Sulėtėjusi kalbos raida | 38,8 | 10,3 | 50,9 |
| 7. Kalbos neišsivystymo identifikavimas (įvertinimas) | 37,6 | 9,4 | 53,0 |
| 8. Neišsivysčiusios kalbos ugdymas | 41,7 | 7,0 | 51,3 |
| 9. Rašymo sutrikimų samprata, jų rūšys | 50,0 | 12,1 | 37,9 |
| 10. Rašymo sutrikimų identifikavimas ir įveikimas | 40,5 | 12,1 | 47,4 |
| 11. Skaitymo sutrikimų samprata, jų rūšys | 49,6 | 12,2 | 38,3 |
| 12. Skaitymo sutrikimų identifikavimas ir įveikimas | 38,8 | 12,1 | 49,1 |
| 13. Mikčiojimo samprata, rūšys, įvairios mikčiojimo teorijos | 48,3 | 8,6 | 43,1 |
| 14. Mikčiojančiojo kalbos įvertinimas | 42,2 | 9,5 | 48,3 |
| 15. Pagalbos mikčiojantiems teikimas | 39,3 | 10,3 | 50,4 |

Antrojo logopedijos modulio kokybės vertinimas yra žemesnis, kadangi stokojama laiko aptariant du trečdalius jame esančių temų. Pakankamai laiko skiriama susipažįstant su dizartrija, jos rūšimis (57,3 %). Tai pirmoji antrojo modulio tema, todėl teorinei medžiagai perteikti apie dizartrijas laiko pakanka. Praktiškai įvertinant kalbą dizartrijos atveju, laiko skiriama mažokai. Tokią nuomonę nurodė 57,3 % apklausos dalyvių. Daugiau nei pusė respondentų mano, jog laiko pakanka susipažįstant su alalijos samprata, jos rūšimis (kalbos išraiškos ir kalbos suvokimo sutrikimais). Puse apklausos dalyvių tenkina laikas, kuris skiriamas rašymo ir skaitymo sutrikimų sampratai, jų rūšims, mikčiojimo sampratai, rūšims, įvairioms mikčiojimo teorijoms aptarti. Logopedams trūksta laiko, skiriamo praktiniam kiekvieno sutrikimo pažinimui. Stinga informacijos, kaip įvertinti vaikų bei suaugusiųjų kalbą dizartrijų atveju, kaip ugdyti kalbą jos neišsivystymo atvejais. Trūksta praktinių žinių, kaip identifikuoti rašymo bei skaitymo sutrikimus, koku būdu galima juos įveikti. Nepakankamai dėmesio skiriama mikčiojančiojo kalbėjimui įvertinti (48,3 %) ir pagalbos mikčiojantiems teikimo (50,4 %) galimybėms aptarti. Reikia pažymėti, kad mikčiojimas yra sudėtingas, multidimensinis sutrikimas, kuris įveikiamas skirtingais būdais tiek ikimokyklinio, tiek mokyklinio amžiaus vaikams ar suaugusiesiems, todėl skiriasi taikomi metodai, pagalbos pobūdis, intensyvumas ir pan.

Trečiojo logopedijos modulio kokybės vertinimas, (%)

| Trečiojo logopedijos modulio temos | Skiriama pakankamai laiko | Nežinau | Skiriama per mažai laiko |
|---|---------------------------|---------|--------------------------|
| 1. Afazijų samprata, jų rūšys | 48,2 | 12,3 | 39,5 |
| 2. Kalbos įvertinimas afazijos atveju | 27,2 | 9,6 | 63,2 |
| 3. Kalbos gražinimas | 24,3 | 10,4 | 65,2 |
| 4. Balso sutrikimų samprata, jų rūšys | 43,0 | 11,4 | 45,6 |
| 5. Balso sutrikimų įvertinimas | 31,9 | 9,7 | 58,4 |
| 6. Organinės ir funkcinės kilmės balso sutrikimų įveikimas | 30,1 | 11,5 | 58,4 |
| 7. Sutrikusio intelekto asmenų kalba | 56,1 | 7,0 | 36,8 |
| 8. Nežymiai sutrikusio intelekto vaikų kalbos sutrikimų įveikimas | 47,8 | 9,7 | 42,5 |
| 9. Vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų kalbos ugdymas | 48,7 | 8,8 | 42,5 |
| 10. Neprigirdinčių vaikų kalbos ugdymas | 29,7 | 12,6 | 57,7 |
| 11. Logopedo darbo specifika su vaikais, turinčiais regos sutrikimų | 24,5 | 17,3 | 58,2 |
| 12. Autistiškų vaikų ugdymas | 32,4 | 8,1 | 59,5 |
| 13. Mutizmo samprata ir pedagoginė pagalba | 18,6 | 12,4 | 69,0 |
| 14. Alternatyvioji ir augmentinė komunikacija (AAK) | 36,3 | 15,9 | 47,8 |
| 15. Logopedinės pagalbos organizavimas | 41,1 | 8,0 | 50,0 |

Vertindami trečiojo modulio kokybę, logopedai nurodė, kad 11 iš 15 numatytų temų laiko skiriama per mažai. Atkreiptinas dėmesys, jog temoms skiriamą laiką riboja programoje numatytų valandų kiekis. Per paskaitas stengiamasi aptarti sudėtingesnes temas, kitas studentams tenka studijuoti savarankiškai. Beveik pusė (48,2 %) apklausoje dalyvavusių logopedų nurodė, jog studijuojant trečiąjį logopedijos modulį, laiko pakanka susipažinti su įvairiomis afazijomis. Taip pat laiko nestiga aptariant sutrikusio intelekto asmenų kalbos ypatumus (56,1 %), nežymiai bei vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų kalbos ypatumus ir ugdymo galimybes. 69 % dirbančių logopedų stokoja informacijos apie mutizmo sampratą ir galimybes padėti asmeniui, turinčiam šį sutrikimą. Daugiau nei pusė (65,2%) respondentų mano neturintys pakankamai informacijos apie kalbos atkūrimą jos netekimo atvejais. Laiko per mažai skiriama aptariant ir kalbos įvertinimą esant afazijai (63,2 %). Kadangi logopedai labiau rengiami darbui švietimo įstaigose, todėl jiems trūksta tų žinių, kurios siejasi su logopedo darbu sveikatos priežiūroje įstaigose. Todėl logopedai, kurie dirba su asmenimis, ištiktais afazijos, turi papildomai gilintis savarankiškai.

Išanalizavus visus tris logopedijos modulius galima daryti išvadą, kad nemaža dalis logopedų mano, jog trūksta laiko kai kurioms temoms nagrinėti. Jie pabrėžė, kad daugumai antrojo ir trečiojo modulių temų laiko būtina skirti daugiau, kadangi praktiniame darbe išryškėja žinių trūkumas.

Naudojant neparametrinį (Kruskal-Wallis) statistinės analizės metodą (kai $p \leq 0,05$) patikrinta, ar logopedų darbo vieta turi įtakos vertinant logopedijos modulių temoms skiriamo laiko limitą. Nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp skirtingose įstaigose dirbančių specialistų vertinimų. Ikimokyklinio ugdymo įstaigose dirbantys logopedai nurodo, kad laiko stokojama aptariant autistiškų vaikų ugdymo galimybes ($p=0,006$), kalbos gražinimo galimybes ($p=0,013$), afazijų sampratą, jų rūšis ($p=0,017$), neprigirdinčių vaikų kalbos ugdymą ($p=0,017$), neišsivysčiusios kalbos ugdymą ($p=0,021$), logopedinės pagalbos organizavimą ($p=0,026$), skaitymo sutrikimų identifikavimą ir įveikimą ($p=0,038$). Tenka pažymėti, kad daugiau dėmesio šioms temoms nagrinėti turėtų skirti patys studentai, kad ateityje būtų išvengta žinių stokos.

Logopedo praktikos organizavimas

Studijų metu tenka atlikti keletą pedagoginių praktikų skirtingo tipo ugdymo įstaigose. Išklausus visus tris logopedijos modulius, atliekama privaloma logopedo praktika. Vertinant logopedijos modulių kokybę, aktualu apžvelgti, kaip respondentai vertino logopedo praktikos organizavimą.

74,8 % apklausos dalyvių nurodė, jog savo studijų metu turėjo galimybę savarankiškai rinktis logopedo praktikos atlikimo vietą. 15,9 % respondentų buvo suteiktos tam tikros pasirinkimo galimybės iš parengto galimų įstaigų sąrašo, todėl savarankiškai praktiką rinkosi tik iš dalies. Beveik dešimtadalis (9,3 %) logopedų nurodė, kad jų studijų metais logopedo praktikos vieta buvo paskiriama, todėl jie neturėjo galimybės savarankiškai pasirinkti, kur norėtų atlikti logopedo praktiką. 55 % logopedų, būdami studentais, logopedo praktiką atliko darželyje. Dar 22,9 % respondentų ją atliko specialiojoje mokykloje. Išaiškėjo, jog 66,3 % iš tų logopedų, kurie laisvai galėjo pasirinkti savo praktikos vietą, ją rinkosi pagal gyvenamąją vietą. Beveik trečdalis (28,3 %) apklaustųjų logopedo praktiką atliko tose įstaigose, kur norėjo dirbti baigę studijas, todėl iš anksto domėjosi įstaigos darbo specifika. 20,3 % apklausos dalyvių logopedo praktikos vietos pasirinkimą lėmė pažįstami specialistai.

Apklausus logopedus praktikus, kurie patys priima studentus praktikai, nustatyta, jog respondentai *gerai* vertina beveik visus logopedo praktikos organizavimo aspektus. Duomenys pateikti 6 lentelėje.

6 lentelė

Logopedo praktikos organizavimo vertinimas, (%)

| Kaip Jūs vertinate? | Vidurkis (M) | Gerai | Vidutiniškai | Blogai |
|--|--------------|-------|--------------|--------|
| Galimybę pasirinkti logopedinės praktikos vietą | 2,84 | 86,2 | 11,2 | 2,6 |
| Logopedinės praktikos trukmę | 2,61 | 62,8 | 35,4 | 1,8 |
| Atliktos logopedinės praktikos naudą Jūsų būsimam darbui | 2,68 | 69,3 | 28,9 | 1,8 |
| Praktikos užduotis, atsiskaitymo darbus | 2,41 | 44,7 | 51,8 | 3,5 |
| Logopedinės praktikos instrukciją | 2,56 | 58,6 | 38,7 | 2,7 |
| Logopedinės praktikos vertinimo kriterijus | 2,56 | 58,4 | 38,9 | 2,7 |

Galimybę savarankiškai pasirinkti praktikos vietą vertinama teigiamai ($M=2,84$). Atliktos logopedinės praktikos nauda būsimam darbui taip pat vertinama aukštais balais ($M=2,68$). 86,2 % specialistų *gerai* atsiliepia apie galimybę studentams patiems susirasti praktikos vietą. Laisvė rinktis suteikia studentui galimybę pamatyti būsimo darbo specifika. 69,3 % apklaustųjų logopedų *gerai* vertina praktikos suteikiamą naudą pasirinktam profesiniam gyvenimo keliui. *Gerai* logopedinės praktikos trukmę vertina 62,8 % apklaustųjų. Daugiau nei pusė (60,4 %) tyrimo dalyvavusių logopedų nurodė, kad dabartinis 6 savaičių logopedo praktikos terminas yra pakankamas. 20 % apklaustųjų šiuo klausimų neturi nuomonės, dar 19,6 % respondentų

pabrėžė, kad šešių savaičių praktikos nepakanka, kad studentas tinkamai susipažintų ir įsigilintų į logopedo darbo specifiką. 91,8 % tyrime dalyvavusių logopedų pritaria nuomonei, kad studentas privalo atlikti mažiausiai dvi logopedo praktikas. Viena praktika turėtų apimti darbą su ikimokyklinio amžiaus vaikais, kita – su mokiniais bei suaugusiais. Pusė apklausos dalyvių (51,8 %) *vidutiniškai* vertina logopedo praktikos užduotis ir atsiskaitymo darbus.

Tyrime dalyvavę logopedai nurodė mažiausiai po dvi įstaigas, kuriose studentai privalėtų atlikti logopedo praktiką. Dauguma apklaustųjų norėtų, jog studentai turėtų galimybę praktiką atlikti ankstyvosios reabilitacijos tarnybose ar poliklinikose. Logopedai mažiau akcentuoja svarbą susipažinti su logopedo darbo specifiką specialiojoje mokykloje. Dirbant logopedu, šio tipo ugdymo įstaigoje itin sunku pasiekti apčiuopiamų darbo rezultatų, nes dažniausiai mokiniai turi kompleksinių sutrikimų. Daugiau nei pusė apklaustųjų logopedų nurodė, jog praktinį darbą reikia išmėginti ir teikiant logopedo pagalbą ikimokyklinio amžiaus vaikams, turintiems kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimų.

Logopedų kompetencijos

Atliekant apklausą apie logopedijos modulių kokybę, svarbu išsiaiškinti, kokias kompetencijas logopedai išsiugdė nuo studijų laikų bei pradėję profesinę veiklą. Respondentų buvo prašoma įvertinti savo gebėjimus, nurodant vieną iš trijų galimų variantų: „*menki*“, „*pakankami*“, „*geri*“. Duomenys pateikti 7 lentelėje.

7 lentelė

Kompetencijų vertinimas, (%)

| Kompetencijos, gebėjimai | Vidurkis (M) | Menki | Pakankami | Geri |
|--|--------------|-------------|-------------|-------------|
| Bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžiai (socialinė kompetencija) | 2,49 | 3,5 | 41,6 | 54,0 |
| Užsienio kalbos mokėjimas (internete ieškant informacijos pratyboms) | 1,64 | 43,6 | 43,6 | 10,9 |
| Gebėjimas naudotis IT (informacinėmis technologijomis) (gauti, sisteminti, perteikti žinias) | 2,41 | 6,2 | 46,9 | 46,9 |
| Metodinių priemonių kaupimas studijuojant | 2,28 | 12,3 | 36,8 | 47,4 |

Daugumą kompetencijų logopedai įvertino teigiamai. Jie geriausiai vertina savo gebėjimą bendrauti ir bendradarbiauti (M=2,49), gebėjimą naudotis IT (informacinėmis technologijomis) (M=2,41). 47,4 % respondentų nurodė, jog *gerai* moka rinkti ir kaupti metodinę literatūrą jau nuo studijų laikų. Pusė tyrime dalyvavusių logopedų turi pakankamus gebėjimus reflektuoti savo pedagoginę veiklą, kad galėtų ją tobulinti; kūrybiškai taikyti naujoves netradicinėse situacijose; identifikuoti kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimus; sudaryti programas sutrikimams įveikti; teikti konsultacijas pedagogams ir tėvams vaikų kalbos sutrikimų įveikimo klausimais. Užsienio kalbos mokėjimas kelia daugiausia keblumą (M=1,64). 43,6 % apklaustųjų nurodė, kad jų gebėjimai šioje srityje yra *menki*. Lygiai toks pat procentas dalyvių (43,6 %) pabrėžė, kad jų gebėjimai yra *pakankami*.

Apklausoje dalyvavę logopedai turi pakankamus gebėjimus, būtinus jų praktiniam darbui. Tačiau jiems trūksta užsienio kalbos žinių, kad galėtų rasti naudingos informacijos užsienio kalba.

Naudojant neparimetrinį statistinės analizės metodą (Kruskal-Wallis testą), išsiaiškinta, ar baigta studijų pakopa, darbo stažas ir turima kvalifikacinė kategorija turi įtakos vertinant logopedų kompetencijas. Pasirinktas statistinis reikšmingumas, kai $p \leq 0,05$. Išaiškėjo, kad logopedai, baigę bakalauro studijas, aukštai vertina savo gebėjimus naudotis įvairiais šaltiniais informacijai rasti ir ją analizuoti ($p=0,033$), gebėjimus atlikti mokslinius tyrimus, interpretuoti ir analizuoti duomenis ($p=0,003$), sudaryti programas sutrikimams įveikti ($p=0,001$), remtis sistemiškumo, prieinamumo ir kt. principais ($p=0,000$), skatinti ugdytinių kalbos trūkumų įveikimo motyvaciją ($p=0,013$), taikyti alternatyvias ugdymo priemones įveikiant sutrikimus ($p=0,048$), teikti konsultacijas pedagogams ($p=0,003$), konsultuoti tėvus kalbos sutrikimų įveikimo klausimais ($p=0,001$). Statistiškai reikšmingi duomenys ($p \leq 0,05$) apie kompetencijų vertinimą tarp skirtingą darbo stažą turinčių logopedų. Nustatyta, kad iki 5 metų darbo stažą turintys specialistai menčiau, nei daugiau praktinės patirties turintys logopedai, vertina gebėjimą dirbti komandoje ir savarankiškai priimti sprendimus ($p=0,020$), atlikti logopedinį vaiko kalbos įvertinimą ($p=0,032$), identifikuoti kalbos, kalbėjimo ir komunikacijos sutrikimus ($p=0,005$), sudaryti programas sutrikimams įveikti ($p=0,001$), remtis sistemiškumo, prieinamumo ir kt. principais ($p=0,011$), teikti konsultacijas pedagogams ($p=0,000$), konsultuoti tėvus kalbos įveikimo klausimais ($p=0,000$). Nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai ($p \leq 0,05$) tarp skirtingą kvalifikacinę kategoriją turinčių logopedų, vertinant turimas žinias ir praktinius gebėjimus. Logopedo kvalifikacinę kategoriją turintys specialistai menčiau vertina savo gebėjimus dirbti komandoje ar savarankiškai priimti sprendimus ($p=0,006$), identifikuoti kalbos, kalbėjimo ir

komunikacijos sutrikimus ($p=0,000$), sudaryti programas sutrikimams įveikti ($p=0,000$), teikti konsultacijas pedagogams ($p=0,000$), konsultuoti tėvus kalbos įveikimo klausimais ($p=0,000$). Menkesnis savo kompetencijų vertinimas šiuo atžvilgiu suprantamas, kadangi logopedo kvalifikacinę kategoriją turi specialistai, neseniai baigę studijas. Aukštesnę kvalifikacinę kategoriją turintys logopedai šiuos gebėjimus yra sukaupę per praktinio darbo metus.

Pasiūlymai logopedijos moduliams tobulinti

Respondentai dėl nuomonės apie pokyčius studijų programoje paskirstė apylygiai: 49,5 % apklaustų logopedų pageidautų studijų programoje pakeitimų, tačiau 50,5% nurodo, kad dabartinė programa yra tinkama, todėl naujovių nepageidauja. Maža dalis pateikė konkrečias tobulinimo sritis ir temas. Dauguma logopedų norėtų, kad būtų tobulinama visa specialiosios pedagogikos studijų programa. Jie nurodė, kad logopedijos moduliams studijų programoje būtina skirti daugiau laiko ir dėmesio. Logopedai mano, jog į studijų programą turėtų būti įtrauktas naujas modulis, apie specialiojo pedagogo ir logopedo darbą reglamentuojančius dokumentus. Jų nuomone, trūksta gebėjimų, kaip tinkamai pildyti dokumentus pradėjus profesinę veiklą. Reikėtų paminėti, kad kiekvienas specialistas dirba skirtingo tipo ugdymo ar sveikatos priežiūros įstaigoje, ir studentai turi galimybę susipažinti su darbą reglamentuojančiais dokumentais atlikdami logopedo praktiką.

Nemaža dalis apklaustųjų norėtų gilesnio kiekvieno kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimų pažinimo. Jie pageidauja ne tik teorinių žinių pateikimo, bet ir galimybės su kiekvienu sutrikimu susipažinti realiai t.y. stebėtų specialisto veiklą, kaip nustatomas ir įveikiamas konkretus sutrikimo atvejis, patys turėtų galimybę atlikti kalbinį vertinimą. Dauguma logopedų mano, kad studijų programoje teorijai laiko skiriama pakankamai, tačiau jo trūksta susiejimui su praktika. Reikia paminėti, kad pirminis praktinis studentų supažindinimas su kiekvienu sutrikimu vyksta pratybų metu stebint ir analizuojant vaizdo medžiagą, o laboratoriniai darbai nuolatinį studijų studentams vyksta tik įstaigose. Be to, logopedo praktikos metu studentai taip pat gali susipažinti su skirtingais kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimais ir jų įveikimu.

Logopedo praktikai turėtų būti skiriama daugiau dėmesio. Respondentų nuomone, studentai privalo atlikti bent dvi atskiras logopedines praktikas skirtingo tipo įstaigose. Viena logopedinė praktika vieno tipo ugdymo ar sveikatos priežiūros įstaigoje suteikia tik minimalų būtinų įgūdžių kiekį. Keletas apklaustųjų pažymėjo, kad studentams, besiruošiantiems dirbti logopedais, naudinga atlikti praktiką visų tipo įstaigose. Logopedai pasigenda dėmesio, kuris turėtų būti skirtas mokant studentus parengti metines programas kiekvienu konkrečiu kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimo atveju. Tai iš dalies rodo, kad studentai nepasirūpina didaktine kalbine medžiaga, kurios tikrai yra nemažai. Būtina pažymėti ir tai, kad logopedams yra parengtos rekomendacinio pobūdžio programos, laikantis normatyvinės strategijos, todėl galima kurti įvairias jų variacijas. Logopedai nurodė keletą konkrečių sričių, kuriose jiems, dirbant praktinį darbą, trūksta žinių. Pageidauja daugiau medicininį žinių. Trūksta informacijos apie rijimo sutrikimus, jų įveikimą. Šis klausimas taip pat susijęs su logopedo darbu sveikatos priežiūros įstaigose. Apklausoje dalyvavę logopedai pažymėjo, jog būsiesiems specialistams aktualu sužinoti apie pagalbos teikimo pobūdį vaikams iki trejų metų. Logopedams, kurie savo darbe susiduria su tokio amžiaus vaikais, trūksta informacijos, kaip reikėtų organizuoti pagalbą sulėtėjusios kalbos raidos atvejais. Dėmesys atkreipiamas į žinių trūkumą, dirbant su mikčiojančiais, atkuriant kalbą jos netekimo atvejais.

Parengus naują logopedijos studijų programą, minėtus pageidavimus būtų galima įgyvendinti. Tokie pasiūlymai yra pateikti ir 2010 metais vykusio specialiosios pedagogikos (specializacija: logopedija) studijų programos tarptautinio audito atsakaitoje.

Išvados

1. Logopedai specialiosios pedagogikos (specializacija: logopedija) studijas rinkosi turėdami žinių apie kalbos sutrikimų turinčius vaikus ir norėdami jiems padėti.

2. Respondentai iš visų mokomųjų dalykų, be logopedijos, išskiria specialybės kalbos kultūros, žmogaus anatomijos ir fiziologijos, elgesio ir emocijų sutrikimų, psichologijos, lietuvių kalbos didaktikos, bendradarbiavimo su šeima žinias kaip *būtinus* praktiniams logopedo darbui.

3. Išaiškėjo, kad visos pirmojo modulio temos yra pateikiamos išsamiai. Dėstant antrąjį ir trečiąjį logopedijos modulius daugiau laiko būtų galima skirti kalbos neišsivystymui identifikuoti, neišsivysčiusiai kalbai ugdyti, kalbai atkurti jos netekimo atvejais, organinės ir funkcinės kilmės balso sutrikimams įveikti, neprigirdinčiųjų ir regos sutrikimų turinčių vaikų kalbai ugdyti, mutizmo sampratai ir jo įveikimo būdams, mikčiojimo sampratai, rūšims, įvairioms mikčiojimo teorijoms aptarti.

4. Logopedai *gerai* vertina logopedo praktikos organizavimo aspektus. Jie pritaria studentų galimybei savarankiškai pasirinkti praktikos atlikimo vietą, bendrą praktikos suteikiamą naudą.

5. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad logopedai turi gerus bendravimo ir bendradarbiavimo, informacinių technologijų valdymo bei metodinės literatūros kaupimo gebėjimus. *Menkai* jie vertina savo užsienio kalbos mokėjimą.

6. Respondentai akcentuoja būtinybę praplėsti logopedo praktikos laiką. Norėtų, kad logopedo praktika būtų atliekama bent dvejose skirtingo tipo įstaigose.

7. Išryškėjo bendra tendencija, kad logopedai subjektyviai vertina logopedijos modulių atskiroms temoms skiriamą laiką ir jų būtinumą, kadangi tai susiję su jų darbo specifika.

8. Tikslinga būtų parengti atskirą logopedijos studijų programą, kurioje pakaktų laiko atskleisti medicininius, logopedinius ir psichologinius kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimų pažinimo bei įveikimo aspektus.

SPECIAL EDUCATION (SPECIALIZATION: SPEECH THERAPY), THE MODULES OF SPEECH THERAPY STUDY PROGRAM QUALITY ASSESSMENT BY THE SPEECH THERAPISTS POINT OF VIEW

This paper analyzes the special education (specialization: speech therapy), speech therapy degree program modules, quality assessment aspects of the program of study subjects, study skills acquired during the practical skills and importance of them to direct work of speech therapists. Respondents expressed their views in evaluating the program of study subjects, modules, content quality speech therapy, speech therapist practice aspects, competencies and practical skills, satisfaction with the profession. There was used mixed type of written questionnaire, which consisted of three parts: instructional-motivational part, demographic and diagnostic blocks. There were interviewed various Lithuanian cities and districts speech therapists working in a different type of education or health care facilities. Quality assessment of speech therapy modules statistically was strongly related to speech therapists working experience, qualification category. Proposals to improve the quality of speech therapy modules are subjective and depends on the specifics of the respondents work field. Speech therapists emphasise the meaning of language specialty, the cultural, emotional and behavioral problems, family and co-operation with autism syndromes, the importance of modules in direct speech therapist at work. The respondents positively evaluate the existing modules of speech therapy, but some themes, according to the speech, time and attention must be paid more. Once the professional activities of a lack of knowledge about language assessment of dysarthria cases and their overcoming of language identification of underdevelopment; stutter language evaluation of the return loss of speech cases, the assessment of voice disorders and others. They would like to see more coherent theoretical material with practical tasks, more attention is paid to speech therapy exercises with independent tasks, and students to access performed speech therapists practice in at least two different types of education or health care facilities.

Key words: study program modules for speech therapy, quality evaluation, speech therapists of competence, improvement opportunities.

Literatūra

1. Ambrukaitis J. (2004). *Pedagogų nuomonė apie savo pasirengimą ugdyti vaikus, turinčius specialiųjų poreikių*. Specialusis ugdymas, 2 (11), 114–123. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
2. Ivoškuvienė R., Makauskienė V., Valančiūtė L. (2008). *Specialiosios pedagogikos (logopedijos) studijų programos vertinimas logopedų požiūriu*. Specialusis ugdymas, 1 (18), 113–123. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
3. Kaffemanienė I., Šadbaraitė Ž. (2005). *Specialiojo pedagogo profesinės motyvacijos veiksniai*. Specialusis ugdymas, 2 (13), 139–149. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
4. Liepoja Pedagogical Academy, 2001, *Profesional training Programme for Speech Therapist, pre-school Teacher*. Prieiga per internetą 2012-01-17: <http://www.aic.lv/rec/HE_2002/HE_LV/Progr/STATE/lieppa.htm#Toc3482353>.
5. Manchester Polytechnic Faculty of Community studies and Education Department of Psychology and Speech Pathology. (1991). *Speech Pathology and Therapy*. Progress Review. Volume I, II, III.
6. *Pedagogų rengimo koncepcija*. LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas 2004 m. rugsėjo 16 d. Nr. ISAK-1441. Valstybės žinios. 2004. Nr. 139.
7. Saulėnienė S. (Sud.). (2006). *Pedagogo rengimo standarto gairių projekto tyrimo ataskaita*. Kaunas: Aušra.
8. Shapiro D. A. (1999). *Stuttering Intervention: a collaborative journey to fluency freedom*. Austin, TX: Pro-Ed.
9. Trinite B., Latsone L., Mikelsone I., 2008, *Speech Therapy (code 42 141)*. Accreditation documentation packet. Prieiga per internetą 2012-01-23: <<http://www.aiknc.lv/zinojumi/en/LiepULogop08en.pdf>>.
10. *2007-2013 metų Šiaulių universiteto tarptautinė strategija*, 2007. Prieiga per internetą 2012-04-15: <<http://www.su.lt/tarptautiniai-ryšiai/tarptautiniai-ryšiai-tarptautine-strategija>>.

**Įteikta: 2012 m. gegužės 9 d.
Priimta publikuoti: 2013 m. sausio 14 d.**

LIETUVOS UŽSIENIO PREKYBOS SU RUSIJA TENDENCIJŲ RETROSPEKTYVINĖ ANALIZĖ

Deimantė Kviklienė, Fausta Smolenskienė
Šiaulių valstybinė kolegija
Lietuva

Anotacija

Pasaulyje vykstant ekonomikos globalizacijos procesams, daugumos Lietuvos pramonės įmonių veiklos plėtra ir netgi išlikimas labai priklauso nuo produkcijos realizavimo užsienio rinkose. Lietuvos tarptautiniai prekybiniai santykiai, kaip mokslinio tyrimo objektas, ypač aktualūs šalies ūkio ekonominių pakilimų ir nuosmukių sandūroje. Taip pat pažymėtina, jog užsienio prekyba yra vienas iš rodiklių, padedančių įvertinti ir visos šalies (ne tik atskirų ūkio šakų bei sektorių ar įmonių) konkurencingumą, vertinant prekybos apimtis ir ekonominę naudą. Užsienio prekyba taip pat reikšminga ir globalizacijos akivaizdoje tampa vis aktualesnė socialinei ir ekonominei Lietuvos bei visos ES raidai.

Akcentuojant užsienio prekybos svarbą Lietuvos ūkiui, aktualu nagrinėti Lietuvos eksporto ir importo tendencijas su Rusija. Nežiūrint į tai, kad Rusijos vaidmuo visai Lietuvos ekonomikai, jos užsienio prekybai sąlygotas istorinių aplinkybių, Lietuvos bendradarbiavimo su Rytų kaimyne klausimas neabejotinai vis dar reikšmingas. Pastaruosius du dešimtmečius prekybos ryšiai su šia šalimi formavosi ekonominių krizių akivaizdoje. Didelis išbandymas Lietuvos prekybiniams ryšiams su Rusija buvo 1998 metų Rusijos ekonominė krizė. Vis dėlto Rusija tradiciškai yra svarbiausias Lietuvos užsienio partneris, todėl verta analizuoti, kokią dalį eksporto sudaro mūsų šalies eksportas į Rytus. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad daugelį žaliavų mūsų šalies verslo įmonės taip pat importuoja iš Rytų. Teiginius patvirtina skaičiai, nurodantys, jog eksportas į Rusiją sudaro apie 1/6 viso šalies eksporto, o importas iš Rusijos – apytiksliai trečdaliį viso Lietuvos importo.

Reikšminiai žodžiai: užsienio prekyba, eksportas, importas.

Įvadas

Užsienio prekyba šiuolaikiniame globaliame pasaulyje vaidina labai svarbų vaidmenį kiekvienos šalies ekonominiame gyvenime, nes ji skatina šalių gamybos specializaciją, konkurencingumo vystymą, naujų technologijų plėtrą, bendrą pasaulio gyventojų gerovės augimą. Tiesiog gyvybiškai svarbu, kad šalies ūkio veikla būtų orientuota į tarptautines rinkas, kadangi valstybės tarptautinis konkurencingumas išryškėja įmonėms konkuruojant pasauliniu mastu, išsiveržiant už nacionalinės rinkos ribų.

Rusijos vaidmuo visai Lietuvos ekonomikai, jos užsienio prekybai yra stipriai sąlygotas istorinių aplinkybių: ilgą laiką Lietuva priklausė Sovietų Sąjungai, užsienio prekyba su Vakarų šalimis buvo pakankamai izoliuota, o ūkio struktūra iš esmės buvo orientuota į ekonominius ryšius su Rytais. Tik atgavus nepriklausomybę, užsienio prekybos dalis su vakarų šalimis sudarė vos 2 procentus (Vilpišauskas, 2000), tačiau laisvos Lietuvos politinė ir ekonominė ateitis buvo siejama su vakarų valstybėmis, todėl prekybiniai ryšiai keitė savo kryptį.

Didelis išbandymas Lietuvos prekybiniams ryšiams su Rusija buvo 1998 m. Rusijos ekonominė krizė, kai devaluotas rublis (JAV dolerio atžvilgiu) atpigo 4,5 karto (Vilpišauskas, 2000). Lietuvos eksportuotojai patyrė nuostolių dėl sutrikusių atsiskaitymų bei prarastų rinkų. Lietuvos ekonomika labai priklauso nuo prekių eksporto, todėl, kai 1998 m. antrojoje pusėje Rusijos rinka lietuviškoms prekėms faktiškai užsidarė, ženkliai sumažėjo Lietuvos eksporto apimtis, šalies ekonomikos spartų augimą staiga pakeitė nuosmukis ir vos pavyko išvengti finansų krizės. Tuomet dar intensyviau imta ieškoti prekybos partnerių Vakaruose, o didėjančios eksporto apimtys rodė spartų Lietuvos ūkio augimą.

Visgi, nepaisant minėtų aplinkybių, ekonominiai ryšiai su Rusija išliko glaudūs ir, pasibaigus 1998 m. krizei, kasmet vis stiprėjo. Svarbu pastebėti, kad didžiąją dalį žaliavų Lietuvos įmonės importuoja būtent iš Rusijos. Nacionalinių eksportuotojų žvilgsniai taip pat dažnai krypta į labai plačią ir galimybių pilną Rytų rinką. Taigi, Rusija išlieka bene svarbiausia Lietuvos užsienio prekybos partnere, o pats eksportas gali būti laikomas ūkio varomąja jėga.

Tyrimo problema formuluojama keliant tokius klausimus: kaip šių dviejų šalių prekyba keitėsi ekonominių krizių akivaizdoje, kokią įtaką Lietuvos ūkio raidai daro eksportas į Rusiją apimčių pokyčiai.

Tyrimo **tikslas** – ištirti Lietuvos užsienio prekybos su Rusija apimtis ir tendencijas 1998–2011 m. laikotarpiu.

Tikslas konkretizuojamas šiais **uždaviniais**:

1. Apibūdinti užsienio prekybos esmę bei atlikti užsienio prekybos mokslinių tyrimų Lietuvoje apžvalgą.
2. Apibūdinti esminius Lietuvos ir Rusijos prekybinių santykių raidos aspektus.
3. Atlikti Lietuvos užsienio prekybos su Rusija tendencijų dinaminę bei prekinės struktūros analizę.

Straipsnyje taikyti **metodai**: mokslinės literatūros analizė ir sintezė, statistinių duomenų grupavimas, struktūrinė ir dinaminė rodiklių analizė, lyginamoji analizė, detalizavimas ir apibendrinimas.

Tyrimų apžvalga užsienio prekybos problematikos klausimais

Šiandieninės globalios rinkos sąlygomis, kuomet nyksta ribos tarp šalių, regionų ar netgi kontinentų, bene pagrindine problema tampa gebėjimas prisitaikyti ir išlikti sėkmingais rinkos dalyviais. Valstybės, nesvarbu, didelės ar mažos, išsivysčiusios ar gerokai atsilikusios, yra pasaulinio ūkio dalyvės, todėl vienas iš svarbiausių ir dinamiškiausių tokio pasaulinio ūkio globalizacijos veiksnių yra užsienio prekyba. Dabartinėmis sąlygomis šalims būtų sunku pasiekti ekonominį augimą, jei jos aktyviai nedalyvautų tarptautinėje prekyboje. Vykdyti užsienio prekybą iš esmės skatina tokie veiksniai: valstybės gali įsigyti prekių žemesnėmis kainomis negu pačios gamindamos savo šalyje, o tam tikrais atvejais net nėra galimybių (dėl gamtinių sąlygų, resursų nebuvimo ir pan.) patiems pasigaminti prekių / produktų, todėl būtina ieškoti ir įsigyti jų užsienyje.

Taigi, globali konkurencija ir ekonominė integracija sąlygoja kiekvienos šalies pramonės struktūros pokyčius, kuriais siekiama įgyvendinti konkurencingą užsienio prekybos politiką. Šiandien tarptautinėse rinkose išmainoma apie dvidešimt procentų pasaulio produkcijos, o dar didesnę jos dalį potencialiai veikia tarptautinė konkurencija. Užsienio prekyba yra svarbiausias prekių judėjimo būdas pasaulyje – tokiu būdu greitai paplinta naujausios technologijos, atsiveria nacionalinės rinkos, išlaisvindamos naujas konkurencines jėgas. Toliaus pasaulio kampelių rinkos tampa susietos, todėl net ir žiemos metu parduotuvėse randame vaisių bei daržovių. Grižas (2006) teigia, kad tarptautinė prekyba pakeitė visą pramonės sektorių – daugeliui ūkio šakų neužtenka vien vidaus rinkoje pagamintų komponentų ar išgautų žaliavų.

Nuo pat nepriklausomybės atgavimo Lietuva siekė integruotis į pasaulio prekybines sistemas. Prekybos liberalizavimas, reikiamų institucijų kūrimas, teisinės bazės suformavimas leido atsiverti Lietuvos ekonomikai ir panaikinti kliūtis mainams su kitomis šalimis. Lietuvos pramonės plėtotės strateginis tikslas – pasiekti, kad iki 2015 m. kuo daugiau Lietuvoje veikiančių įmonių būtų konkurencingos tarptautiniu mastu, o pramonės ir su ja susijusio verslo struktūra bei sukuriama nacionalinio produkto dalis būtų artimos ES šalyse esantiems rodikliams (Eksperto plėtros strategija, 2009).

Lietuvos mokslininkams užsienio prekybos problematika yra pakankamai aktuali ir nagrinėjama įvairiais aspektais (darbe nėra siekta įvardinti visų mokslo darbų, kuriuose nagrinėjama užsienio prekyba, straipsnio autorės turėjo tikslą parodyti tyrimų spektrą, atskleisti jų įvairovę ir skirtingus požiūrio aspektus į tą pačią temą). Pavyzdžiui, autorė Vaitkevičiūtė (2006) užsienio prekybos klausimus gvildena teisiniu aspektu, analizuodama užsienio prekybos apribojimus bei su jais susijusius probleminius klausimus, siekiant atskleisti eksporto apribojimų draudimo sampratą bei apimtį.

Tačiau dažniausiai užsienio prekyba – kaip mokslinis objektas – yra socialinių tyrinėjimų akiratyje, galima įvardinti eilę mokslininkų ir jų darbų. Lietuvos eksporto apimtį, tendencijas, taikant ekonometrinę analizę, nagrinėjo Rudzkiš, Kvedaras (2003), kurie vertino eksporto vaidmenį (modeliuojant ryšius tarp eksporto ir bendrojo vidaus produkto bei jo sudedamųjų dalių išlaidų požiūriu); pagrindinių prekybos partnerių aktyvumo bei kainų rodiklių vaidmenį eksporto paklausai atskiruose regionuose; Lietuvos eksporto konkurencingumo kitimo tendencijas bei tiesioginių užsienio investicijų ir santykinų kainų poveikį konkurencingumui. Vienos ūkio šakos – energetikos – eksportą analizavo Škėma, Gaigalis (2005), kurie tyrė kuro ir energijos vartojimą Lietuvoje ir jos pramonėje 2000–2004 m., parodant bendrąsias ir galutines sąnaudas, bendrojo vidaus produkto augimo tempus ir indeksus, užsienio investicijas, išgaunamosios ir apdirbamosios pramonės struktūrą, pokyčius; įvertinant energijos eksportą bei efektyvesnio energijos vartojimo galimybes ir svarbiausias priemones.

Savickienė, Dubickaitė (2006) užsienio prekybą nagrinėjo kaip vieną iš verslo sistemos veiklos ypatumų. Autorės, remiantis pagrindiniais ekonominiais rodikliais – BVP, užimtumo lygiu, nedarbo lygiu, importo ir eksporto apimtimis bei organizavimu ir t. t., atliko Vokietijos ir Lietuvos lyginamąją analizę, išskirdamos jų pranašumus ir trūkumus.

Užsienio prekybos ryšį su tiesioginėmis užsienio investicijomis (toliau – trump. TUI), taikant matematinis statistinius metodus, analizavo ir vertino Čegyūtė, Miečinskienė (2009) bei Laskienė (2010). Autorės Čegyūtė ir Mačerinskienė pagrindė jog TUI yra vienas iš svarbiausių

ekonominį augimą skatinančių veiksnių. Jų atlikta lyginamoji analizė TUI srityje leido daryti išvadą, kad TUI įtaka ekonomikos augimui yra daugiau teigiama negu neigiama: nustatyti labai stiprūs tiesioginiai TUI ryšiai su eksportu, išsilavinimo lygiu bei mokesčių našta. Laskienė atliko empirinę TUI poveikio jas priimančios šalies tarptautinei prekybai analizę Lietuvos pavyzdžiu (1999–2009 metų duomenimis), kuri atskleidė, jog TUI įgalina padidinti eksporto apimtis, tačiau tuo pačiu didėja ir importo srutai į šalį. Autorė padarė išvadą, kad TUI stipriai įtakoja tiek eksporto, tiek importo apimtis, nors stipriau koreliuoja su eksportu nei su importu. TUI, labiau veikdamos importo apimtis, nežymiai, tačiau mažina Lietuvos bendrojo produkto apimtis per grynąjį eksportą.

Šalies konkurencingumas pastaruoju metu yra tapęs aktualia ir dažnai vartojama sąvoka ne tik mokslininkų, bet ir verslo atstovų, ekonomistų, politikų tarpe. Staskevičiūtė, Tamošiūnienė (2010) pateikė šalies konkurencingumo sąvokos raidą laiko perspektyvoje, atskleidė susidomėjimo šalies konkurencingumu augimo priežastis, atliko išsamią istorinės jos raidos analizę bei identifikavo svarbiausius aspektus, kurie apibūdina šalies konkurencingumą šiandien. Tuo tarpu Meilienė, Snieška (2010) atliko daugiau taikomąjį konkurencingumo, kuris tiesiogiai siejasi su tarptautine prekyba, tyrimą, analizuodamos pagrindinius šalies pramonės eksporto konkurencingumo veiksnius ir konkurencingumo vertinimo teorinius bei metodologinius aspektus. Jais remiantis nustatė Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo veiksnius, suformavo Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo veiksnių modelį, kuris gali būti taikomas kaip šalies ekonominės – socialinės analizės, strateginio planavimo ir informavimo priemonė.

Lietuvos eksportuotojams yra ypač aktuali eksporto kainodaros strategija, kadangi vidaus rinka yra maža, o verslas siekia gauti pelno, kryptingai konkuruoti tarptautinėje rinkoje, todėl itin svarbu nustatyti teisingą kainą. Eksporto rinkoje kaina yra vienas svarbiausių Lietuvos eksportuotojų sugebėjimą konkuruoti pasaulinėje rinkoje apsprendžiančių veiksnių. Snieškienė, Pridotkienė (2011) eksportą nagrinėjo per kainodaros prizmę, pateikė dažniausiai mokslinėje literatūroje minimus eksporto kainodaros tikslus, išskyrė jiems poveikį darančius aplinkos veiksnius, tyrė Lietuvos eksportuotojų kainodaros strategijas.

Kriščiukaitienė, Namiotko, Jedik (2011) vertino pasaulinės ekonominės krizės įtaką Lietuvos žemės ūkio sektoriui, lyginant su panašiomis ES šalimis. Autoriai išskyrė rodiklius – pridėtinė vertė, atlyginimai, užimtumo lygis, eksportas ir importas – kurie leistų įvertinti ekonominės krizės pasekmes ES šalių visame ūkyje ir žemės ūkio sektoriuje, atliko jų vertinimą, nustatė ES šalių reitingus, pateikė siūlymus.

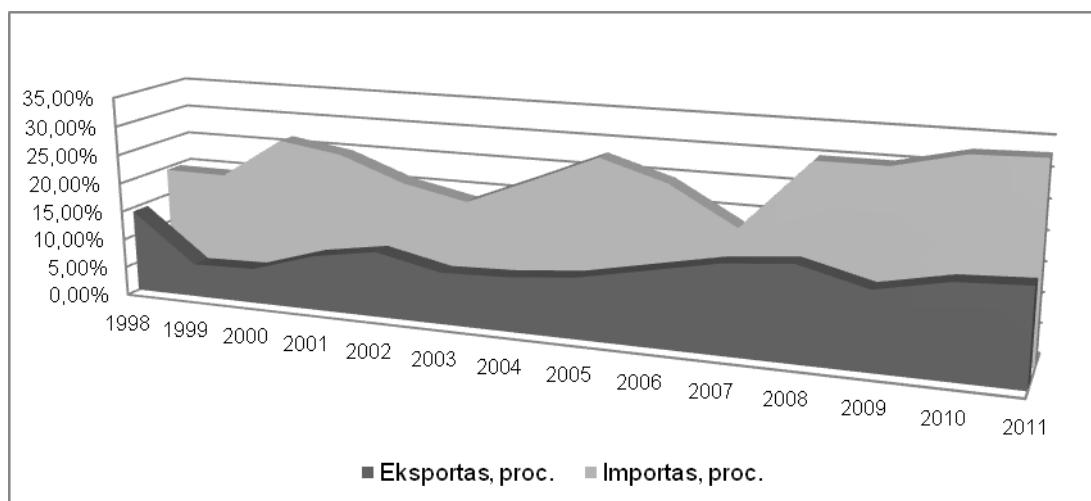
Apžvelgus keletą tyrimų matyti, jog šią temą galima nagrinėti įvairiais aspektais, bet iš esmės dominuoja užsienio prekybos ar su ja susijusių rodiklių ekonominis vertinimas. Autorių pastebėjimu, nagrinėjamoje problematikoje pastaruoju metu Lietuvos eksporto ir importo tendencijos su Rusija yra mažai nagrinėtos. Galbūt, menkesnis šalies mokslininkų dėmesys šiems klausimams buvo skiriamas todėl, kad po 1998 metų Rusijos ekonominės krizės, Lietuvos užsienio prekybos ryšiai buvo daugiau nukreipti į vakarus. Todėl šiame straipsnyje išsamiau atskleidžiami Lietuvos ir svarbiausios jos partnerės Rusijos 1998–2011 m. užsienio prekybos aspektai.

Lietuvos ir Rusijos užsienio prekybos tendencijų retrospektyvinė dinaminė analizė

Rusija jau ilgą laiką yra pagrindinė Lietuvos užsienio prekybos partnerė tiek importo, tiek eksporto sferoje. Kaimyniniai santykiai tarp Lietuvos ir Rusijos buvo užmegzti 1920 m., kuomet tarp Lietuvos ir Rusijos buvo pasirašyta Taikos sutartis, kuria Lietuva buvo pripažinta suverenia ir nepriklausoma valstybe – tai buvo pradžia patiems pirmiems oficialiems prekybiniams santykiams tarp šių dviejų šalių užmegzti. Sėkmingam prekybinių ryšių palaikymui ir plėtrai sutrukdė Lietuvos okupacija ir aneksija (1940 m.). Tik 1993-ųjų rugpjūtį, Rusijai išvedus visą savo kariuomenę iš Lietuvos, tų pačių metų lapkričio 18 d. buvo pasirašytas tarpvyriausybinių susitarimų dėl prekybinių ir ekonominių santykių. Susitarimu abi šalys patvirtino didžiausią palankumą tarpusavio prekybiniuose ryšiuose. 1996 m. įsteigta Tarpvyriausybė Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos prekybinio ir ekonominio, mokslinio techninio ir kultūrinio bendradarbiavimo komisija, kuri nustatinėja Lietuvos ir Rusijos bendradarbiavimo gaires pagal Lietuvos ir Rusijos tarpvyriausybinių susitarimų dėl prekybinių ir ekonominių santykių (Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, 2011).

Po Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą, Lietuva privalėjo perimti bendrą ES prekybos politiką ir taikyti sutartyse numatytus importo muitus atsivežant prekes iš svetimų šalių. Politinėje erdvėje pastarąjį dešimtmetį Lietuvos valdžios dėmesys daugiau buvo skiriamas partnerystei su Vakarų šalimis. Kalbos apie ekonominį bendradarbiavimą su Rusija dažnai sulaukdavo skeptiškų politikų replikų dėl grėsmių šalies nacionaliniam saugumui.

Nepaisant politinių debatų, ekonominis bendradarbiavimas su Rusija analizuojamu 1998–2011 m. laikotarpiu Lietuvoje nuolat stiprėjo. Norint tuo įsitikinti, pakanka įvertinti, kokią eksporto ir importo dalį sudaro Lietuvos prekybiniai ryšiai su didžiąja Rytų kaimyne (žr. 1 pav.).



1 pav. Lietuvos užsienio prekybos dalis (proc.), tenkanti Rusijai 1998–2011 m.
 Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Statistikos departamento prie LR vyriausybės duomenimis.

Po 1998 m. Rusijos krizės Lietuvos eksporto apimtys į šią šalį sumažėjo 65,3 proc. ir 1999 m. tesudarė 5,8 proc. (arba 641,7 mln. Lt) viso Lietuvos eksporto. Tačiau jau nuo 2000 m. prasideda Lietuvos eksporto į Rusiją augimas (tais metais eksportas išaugo 35,61 proc. iki 870,2 mln. Lt arba 61, proc. viso Lietuvos eksporto), kuris su 2003 m. ir 2009 m. duobėmis, tęsiasi iki analizuojamo laikotarpio pabaigos. Sparčiausiai 1998–2011 m. eksporto į Rusiją apimtys augo 2001 m. (86,97 proc. lyginant su 2000 m.) ir 2010 m. (56,78 proc. lyginant su 2009 m.). 2001 metais eksporto augimo tempai buvo net dešimt kartų didesni nei importo (2001 m. eksportas išaugo 86,97 proc., o importas 8,66 proc. lyginant su 2000 m.), ką lėmė sparčiai atsigavusi paklausa ir didėjanti Rusijos piliečių perkamoji galia. Tačiau toks eksporto šuolis buvo sąlygotas daugiausia ne Lietuvos įmonių produkcija ir paslaugomis, o naudotų automobilių reeksportu (Geralavičius, 1998; Verslo žinios, 2002).

2002 metais eksportas į Rusiją padidėjo dar šiek tiek daugiau nei trečdaliu (žr. 1 lentelė) ir savo verte pasiekė beveik 2,2 mlrd. Lt, o Lietuvos eksporto struktūroje Rusijos dalis pasiekė 11,3 proc. 2003 metais eksporto apimtys sumažėjo daugiau nei 12 proc. Tokius neigiamus pokyčius sąlygojo šios pagrindinės priežastys: Lietuva neseniai buvo litą atsiejusi nuo JAV dolerio ir „pririšusi“ prie euro, o tuo metu euras (kartu ir litas) darėsi vis brangesne valiuta, dėl ko lietuviškų prekių kainos automatiškai didėjo; kitas reikšmingas veiksnys tas, kad Rusija smarkiai padidino lengvųjų automobilių importo muitus, o kadangi tai buvo svarbiausia eksporto prekių grupė – sumažėjimas joje atsiliepė ir bendrosioms eksporto apimtims.

1 lentelė

Lietuvos eksportas į Rusiją 1998–2011 metais

| Metai | Vertė, mln. Lt | Pokytis, proc. | Metai | Vertė, mln. Lt | Pokytis, proc. | Metai | Vertė, mln. Lt | Pokytis, proc. |
|-------|----------------|----------------|-------|----------------|----------------|-------|----------------|----------------|
| 1998 | 1846,8 | | 2003 | 1893,8 | -12,66 % | 2008 | 8916,5 | 37,75 % |
| 1999 | 641,7 | -65,25 % | 2004 | 2394,8 | 26,45 % | 2009 | 5394,4 | -39,50 % |
| 2000 | 870,2 | 35,61 % | 2005 | 3422,1 | 42,90 % | 2010 | 8457,42 | 56,78 % |
| 2001 | 1627 | 86,97 % | 2006 | 4956,1 | 44,83 % | 2011 | 11537,1 | 36,41 % |
| 2002 | 2168,3 | 33,27 % | 2007 | 6473 | 30,61 % | | | |

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Statistikos departamento prie LR vyriausybės duomenimis.

Nuo 2004 metų iki kito krizinio laikotarpio (t. y. 2009 metų) stebimas spartus eksporto apimčių į Rusiją augimas (žr. 1 lentelė): eksporto apimtys nuo 1,89 mlrd. Lt (2003 m.) padidėjo iki 8,91 mlrd. Lt (2008 m.), t. y. išaugo beveik penkis kartus per penkerius metus. Lietuvos verslininkai sugebėjo prisitaikyti prie besikeičiančių ekonominių sąlygų, taip pat didelę paspirtį suteikė ūkio ministerijos pastangos skatinti ir plėtoti Lietuvos žemės ūkio produkcijos eksportą. Per 2004–2008 m. laikotarpį eksportas į Rusiją atskirais metais augo atitinkamai nuo ~ 25 proc. iki ~ 45 proc. bei didėjo ir jo dalis bendroje Lietuvos eksporto struktūroje. Rusija tapo svarbiausia eksporto partnere – 2008 metais į šią šalį buvo išvežama net 16,1 proc. visos Lietuvos eksporto produkcijos (kai 2004 m. atitinkamai 9,3 proc.).

2009 metais dėl visą pasaulį apėmusios krizės eksportas į Rusiją sumažėjo beveik 40 proc.: nuo 8,91 mlrd. Lt iki 5,39 mlrd. Lt. Šitoks užsienio prekybos apimčių mažėjimas yra natūralus, turint omenyje tai, kad nuo 2008 m. pabaigos prasidėjęs ekonomikos nuosmukis negalėjo nepadaryti įtakos eksporto apimtims, kurių augimo tempai dėl ekonominės krizės

mažėjo. Nors Lietuvos pramonė stengėsi išlaikyti gamybos eksportui kryptį, tačiau eksportas 2009 m. augo lėčiau, palyginti su 2004–2008 m. laikotarpio tendencija (žr. 1 pav. ir 1 lentelę).

2010 metais svarbiausia Lietuvos eksporto partnere išliko Rusija, kuriai teko daugiau nei šeštadalis viso šalies eksporto. 2010 m. Lietuvos eksporto į Rusiją apimtys (palyginti su kriziniais 2009 m.) išaugo beveik 57 proc. ir sudarė 8,45 mlrd. Lt, t. y. beveik pasiekė ikikrizinį 2008 m. eksporto lygį (žr. 1 lentelę). Toks staigus ir energingas eksporto apimčių šuolis rodo, kad Lietuvos pramonininkai teisingai ir efektyviai išnaudoja savo gamybinius pajėgumus, į verslą investuotas lėšas. Tai, jog kriziniu laikotarpiu Lietuvos verslas sugebėjo padidinti eksporto apimtį, garantuoja didesnę pelningumą, gerina šalies įmonių kreditingumą, stiprina investicinę aplinką, gerina skolinimosi sąlygas, o nuo sunkmečio mažai besikeičiantys darbo kaštai padeda mažinti bendruosius verslo kaštus ir padeda išlikti konkurencingais tarptautinėje rinkoje.

2011 metais Lietuvos eksportas išlaikė augimo tendencijas (žr. 1 pav. ir 1 lentelę) – eksporto apimtys išaugo daugiau nei 36 proc. ir sudarė 11,53 mlrd. Lt, o eksporto dalis į Rusiją visiškai pasiekė iki krizinį lygį ir sudarė 16,2 proc. nuo viso šalies eksporto (2008 m. Lietuvos eksporto dalis į Rusiją siekė 16,1 proc.).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Rusija yra ne tik pagrindinė Lietuvos užsienio prekybos eksporto partnerė, bet ir į mūsų šalį nemaža dalimi importuojama iš Rusijos. Bendroje Lietuvos importo struktūroje importas iš Rusijos sudaro pakankamai didelę ir reikšmingą dalį, siekdamas nuo ~ 20 proc. iki ~ 30 proc. skirtingais metais. Reikia pastebėti, kad su Rusija visuomet stebimas neigiamas prekybos balansas. Tai reiškia, kad Lietuva per nagrinėjamą laikotarpį importuoja produkcijos už didesnę sumą, nei eksportuoja (žr. 1 pav.). Vadinasi, apie ketvirtis į Lietuvą importuojamos produkcijos atkeliauja vien tik iš Rusijos. Didžiausias importo iš Rusijos augimas buvo 2000 metais – 54,25 proc., 2005 m. – 51,88 proc. ir 2008 – 97,19 proc., kai beveik dvigubai viršijo ankstesnius importo augimo tempus. Importo vertė nuo 4,17 mlrd. Lt 1998 metais, išaugo daugiau nei penkis kartus ir pasiekė 25,64 mlrd. Lt 2011 metais.

2 lentelė

Importas iš Rusijos į Lietuvą 1998–2011 metais

| Metai | Vertė, mln. Lt | Pokytis, proc. | Metai | Vertė, mln. Lt | Pokytis, proc. | Metai | Vertė, mln. Lt | Pokytis, proc. |
|-------|----------------|----------------|-------|----------------|----------------|-------|----------------|----------------|
| 1998 | 4176,4 | | 2003 | 5425,2 | -4,39 % | 2008 | 21854,8 | 97,19 % |
| 1999 | 3593,1 | -13,97 % | 2004 | 7905,3 | 45,71 % | 2009 | 13537 | -38,06 % |
| 2000 | 5542,5 | 54,25 % | 2005 | 12006,3 | 51,88 % | 2010 | 19878,1 | 46,84 % |
| 2001 | 6022,5 | 8,66 % | 2006 | 12975,4 | 8,07 % | 2011 | 25649,8 | 29,04 % |
| 2002 | 5674,4 | -5,78 % | 2007 | 11083,2 | -14,58 % | | | |

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Statistikos departamento prie LR vyriausybės duomenimis.

Importo iš Rusijos mažėjimai stebimi 1999 m. (13,97 proc.), 2002 m. (5,78 proc.), 2003 m. (4,39 proc.), 2007 m. (14,58 proc.) ir pats žymiausias mažėjimas 2009 m. (38,06 proc.). Lietuvos importe iš Rusijos reikšmingiausią dalį užima mineralinio kuro, alyvų ir kitų susijusių produktų importas, kuris nuo 1999 m. nuolat augo. Nuo 1999 m. šios grupės importo dalis padidėjo beveik 9 kartus. Atskirų metų (žr. tekste aukščiau) importo iš Rusijos į Lietuvą pagrindinės mažėjimo priežastys galėtų būti tokios: atitinkamais metais pristabdyta ir ne visais pajėgumais veikiančia AB „Mažeikių nafta“ veikla; pasaulinių naftos kainų pokyčiai; jau ne kartą minėta ekonominė krizė ir jos įtaka užsienio prekybai ir pan.

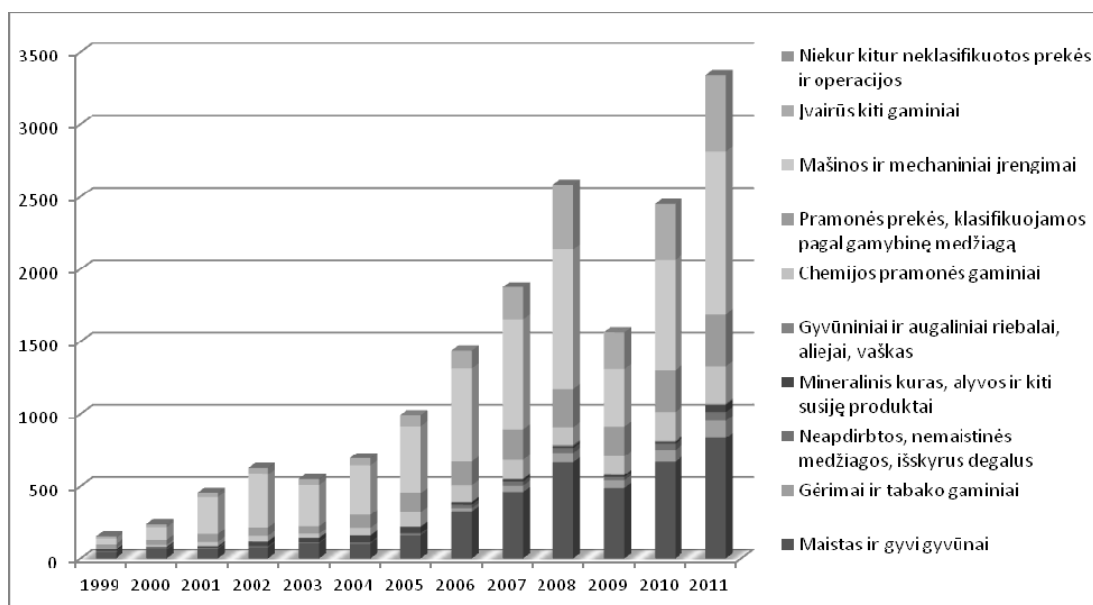
Atlikus Lietuvos užsienio prekybos dinaminę analizę, toliau straipsnyje pateikiama struktūrinė retrospektyvinė užsienio prekybos analizė, kadangi svarbu žinoti, kokia produkcija yra patraukliausia ir perkamiausia.

Lietuvos eksporto pagal prekių grupes į Rusiją retrospektyvinė analizė

Pirmiausiai reikia paaiškinti, kad prekybos su Rusija analizei pasirinktas SITC klasifikatorius, naudojami Eurostato teikiami duomenys, išreikšti eurais. Patogumo dėlei sumos neverčiamos į litus, kadangi iki 2002 m. vasario mėn. lito ir euro santykis buvo nuolat kintantis, todėl sudėtinga būtų atlikti paskaičiavimus. Prekinės struktūros analizė atliekama nuo 1999 m. (o ne nuo 1998 m. – kaip dinaminė analizė), nes pasirinktos klasifikacijos duomenys teikiami tik nuo vėlesniųjų 1999 m.

Rusijos rinka per 1999–2011 m. laikotarpį svarbiausia buvo mašinų ir mechaninių įrengimų, maisto produktų, kitų pramonės šakų eksportuotojams. Analizuojamų prekių grupių eksportas nuo 1999 m. augo itin sparčiai, išskyrus nedidelį stabtelėjimą 2003–2004 m. Eksportuojamos produkcijos vertė išaugo nuo 150,7 mln. eurų 1999 m. iki 3340,9 mln. eurų

2011 m. Didžiausios eksporto į Rusiją apimtys buvo pasiekto paskutiniaisiais 2011 m. ir 2008 m., kai sudarė 2582,3 mln. eurų (žr. 5 pav.).



5 pav. Eksporto į Rusiją pagal prekių grupes struktūra 1999–2011 metais (mln. EUR)

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Eurostato duomenimis.

Mašinų ir mechaninių įrengimų grupė 2002 m. visoje eksporto į Rusiją struktūroje buvo pasiekusi 58,3 proc. ribą. Vėliau šios produktų grupės santykinė dalis palaipsniui mažėjo, kol 2010 m. mašinų ir mechaninių įrengimų eksporto apimtys smuko beveik pusiau (lyginant su 2002 m. dalimi) ir bendrame eksporto krepšyje sudarė 31,1 proc., o 2011 m. – 33,76 proc. Taip pat verta pažymėti, kad didžiąją dalį produkcijos nagrinėjamoje eksporto grupėje sudaro lengvieji automobiliai, kurių beveik negaminama Lietuvoje – tai yra tik iš kitų šalių atgabentų transporto priemonių reeksportas.

Rusijos rinka labai svarbi ir Lietuvos maisto produktų gamybos vystymuisi bei plėtotei. Šios prekių grupės apimtys per nagrinėjamą 1999–2011 m. laikotarpį ūgtelėjo nuo 41 mln. eurų 1999 m. iki 831,9 mln. eurų 2011 m. Pažymėtina, kad maisto ir gyvūnų grupės dalis bendroje eksporto struktūroje nors ir svyravo nuo ~ 12–31 proc., tačiau tiek analizuojamo laikotarpio pradžioje (1999 m.), tiek pabaigoje (2011 m.) – sudarė ~ 25 proc. viso Lietuvos eksporto į Rusiją. Taigi, maisto produktų bei mašinų ir mechaninių įrenginių eksportas užima prioritetines pozicijas eksporto struktūroje.

Iš maisto produktų į Rusiją daugiausia eksportuojama pieno gaminių, ypač sūrių. Pieno gaminių eksportas sudaro apie 20 proc. maisto ir gyvūnų grupėje. Eksportuojamus kiekius į Rusiją tik šiek tiek pakoregavo laikini apribojimai, tačiau didžiausią įtaką turėjo pasaulinės sūrio, sviesto kainos. Taip pat daug eksportuojama vaisių ir daržovių, kurių augimas grupėje sudarė nuo ~ 4 iki ~ 45 proc.. Tokį vaisių ir daržovių apimčių padidėjimą nuo 2005 m. daugiausia lėmė Lenkijos eksporto forminimas per Lietuvą, apeinant Rusijos fitosanitarinius draudimus eksporto produkcijai iš Lenkijos. Pastaraisiais metais taip pat smarkiai augo gyvūnų (daugiausia kiaulių), mėsos produktų eksportas, taip pat didesnes apyvartas pasiekė žuvies, grūdų, gyvulinių pašarų eksportas.

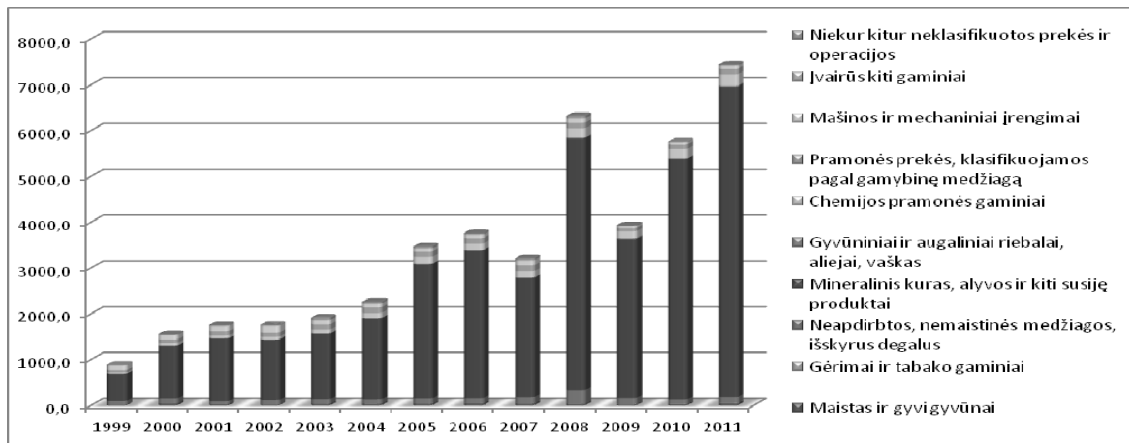
Chemijos pramonės produkcijos eksportas į Rusiją išaugo nuo 7,9 mln. eurų (5,3 proc. viso eksporto) 1999 m. iki 259 mln. eurų (7,75 proc. viso eksporto) 2011 m. Iš šios prekių grupės pastaraisiais metais daugiausia eksportuojama dažų, parfumerijos, kosmetikos, plastiko gaminių.

Gėrimų eksportas išaugo nuo 0,2 mln. eurų 1999 m. (0,1 proc. viso eksporto) iki 118,9 mln. eurų 2011 m. (3,56 proc. viso eksporto). Neapdirbtų, nemaistinių medžiagų, išskyrus degalus eksportas absoliutine išraiška išaugo nuo 7,8 mln. eurų 1999 m. iki 60,7 mln. eurų 2011 m., tačiau šios produktų grupės dalis bendroje struktūroje atitinkamai sumažėjo nuo 5,2 proc. iki 1,82 proc. viso eksporto. Per nagrinėjamą laikotarpį augo pramoninių prekių eksporto apimtys absoliutine išraiška nuo 27,3 mln. eurų 1999 m. iki 360,7 mln. eurų 2011 m., eksportuojant drabužių, baldų, geležies ir plieno, metalo gaminių, popieriaus, medienos, tekstilės medžiagų. Taip pat augimo tendenciją išlaikė įvairių kitų gaminių grupė – nuo 14,5 mln. eurų 1999 m. (9,6 proc. viso eksporto) iki 526,4 mln. eurų 2011 m. (15,76 proc. viso eksporto).

Mineralinis kuro, alyvų ir kitų susijusių produktų eksportas sumažėjo nuo 12,5 mln. eurų 1999 m. iki 12,1 mln. eurų 2010 m. (nuo 8,3 proc. iki 0,5 proc. viso eksporto), o 2011 m. staiga išaugo iki 47 mln. eurų (t. y. 1,41 proc. viso eksporto). Gyvūniniai ir augaliniai riebalai, aliejai, vaškas visoje eksporto struktūroje 1999–2011 m. laikotarpiu procentine išraiška mažėjo ir sudarė nežymią 0,6 proc. – 0,25 proc. dalį (žr. 5 pav.)

Importo iš Rusijos pagal prekes į Lietuvą retrospektyvinė analizė

1999–2011 m. Lietuvos importuojamų prekių iš Rusijos apimtys pateikiamos 6 pav. Importo struktūroje dominuoja mineralinis kuras, alyvos ir kiti susiję produktai, kurie 1999 m. sudarė 67,9 proc., 2010 m. – jau 91,2 proc., 2011 m. – 91,03 proc. viso importo (žr. 5 pav.). Tam daugiausia įtakos turėjo smarkiai kintančios pasaulinės naftos, dujų kainos. 2002 m. ir 2007 m. naftos kainos kurį laiką krito.



6 pav. Importo iš Rusijos pagal prekių grupes struktūra 1999–2011 metais (mln. EUR)

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Eurostato duomenimis.

1999 m. mineralinio kuro, alyvų ir kitų susijusių produktų importuota už 594 mln. eurų, o 2008 m., kuomet naftos kainos ženkliai išaugo, mineralinio kuro ir susijusių gaminių importuota už 5,5 mlrd. eurų. Vadinasi, per dešimt metų Rusijai sumokamos sumos už šiuos produktus šoktelėjo dešimteriopai. Jei AB „Mažeikių nafta“ dar gali rinktis, iš kur apsirūpinti žaliavine nafta, tai kalbant apie gamtines dujas, Rusija kol kas yra vienintelis jų tiekėjas į Lietuvą. Dujas naudoja dauguma Lietuvos elektrinių ir šilumos energiją gaminančių katilinių, todėl šalies energetikos sektorius labai priklausomas nuo Rusijos ir jos diktuojamų dujų kainų. Dujas tiekiantis „Gasprom“ veikia gryniausio monopolisto sąlygomis, ir tai yra geriausia Rusijos „korta“, žaidžiant politinius žaidimus.

Kitų pagrindinių prekių grupių konkurencingumas nėra didelis. Kiek daugiau iš Rusijos į Lietuvą įvežama chemijos pramonės gaminių. Šios produkcijos importo dalis sudaro apie 4 proc., o apyvarta 1999 m. siekė 29,8 mln. eurų, 2011 m. – 251,9 mln. eurų. Apie trečdalį šios grupės importo sudaro trąšos, likusią didžiąją dalį – įvairūs kiti organiniai ir neorganiniai chemikalai.

Maisto produktų ir gyvūnų importuota vertė per analizuojamą laikotarpį kito nuo 9,3 iki 42,5 mln. eurų, daugiausia įvežama vaisių ir daržovių, žuvies ir kitų jūros gėrybių. Gėrimų importuojama palyginti nedaug – 2011 m. įvežta už 7,1 mln. eurų. Pastaraisiais metais padidėjo gyvūninių ir augalinių riebalų, aliejų, vaškų grupės importas – 2009 m. įvežta už 23 mln. eurų, 2010 m. už 9 mln. eurų, o 2011 m. už 19,6 mln. eurų. Kasmet importuojama ir geležies bei plieno, kurio vertė siekia nuo 30 iki 70 mln. eurų.

Mašinų ir mechaninių įrengimų importo apimtys 1999 m. siekė 93,8 mln. eurų (tai sudarė 10,7 proc. viso importo), 2002 – 143 mln. eurų (8,2 proc.), 2010 – 48,1 mln. eurų (~ 1 proc.), o 2011 m. – 68,2 mln. eurų (~1 proc.). Tokios mažėjimo tendencijos iš esmės yra dėl to, kad Rusijos technologiniai parametrai neatitinka Europinių produkcijos kokybei keliamų reikalavimų. Dėl tos pačios priežasties mažėjo ir kai kurių kitų pramoninių prekių grupės produkcijos konkurencingumas ir įvežamos apimtys – nuo 52,6 mln. eurų 1999 m. (6 proc. viso importo) iki 114,6 mln. eurų 2011 m. (1,5 proc. viso importo). Neapdirbtos, nemaistinės medžiagos bei įvairūs kiti gaminiai į Lietuvą 1999 – 2011 m. buvo importuojami vis mažiau ir sudaro itin menką dalį viso eksporto struktūroje (atitinkamai 2 proc. ir 0,2 proc.).

Išvados

Įvairiais pjūviais atlikta Lietuvos užsienio prekybos su Rusija tendencijų retrospektyvinė analizė leido padaryti tokias pagrindines išvadas:

1. 1998–2011 m. laikotarpis yra pakankamai ilgas ir permainingas – Lietuva išgyveno ne tik vidines pertvarkas ir transformacijas kaip posovietinė valstybė, kuriai teko „susikurti“ ir prisitaikyti, bet ir priimti bei suvaldyti išorinius iššūkius – Rusijos finansų krizę, stojimą į ES ir bendrosios rinkos keliamus reikalavimus, po 2008 m. prasidėjusią pasaulinę finansų krizę ir pan. Nors analizuojamu laikotarpiu Lietuva jau buvo išsivadavusi iš uždaros ir izoliuotos Sovietų Sąjungos sistemos, kurioje buvo griežtai nustatyti ir reglamentuoti prekybiniai saitai, ir esant nepriklausomai valstybei, teko veikti ir prekiauti atviroje pasaulinėje ekonomikoje, tačiau net šių procesų akivaizdoje Rusija išliko viena iš pagrindinių Lietuvos užsienio prekybos partnerių.

2. Nepaisant įvairių eksporto apimčių svyravimų, nuo 1998 m. iki 2011 m. Lietuvos eksportas į Rusiją išaugo net 6 kartus (nuo 1846,8 mln. LTL iki 11537,1 mln. LTL). Daugiausiai į Rusiją buvo eksportuojama maisto ir gyvū gyvūnų bei mechaninių įrengimų grupių prekių. Intensyviai augantys prekybos rodiklai buvo pristabdyti Rusijos finansų krizės metu, kuomet Lietuvoje dėl to labiausiai nukentėjo maisto pramonė, statybos ir pervežimų paslaugas teikiančios įmonės, kurios daugiausia savo prekių eksportavo į Rusiją ir kitas NVS šalis. Eksporto sumažėjimas privertė Lietuvos gamintojus eksportui skirtą produkcijos dalį kaupti sandėliuose, kol bus atrastos naujos realizavimo rinkos. 2008 m. pabaigoje prasidėjęs Lietuvos ūkio nuosmukis, 2009 m. virto recesija – Lietuvos ūkis išgyveno pasaulinės finansinės krizės poveikio ekonomikai pasekmes, kurios pasireiškė staigiu skolintų pinigų paklausos ir pasiūlos lėtėjimu, vidaus prekybos ir gamybos sumažėjimu, mažėjančiomis materialiosiomis ir užsienio investicijomis ir pan., kas sąlygojo, jog eksportas į Rusiją sumažėjo. Tačiau jau nuo 2009 m. ir vėlesniais metais eksporto plėtra į šią šalį vis didėjo.

3. Importo iš Rusijos apimtys per visą nagrinėjamąjį 1998–2011 m. laikotarpį į Lietuvą buvo didesnės nei eksporto (1998 m. eksportas siekė 1846,8 mln. LTL, o importas buvo daugiau nei 2 kartus didesnis ir sudarė 4176,4 mln. LTL; 2011 m. buvo eksportuota už 11537,1 mln. LTL, o importuota daugiau nei už dvigubai daugiau – už 25649,8 mln. LTL). Pagrindinė produkcija, kurią Lietuva importuoja iš Rusijos – mineralinis kuras, alyvos ir kiti susiję produktai. Šios grupės prekių importas viso importo iš Rusijos struktūroje analizuojamu laikotarpiu išaugo nuo ~68 proc. iki ~91 proc. Lietuva daugiausiai iš Rusijos importuoja naftą ir dujas, o jų kainų augimas pasaulinėje rinkoje labiausiai ir lėmė importo apimčių augimą bendroje importo struktūroje. Atlikta analizė atskleidė, jog nė į vieną kitą šalį mūsų įmonės neišveža tiek produkcijos, kiek į Rusiją. Taip pat nė iš vienos kitos šalies tiek neimportuojama, todėl praradus Rusijos vartotojus daugelio šalies įmonių lauktų liūdna ateitis.

LITHUANIAN FOREIGN TRADE TRENDS WITH RUSSIA RETROSPECTIVE ANALYSIS

In the context of globalization industrial development and even survival of many Lithuanian industrial enterprises highly depend on production realization in foreign markets. International trade intercourse of Lithuania as the research object is relevant in the context of national economy boom and downturn. It should also be noted that foreign trade is one of the indicators that helps to assess the competitiveness of the whole country (not only the industry's and individual sectors' or companies') evaluating the volume of trade and economic benefits. International trade is also significant in the face of globalization and is becoming more relevant in all social and economic Lithuanian and EU's development.

Emphasising the importance of foreign trade for Lithuanian economy, it is relevant to examine Lithuanian export and import trends with Russia. Despite the fact that the role of Russia for all Lithuanian economy and foreign trade is due to historical circumstances, the cooperation of Lithuania with Eastern neighbour is undoubtedly still significant. Over the past few decades trade relations with Russia were formed in the face of economic crisis. Big challenge for Lithuanian trade relations with Russia became economic crisis of Russia in 1998. However, Russia has traditionally been the most important foreign trade partner of Lithuania. So it is worth to analyze what a large part of Lithuania export goes to the East. Also attention has to be drawn to the fact that business enterprises of our country import many raw materials from the East. Statements are confirmed by figures which indicate that export to Russia takes about one-sixth (1/6) of the total export of Lithuania, while import from Russia – approximately one-third (1/3) of total import of Lithuania.

Key words: trade relations foreign trade, export, import.

Literatūra

1. Čegytyė O., Miečinskienė A. (2009) *Tiesioginių užsienio investicijų poveikio tyrimas*. MOKSLAS – LIETUVOS ATEITIS (SCIENCE – FUTURE OF LITHUANIA), ISSN 2029-2341(print) / ISSN 2029-2252 (online), Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas, 1 tomas, 3, 9–12.
2. Grižas R. A. (2006) *Globaliniai ekonominiai procesai*. Vilnius: Ekonomikos mokymo centras.

3. Kriščiukaitienė I., Namiotko V., Jedik A. (2011) *Pasaulinės ekonominės krizės įtakos žemės ūkio sektoriui ES šalyse vertinimas 2008–2009 m.* VADYBOS MOKSLAS IR STUDIJOS – KAIMO VERSLŲ IR JŲ INFRASTRUKTŪROS PLĖTRA. Mokslo darbai (Management theory and studies for rural business and infrastructure development. Research papers), Nr. 5 (29), ISSN 1822-6760.
4. Laskienė D. (2010) *Ryšys tarp tiesioginių užsienio investicijų ir investicijas priimančios šalies tarptautinės prekybos: Lietuvos atvejis.* EKONOMIKA IR VADYBA (ECONOMICS AND MANAGEMENT), Nr. 15, 140–144, ISSN 1822-6515.
5. Staskevičiūtė G., Tamošiūnienė R. (2010) *Šalies konkurencingumas: sampratos raida laiko perspektyvoje.* Verslas: Teorija ir praktika (Business: Theory and Practice), Nr. 11(2), 159–167. Vilnius.
6. Škėma R., Gaigalis V. (2005) *Kuro ir energijos vartojimo Lietuvoje ir jos pramonėje 2000–2004 m. analizė.* ENERGETIKA. Vilnius: Lietuvos mokslo akademijos leidykla, Nr. 3, 61–69.
7. Vaitkevičiūtė A. (2006). *Nefiskalinių (netarifinių) eksporto apribojimų Europos bendrijos vidaus rinkoje draudimas.* JURISPRUDENCIJA, mokslo darbai, Nr. 10(88), 49–56, ISSN 1392-6195. Vilnius: Mykolo Riomerio universiteto leidykla.
8. Europos Sąjungos statikos duomenų bazė Eurostat. Prieiga per internetą 2012-02-05 <<http://epp.eurostat.es.europa.eu>>.
9. Geralavičius V. (1998) *Rusijos krizės atgarsiai Lietuvoje.* Pinigų studijos, Nr. 4. Prieiga per internetą 2012-01-08 <http://www.lb.lt/1998_m_nr_4>.
10. Lietuvos Respublikos Statistikos departamento duomenų bazė. Prieiga per internetą 2011-11-20 <www.stat.gov.lt>.
11. Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos duomenų bazė. Prieiga per internetą 2011-11-20 <www.urm.lt>.
12. Lietuvos Respublikos Ūkio ministerijos duomenų bazė. *Lietuvos Respublikos 2009–2013 metų eksporto plėtros strategija.* Prieiga per internetą 2012-01-26 <http://www.ukmin.lt/web/lt/eksportas/eksporto_strategija>.
13. Meilienė E., Snieška V. (2010) *Lietuvos pramonės konkurencingumo veiksniai eksporto politikos nuostatose.* VIEŠOJI POLITIKA IR ADMINISTRAVIMAS (PUBLIC POLICY AND ADMINISTRATION), Nr. 31, 119–132, ISSN 1648-2603 (print) / ISSN 2029-2872 (online).
14. Rudzakis R., Kvedaras V. (2003) *Lietuvos eksporto tendencijos ir ekonometriniai modeliai.* Pinigų studijos, Nr. 4. Prieiga per internetą 2012-01-05 <http://www.lb.lt/2003_m_nr_4_1>.
15. *Rusijos rinka imli, tačiau vėluojančiųjų nelaukia.* (2002 m. balandžio 2 d.). Verslo žinios, Nr. 63, 8. Prieiga per internetą 2012-01-12 <<http://archyvas.vz.lt/news.php?strid=1002&id=106453>>.
16. Savickienė J., Dubickaitė D. (2006) *Vokietijos ir Lietuvos verslo sistemos veiklos ypatumai.* Konferencijos pranešimų medžiaga. Kauno Kolpingo kolegija: Kaunas. Prieiga per internetą 2011-12-09: <http://www.e-library.lt/resursai/Mokslai/Kolegijos/Kolpingo_kolegija/konferencija2006/26.pdf>.
17. Snieškienė G., Pridotkienė J. (2011) *Eksporto kainodaros tikslų ir jiems poveikį darančių aplinkos veiksnių vertinimas Lietuvos eksportuotojų pavyzdžiu.* EKONOMIKA IR VADYBA (ECONOMICS AND MANAGEMENT), Nr. 16, 359–365, ISSN 1822-6515.
18. Vaitkevičiūtė A. (2006). *Nefiskalinių (netarifinių) eksporto apribojimų Europos bendrijos vidaus rinkoje draudimas.* JURISPRUDENCIJA, mokslo darbai, Nr. 10(88), p. 49-56, ISSN 1392 – 6195. Mykolo Riomerio universitetas: Vilnius.
19. Vilpišauskas R., 2000. *Lietuvos užsienio prekybos politika ir jos raida: veiksnių analizė.* Prieiga per internet 2012-01-14 <<http://www.lrinka.lt/index.php/meniu/ziniasklaidai/straipsniai>>.

Įteikta: 2012 m. gegužės 8 d.

Priimta publikuoti: 2013 m. sausio 14 d.

SOCIALINIO DARBUOTOJO REALIZUOJAMI VAIDMENYS SMURTO PASIREIŠKIME SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE

Laima Milkintaitė
Šiaulių valstybinė kolegija
Lietuva

Daiva Marcinkevičienė
Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba
Šiaulių dokumentų registravimo skyrius
Lietuva

Anotacija

Smurtas socialinės rizikos šeimose yra gana aktuali problema. Sprendžiant šią problemą teikiama socialinio darbuotojo pagalba. Teorijoje yra išskiriami bendrieji socialinio darbuotojo atliekami vaidmenys. Šiame straipsnyje bus aptariami socialinio darbuotojo profesiniai vaidmenys socialinių darbuotojų, dirbančių su rizikos šeimomis, bei smurto aukų, kurioms teikiamos socialinės paslaugos, požiūriu. Tyrimo rezultatai parodė, jog teorijoje įvardijami socialinio darbuotojo profesiniai vaidmenys, šiek tiek kitaip interpretuojami pačių profesionalų ir klientų. Tiek socialiniai darbuotojai, tiek smurtą patiriančios aukos iš socialinės riziko šeimų teigė, jog socialinis darbuotojas atlieka konsultanto, tarpininko ir įgalintojo vaidmenis. Klientai dar akcentavo psichologo vaidmenį socialiniame darbe, kuris siejamas su aktyviu klausymusi bei emociniu palaikymu smurtinėse situacijose ir po jų.

Reikšminiai žodžiai: socialinis darbuotojas, profesiniai vaidmenys, socialinės rizikos šeimos.

Įvadas

Lietuva – viena iš pasaulio valstybių, vis dar išgyvenanti esmines socialines permainas. Šiuolaikiniai socialiniai ekonominiai pokyčiai, vykstantys greito gyvenimo ritmu ir veikdami daugelį visuomenės gyvenimo sričių kartu paveikia žmogų bei jo aplinką, t. y. šeimą (Leliūgienė, 2003; Spray, 2012). Šeima dažnai netenka gyvybingumo ir nepajėgia atlikti pagrindinių savitarpio globos, atsakomybės bei ugdymo funkcijų, kurios turėtų užtikrinti žmonijos kartų kaitą, gyvenimo kokybę, kultūros vertybių perdavimą. Visi socialinio ekonominio gyvenimo pokyčiai tiek pažangūs, tiek ir negatyvūs atsispindi šeimoje. Lietuvoje sunkėjant ekonominei situacijai neveiksminga valstybinė socialinės apsaugos politika, nedarbas ir eilė kitų priežasčių sudaro prielaidas alkoholizmui, smurtui, narkotikų vartojimui, vaikų nepriežiūrai ir t. t. Taip atsiranda nauja socialinės grupės šeima, tai socialinės rizikos šeima, kurioje, anot I. Leliūgienės (2003), akivaizdžiai matomi socialinių funkcijų sutrikimai. Šeima funkcionuoja būdama nepilnavertiškumo būsenoje. Šiai būsenai pagerinti ir įveikti dažnai pasitelkiama socialinė pagalba, kurią šioms šeimoms teikia socialiniai darbuotojai.

Smurtas socialinės rizikos šeimoje traktuojamas kaip kompleksinė socialinė problema (Leliūgienė, 2003). Tokiu būdu smurtą socialinės rizikos šeimoje galima laikyti socialinio darbo objektu. Siekiant palengvinti buitinio smurto aukų dalį bei padėti joms, pirmiausiai reikia išmokti atpažinti patį smurtą, skatinti aukas žinoti ir suprasti savo teises bei jomis pasinaudoti. Smurto paplitimą, jo priežastis bei pasekmes atskleidžia tik viktimologiniai tyrimai ir sociologinės apklausos. Naujaisiais, 2010 metais atliktos „Eurobarometer“ (Eurobarometer apklausa, 2010/03/17-02/26) apklausos, duomenimis Lietuvoje smurtą patyrė daugiausia moterų visoje Europos Sąjungoje. Skaičiai šurpinantys, net 97 proc. respondentų yra girdėję apie smurtą namuose. Apklausoje teigiama, jog beveik pusė (48 proc.) Lietuvos gyventojų šeimoje ar tarp draugų pažįsta bent vieną moterį, kuri yra buvusi bet kurios rūšies smurto auka namuose. Policijos departamento duomenimis 2012 metų sausio 29 dieną, praėjus vos pusantro mėnesio nuo Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo (2011-12-15) įsigaliojimo, Lietuvoje užregistruoti 4 445 iškvietimai dėl smurto artimoje aplinkoje. Pabrėžtina, jog socialinės rizikos šeimų problemas, aiškindami jų ypatumus, analizuoja daugelis autorių. Išnagrinėjus detalios ir įvairiapusiškai šią temą savo darbuose nagrinėja K. Miškinis (2003); I. Leliūgienė (2003); G. Navaitis (2001); M. Gaigalienė (2002); A. Purvaneckas, G. Purvaneckienė (2001); A. Giddens (2005); M. Gustainienė (2005); N. Dirsienė, V. Reikertienė (2008); K. Jovaiša (2009); S. Rutkauskienė, J. Gudliauskaitė – Godvadė (2011); G. Verseckaitė, D. Semeškienė (2011); Zastrow (2010); Teater (2011), Isaacs (2012). Analizuodami socialinės rizikos šeimų problematiką, dažnai išskiria ganėtinai skaudžią problemą – grubius tarpusavio šeimos narių santykius, vedančius prie įvairių formų smurtinių veiksmų.

Problema. Smurto šeimoje problema Lietuvoje nagrinėjama jau gerą dešimtmetį, tačiau teigiami poslinkiai kaip išgyvendinti šį, anot N. Dirsienės (2005), bandymą valdyti kitą žmogų ar situaciją mažai pastebimi. Išsamių statistinių duomenų apie smurto socialinės rizikos šeimoje plitimą nepakankamumas apsunkena šeimyninio smurto stebėjimą bei greito reagavimo galimybes. Problemos sprendimui turi įtakos ir atsakingų specialistų profesinių vaidmenų nesuvokimas. Siekiant mažinti smurtą šeimoje susiduriama su problema – kokią įtaką gali tam daryti socialiniai darbuotojai? Šio tyrimo probleminis klausimas: kokius vaidmenis atlieka socialinis darbuotojas sprendžiant smurto apraiškas šeimoje?

Tyrimo objektas. Socialinio darbuotojo profesiniai vaidmenys.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti socialinio darbuotojo , sprendžiant smurto apraiškas socialinės rizikos šeimoje socialinių darbuotojų bei šeimos narių požiūriu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Aptarti socialinio darbuotojo vaidmenis, sprendžiant smurto raišką socialinės rizikos šeimoje socialinių darbuotojų bei smurtą patiriančių šeimos narių požiūriu.

2. Išsiaiškinti socialines problemas bei smurto pasireiškimo ypatumus, vyraujančias socialinės rizikos šeimoje.

3. Palyginti socialinių darbuotojų ir smurtą patyrusių aukų požiūrį į socialinio darbuotojo atliekamus vaidmenis sprendžiant smurto apraiškas socialinės rizikos šeimoje.

Rezultatai ir jų analizė

Tyrimo metodas. Tyrimui atlikti buvo parengtas tyrimo instrumentas – anketos: socialiniams darbuotojams, dirbantiems su socialinės rizikos šeimomis; smurto aukoms, gyvenančioms socialinės rizikos šeimose.

Darbe, analizuojant socialinio darbuotojo vaidmenis, sprendžiant smurto apraiškas socialinės rizikos šeimoje, buvo pasirinktas kokybinis aprašomasis tyrimas. Tyrimas buvo atliekamas taikant kokybinius duomenų rinkimo ir apdorojimo metodus, nes kokybinės socialinio tyrimo metodologija, anot I. Liubikienės (2003) reiškia, kad gyvenimo realybė tiriama ne matuojant, o įsijaučiant – suprantant ją.

Atviro tipo klausimų anketą sudarė tokie blokai:

1) demografiniai duomenys (lytis, amžius, metai bei išsilavinimas). Atsižvelgiant į respondentus, demografinėje dalyje socialinių darbuotojų buvo klausama: pareigos bei darbo su su rizikos šeimomis stažas, o smurto aukų klausama – šeimos sudėtis bei pragyvenimo šaltinis dabartiniu metu.

2) klausimai, skirti išsiaiškinti, kaip informantai suvokia socialines problemas, išskylančias socialinės rizikos šeimoje. Tiriamųjų prašoma parašyti, kokie požymiai socialiniam darbuotojui kelia įtarimų, kad socialinės rizikos šeimoje „už uždarytų durų“ yra smurtaujama.

3) klausimai, skirti išsiaiškinti, kaip informantai suvokia socialinio darbuotojo vaidmenis dirbdami socialinės rizikos šeimoje, ir kiek atliekami vaidmenys yra pastebimi sprendžiant smurto apraiškas socialinės rizikos šeimoje.

Ir antrajame, ir trečiajame klausimų blokuose informantai po kiekvieno klausimo į tuščias eilutes turėjo įrašyti savo atsakymą.

Tiriamieji. Tyrimas buvo vykdomas 2012 metų kovo 19–30 dienomis Šiaulių miesto Socialinės priežiūros socialinės rizikos šeimoms tarnyboje. Jame dalyvavo dvi informantų grupės: 6 socialiniai darbuotojai, dirbantys su socialinės rizikos šeimomis bei 6 smurto aukos iš socialinės rizikos šeimų. Tiriamųjų informantų imtį sudarė 1 vyras ir 11 moterų. Socialinių darbuotojų amžiaus vidurkis – 45 metai, o smurto aukų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose – 37 m.

Tyrimas atliktas Šiaulių miesto Socialinių paslaugų centre, gavus centro direktorės leidimą. Apklausa truko nuo 30–45 minučių. Iš viso buvo išdalinta 12 anketų, gražinta – 12.

Socialinio darbuotojo profesiniai vaidmenys darbe su socialinės rizikos šeima. Per pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje atlikti tyrimai (Navaitis, 2001, Purvaneckas, Purvaneckienė, 2001, Gaigalienė, 2002, Kvieskienė, 2003, Leliūgienė, 2003, Miškinis, 2003, Giddens, 2005, Gustainienė, 2005, Dirsienė, Reikertienė, 2008, Jovaiša, 2009 ir kt.) rodo, kad šalyje sparčiai didėja socialinių paslaugų poreikis bei siūlomų socialinių paslaugų pobūdis, jų teikimo apimtis. Socialinį darbą su rizikos šeima šiandieninėje Lietuvoje galima įvardinti kaip vieną iš aktualiausių valstybės uždavinių. Analizuojant šių šeimų problematiką, galima teigti, kad viena iš labai rimtų pasekmių yra asocialus, t. y. neatitinkantis visuomenės normų ir lūkesčių (Giddens, 2005), socialinės rizikos šeimos narių elgesys. Socialiai silpnos šeimos, tai socialinės rizikos šeimos, nebesugeba susikurti tinkamų gyvenimo sąlygų, visiškai patenkinti savo vaikų poreikių. Šiose šeimose nėra susiformavusio doro šeimyninio gyvenimo modelio, vyrauja nedarbas, ekonominiai nepritekliai, piktnaudžiavimas alkoholiu, vaikai paliekami be priežiūros, stokojama socialinių įgūdžių. Bendravimas socialinės rizikos šeimose yra sutrikęs, ryšiai tarp tėvų ir vaikų – silpni ar netgi visai nutrūkę. Daugelis šių šeimų neturi būsto, butis skurdi, nesugebama tenkinti vaiko emocinių ir fizinių reikmių (Johanson, 2001).

Pagrindinis socialinių paslaugų teikėjas socialinės rizikos šeimai yra socialinis darbuotojas, kuris kartu su kitais specialistais padeda spręsti šeimai problemas, teikia reikalingą pagalbą, vykdo intervenciją. Intervencijos samprata socialinio darbuotojo veikloje, tai tikslingas socialinio darbuotojo elgesys su žmonių sistemomis ar procesais, kurių tikslas – *pokytis*, judėjimas kartu, padedant įveikti problemas. Pažymima, kad šeimos problemų sprendimas – laisvo pasirinkimo, valios, pastangų, atsakingo pačių šeimos narių elgesio rezultatas (Leliūgienė, 2002). Socialinio darbo intervencija dėmesio skiria žmonių santykiams, siekdama pokyčio, kai socialinis šeimos funkcionavimas tampa problema, tenkinant šeimos nario poreikius (Ivanauskienė, 2007). Taigi socialinis darbuotojas koordinuoja problemos sprendimo procesą ir kūrybiškumą, siekiant pokyčio daro įtaką santykiams, susijusiems su poreikiais ir problemomis. Galima teigti, kad socialinis darbuotojas atlieka svarbų vaidmenį, kurdamas pagalbos pokyčius ir teikdamas pagalbą šeimai.

Socialinis darbuotojas kaip profesionalas, bendraudamas su klientais, teikdamas socialines paslaugas, dirbdamas kartu su kitais specialistais, prisiima įvairius profesinius vaidmenis. Kaip nurodo L. C. Johnson (2001), vaidmuo – tai būdas, kurį darbuotojas naudoja išreikšti save specifinėse situacijose. Socialinis darbuotojas turi gerai suvokti ir įsisamontinti savo atliekamus vaidmenis. Tik suvokdamas savo kompetencijos ribas, prisiimamus vaidmenis, socialinis darbuotojas gali profesionaliai organizuoti savo darbą, tapti produktyviu komandos nariu. Profesinių vaidmenų suvokimas padeda socialiniam darbuotojui identifikuoti save, kaip socialinio darbo profesijos atstovą. Nesuvokdamas socialinio darbo profesinių vaidmenų ir jų reikšmės darbe su klientu, socialinis darbuotojas gali pasiduoti aplinkai, nežinančiai, kas yra socialinis darbas ir įpareigojančiai atlikti funkcijas, neįeinančias į socialinio darbuotojo kompetenciją. Tokioje situacijoje socialinis darbuotojas praranda savo identitetą. Tačiau bet kuriuo atveju socialinis darbuotojas prisiima profesinius vaidmenis, kurie atsiskleidžia per jo vykdomą veiklą. Analizuojant Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. balandžio 5 d. įsakymą Nr. A1-92 „Dėl socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų kvalifikacinių reikalavimų, socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų profesinės kvalifikacijos kėlimo tvarkos bei socialinių darbuotojų atestacijos tvarkos aprašų patvirtinimo“ (2011-01-07 redakcija) bei kitus literatūros šaltinius, galima teigti, kad socialinis darbuotojas vykdo šias funkcijas:

1) nustato socialinę problemą (aiškinasi priežastis, sukeliančias kliento socialines problemas; užmezga kontaktus su klientu; siūlo būdus problemai spręsti; aiškinasi galimybes į pagalbos procesą įtraukti kliento aplinką);

2) planuoja paramą (nustato prioritetus problemai spręsti; parenka tinkamą paramos teikimo modelį; konsultuoja, kaip elgtis probleminėje situacijoje; nustato būdus, kaip panaudoti kliento aplinką paramai gauti);

3) teikia paramą (tarpininkauja tarp kliento ir jo socialinės aplinkos; skatina klientus įsijungti į savipagalbos grupes; aktyvina žmones bei derina prevencinę veiklą su kitomis paramos formomis);

4) įvertina paramą (analizuoja ir tikslina paramos teikimo metodus, tikslus ir naujas galimybes; vertina paramos procesą bei analizuoja grįžtamąjį ryšį);

5) bendradarbiauja su socialiniais partneriais (koordinuoja savanorišką ir profesionalią paramą klientams; rengia bei veda diskusijas tarpininkaujant specialistams iš kitų institucijų);

6) tobulina probesinę veiklą (atkreipia valdžios ir kitų institucijų dėmesį į socialinę rizikos grupes ir aplinkybes, turinčias įtakos socialinių problemų atsiradimui; bendradarbiauja su tarptautinėmis organizacijomis, savipagalbos grupėmis bei kitomis institucijomis) (Valstybės žinios, 2006, Nr. 43-1569).

Kaip matyti, socialinis darbuotojas atlieka įvairiapusę ir skirtingą veiklą, todėl ir jo atliekami profesiniai vaidmenys yra labai įvairūs ir skirtingi.

1 lentelė

Socialinio darbuotojo profesiniai vaidmenys

(Johnson, 2001)

| VAIDMUO | FUNKCIJOS |
|-----------------------------------|--|
| Susisiekiantis darbuotojas | identifikuoja poreikį susisiekdamas su klientais bendruomenėje, siūsdamas klientą į kitas paslaugų tarnybas, dirbdamas artimoje klientui aplinkoje; |
| Tarpininkas | įgalina klientus pasiekti reikiamas paslaugas, suteikdamas jiems informaciją, kai įvertina jų poreikį ir šaltinius; |
| Gynėjas | padeda klientams įgyti paslaugas tose situacijose, kai tam tikri jų prašymai yra atmetami, padeda gauti paslaugas tiems klientams, kurie turi ypatingų poreikių; |
| Vertintojas | renka informaciją ir įvertina kliento, kliento grupių šeimų, bendruomenės problemas, numato šių problemų sprendimo alternatyvas, planuoja sprendimo būdus; |

| VAIDMUO | FUNKCIJOS |
|--|--|
| Mokytojas | suteikia tam tikrų žinių, moko socialinio bendravimo ir kitų įgūdžių; |
| Elgesio keitėjas | savo veiklą su klientu orientuoja į tam tikro specifinio elgesio keitimą; |
| Mobilizuotojas | padeda klientams ir kitiems pagalbos procese dalyvaujantiems specialistams, natūraliems pagalbininkams sutelkti išteklius, kurti naujas paslaugas ar programas; |
| Konsultantas | dirba su kitais profesionalais, ugdydamas jų įgūdžius ir supratimą; |
| Bendruomenės planuotojas | padeda bendruomenėms planuoti priemones, tenkinančias klientų poreikius; |
| Paslaugos teikėjas | teikia paramą ir rūpinasi asmenimis, kai jų problemos yra neišsprendžiamos; |
| Duomenų tvarkytojas | renka ir analizuoja duomenis, naudojamus priimančiam sprendimui; |
| Administratorius | planuoja ir įgyvendina paslaugas ir programas; |
| Koordinatorius (atvejų vadovas) | organizuoja keleto socialinių darbuotojų, kitų profesionalų ar paslaugų teikėjų veiklą taip, kad paslaugos būtų teikiamos suderintai. Koordinatorius kontroliuoja, kad visi pagalbos procese dalyvaujantys darbuotojai žinotų ir vertintų kitų darbą teikiant paslaugas. |

Galima teigti, kad socialinio darbuotojo veikla yra plačiai bei įvairiapusiškai apibūdinama, o atliekami profesiniai vaidmenys yra įvairūs, tačiau galima pastebėti visiems vaidmenims būdingą bendrą bruožą – jie yra susiję su socialinio darbuotojo siekiu spręsti socialines problemas, normalizuoti kliento socialinį funkcionavimą, nuolat stebėti bei kontroliuoti socialinių paslaugų teikimą.

Aptarus mokslinėje literatūroje nagrinėjamus socialinio darbuotojo vaidmenis visgi lieka neaišku, ar yra išskiriami labiau specifiskesni socialinio darbuotojo vaidmenys dirbant su socialinės rizikos šeimomis, kuriose yra smurtaujama. Todėl svarbu nagrinėti, kokie yra socialinio darbuotojo vaidmenys sprendžiant smurto apraiškas socialinės rizikos šeimoje.

Tyrimo rezultatai

Socialinės rizikos šeimoje dominojančios socialinės problemos. Remiantis moksline literatūra, socialinės rizikos šeimos yra skurdi visuomenės grupė, kurios nepakankamas pajamų lygis įtakoja socialinių problemų atsiradimą (Leliūgienė, 2003). Todėl tyrimo metu buvo siekta išsiaiškinti, kokios, informantų nuomone, yra pagrindinės socialinės problemos socialinės rizikos šeimoje. Informantų įvardintos socialinės problemos pateikiamomis 2 lentelėje.

2 lentelė

Socialinės problemos vyraujančios socialinės rizikos šeimoje socialinių darbuotojų ir smurto aukų požiūriu

| KATEGORIJA | SUBKATEGORIJA | SUBKATEGORIJŲ REITINGAS | TEIGINIŲ FRAGMENTAI |
|--------------------------------------|-----------------------------------|-------------------------|--|
| Problemos socialinės rizikos šeimoje | Šeimos narių tarpusavio santykiai | 7 | „Bendravimas daugelyje šeimų yra konfliktiškas. Net man būnant, jie vienas ant kito šaukia<...>.“ „Mūsų šeimos narių santykiai gana sudėtingi <...>.“ „<...>laikui bėgant darosi vis sunkiau sutarti <...>.“ |
| | Alkoholio vartojimas | 9 | „<...>sugyventinio alkoholio vartojimas, iš to atsirandantis smurtavimas<...>.“ „<...>Labai opi alkoholio problema.“ „<...>jo nenoras negerti, keistis ir keisti šeimos situaciją“. |
| | Vaikų saugumas | 5 | „Nuvykusi pirmiausiai žiūriu į vaikų gerbūvį- ar jiems saugu, ar pavalgę<...>.“ „<...>jei vaikas apsiraudojęs tai paklausu, kas atsitiko<...>.“ |
| | Materialinės problemos | 7 | „Kontroliuojamas mokesčių mokėjimas <...>.“ „Neturime savo būsto, jį nuomojamės, pinigų trūkumas.“ „Lėšų stygius, skolos <...>.“ |

Remiantis gautais tyrimo rezultatais, galima teigti, kad tiek socialiniai darbuotojai, tiek ir smurto aukos išskiria tas pačias socialines problemas, kylančias socialinės rizikos šeimose. Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad informantai kategorijoje „Problemos socialinės rizikos šeimoje“ akcentuoja keturias pagrindines subkategorijas – prasti „Šeimos narių tarpusavio santykiai“; „Alkoholio vartojimas“; „Materialinės problemos“ bei „Saugumas vaikui“.

Šiuolaikinių psichologų teigimu, santykiai šeimoje sutrinka tuomet, kai vienas arba abu sutuoktiniai atvirai neišsako jiems svarbių norų, poreikių, problemų. Informantų pastebėjimu bendravimas socialinės rizikos šeimoje yra deformuotas ir nėra laikomas svarbia artimų santykių palaikymo priemone (šį argumentą iliustruojantis teiginys: „Bendravimas daugelyje šeimų yra konfliktiškas. Net man būnant jie vienas ant kito šaukia<...>.“). Socialinės rizikos šeima nesugeba prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų. L. Žalimienės (2004) teigimu, prieš dešimtmetį tokių šeimų sunkumus galima buvo įveikti mažinant skurdą, tačiau šių dienų Lietuvoje socialinės rizikos šeimų materialinės problemos yra labai gajos („Neturime savo būsto, jį nuomojamės, pinigų trūkumas.“). Analizuojant gautus rezultatus, paaiškėjo, kad socialinės rizikos šeima gyvendama iš pašalpų (žr. 2 lentelę) nepasitiki savimi ir turi žemą motyvaciją, o tai skatina alkoholizmą („<...>Labai opi alkoholio problema.“), narkomaniją ar kitokį socialiai nepriimtina elgesį. Socialinės rizikos šeimoje stokojama vaikų priežiūros įgūdžių bei neužtikrina jų saugumo (šį argumentą iliustruoja toks teiginys: „Nuvykusi pirmiausiai žiūriu į vaikų gerbūvį - ar jiems saugu, ar pavalgę<...>.“), nes tam įtakos turi neigiamos bendravimo šeimoje emocijos. Tokioje šeimoje vaikai patiria psichologinę, seksualinę ar fizinę prievartą, dėl kurios nemažai daliai tokių vaikų yra steigiama globa ir jie patenka į globos institucijas.

Aukščiau įvardintos socialinės problemos, su kuriomis susiduria socialinės rizikos šeima, sukelia nuolatinio streso būseną. Tuo pačiu didėja nepasitikėjimo savimi jausmas ir neigiamos emocijos išliejamos tiems, kurie yra šalia. Nukenčia sutuoktinė, sugyventinė ar vaikai. Todėl socialinio darbuotojo veikla orientuota į tai, kad jis gerai pažintų, mokėtų pastebėti bei įvertinti įvairias socialines rizikas ir stresines situacijas („<...>Į švarą ir tvarką akį užmetu tik šiaip sau. Žiūriu, kokia ta psichologinė aplinka <...>.“), dirbdamas su socialinės rizikos šeima.

Apibendrinant informantų duomenis, galima teigti, kad tiek apklaustieji socialiniai darbuotojai, dirbantys su socialinės rizikos šeimomis, tiek smurto aukos, gyvenančios tose šeimose, išskiria tas pačias socialines problemas, kurios vyrauja socialinės rizikos šeimoje.

Socialinio darbuotojo realizuojamų vaidmenų smurto apraiškų socialinės rizikos šeimose mažinimo procese analizė. Kilus įtarimams ir pasitvirtinus faktams, kad socialinės rizikos šeimoje yra smurtaujama, socialiniam darbuotojui, dirbančiam su tokia šeima, tenka imtis atsakomybės už šeimos narių (ypatingai vaikų) saugumą. Tyrimo dalyvių teirautasi, kokius vaidmenis atlieka socialinis darbuotojas, dirbantis su socialinės rizikos šeima, kad būtų galima apsaugoti negalinčias savęs apginti ir savimi pasirūpinti smurto aukas. Kaip matyti iš gautų rezultatų (žr. 3 lentelę), socialinis darbuotojas, dirbantis su socialinės rizikos šeima, tiek ir smurto auka, gyvenanti toje šeimoje, išskiria tris pagrindinius socialinio darbuotojo vaidmenis, sprendžiant smurto apraiškas socialinės rizikos šeimoje – konsultanto, tarpininko bei įgalintojo.

Tyrimo dalyvavę socialiniai darbuotojai labiau išryškino profesines veiklas, susijusias su konsultanto kategorija. Informantų nuomone, šis vaidmuo suvokiamas kaip galimybė turėti šeimoje patarėją, skatintoją, kontroliuotoją bei informacijos teikėją. Socialinis darbuotojas pataria, siekdamas pagerinti emocinį šeimos klimatą („Ji kaip mokytoja moka patarti, kaip elgtis namuose<...>.“), kad šeima sugebėtų atlikti savo funkcijas, ypač kreipiant dėmesį į vaikų auginimą ir auklėjimą. Socialinis darbuotojas – konsultantas – skatina socialinės rizikos šeimą atstatyti sutrikusius ryšius šeimoje ir su aplinka, smurto pasireiškimo atveju plečia išorinius pagalbos resursus („Svarbu skatinti smurto auką drąsiai apie smurtą kalbėti, ieškoti pagalbos.“) bei suteikia socialinės rizikos šeimai reikalingą informaciją (šį argumentą iliustruojantis teiginys: „<...>kol nebuvom rizikos šeimų sąrašuose, aš nežinojau, kur galiu kreiptis pagalbos.“). Kontroliuodamas padėtį, socialinis darbuotojas kalbasi su smurtautoju, gyvenančiu socialinės rizikos šeimoje („Dažnai pasikalba su draugu, išaiškina jam, kas jo laukia, jei triukšmaus ir mušis<...>.“). Tai yra svarbu, kadangi pakeisti smurtautojo elgesį labai sunku, tačiau galima išlavinti neagresyvaus elgesio įgūdžius. Tai labai ilgas ir sudėtingas procesas, reikalaujantis tiek specialisto (pirmiausiai socialinio darbuotojo, esančio arčiausiai smurtautojo aplinkos), tiek ir pačio kliento didelių pastangų, o svarbiausia – motyvacijos.

Remiantis informantų atsakymais, buvo išskirta kategorija, patvirtinanti teorinius teiginius, kad socialinis darbuotojas, sprenddamas smurto apraiškas socialinės rizikos šeimoje, atlieka tarpininko vaidmenį. Kad socialinis darbuotojas, sprenddamas smurto socialinės rizikos šeimoje problemas, stengiasi suvienyti tiek teisėsaugos („Kartu su bendruomenės policijos pareigūnais lankomės šeimose<...>.“) ir teisėtvarkos pareigūnus („<...>klientas nukreipiamas pas teisininką, psichologą<...>.“), tiek pedagogus, ypač socialinius pedagogus, kitų valstybės institucijų (šį argumentą iliustruoja toks teiginys: „<...>tarpininkauja tarp mūsų šeimos ir kitų įstaigų – vaiko darželio, policijos, net ir į teismą su manim ejo<...>.“) bei savivaldybių

pastangas. Taip yra kuriamas socialinis įvairių institucijų darbuotojų tinklas, skatinatis bendradarbiauti reaguojant ir mažinant smurtą socialinės rizikos šeimose.

3 lentelė

Socialinio darbuotojo vaidmenys sprendžiant smurto apraiškas socialinės rizikos šeimoje

| KATEGORIJA | SUBKATEGORIJA | SUBKATEGORIJŲ REITINGAS | TEIGINIŲ FRAGMENTAI |
|--------------|-----------------------|-------------------------|--|
| Konsultantas | Patarėjas | 5 | „<...>aš jaučiuosi saugesnė, kai turiu kur ieškoti pagalbos, kam išsakyti savo problemas.“ „<...>man labai svarbu socialinės patarimai<...>.“ „Ji kaip mokytoja moka patarti, kaip elgtis namuose<...>.“ |
| | Skatintojas | 5 | „Svarbu skatinti smurto auką drąsiai apie smurtą kalbėti, ieškoti pagalbos.“ „<...>skatinu tinkamai elgtis, rūpintis savo vaikais.“ |
| | Kontrolierius | 6 | „Dažnai pasikalba su draugu, išaiškina jam, kas jo laukia, jei triukšmaus ir mušis<...>.“ „<...>negali pakeisti mano vyro, bet jo kontrolė būtina, nes vyras bijo ir klauso pašalinių žmonių,....“ „<...>kai socialinė darbuotoja išaiškina mano draugui jo pareigas.“ |
| | Informacijos teikėjas | 4 | „<...>jaučiuosi tvirčiau, kai gaunu informacijos kaip man reikia elgtis.“ „<...>kol nebuvom rizikos šeimų sąrašuose, aš nežinojau kur galiu kreiptis pagalbos.“ |
| Tarpininkas | Tarpininkavimas | 7 | „Kartu su bendruomenės policijos pareigūnais lankomės šeimose<...>.“ „<...>tarpininkauja tarp mūsų šeimų ir kitų įstaigų – vaiko darželio, policijos, net ir į teismą su manim ėjo<...>.“ |
| | Kliento orientavimas | 7 | „<...>klientas nukreipiamas pas teisininką, psichologą<...>.“ „<...>mane nukreipia tinkama linkme<...>.“ |
| Įgalintojas | Įgalina | 5 | „<...>sugyventinio smurtavimas sumažėjo. Geria jis taip pat rečiau<...>.“ |
| | Padedą | 6 | „<...>padėti klientui suvokti, kad reikalinga skubi pagalba<...>.“ „Jos apsilankymai labai padeda, santykiai šeimoje gerėja<...>.“ |
| | Motyvuoja | 6 | „<...>kliento motyvacija ieškoti pačiam ir priimti siūlomas pagalbos formas.“ „<...>motyvuojau smurto auką ir pačiai keisti susidariusią situaciją<...>.“ |

Subkategorijos „Įgalina“, „Padedą“ bei „Motyvuoja“, apibendrina veiklas, kaip socialinis darbuotojas padeda smurto aukai, gyvenančiai socialinės rizikos šeimoje, išgyventi stresines situacijas („<...>padėti klientui suvokti, kad reikalinga skubi pagalba<...>.“). Atpažindamas ir suvaldydamas kliento jausmus, palaikydamas stipriąsias jo puses socialinis darbuotojas įkvepia smurto aukai, gyvenančiai socialinės rizikos šeimoje, viltį („<...>sugyventinio smurtavimas sumažėjo. Geria jis taip pat rečiau<...>.“). Dažniausiai smurto aukos, gyvenančios socialinės rizikos šeimoje, nėra motyvuotos pačios spręsti savo problemas. Viešai kalbėti apie smurtą ir šeimos socialines problemas joms yra tabu. Šios šeimos įpratusios prie savo gyvenimo būdo ir kažką keisti nemato prasmės, todėl labai svarbu, ar socialinis darbuotojas geba smurto auką, gyvenančią socialinės rizikos šeimoje, motyvuoti naujiems pokyčiams. Tyrimo rezultatai parodė, kad socialinis darbuotojas, anot informantų, priverčia veikti, įkvepia smurto auką imtis veiksmų, kad išspręsti šeimoje kylančias smurto problemas („<...>kliento motyvacija ieškoti pačiam ir priimti siūlomas pagalbos formas.“).

Analizuojant tyrimo duomenis, pastebėta, kad informantų grupė, kurią sudarė smurto aukos, gyvenančios socialinės rizikos šeimose, išskyrė dar vieną socialinio darbuotojo vaidmenį, kurio nepaminėjo kita informantų grupė (žr. 4 lentelę).

Socialinio darbuotojo vaidmenys sprendžiant smurto apraiškas socialinės rizikos šeimoje smurto aukų požiūriu

| KATEGORIJA | SUBKATEGORIJA | SUBKATEGORIŲ REITINGAS | TEIGINIŲ FRAGMENTAI |
|-------------|---------------------|------------------------|---|
| Psichologas | Aktyvus klausymas | 6 | „Išklausau, nuramina ir suranda būdą spręsti iškilusią problemą.“ „<...>pati augau Vaikų namuose, neturiu artimų žmonių, todėl socialinei galiu pasipasakoti, ieškoti pagalbos<...>.“ „Smurto aukos tikisi supratingumo, išklausymo.“ „<...>moka mus išklausyti, kai reikia pataria<...>.“ |
| | Emocinis palaikymas | 6 | „<...>jis tarsi šeimos draugas, žinantis situaciją ir ieškantis išeičių iš jos“. „<...>stengiasi mane palaikyti, supranta mano problemas.“ „Labai svarbu išklausyti ir palaikyti auką.“ „<...>visada gaunu moralinį palaikymą<...>man atstoja psichologą.“ |

Apibendrinant tyrime dalyvavusių smurto aukų, gyvenančių socialinės rizikos šeimoje, rezultatus, galima teigti, kad smurto aukos išskiria jiems svarbų socialinio darbuotojo atliekamą vaidmenį, kurį galima įvardinti kaip „Psichologas“. Smurto aukos šį profesinį vaidmenį suvokia kaip galimybę turėti šalia žmogų, gebantį aktyviai išklausti ir emociškai palaikyti.

Bendravimą tyrinėjantys specialistai jau kelis dešimtmečius kalba apie aktyvų klausymą. Aktyvus klausymas žmonių bendravime yra antras pagal svarbumą po kontakto. Tai yra efektyvus bendravimo sąlyga. A. Petruolytė (2008) teigia, kad klausymasis yra sudėtingiausias procesas, kur kas lengviau yra kalbėti. Remiantis tiriamųjų atsakymais, galima teigti, kad socialiniai darbuotojai turi gerus aktyvaus klausymo įgūdžius („<...>pati augau Vaikų namuose, neturiu artimų žmonių, todėl socialinei galiu pasipasakoti, ieškoti pagalbos<...>“).

Emocinis palaikymas iš esmės padeda sušvelninti neigiamas psichologinio prisitaikymo pasekmes bei atgauti emocinę pusiausvyrą. Palaikyti kitą emociškai – tai savo žodžiais ir veiksmais paguosti ištikus nelaimėi, pagirti, paskatinti, padrašinti, pakelti kito žmogaus savigarbą ir pasitikėjimą savimi (Petruolytė, 2008). Analizuojant smurto aukų atsakymus, paaiškėjo, kad būtent tokias funkcijas ir atlieka socialinis darbuotojas, sprenddamas smurto apraiškas socialinės rizikos šeimoje (šį argumentą iliustruojantis teiginys: „<...>visada gaunu moralinį palaikymą<...>man atstoja psichologą.“).

Apibendrinant apklausos (apie socialinio darbuotojo vaidmenis, sprendžiant smurto apraiškas socialinės rizikos šeimoje) duomenis, galima teigti, kad tiek socialinių darbuotojų, tiek ir smurtą patyriusių aukų suvokimas apie socialinio darbuotojo atliekamus profesinius vaidmenis yra panašiai suvokiami. Palyginus tyrimo rezultatus su teorijoje (Johnson, 2001) išskiriamais vaidmenimis, matyti, jog tiek patys profesionalai, tiek klientai šių vaidmenų įvardina mažiau, nei jų yra išskiriama. Tai būtų galima paaiškinti tuo, kad nei viena informantų grupė neminėjo tų vaidmenų, kurie nėra susiję su tiesioginiu kontaktu tarp darbuotojo ir kliento (pvz., duomenų tvarkytojas, administratorius).

Išvados

Apibendrinant socialinių darbuotojų ir smurto aukų, gyvenančių socialinės rizikos šeimoje, apklausos tyrimo rezultatus, galima teigti:

1. Socialinės rizikos šeimos – šeimos, kuriose yra sutrikęs šeimos funkcionavimas dėl jose esamų socialinių problemų sudėtingumo bei socialinės rizikos laipsnio. Todėl viena iš pagrindinių socialinio darbuotojo užduočių yra konsultuoti socialinės rizikos šeimą įvairiausiai šeimos viduje kylančiais socialinių problemų klausimais. Tyrimo rezultatai patvirtinta, jog socialinis darbuotojas atlieka konsultanto vaidmenį, t. y. pataria įvairiais klausimais, skatina kalbėti apie smurto situacijas, teikia informaciją bei kontroliuoja smurto pasireiškimą šeimose.

2. Socialinės rizikos šeimos susiduria su įvairiomis socialinėmis problemomis – alkoholio vartojimu, šeimos narių tarpusavio santykiais, vaiko saugumo bei materialinės gerovės problemomis. Teigiama, jog sprendžiant problemas, socialinis darbuotojas atlieka tarpininko ir įgalintojo vaidmenį, t. y., lankosi smurtą patiriančiose šeimose su kitų institucijų atstovais, tarpininkauja tarp įvairių insticijų, orientuoja klientus, padeda susivokti smurto situacijose, ieškant ir priimant kitų specialistų pagalbą, keičiant smurto situacijas šeimose.

3. Smurto aukos išskyrė dar ir psichologo vaidmenį. Socialinis darbuotojas aktyviai klausosi bei emociškai palaiko tiek pačių smurtinių atveju metu, tiek po jų ieškant pagalbos ir keičiant šias situacijas. Tuo tarpu patys socialiniai darbuotojai šio vaidmens neišskyrė.

THE SOCIAL WORKER'S REALIZING ROLES IN MANIFESTATIONS OF VIOLENCE IN FAMILIES OF SOCIAL RISK REDUCTION PROCESS

The Violence in families of social risc is very actually. The social worker's help in the process of reduction this problema is very important. There are analyzing professional roles by approach of social workers who work with families of social risc and their clients – victims of violence in these families in this article. Results showed that both groups social worker's professional roles understand a little different then it is talking in different theories. All resopndens understand a social woker as a consultant, intermediary and empowerer. Victims of violence in the social risc families singled out one more role – psychologist which involve active listening and the emocional support in various problematic situations.

Key words: social worker, professional roles, family of social risc.

Literatūra

1. Dirsienė N. (2005). *Patarimai teikiantiems pagalbą šeiminio smurto aukoms*. Vilnius: Moterų informacijos centras.
2. Dirsienė N., Reikertienė V. (2008). *Smurtinio elgesio keitimo metodika: praktinis vadovas socialiniams darbuotojams*. Vilnius: Lygių galimybių plėtros centras.
3. Gaigalienė M. (2002). *Šeimos tyrimo pedagoginiai aspektai*. Pedagogika. Vilnius: VPU.
4. Giddens A. (2005). *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
5. Gustaitienė M. (2005). *Smurto prieš moteris priežastys ir prevencija*. Sociologija. Mintis ir veiksmai.
6. Isaacs E. (2012). *Social work decision: a guide for children lawers*. Bristol: Family Law.
7. Ivanauskienė V. (2007). *Socialinių darbuotojų profesinių vertybių raiška praktinėje veikloje*. Socialinis darbas. Nr. 6 (1).
8. Johnson L.C. (2001). *Socialinio darbo praktika. Bendrasis požiūris*. Vilnius: VU specialiosios psichologijos laboratorija.
9. Jovaiša K. (2009). *Smurto šeimoje prevencija: iliuzijų anatomija*. Vilnius: Eugrimas.
10. Leliūgienė I. (2003). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas*. Kaunas: Technologija.
11. *Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas* (2006). Vilnius. Str. 3
12. Liobikienė N. T. (2006). *Krizių intervencija*. Kaunas: VDU.
13. Liubikienė I. (2003). *Sociologinių tyrimų metodika*. Kaunas: Technologija.
14. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro (2006 m. balandžio 5 d.) įsakymas Nr. A1-92 „Dėl socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų kvalifikacinių reikalavimų, socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų profesinės kvalifikacijos kėlimo tvarkos bei socialinių darbuotojų atestacijos tvarkos aprašų patvirtinimo“ (2011-01-07 redakcija). *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 43-1569.
15. Miškinis K. (2003). *Šeima žmogaus gyvenimas*. Kaunas: Aušra.
16. Navaitis G. (2001). *Šeima. Pranešimas apie šeimos socialinę raidą Lietuvoje*. Vilnius: SPG.
17. Petruolytė A. (2008). *Bendravimo psichologija*. Metodinės priemonės. Vilnius: VPU.
18. Purvaneckas A., Purvaneckienė G. (2001). *Moteris Lietuvos visuomenėje. Palyginamoji tyrimų analizė*. Vilnius: Danielius.
19. Rutkauskienė S., Gudliauskaitė–Godvadė J. (2011). *Lyčių stereotipai socialiniame darbe su socialinės rizikos šeimomis*. Socialinis darbas. Patirtis ir metodai, 7 (1), 71–87.
20. Versekaitė G., Snieškienė D. *Socialinio darbuotojo vaidmenų konfliktas dalyvaujant vaiko paėmimo iš šeimos procese*. Socialinis darbas. Patirtis ir metodai, 7 (1), 131–151.
21. Zastrow Ch. H. (2010). *The practice of social work: a comprehensive worktext*. Belmont: Thomson books/cole.
22. Žalimienė L. (2004). *Socialinės paslaugos*. Vilnius: VU.
23. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas [žiūrėta 2012-03-25]. http://www.istatymas.lt/istatymai/apsaugos_nuo_smurto_artimoje_aplinkoje_istatymas.htm
24. Lietuvos Statistikos Departamentas [žiūrėta 2012-03-15]. <http://www.stat.gov.lt/lt/>
25. Policijos departamentas prie VRM [žiūrėta 2012-03-17]. <http://www.policija.lt/index.php?id=14712>
26. Policijos departamento prie VRM duomenys apie pranešimus dėl konfliktų ir smurto šeimoje 2007-2009 m. [žiūrėta 2012-03-28]. <http://www.bukstipri.lt/lt/statistika>
27. Smurtas namuose prieš moteris. Eurobarometer apklausa 2010/03/17-02/26 [žiūrėta 2012-03-29]. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_344_fact_lt_lt.pdf
28. *Socialinių darbuotojų kvalifikaciniai reikalavimai ir atestavimo tvarka*. LR SADM įsakymas Nr.3 (2002). [žiūrėta 2012-03-29]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=274447&p_query=&p_tr2
29. Spray C. (2012). *Social work practic with children and families*. London: Sage.

30. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenų bazė. Socialinės rizikos šeimų skaičius 2008 - 2010 metais [žiūrėta 2012-03-29]. www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=11268-9-10
31. Teater B. (2011). *An introduction to applying social work theories and methods*. Maidenhead: McGraw – Hill Open University Press.

Įteikta: 2012 m. lapkričio 22 d.
Priimta publikuoti: 2013 m. sausio 14 d.

DISTINCTIONS AND DISCREPANCIES BETWEEN EXPLICIT AND IMPLICIT SELF-ESTEEM: LITERATURE REVIEW

Elena Ozola, Irina Plotka, Andris Ozols

Daugavpils University, Baltic Psychology and Management University College
Latvia

Abstract

In recent years, researchers have become interested in the existence of implicit self-esteem. This interest arises, on the one hand, as a result of the limitations of the explicit measures of self-esteem, and, on the other hand, as a result of development of implicit measures. The theorists point out that the research of implicit self-esteem has a great potential and can improve the understanding of attitudes about the self. The aim of the paper is to consider the definitions of explicit and implicit forms of self-esteem, distinctions and discrepancies between them. The great attention is paid to the existing most popular implicit and explicit instruments of measurements of self-esteem, their advantages and disadvantages.

Key words: *explicit self-esteem, implicit self-esteem, explicit and implicit measurements, discrepant self-esteem.*

Introduction

During the last 30 years the self-esteem has become one of the most widely researched subjects in modern psychology. Self-esteem is considered as a means to deal with many of challenges of society (e.g., drug abuse, unemployment, academic underachievement, violence) and is associated with both subjective outcomes (e.g., life satisfaction, relationship satisfaction, depression) and important objective outcomes (e.g., academic achievement, relationship stability, and physical health) (Zeigler-Hill & Jordan, 2010). Since American psychologists Anthony Greenwald and Mahzarin Banaji (1995) suggested the possibility of existence of implicit attitudes, the interest to the implicit form of self-esteem, as an implicit attitude towards self, has been arisen. This interest was a result, on the one hand, of the limitations of the explicit measures of self-esteem, and, on the other hand, of development of implicit measures. The theorists point out that the research of implicit self-esteem has a great potential and can improve the understanding of attitudes about the self.

But the question concerning the existence of implicit and explicit forms of self-esteem still remains topical. This question stems from different understanding of origin of these forms of self-esteem, problems associated with their measurement, association between them, development of discrepancies between these two forms of self-esteem, and their possibilities to predict different outcomes (Gawronski & Payne, 2010).

The aim of the paper was to consider the definitions of explicit and implicit forms of self-esteem, distinctions and discrepancies between them.

The research follows the idea that the self consists of multiple subsystems that operate simultaneously (Epstein, 1994; Greenwald, 1982; Koole & Pelham, 2003), and the dual-processing model, which considers implicit and explicit forms of self-esteem as products of different mental operations.

The possibility of existence of more than one form of self-esteem is the subject of many researches. Different models were developed to explain the origin of explicit and implicit self-esteem. The most widely used is the dual-processing model (Zeigler-Hill & Jordan, 2010; Gawronski & Payne, 2010).

According to this model the explicit self-esteem is thought as a product of the cognitive system, because it is based on deliberative analyses of self-relevant feedback and information, and operates through controlled processes. This system is flexible but not very efficient (Zeigler-Hill & Jordan, 2010; Gawronski & Payne, 2010).

Implicit self-esteem is produced by experiential system, which operates through automatic processes and is highly efficient but relatively inflexible. So, implicit self-esteem is thought to be a result of the operation of this system and to be derived from the automatic and holistic processing of self-relevant experiences (Zeigler-Hill & Jordan, 2010).

Being the product of different mental operations and predictors to different outcomes, different forms of self-esteem require different evaluative instruments.

The research was carried out by studying and analyzing the scientific monographs and research papers. The collected data were processed and interpreted for convenient and useful presentation. The results given in the paper are the part of a wider research devoted to the study of self-esteem with application of explicit and implicit measurements among young adulthood in Latvia.

Definitions of Explicit and Implicit Forms of Self-Esteem

Explicit self-esteem is defined as an evaluation of oneself, it is the evaluative aspect of self-knowledge that reflects how much people like themselves. Implicit self-esteem is defined as "introspectively unidentified (or inaccurately identified) effect of the self attitude on evaluation of self-associated and self-dissociated objects" (Greenwald & Banaji, 1995); "the strength of evaluative self-associations, which operate in a relatively automatic fashion, outside of conscious awareness" (Karpinski & Steinberg, 2006); "implicit attitude towards the self" (Dijksterhuis, 2004).

So, implicit self-esteem are evaluations that are cognitively associated with the self and activated in response to self-relevant stimuli but that are not necessarily endorsed as valid reflections of how one feels about oneself, while explicit self-esteem is propositional, self-evaluative judgment that people endorse as valid (Zeigler-Hill & Jordan, 2010).

Distinctions between Explicit and Implicit Self-Esteem

Both implicit self-esteem and explicit self-esteem can also predict different responses. Explicit attitudes generally have been proposed to influence more deliberative, controlled behaviours. Implicit attitudes are thought to influence relatively spontaneous, less controllable behaviours. Explicit self-esteem predicts self-ratings of anxiety. Implicit self-esteem predicts nonverbal indicators of anxiety.

Both high explicit and implicit self-esteem (measured directly and implicitly) help people to cope with negative experiences and stressors.

People with high implicit self-esteem are less neurotic and experience fewer negative emotions (Conner & Barrett, 2005; Robinson & Meier, 2005; Robinson & Wilkowski, 2006).

People with high implicit self-esteem showed no change in mood after receiving a negative evaluation, whereas those with lower implicit self-esteem had more negative mood (Dijksterhuis, 2004).

People with low implicit self-esteem show less persistence at difficult tasks after experiencing an initial failure (compare to those with low explicit self-esteem).

Negative evaluations and poor performances have been shown to decrease explicit self-esteem (particularly for individuals with low-trait explicit self-esteem). These experiences have been found to decrease implicit self-esteem as well. Negative feedback causes drops in implicit self-esteem (Dijksterhuis, 2004). Although self-threats often lead to drops in explicit self-esteem, there are studies in which the threatening information causes increases in self-esteem (Baumeister, 1982; Brown & Smart, 1991; Greenberg & Pyszczynski, 1985).

Parallel effects have emerged for implicit self-esteem, with threats, such as social rejection or threats to gender identity, actually increasing implicit self-esteem for individuals with high explicit self-esteem (Rudman, Dohn, & Fairchild, 2007; Smurda, Wittig, & Gokalp, 2006). This reaction appears to be a motivated compensation effect aimed at protecting the self from threat.

Discrepancies between Implicit and Explicit Self-Esteem

The vast majority of theoretical and empirical attention is devoted to the discrepant high self-esteem, which refers to high levels of explicit, but low levels of implicit self-esteem. Individuals with discrepant high self-esteem are thought to experience underlying insecurities and self-doubts stemming from their low levels of implicit self-esteem (Zeigler-Hill & Jordan, 2010). Discrepant high self-esteem is considered to be one form of fragile high self-esteem (Kernis, 2003), which refers to feelings of self-worth that are vulnerable to challenge, need frequent validation, and require some degree of self-deception. As a consequence of the fragile nature of their feelings of self-worth, these individuals are highly defensive. In contrast, individuals with congruent high self-esteem are thought to possess secure high self-esteem. This form of self-esteem is characterized by positive attitudes toward the self that are realistic, well anchored, and resistant to threat.

Consistent with the notion that discrepant high self-esteem represents a form of fragile self-esteem, implicit self-esteem relates to other markers of fragile self-esteem (Kernis, 2003). Fragile high self-esteem is similar to narcissism. Narcissists have discrepant high self-esteem (high explicit but low implicit self-esteem). Individuals with high explicit but low implicit self-esteem have the highest levels of narcissism overall. Among individuals with high explicit self-esteem, those with relatively low implicit self-esteem show more unrealistic optimism, more strongly endorse a highly flattering personality profile as self-descriptive, and report that their current self is closer to their ideal self than participants with high implicit self-esteem.

Individuals with discrepant high self-esteem harden their attitudes more in response to self-threat by holding them with greater conviction and perceiving greater social support for them. People with discrepant high self-esteem have a tendency to rationalize and distort self-

threatening information more than those with consistent self-esteem (Kernis et al., 2008). Discrepant high self-esteem has also been linked to less forgiveness following a transgression and with poor self-regulation following an ego threat. Children with discrepant high self-esteem are rated by their teachers as more aggressive than those with congruent high self-esteem (Sandstrom & Jordan, 2008). Individuals with discrepant high self-esteem harden their attitudes more in response to self-threat by holding them with greater conviction and perceiving greater social support for them. People with discrepant high self-esteem have a tendency to rationalize and distort self-threatening information more than those with consistent self-esteem (Kernis et al., 2008). Individuals with discrepant self-esteem report lower levels of mental and physical health (e.g., depressive attribution style, days of impaired health). This pattern was found to characterize those with discrepant high self-esteem (i.e., high explicit self-esteem but low implicit self-esteem) as well as discrepant low self-esteem (i.e., low explicit self-esteem but high implicit self-esteem). Although discrepant low self-esteem has received less attention than discrepant high self-esteem, there has been recent interest in this particular combination of implicit and explicit self-esteem. It was suggested that individuals with discrepant low self-esteem may be characterized as possessing a glimmer of hope. Those individuals may be more optimistic and less self-protective than is typically found for those with low self-esteem (Gawronski & Payne, 2010).

Explicit and Implicit Measurements of Self-Esteem

Since implicit and explicit self-esteem constructs are thought to be derived from different mental operations, can conflict with each other and predict different outcomes, they need different measures of assessment.

The explicit instruments for measuring self-esteem directly ask individuals to report how they feel about themselves. The most popular explicit measures of self-esteem are: Rosenberg (1965) Self-Esteem Scale; Coopersmith (1967) Self-Esteem Inventory; Self-Attributes Questionnaire (Pelham & Swann, 1989), State Self-Esteem Scale (Heatherton & Polivy, 1991), Self-Liking and Self-Competence Scale (Tafarodi & Swann, 2001), Single-Item Self-Esteem Scale (Robins et al., 2001).

Explicit measures of self-esteem have the following advantages: they allow respondents to draw on self-knowledge that may not be available to others; they are quickly, cheap, and easily administered; their interpretation is relatively straightforward; they can be compared with alternative strategies such as identifying behavioural indicators of self-esteem; explicit measures have strong psychometric properties (internal consistency, test-retest reliability, convergent validity, and predictive validity) (Zeigler-Hill & Jordan, 2010).

Among disadvantages of explicit measures are: they correlate with measures of impression management, or the tendency to intentionally dissemble on self-report scales in order to appear more socially desirable (Raskin, Novacek, & Hogan, 1991); people may also present a view of themselves that is more modest than how they really feel; individuals with high self-esteem tend to be concerned with presenting themselves in a positive light (Baumeister, Tice, & Hutton, 1989), perhaps because they are often viewed more positively than those with low self-esteem; direct measures of self-esteem correlate with measures of self-deception - self-deception is conceptualized as the tendency to present a positive self-image that one believes to be true but that does not reflect one's less conscious beliefs (Paulhus, 1984).

Implicit measures are divided into (1) association based, which directly assess evaluative self-associations and may capture a relatively pure form of implicit self-esteem, the example of implicit measures is Implicit Associative Test (IAT); and (2) indirect, which do not directly ask to report on one's self-esteem nor do directly measure evaluative associations with the self and may capture implicit self-esteem, explicit self-esteem, or some combination of the two forms. The example of indirect measures is the name-letter task.

Implicit measures have the following advantages: they assess self-esteem through reaction times or responses to ambiguous stimuli. They tend to be far less obvious than direct measures (Fazio & Olson, 2003). It is difficult for individuals to control their scores even if they realize what is being measured. This means that implicit measures may be able to tap into aspects of self-esteem of which individuals are unaware or do not want to report on direct measures.

Among the disadvantages of implicit measures, the researches point out the psychometric limits of some implicit measures such as their low reliability and low test-retest reliability, but these limits may occur due to the nature of the underlying construct.

So, Zeigler-Hill and Jordan underline that if implicit self-esteem has a relatively fluid nature, then implicit measures that are accurately capturing it may appear unreliable. Also these measures suffer from lack of convergent validity because implicit self-esteem may not be a single construct and the various implicit measures may capture different facets of implicit self-esteem; these measures rely on different cognitive processes (Zeigler-Hill & Jordan, 2010).

The weak associations between implicit measures may simply be a reflection of their poor psychometric properties (e.g., low reliability; Fazio & Olson, 2003). Some implicit measures may be capturing only implicit self-esteem, whereas others may be capturing a combination of implicit and explicit self-esteem (Karpinski & Steinberg, 2006).

To compensate the weak psychometric properties of implicit measures Zeigler-Hill suggests the creation of a composite score that consists of various implicit measures or computing average scores across repeated assessments with the same implicit measure (e.g., Zeigler-Hill, 2006).

Conclusions

Nevertheless that there is no single concept in regard to the origin and interaction of explicit and implicit forms of self-esteem, the researches of both abovementioned facets of self-esteem has a great potential for understanding attitudes about the self.

In present research the dual-processing model is used as the theoretical base for understanding of origin and ways of operation of explicit and implicit constructs of self-esteem.

According to this model, the explicit self-esteem is produced by flexible but not very efficient cognitive system which is based on deliberative analyses of self-relevant feedback and information, and operates through controlled processes whereas implicit self-esteem is produced by experiential system, which operates through automatic processes and is highly efficient but relatively inflexible.

In line with the dual-processing model is the position that since implicit and explicit self-esteem constructs are derived from different mental operations, they can conflict with each other that can lead to the formation of discrepant form of self-esteem.

Discrepant self-esteem usually is associated with high level of explicit and low level of implicit self-esteem and is considered as one form of fragile high self-esteem.

Individuals with discrepant high self-esteem experience insecurities and self-doubts stemming from their low levels of implicit self-esteem.

Individuals with discrepant low self-esteem are more optimistic and less self-protective than those with low self-esteem. Being less studied, this particular combination of implicit and explicit self-esteem has acquired the growing interest in recent researches.

Being the products of different mental operations, it is suggested that implicit and explicit forms of self-esteem require different measures of assessment. Traditionally, explicit measurements directly ask individuals about their feelings about the self. These measurements have gained popularity among researchers, they are quickly, cheap, easily administered and interpreted, and have strong psychometric properties. The disadvantages of explicit measurements, such as impression management, social desirability and self-deception could, in some way, be eliminated by application of implicit measurements, which are less obvious for participants and may be able to tap into aspects of self-esteem of which individuals are unaware or do not want to report. As the main disadvantages of implicit measurement the researches point out their psychometric limits such as low reliability, low test-retest reliability, and weak correlation with explicit measurements. These limits may occur due to the nature of the assessed construct.

Despite the identified disadvantages of implicit measures, they enhance the understanding of how self-esteem affects judgments and behaviour. Also, despite the limitations of explicit measures of self-esteem, the researchers should not ignore the demonstrated utility of direct measures. So, the application of both implicit and explicit measures in researches of self-esteem, despite of their current limitations may provide a more complete picture of how people view themselves.

Acknowledgements

This work has been supported by the European Social Fund within the Project "Support for the implementation of doctoral studies at Daugavpils University" Agreement Nr. 2009/0140/1DP/1.1.2.1.2/09/PIA/VIAA/015

List of references

1. Baumeister, R. F. (1982). Self-esteem, self-presentation, and future interaction: A dilemma of reputation. *Journal of Personality*, *50*, 29–45.
2. Baumeister, R. F., Tice, D. M., & Hutton, D. G. (1989). Self-presentational motivations and personality differences in self-esteem. *Journal of Personality*, *57*, 547–579.
3. Brown, J. D., & Smart, S. A. (1991). The self and social conduct: linking self-representations to prosocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, *60*, 368–375.
4. Conner, T., & Barrett, L. F. (2005). Implicit self-attitudes predict spontaneous affect in daily life. *Emotion*, *5*, 476–488.
5. Coopersmith, S. (1967). *The antecedents of self-esteem*. San Francisco: Freeman.
6. Dijksterhuis, A. (2004). I like myself but I don't know why: Enhancing implicit self-esteem by subliminal evaluative conditioning. *Journal of Personality and Social Psychology*, *86*, 345–355.

7. Epstein, S. (1994). Integration of the cognitive and the psychodynamic unconscious. *American Psychologist*, 49, 709–724.
8. Fazio, R. H., & Olson, M. A. (2003). Implicit measures in social cognition research: Their meaning and uses. *Annual Review of Psychology*, 54, 297–327.
9. Gawronski, B., Payne, B. K. (Eds.) (2010). *Handbook of Implicit Social Cognition Measurement, Theory, and Applications*. New York, London: The Guilford Press.
10. Greenberg, J., & Pyszczynski, T. (1985). Compensatory self-inflation: A response to the threat to self-regard of public failure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 273–280.
11. Greenwald, A. G. (1982). Is anyone in charge?: Personal analysis vs. the principle of personal unity. In J. Suls (Ed.), *Psychological perspectives on the self* (Vol. 1, pp. 151–181). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
12. Greenwald, A. G., & Banaji, M. R. (1995). Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review*, 102, 4–27.
13. Heatherton, T. F., & Polivy, J. (1991). Development and validation of a scale for measuring state self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 895–910.
14. Karpinski, A., & Steinberg, J. A. (2006). Implicit and explicit self-esteem: Theoretical and methodological refinements. In M. Kernis (Ed.), *Self-esteem issues and answers: A sourcebook of current perspectives* (pp. 102–109). New York: Psychology Press.
15. Kernis, M. H. (2003). Toward a conceptualization of optimal self-esteem. *Psychological Inquiry*, 14, 1–26.
16. Kernis, M. H., Lakey, C. E., & Heppner, W. L. (2008). Secure versus fragile high self-esteem as a predictor of verbal defensiveness: Converging findings across three different markers. *Journal of Personality*, 76, 477–512.
17. Koole, S. L., & Pelham, B. W. (2003). On the nature of implicit self-esteem: The case of the name letter effect. In S. J. Spencer, S. Fein, M. P. Zanna, & J. M. Olson (Eds.), *Motivated social perception: The Ontario symposium* (Vol. 9, pp. 93–116). Mahwah, NJ: Erlbaum.
18. Paulhus, D. L. (1984). Two-component models of socially desirable responding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 598–609.
19. Pelham, B. W., & Swann, W. B., Jr. (1989). From self-conceptions to self-worth: On the sources and structure of global self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 672–680.
20. Raskin, R., Novacek, J., & Hogan, R. (1991). Narcissistic self-esteem management. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 911–918.
21. Robins, R. W., Hendin, H. M., & Trzesniewski, K. H. (2001). Measuring global self-esteem: Construct validation of a single item measure and the Rosenberg Self-Esteem Scale. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 151–161.
22. Robinson, M. D., & Meier, B. P. (2005). Rotten to the core: Neuroticism and implicit evaluations of the self. *Self and Identity*, 4, 361–372.
23. Robinson, M. D., & Wilkowski, B. M. (2006). Loving, hating, vacillating: Agreeableness, implicit self-esteem, and neurotic conflict. *Journal of Personality*, 74, 935–978.
24. Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
25. Rudman, L. A., Dohn, M. C., & Fairchild, K. (2007). Implicit self-esteem compensation: Automatic threat defence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93, 798–813.
26. Sandstrom, M. J., & Jordan, R. (2008). Defensive self-esteem and aggression in childhood. *Journal of Research in Personality*, 42, 506–514.
27. Smurda, J. D., Wittig, M. A., & Gokalp, G. (2006). Effects of threat to a valued social identity on implicit self-esteem and discrimination. *Group Processes and Intergroup Relations*, 9, 181–197.
28. Tafarodi, R. W., & Swann, W. B., Jr. (2001). Two dimensional self-esteem: Theory and measurement. *Personality and Individual Differences*, 31, 653–673.
29. Zeigler-Hill, V. (2006). Discrepancies between implicit and explicit self-esteem: Implications for narcissism and self-esteem instability? *Journal of Personality*, 74, 119–143.
30. Zeigler-Hill, V., Jordan, C., H. (2010). Two faces of self-esteem: Implicit and explicit forms of self-esteem. In Gawronski, B., Payne, B. K. (Eds.) *Handbook of Implicit Social Cognition Measurement, Theory, and Applications* (pp. 392–407). New York, London: The Guilford Press.

Iteikta: 2012 m. rugpjūčio 28 d.
Priimta publikuoti: 2013 m. sausio 14 d.

**Pastaba: straipsnis parengtas pagal
Latvijos Respublikoje galiojančius
straipsnių rengimo reikalavimus.**

STUDENTŲ ASMENINĖS KARJEROS VALDYMO NUOSTATŲ KAITA MOKYMOŠI IŠ PATIRTIES PROCESĖ

Onutė Raščiuviene
Šiaulių valstybinė kolegija
Lietuva

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjamas patirtinio refleksyvaus ugdymo(si) metodo naudingumas studentų karjeros valdymo kompetencijų tobulinimui. Sistemingas studentų karjeros valdymo kompetencijų tobulinimas tampa svarbus, kaip ir studijų metu įgyjamos žinios, nes minėtų kompetencijų stygius turi tiesioginį sąryšį su studentų gebėjimais sėkmingai vystyti savo karjerą ateityje. Tyrimo tikslas – remiantis rašytinėmis refleksijomis atskleisti studentų asmeninės karjeros valdymo nuostatų kaitos požymius mokymosi iš patirties procese. Straipsnyje aptariamas patirtinis refleksyvas ugdymas(is) kaip metodas, pristatoma studentų patirtis, remiantis jų rašytinėmis refleksijomis, kurios sudarė sąlygas atskleisti metodo efektyvumą. Rezultatai išryškino teigiamą studentų patirtį, kuri įtakojo adekvatų savo asmeninių savybių, nuostatų suvokimą bei gebėjimą, remiantis gautomis žiniomis, atlikti asmeniškai pritaikytus karjeros valdymo sprendimus, lemiančius sėkmingą karjerą.

Reikšminiai žodžiai: karjeros valdymas, patirtinis refleksyvas ugdymas(is), refleksija.

Įvadas

Karjeros valdymo kompetencijų įgijimas ir taikymas yra vienas iš pagrindinių šiuolaikinės karjeros reikalavimų darbo rinkos dalyviams (Kučinskienė, 2003). Darbdavių nuomone, studijas baigiantys ir į darbo rinką įsiliejantys jauni žmonės susiduria su šių kompetencijų įgijimo bei gebėjimų jas taikyti savo karjeros valdyme stygiu. Dažnai pasyvų ir neteisingą asmeninės karjeros planavimą ir valdymą lemia stereotipinė ir negatyvi visuomenės ir kitų aplinkos veiksnių formuojama nuomonė bei ekonominė šalies situacija. Jaunimas jau iš anksto yra „užprogramuojamas“ žiniasklaidos, darbo paieškos agentūrų bei institucijų teikiamos informacijos, užsienio šalių įdarbinimo agentų, kad šalyje yra didelis nedarbo lygis, kad rasti darbą pagal įgytą specialybę yra sunku, kad darbą įmanoma rasti tik pažinčių pagalba, o užsienio šalyse vystyti asmeninę karjerą yra geriau nei mūsų šalyje. Tokia situacija formuoja naujų karjeros ugdymo metodų taikymo poreikį.

Karjeros valdymo sampratą aptarė K. Pukelis (2007), L. Jovaiša (1999). Darbo paieškos subtilybes, pasiruošimo darbo rinkai būdus, gebėjimo prisitaikyti bei konkuruoti darbo rinkoje svarbą savo veikaluose nagrinėjo D. Augienė (2009), J. Albrechtas (2005), R. N. Boles (1997), W. Brizges (1997), N. Petkevičiūtė (2006) ir kt. Studentų karjeros valdymo kompetencijų ugdymo galimybes nagrinėjo Ž. Grakauskas ir A. Valickas (2007). Mokymosi iš patirties teorinius principus bei procesą aptarė S. Covey (2006), D. Kolb (1970), S. M. ir L. M. Spencer (1993), J. I. Lucner, R. S. Nadler (1997), patirtinio refleksyvaus ugdymo(si) metodo taikymo galimybes, būdus ir metodus, ugdant karjeros valdymo kompetencijas, nurodė A. Deltuva, P. Godvadas (2012).

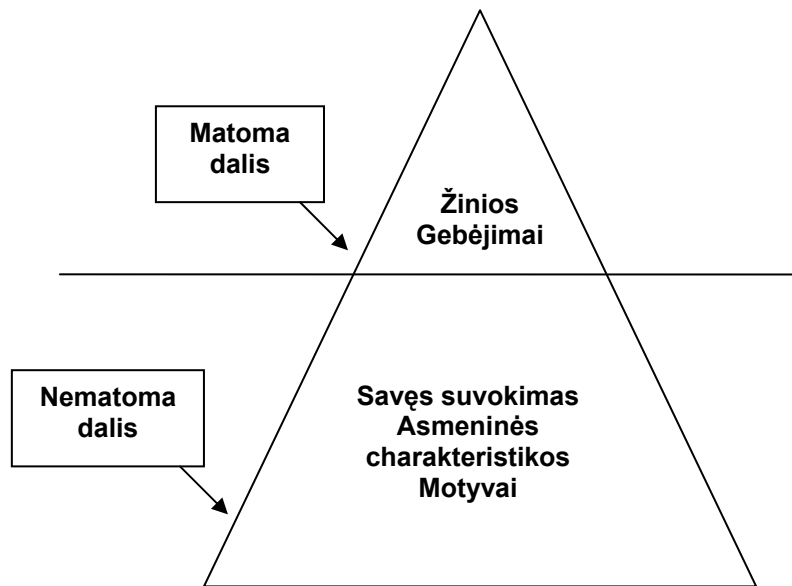
Tyrimo tikslas – remiantis rašytinėmis refleksijomis atskleisti studentų asmeninės karjeros valdymo nuostatų kaitos požymius mokymosi iš patirties procese.

Tyrimo metodai. Tyrimo **duomenų rinkimo** metodas – nestruktūruota refleksija raštu. Tyrimo duomenys apdoroti taikant kokybinės aprašomosios turinio analizės metodą. Refleksija studijų procese padeda studentui stebėti save, keisti savo veiklos tikslus, struktūrą, bendrauti ir bendradarbiauti su kitais žmonėmis bei kitais informacijos šaltiniais, nagrinėti savo veiklos arba mokymosi pasiekimus ir trūkumus (Jucevičienė, 2007).

Tyrimo imtis – tikslinė patgioji. Studentų patirties turinys atskleidžiamas analizuojant 12 Šiaulių valstybinės kolegijos studentų refleksijas, kurias jie rašė 6 dienų mokymų, taikant patirtinio mokymo metodus, metu.

Patirtinio refleksyvaus ugdymo(si) esminiai teoriniai principai

Savęs pažinimas, kaip vienas pagrindinių veiksnių karjeros kompetencijos ugdymo kontekste. Savęs pažinimo kompetencijos yra karjeros valdymo kompetencijų dalis greta karjeros planavimo, karjeros galimybių tyrinėjimo ir karjeros įgyvendinimo kompetencijų. L. M. Spencer ir S. M. Spencer sukūrė modelį (žr. 1 pav.), kuris geriausiai atspindi savęs pažinimo svarbą karjeros kompetencijų ugdymui.



1 pav. L. M. Spencer ir S. M. Spencer kompetencijos modelis: ledkalnio metafora
Šaltinis: Deltuva A., Godvadas P. (2012). Asmeninės karjeros valdymo patirtinės studijos vadovas specialistui. Vilnius.

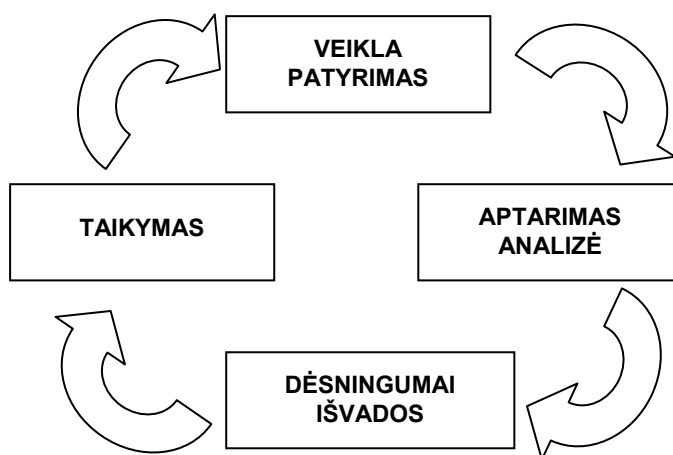
Modelio sudedamosios dalys yra *žinios, gebėjimai, savęs pažinimas, asmeninės charakteristikos ir motyvai*. *Žinios* ir *gebėjimai* dažniausiai yra lengviau pastebimos kompetencijos dalys, o likusios dalys yra mažiau išoriškai pastebimos ir išmatuojamos, tačiau būtent jos turi didžiausią įtaką kompetencijai. Ugdant savęs pažinimo kompetenciją didžiausią dėmesį būtina skirti *savęs pažinimui*, savo veiklos *motyvų* įsisąmoninimui, savo *nuostatų* suvokimui, nes net nedidelis pokytis šiose dalyse gali pastebimai sustiprinti kompetenciją. Būtina paminėti, kad veikla, kuria siekiama stiprinti asmens gebėjimą save analizuoti, reikalauja specialių ugdymo metodų, tokių kaip **patirtinis refleksyvus ugdymas(is)**.

Patirtinis refleksyvus ugdymas(is), pasak A. Deltuvos ir P. Godvado, tai –organizuotas procesas, kurio metu, naudodami tiesioginį patyrimą, dalyviai konstruoja žinias ir įgūdžius, kuriuos vėliau gali pritaikyti gyvenime. Patirtinis ugdymas(is) įvyksta tuomet, kai asmuo įsitraukia į įvairias veiklas, po to apmąsto savo patirtį ir, pasinaudodami šia analize, pasiekia naudingų įžvalgų, kurias integruoja į savo besikeičiantį mąstymą bei elgesį (Lucner, Nadler, 1997).

Patirtinis refleksyvus ugdymas(is) yra išskirtinis tuo, kad šioje ugdymo srityje beveik nebūna „vienos tiesos“, todėl net nėra vieno nustatyto patirtinio ugdymo apibrėžimo. Kaip pagrindinius šio mokymo metodo elementus galima įvardinti:

- *Organizuotą patyrimą*. Daugelį dalykų gyvenime išmokstame spontaniškai, patys to net nepastebėdami, tačiau šio metodo pagrindas – patyrimas – yra kruopščiai pasirengusių profesionalų suorganizuotas ir realizuotas ugdymo procesas.
- *Tiesioginį patyrimą*. Metodo esmė yra ta, kad mokomasi ne iš kitų turimos patirties pavyzdžių, ne įsivaizduojant ir projektuojant savo elgesį galimose situacijose, o patiriant *čia ir dabar* asmeniškai. Ugdymo veiklos yra galimybė išgyventi vienus ar kitus reiškinius, kurių atžvilgiu siekiama dalyvių sąmoningumo.
- *Žinių ir įgūdžių kontravimą*. Pabrėžiamas kiekvieno žmogaus unikalumas ir gebėjimas remiantis savo autentiška patirtimi, naudojant savo terminus ir patirties organizavimo, įvardinimo būdus, konstruoti savas, autentiškas įžvalgas ir išvadas. Būtent tokiu būdu sukonstruotos žinios ir įgūdžiai įgalina žmogų keistis. Patirtiniame ugdyme nėra galimybės tiksliai prognozuoti, ko tiksliai išmoks kiekvienas mokymų dalyvis, bei kokie įvyks pokyčiai. Modeliui būdingi netikėti atradimai, nes patirtis paprastai būna daug platesnė ir peržengia konkrečios temos rėmus (Deltuva, Godvadas, 2012).

Patirtinio refleksyvaus ugdymo(si) procesas yra organizuojamas D. Kolb (remiantis K. Lewin'o darbais) sukurtu patyrimo ratu.



2 pav. Patirtinio ugdymo procesas pagal D. Kolb

Šaltinis: Deltuva A., Godvadas P. (2012). Asmeninės karjeros valdymo patirtinės studijos vadovas specialistui. Vilnius.

K. Lewin'as įrodė, kad patirtinio refleksyvaus mokymosi procesas – tai tęstinis veiklos, refleksijos, išvadų formulavimo ir taikymo procesas, pirmiausia vedantis į didesnę sąmoningumą bei adekvatesnę elgesį. Tai modelis, kuris padeda greitai ir paprastai suprasti patirtinio ugdymo(si) procesą, tačiau, aišku, jis neapima visų subtilių metodo elementų.

Rašytinių studentų refleksijų analizės rezultatai ir jų interpretacija

Pradinis mokymų etapas. Pirmąją dieną studentai supažindinami su teoriniu patirtinio ugdymo(si) modelio pagrindu, pristatoma, kokia kompetencija bus ugdoma (savęs pažinimo, karjeros planavimo bei valdymo), kuo patirtinis ugdymo(si) metodas skiriasi nuo kitų, kaip šis metodas veikia, į ką reikia atkreipti dėmesį. Nusistatomos darbo taisyklės, kurių turi paisyti visi dalyviai. Tikslinga pažymėti, jog mokymai organizuojami kiek įmanoma neformalesnėje aplinkoje, erdvė turi būti įrengta jaukiai. Po kiekvienos užduoties seka aptarimas, kurio metu kalbama apie išryškėjusius tarpasmeninius santykius, asmeninių savybių pažinimą, emocijas, atsakomybę, kilusius konfliktus, grupės dalyvių vaidmenis ir kt. Refleksija vyksta remiantis asmenine patirtimi, taip pat, gaunant informaciją iš kitų grupės narių. Studentus netradicinė mokymosi erdvė ir mokymų vedimo stilius veikia neįprastai. Tai atspindi studentų refleksijos po pirmosios dienos:

“...iš pradžių pasijutau kaip psichologo kabinete, arba nuo priklausomybių besigydančių asmenų susirinkime, buvo neįprasta, nes maniau, kad mokysimės kaip visada sėdėdami suoluose ir rašysimės nuo lentos, ar nagrinėsime skaidres...”

“...tikrai sudomino tai, ką pasakojo dėstytojas, nes viskas atrodė visai kitaip nei kituose seminaruose, dar neišėjusi pradėjau laukti kito susitikimo...”

Analizuojant pirmosios dienos refleksijas, pažymėtinos studentų mintys, kad norisi praktiškai pabandyti tai, apie ką kalbama teoriškai.

Antroji diena skirta studentų tikslų išsikėlimui, ką jie nori sužinoti, atrasti, patobulinti, išbandyti, patikrinti šių mokymų metu bei savęs pažinimo tobulinimui. Studentai atlieka savęs pažinimo užduotis ir dalinasi informacija apie save su kitais grupės nariais. Studentų motyvacija ir norą įgyti žinių bei įgūdžių, kurie padėtų planuojant asmeninę karjerą, atspindi keliama tikslai:

“...noriu sužinoti kažką naujo apie save, patikrinti, ar kiti mane mato taip, kaip aš įsivaizduoju...”

“...noriu sužinoti daugiau apie save, susipažinti su naujais žmonėmis, sužinoti būdų, kaip geriausiai planuoti karjerą...”

“...pažiūrėti, ar tikrai esu lyderis...”

“...daugiau sužinoti apie darbą grupėje, nes dirbti tikriausiai teks irgi komandoje...”

Atlikus refleksijos analizę ryškėja, kad studentų keliama tikslai dažniausiai atspindi jų norą daugiau sužinoti apie asmenybės savybes, gauti naujos informacijos apie karjeros planavimą, valdymą, išbandyti kažką naujo, o taip pat praplėsti savo kontaktų tinklą.

Savęs pažinimo užduotys ir jų aptarimas išryškino skirtingas studentų gyvenimiškas patirtis bei paskatino lyginti save kitų grupės narių kontekste. Studentų refleksijose atsispindi skirtingas studentų brandumo lygis vertybių, nuveiktų darbų, įvykių aspektu:

“...visą gyvenimą maniau, kad mokslas man niekam nereikalingas, o ir tėvai nelabai skatino, nes finansinės galimybės neleido, bet kai įsidarbinau ir metus dirbau sunkų fizinį darbą, supratau, kad tikrai noriu mokytis...”

“...buvau blogų berniukų gaujos narys, bet mano muzikos mokytoja kažkoku būdu sugebėjo mane taip sudominti menine veikla, kad pasinėriau į visai kitas veiklas, pradėjau lankyti chorą, susipažinau su kitokiais žmonėmis...”

“...mėgdavau išgerti ir parūkyti, kai buvau paauglė, bet kartą draugė įkalbino nuvažiuoti į vegetarų stovyklą, nuo to karto apsivertė mano gyvenimas, aš tikrai esu dalyvavusi daugelyje jaunimo mokymų, stovyklų, ir dabar dalyvauju visur, kur tik kviečia...”

“...mano gyvenimas buvo labai geras, viskas klostėsi gerai, lankiau darželį, mokyklą, paskui įstojau čia, turėjau draugų, viskas buvo gerai...”

Tikslų įvardijimas, savęs pažinimo užduočių atlikimas leidžia dalyviams suvokti savo norus, išsikelti tikslus, kurie jiems būtų aktualūs ir svarbūs. Bendraujant grupėje sudaromos sąlygos atpažinti savo silpnašias ir stipriašias puses, nustatyti galimybių ribas.

Pradinis mokymų etapas išsiskiria sužadintu dalyvių noru veikti, kurį sukelia veiklos specifiškumas, išbandymų ir iššūkių bei lygiaverčio, saugaus santykio tarp grupės narių ir vadovų išgyvenimas.

Studentų patirties kaita mokymų eigoje. Šiame etape organizuojamos dalyvių aktyvumo reikalaujančios užduotys. Fizinės užduotys auditorijoje ir lauke leidžia asmeniškai patirti bendradarbiavimą grupėje, pasitikėjimą savimi ir kitais. Užduočių išskirtinumas yra tame, kad jos reikalauja studentų nugalėti savo stereotipinį mąstymą, per trumpą laiką grupei reikia rasti sprendimą, kaip bus atliekama užduotis. Įdomu, jog per šias dvi dienas iš pagrindų keičiasi studentų mąstymas apie savo galimybių potencialą. Pradžioje, išgirdus užduotis, sulaukiama neigiamos reakcijos ir negatyvumo bangos:

“...čia visiška nesąmonė – mums tikrai nepavyks atlikti tos užduoties...”

“...niekas su mumis nesikalbės, pamatysit. O kai išmes, bus gėda...”

Organizuojamos nekasdieniškos ir neįprastos veiklos (žygis į mišką, tyloje ir nematant atliekamos užduotys), kurios leidžia save ir kitus grupės narius pamatyti kitame kontekste. Dalyviai raginami išbandymams, kurie atskleidžia galimybių ribas, tarpasmeninius santykius grupėje, suintensyvina patyrimą. Studentai atlikdami užduotį atsiduria jiems neįprastoje situacijoje, kurioje tenka elgtis taip, kaip jie buvo įsitikinę, kad yra nemalonu ar net gėdinga. Iki šiol visą informaciją studentai buvo įpratę gauti teoriniu pavidalu, saugiai, nieko neišbandant, o tiesiog priimant jau kažkieno turėtą patirtį. Šių mokymų metu studentai yra priversti patys būti atradėjais ir tais atradimais dalintis su visa grupe. Tai ir įtakoja tokį negatyvų mąstymą, kuris atsispindi prieš tai pateiktose refleksijose.

Tačiau refleksijos po užduočių atlikimo kardinaliai skiriasi nuo tų, kurios atsispindi nuotaiką prieš veiksmą:

“...aš tikrai maniau, kad gatvėje kalbinami žmonės nesutiks kalbėtis, bet, pasirodo, didžioji dalis kalbasi maloniai ir nustebino tai, kad tie žmonės, kurie atrodė, kad bus malonūs, priešingai – nuvyė mane, o paprastas gatvės šlavėjas gali papasakoti neįtikėtiną istoriją...”

“...man buvo gėda eiti pas darbdavius, klausinėti apie tai, ką turi daryti ten dirbantys žmonės ir dar prašyti pačiai kažką padaryti, bet visur, kur buvom, mus visur maloniai įsileido, pasakojo, nors ir ne visur leido padirbėti, bet vis vien smagu. O miesto archyve tai net nenorėjo ilgai mūsų išleisti ir daug visko pasakojo...”

“...labai geras jausmas, kai padarai tai, kas galvojai, kad yra nelabai įmanoma. Smagu ir už save, ir kad mūsų grupė įveikė šią užduotį...”

Aktyviosios patirtinio ugdymo(si) užduotys leidžia studentams saugioje erdvėje įgyti pasitikėjimo savimi, keisti stereotipinį mąstymą. Užduotys atliekamos komandoje, kur asmuo turi galimybę imtis įvairių vaidmenų, kaip lyderio, arba likti stebėtoju, bet išlikti realiu patyrėju. Tokia studentų patirtis ateityje turi realias pritaikymo galimybes kuriant darbo paieškos strategiją, atliekant darbo užduotis, dirbant komandoje ir individualiai. Mokymų dalyviai jaučiasi įgiję daugiau pasitikėjimo, kuris leidžia drąsiau elgtis bendraujant su nepažįstamais žmonėmis, darbo rinkos atstovais, oficialių institucijų darbuotojais, įgalina drąsiau reikšti savo asmeninę nuomonę, imtis iniciatyvos organizuojant grupės veiklas ir prisiimti atsakomybę, ramiau reaguoti į išsakomą kritiką.

Baigiamasis mokymų etapas. Penktą mokymų dieną studentams yra organizuojamas patirtinis žygis į gamtą. Pasirenkama kiek galima ilgesnė ir sudėtingesnė distancija. Ruoštis žygiui, jį planuoti turi patys studentai. Žygis yra kaip priemonė sukelti realų fizinį nuovargį, sudaryti sąlygas studentams veikti jiems nepažįstamoje aplinkoje, sudaryti sąlygas, kad žygio dalyviai jaustųsi nepatogiai. Patirtinio ugdymo(si) teoretikai teigia, kad tokiomis sąlygomis atsiskleidžia tikrosios asmens savybės, parodomi tikrieji gebėjimai dirbti komandoje, kurie gali iš pagrindų skirtis nuo to, kaip apie save mano asmuo. Tokį teiginį galima pagrįsti asmenų, identifikuojančių save grupės lyderiais, refleksijomis:

“...aš čia nieko nesuprantu, ir iš vis aš pavargau, man šalta, jūs kaip norit, aš žinau, kur mašinos ir einu atgal...”

“...ko negalvojat kokių nors žaidimų? Kai sugalvosit ką veikti – pažadinkit, aš pasnasiau prie laužo...”

“...aš į žygį gal neisiu, nes prisiminiau, kad neišsiunčiau siuntinio...”

Patirtinis žygis taip pat padeda per asmeninę patirtį pamatyti daug komandinio darbo situacijų, dalyvauti jose, asmeniškai pajauti sprendimų pasekmes:

“...aš du kartus žygio metu pasakiau grupei, kad tikrai žinau, kur reikia eiti ir nuvedžiau grupę neteisingai, aš tikrai dėl to jaučiausi labai nesmagiai...”

“...aš sakiau grupei, kad tikrai eisiu, bet rytą pramigau. Dabar tikrai suprantu, kaip turėjo jaustis kiti, kai manęs laukė ir nežinojo, ar aš ateisiu...”

Žygio apibendrinimui skirtos refleksijos metu studentų įvardinti išmokimai ir supratimai leidžia daryti prielaidą, kad patirtinio ugdymo metodas buvo pritaikytas teisingai, ir studentai suprato, kaip reikia mokytis iš savo asmeninės patirties. Tai įrodo ir išsakytų minčių tematika:

“...žygio metu supratau, jog galiu daugiau negu maniau. Supratau, jog manimi pasitiki aplinkiniai. Šis patyrimas man labai naudingas, nes patirtį galėsiu taikyti ir savo karjeros kelyje. Jei daugiau žmonių galėtų tai patirti – gyvenimas taptų geresnis, nes save pažinti yra būtina. Keista, bet pažindamas kitus, gali pažinti ir save...”

Žygis gamtoje yra palanki aplinka dalyviams išsikelti realius, apčiuopiamus tikslus, kuriuos įgyvendinus patiriamas sėkmės jausmas, skatinantis pasitikėjimą savimi ir sukeltiantis norą siekti dar aukštesnio tikslo. Tikrumo jausmą sukelia natūraliai kylančios situacijos gamtoje, o ne dirbtinai sukeltos auditorijoje. Realus iššūkis kelia įtampą, kuri yra patraukli dalyviams ir skatina juos mokytis išbūti tokioje būsenoje kiek galima ilgesnį laiką. Galima daryti prielaidą, kad mokymų dalyviai ilgainiui nebejaučia baimės patirti įtampą.

Paskutinė diena yra skirta visų turėtų patyrimų apibendrinimui ir supratimų įsivardinimui. Apibendrinant visų mokymų dienų refleksijas, matomi ženklūs pokyčiai studentų brandumo lygmenyje. Studentų apibendrinimai ir tikslai turi tarpusavio sąryšį. Tai pastebima ir analizuojant baigiamosios dienos refleksijas:

“...pagrindinis mano atradimas ir supratimas yra tai, kad niekada nereikia turėti išankstinės nuomonės ir nedaryti išvadų pirmiausia nepabandžius. Šią taisyklę jau dabar naudoju savo gyvenime...”

“...supratau kaip naudinga yra reflektuoti grupėje, taip kur kas geriau įsisavinama medžiaga, o realus situacijos sprendimas grupėje duoda kur kas daugiau žinių nei tiesiog „kalimas“ iš knygų...”

“...tai buvo kitokie mokymai. Nereikėjo konspektuoti dėstytojų minčių ar užsirašinėti patarimų, o mokymo rezultatams įsisavinti palikta laisvė. Išmokome dalintis vadovaudamiesi principu „kas ant stalo, tas visų“. Taip lyg nusakydami ribą, kiek norime duoti patys ir kiek norime pasilikti sau. Mokymų metu, skatinami išsikelti asmeninius iššūkius, peržengėme komforto zonos ribas, už kurių – tikrieji patyrimai...”

“...patirtiniai mokymai buvo tai, ko niekada gyvenime nebuvau bandžiusi. Džiaugiuosi, kad išmokau mokytis iš savo patyrimų...”

Refleksijos yra naudingos dėl po jų vykstančių pokyčių. Refleksijų metu dalyvių patirtis yra siejama su konkrečiomis gyvenimo situacijomis (karjeros, darbo, asmeninio bendravimo situacijomis) ir yra pagrindinis veiksnys, įtakojantis tolimesnį dalyvių elgesį.

Patirtinių mokymų metu studentai tobulina save asmeninio pažinimo, socialinių įgūdžių, dalyvavimo grupėje lygmenyse. Ir nors mokymų metu yra ugdomos karjeros valdymo kompetencijos, pagrindinis rezultatas yra ne suteiktos žinios, bet aiškūs ir konkretūs dalyvių supratimai bei atradimai apie karjeros valdymo apraiškas jų gyvenime. Dalyvių jau anksčiau arba mokymų metu įgytos žinios bei įgūdžiai apie karjerą perkeliama į realias situacijas, kurių metu įgyta asmeninė patirtis apmaštoma ir pasitelkiama tolesniam karjeros projektavimui.

Išvados:

1. Savęs pažinimo kompetencija yra neatsiejamas karjeros valdymo elementas. Karjeros valdymo procese savęs pažinimo kompetencija leidžia adekvačiai suvokti savo asmenines savybes bei nuostatas ir remiantis šiomis žiniomis atlikti asmeniškai pritaikytus karjeros valdymo sprendimus, lemiančius sėkmingą karjerą.

2. Patirtinis refleksyvus ugdymas(is) yra metodas, kurio pagalba siekiama teorines karjeros valdymo žinias integruoti į asmeninio gyvenimo kontekstą pasitelkiant savo asmeninius patyrimus ir patyrimų refleksijas. Šis metodas padeda ugdyti savęs pažinimo kompetencijas bei kitas karjeros valdymo kompetencijas nuostatų lygmenyje.

3. Refleksijų analizė atskleidė, jog studentams dalyvavimas patirtinio ugdymo procese yra neįprastas, tačiau turintis stiprų poveikį jų vidinėms nuostatoms, susijusioms su savęs pažinimu bei karjeros valdymu. Išryškėjo, jog tiesioginio patyrimo ir refleksijų pagalba studentai konstruoja asmenišką žinias apie save, kurios suteikia galia keistis ir keisti savo nuostatas.

STUDENT PERSONAL CAREER MANAGEMENT POLICY CHANGE IN THE PROCESS OF LEARNING FROM EXPERIENCE

The article deals with the utility of reflexive experiential education (learning) method to improve student career management skills. Systematic career management improvement of student skills becomes important as the knowledge acquired during their studies because the lack of the above mentioned skills has a direct relationship with students' ability to successfully develop their career in the future.

The aim of the research is to reveal peculiarities of the students' personal career management policy change on the basis of the written reflections in the learning from experience process. This article discusses the reflexive experiential education (learning) as a method, student experience on the basis of their written reflections is presented, which made it possible to reveal the effectiveness of the method. The results revealed a positive student experience that influenced adequate perception of their personal qualities and attitudes as well as the ability to take personalized career management decisions that lead to a successful career on the basis of the acquired knowledge.

Key words: career management, reflective experiential education (s) reflection.

Literatūra

1. Albrechtas J. (2005). Asmenybė ir karjera. Vilnius: Naujoji matrica
2. Augienė D. (2009). Karjera: nuo profesijos pasirinkimo iki veiklos organizacijoje.
3. Bolles R. N. (1997). What Color is Your Parachute? A Practical Manual for Job-Hunters and Career-Changers. Berkeley, CA: Ten Speed Press.
4. Brizges W. (1997). Creating You and Co.: Be the Boss of Your Own Career. London: Nicholas Brealey Publishing.
5. Covey S. (2006). 7 sėkmės lydimų žmonių įpročiai: asmenybės pokyčių pamokos. Mijaiba
6. Deltuva A., Godvadas P. (2012). Asmeninės karjeros valdymo patirtinės studijos vadovas specialistui. Vilnius.
7. Grakauskas Ž., Valickas A. (2007). Studentų karjeros valdymo kompetencijų ugdymo vadovas konsultantui. Metodinė knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
8. Gurova T. (2010). Patyriminio ugdymo metodo veiksmingumas dirbant su socialiai pažeidžiamais jaunais žmonėmis. Magistro darbas. Vilniaus universitetas.
9. Jovaiša. L. (1999). Profesinio konsultavimo psichologija. Vilnius: Agora.
10. Jucevičienė P. (2007). Besimokantis miestas. Monografija. Kaunas „Technologija“.
11. Kolb D. A. And Fry R. (1975). Toward an applied theory of experiential learning, in: C. Cooper (ed.), Theories of Group Process, London: John Wiley.
12. Kučinskienė, R. (2003). Ugdymo karjerai metodologija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
13. Lucner J., Nadler R. S. (1997). Processing the experience. Dubuque.
14. Palujanskienė A. (2008). Darbo ir karjeros psichologija. Kaunas: Judex leidykla
15. Petkevičiūtė N. (2006). Karjeros valdymas. Kaunas: VDU leidykla.
16. Pukelis K. (2002). Karjeros projektavimo gebėjimai žinių visuomenėje: nauji iššūkiai profesiniam konsultavimui ir karjeros planavimui.// Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos, Nr.6, 66–75.
17. Spencer S. M. (1993). Competence at Work, Hoboken, NJ: John Wiley&Sons.

Įteikta: 2012 m. gruodžio 13 d.

Priimta publikuoti: 2013 m. sausio 14 d.

ASMENŲ, TURINČIŲ FIZINĘ NEGALIĄ, DALYVAVIMO UŽIMTUMO VEIKLOSE SUBJEKTYVUS VERTINIMAS

Kristina Rūdytė, Inga Tamosinaitė, Vaida Ramonaitė
Šiaulių valstybinė kolegija
Lietuva

Anotacija

Straipsnyje interpretuojami kokybinio tyrimo duomenys, atskleidžiantys, kaip asmenys, turintys fizinę negalią, vertina galimybę realizuoti užimtumo poreikį, dalyvaujant organizuojamose užimtumo veiklose. Nustatyta, jog dalyvavimas užimtumo veiklose sudaro galimybes asmenims, turintiems fizinę negalią, realizuoti savo lūkesčius: susikurti ir plėtoti socialinius santykius, būti su kitais asmenimis, turinčiais negalią, pažinti ir įtvirtinti save, pakeisti namų aplinką ir praleisti laiką. Identifikuotos problemos, kylančios asmenims, turintiems fizinę negalią, realizuojant užimtumo poreikį: organizuojamų veiklų monotoniškumas, užimtumo veiklų bei formų įvairovės stoka, ribotos asmeninės finansinės galimybės ir kt. Aktualizuojami pasiūlymai užimtumo veiklų organizavimo tobulinimui kaip optimalios galimybės asmenų, turinčių fizinę negalią, užimtumo poreikiui realizuoti.

Reikšminiai žodžiai: užimtumo poreikis, dalyvavimas užimtumo veiklose, galimybių analizė

Įvadas

Neįgaliųjų situacija visuomenėje nagrinėjama įvairiais aspektais: negalia analizuojama kaip psichosocialinis reiškinys (Ruškus, 2001, 2002), tyrinėjama visuomenės nuostatų neįgaliųjų atžvilgiu įtaka jų integracijai (Ebersold, 2004; Ebersold, Detraux, 2006; Ruškus, Mažeikis, 2007), modeliuojamos asmenų, turinčių negalią, poreikių tenkinimo galimybės teikiant jiems socialines paslaugas (Žalimienė, 2003; Zastrow, 2004; Gailienė, 2006). Teigiama, kad siekiant asmenų, turinčių negalią, socialinės integracijos, svarbu sudaryti sąlygas sukurti arba atkurti dėl negalios nesukurtus ar nutrūkusius socialinius santykius. Akcentuojama, jog (at)kuriant socialinius santykius, būtina atsižvelgti į tai, ar asmuo turi galimybę įsitraukti į įdomią, produktyvią veiklą (Ruškus, 2002), t. y. realizuoti užimtumo poreikį. Mokslininkų teigimu, būtent realizuojant užimtumo poreikį neįgaliesiems atsiranda galimybių (at)kurti socialinius santykius, būti socialiai aktyviems, įprasminti save kaip asmenybes (Ebersold, 2004; Ruškus, Mažeikis, 2007; Šinkūnienė, 2010).

Poreikis apibrėžiamas ne tik kaip reikmė, bet ir aktyvumo skatintojas, todėl galima teigti, jog pastangos realizuoti poreikį skatina žmogų keisti esamą gyvenimo situaciją ir tuo pačiu tobulėti. Toks poreikio patenkinimas sukuria sąlygas jaustis autonomišku, nepriklausomu nuo kitų, visaverčiu, save aktualizuojančiu žmogumi. Dažnai tokia individuacija (kūrybinė saviraiška ir savikūra) priklauso nuo asmens tobulinimuisi palankių sąlygų buvimo (Ruškus, Mažeikis 2007). Tačiau neįgaliam žmogui visapusiškai pasinaudoti poreikių tenkinimo galimybėmis bei racionaliai jas išnaudoti yra sudėtinga, nes jo gyvenimo sąlygos yra apribotos negalios situacijos, o vartojimo lygis yra mažesnis nei likusios visuomenės dalies (Gogaitis, 1999). Galima teigti, jog asmenys, turintys fizinį negalią, turi kitokias individuacijos galimybes, nei kiti visuomenės nariai, nes jų galimybės aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime yra ribotos. Todėl pastaraisiais metais aktualizuojama būtinybė stiprinti asmenų, turinčių fizinę negalią, įsitraukimą, socialinį dalyvavimą kuo įvairesnėse (ekonominėse, socialinėse, politinėse bei kultūrinėse) visuomenės gyvenimo srityse, atsižvelgiant į individualius poreikius (Ebersold, 2004; Zastrow, 2004). Pabrėžiama, jog socialinis dalyvavimas neatsiejamas nuo paties asmens aktyvumo, kuriama pasitelkiant vidinius ir išorinius resursus, siekiant individuacijos ir saviraiškos galimybių plėtos.

Socialinio darbo kontekste neįgaliųjų užimtumo poreikio tenkinimas siejamas su užimtumo paslaugomis, kuriomis siekiama atstatyti asmenų, turinčių negalią, prarastus įgūdžius, sukurti arba atkurti dėl negalios nutrūkusius kontaktus, padėti įsitraukti į prasmingą veiklą, siekiant socialinio dalyvavimo (Zastrow, 2004). Veiklos metu galima išreikšti savo paslėptus, slegiančius ir nesuvoktus jausmus, vidinius konfliktus ir juos suvokti (Žalimienė, 2003). Dalyvaujant užimtumo veiklose atsiranda galimybė „atrasti“ save, didinti savivertę, pakeisti tarpusavio santykius. Visi sumanymai, skirti asmenų, turinčių fizinę negalią, užimtumo poreikio tenkinimui, padeda jiems dalyvauti socialiniame kultūriniame gyvenime ir atliepia socialinės integracijos tikslus.

Asmenims, turintiems fizinę negalią, kaip ir kitiems visuomenės nariams, būdingas poreikis užsiimti prasminga veikla, teikiančia galimybių realizuoti save ir pajauti savo vertę (Gailienė, 2006). Tačiau „buvimo tarp keturių sienų“ situacija, į kurią neišvengiamai patenka

asmenys, turintys fizinę negalią, apriboja jų galimybes savarankiškai tenkinti užimtumo, kaip prasmingos veiklos, poreikį (Stanislovaitienė, 2004). Tai suponuoja tyrimo probleminį klausimą: *kaip asmenys, turintys fizinę negalią, vertina galimybę realizuoti užimtumo poreikį, dalyvaujant organizuojamose užimtumo veiklose?*

Tyrimo objektas. Užimtumo poreikio realizavimo galimybės asmenų, turinčių fizinę negalią, subjektyviu vertinimu.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti asmenų, turinčių fizinę negalią, dalyvavimo užimtumo veiklose subjektyvius vertinimus.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, pusiau struktūruotas interviu, kokybinė turinio (*content*) analizė.

Tyrimo organizavimas. Tyrimo imtis sudaryta taikant du metodus: *tikslinės* (kriterijumi grindžiama) ir *patogiosios* atrankos. Tyrime dalyvavo aštuoni 18–41 metų informantai, turintys fizinę negalią (5 moterys, 2 vyrai), kurie 7–10 metų dalyvauja Šiaulių miesto savivaldybės Socialinių paslaugų centro organizuojamose užimtumo veiklose. Empirinis tyrimas atliktas 2011 m. spalio mėn. – 2011 m. gruodžio mėn., Šiaulių miesto savivaldybės Socialinių paslaugų centre, dienos užimtumo grupėje, organizuojamoje asmenims, turintiems fizinę negalią. Tyrimui atlikti buvo gautas įstaigos direktorės, taip pat informantų žodiniai sutikimai. Su tyrimo dalyviais iš anksto buvo susitarta dėl interviu vietos, laiko, paaiškintas interviu tikslas, gautų duomenų panaudojimas.

Siekiant tyrimo tikslo, interviu metu tyrimo dalyviams buvo pateikti šie klausimai: Kas Jus paskatino dalyvauti organizuojamose užimtumo veiklose? Ką Jums reiškia galimybė dalyvauti organizuojamose užimtumo veiklose? Kokiose užimtumo veiklose dalyvaujate? Kaip jaučiatės dalyvaujant organizuojamose užimtumo veiklose? Kaip vertinate organizuojamas užimtumo veiklas? Su kokiomis problemomis susiduriate dalyvaujant užimtumo veiklose? Kaip siūlytume tobulinti užimtumo veiklų organizavimą?

Tyrimo etika. Vykdam tyrimą realizuoti pagrindiniai socialinių tyrimų etiniai principai: savanoriškumo, geranoriškumo, privatumo, pagarbos ir orumo išlaikymo, teisingumo, informacijos tikslumo, anonimiškumo ir kt. (Žydžiūnaitė, 2007; Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008).

Tyrimo rezultatai. Asmenų, turinčių fizinę negalią, dalyvavimo užimtumo veiklose priežastys. Tyrimo metu asmenims, turintiems fizinę negalią, buvo pateiktas klausimas, kuriuo siekta išsiaiškinti, dėl kokių priežasčių jie pradėjo lankyti užimtumo veiklas, organizuojamas Socialinių paslaugų centre. Atlikus interviu teksto analizę, išskirtos kategorijos: „Galimybė susikurti socialinius santykius“, „Galimybė būti savimi“, „Laiko praleidimo galimybė“ bei „Galimybė įgyti žinių“ (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Dalyvavimo užimtumo veiklose priežastys

| KATEGORIJOS | SUBKATEGORIJOS |
|--|---|
| Galimybė susikurti socialinius santykius | Galimybė bendrauti |
| | Bendrų interesų paieška |
| | Galimybė susirasti draugų |
| Galimybė būti savimi | Galimybė būti savimi nepaisant negalios |
| | Galimybė neslėpti neįgaliajam būdingų problemų |
| | Galimybė susipažinti su tokiais pat – negalią turinčiais – žmonėmis |
| Laiko praleidimo galimybė | Noras praleisti laiką ne namų aplinkoje |
| | Galimybė išeiti iš namų |
| | Galimybė užsiimti patinkančia veikla |
| | Linksmas laiko praleidimas |
| Galimybė įgyti žinių | Galimybė praplėsti akiratį |

Kaip matyti lentelėje, reikšmingiausia informantams yra „Laiko praleidimo galimybė“ (keturios subkategorijos). Šiek tiek mažiau (tačiau nežymiai) reikšmingos yra kategorijos „Galimybė susikurti socialinius santykius“ (trys subkategorijos) ir „Galimybė būti savimi“ (trys subkategorijos). Mažiausiai reikšminga kategorija – „Galimybė įgyti žinių“ (viena subkategorija).

Labiausiai asmenų, turinčių fizinę negalią, akcentuojama dalyvavimo užimtumo veiklose priežastis yra galimybė praleisti laiką. Kategorijos „Laiko praleidimo galimybė“ turinys atskleidžia, kad asmenys, turintys fizinę negalią, nori praleisti laiką ne namų aplinkoje („Nenoriu būti namuose.“). Dalyvavimas organizuojamose užimtumo veiklose jiems reiškia galimybę išeiti iš namų („Kad neužsidaryčiau namuose.“; „Šiaip kur nors išeiti.“) ir užsiimti patinkančia veikla („<...> užsiimti mėgiama veikla.“), o tuo pačiu ir linksmai praleisti laiką („<...> linksmai laiką galiu praleisti.“).

Kitos, šiek tiek mažiau reikšmingos, dalyvavimo organizuojamose užimtumo veiklose priežastys yra „Galimybė susikurti socialinius santykius“ ir „Galimybė būti savimi“. Kategorijos

„Galimybė susikurti socialinius santykius“ turinys atskleidžia, kad užimtumo veiklas, asmenys, turintys fizinę negalią, pradėjo lankyti dėl galimybės bendrauti („<...> turiu galimybę bendrauti <...>“), atrasti bendrų interesų („<...> surasti kažkokių bendrų interesų.“) ir susirasti draugų („Kad susirasti draugų <...>“).

Asmenys, turintys fizinę negalią, dalyvauja organizuojamose užimtumo veiklose, nes tokiu būdu jie gali būti savimi nepaisant negalios („<...> galiu būti savimi dėl savo negalios <...>“; „Tarp sveikų žmonių <...> bandau susitapatinti su aplinkiniais, bet tada jaučiuos kaip ir suvaržyta.“), neslėpti neįgaliajam būdingų problemų („<...> tarp sveikų žmonių turi stengtis kartais nuslėpti savo bėdas <...>“). Be to, dalyvavimas užimtumo veiklose informantams reiškia galimybę susipažinti su asmenimis, taip pat turinčiais negalią („Susipažinti su tokiais kaip ir aš.“). Mažiausiai informantų akcentuojama dalyvavimo organizuojamose užimtumo veiklose priežastis yra galimybė įgyti žinių.

Asmenų, turinčių fizinę negalią, užimtumo veiklų pasirinkimas. Tyrimo metu siekta nustatyti, kokiose užimtumo grupėse dalyvauja asmenys, turintys fizinę negalią. Išanalizavus interviu tekstus, išskirtos trys kategorijos: „Ivairių rankdarbių gamyba“ (šešios subkategorijos), „Muzikavimas“ (trys subkategorijos) ir „Užsiėmimas atsitiktine veikla“ (dvi subkategorijos).

Reikšmingiausia kategorija yra „Ivairių rankdarbių gamyba“. Kategorijos turinys atskleidžia, jog šią užsiėmimų grupę asmenys, turintys fizinę negalią, lanko dėl galimybės pasigaminti sau ką nors gražaus („<...> patiko karoliukų vėrimas, nes galiu sau ką nors gražaus susiverti <...>“), tęsti šeimos tradicijas („Lankau pynimo būrelius. Senelis pindavo <...> jo amatą perėmiau.“) ar tiesiog praleisti laiką užsiimant rankdarbių gamyba („<...> mezgimas, kad greičiau dieną prastumčiau <...>“). Mažiau reikšmingos kategorijos „Muzikavimas“ turinys atskleidžia, kad asmenys, turintys negalią, renkasi tokias muzikavimo veiklas kaip grojimas (Grojimas <...>) arba dainavimas (<...> dainuoti <...>“).

Informantai taip pat akcentuoja, kad užsiėmimo grupės (rankdarbių gamyba ar muzikavimas) pasirinkimą apsprendžia galimybė užsiimti labiausiai patinkančia veikla („Karoliukus veriu, nes labiausiai patinka.“; „Muzika <...>. Todėl, kad labai patinka dainuoti <...>“; „Grojimas arčiausiai širdies.“). Noras išmokti naujų veiklų paskatina asmenis, turinčius fizinę negalią, užsiimti veikla, kurios jie nėra bandę („<...> gal ir keista, bet mokinuosi megzti.“; „Naujovė pas mane <...> kad karoliukus vėriau.“; „<...> išmėginu siuvimą.“). Kategorijos „Užsiėmimas atsitiktine veikla“ turinys atskleidžia, kad asmenims, turintiems fizinę negalią, nėra sudarytos galimybės užsiimti tokia (patinkančia) veikla, kuri leistų realizuoti jų poreikius („O daugiau viskas, nes nebuvo iš ko rinktis.“; „Iš ko galiu rinktis tą ir darau.“).

Užimtumo reikšmė asmenims, turintiems fizinę negalią. Tyrimo metu domėtasi, ką asmenims, turintiems fizinę negalią, reiškia dalyvavimas organizuojamose užimtumo veiklose. Atlikus interviu turinio analizę, išskirtos šešios kategorijos, išreiškiančios galimybes, kurios atsiranda informantams dalyvaujant užimtumo veiklose (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Galimybės atsirandančios per užimtumo veiklą

| KATEGORIJS | SUBKATEGORIJS |
|---|--|
| Susikurti ir plėtojami socialiniai santykiai | Buvimas tarp kitų žmonių |
| | Vieniškumo jausmo mažinimas |
| | Galimybė bendrauti |
| | Draugų susiradimas |
| | Bendraminčių radimas |
| Buvimas su „tokiais pat“ – negalią turinčiais – asmenimis | Buvimas su žmonėmis, turinčiais tokių pačių problemų |
| Savęs pažinimas ir įtvirtinimas | Reikalingumo jausmas |
| | Pasitikėjimo jausmas |
| | Buvimas savimi |
| | Savęs pateikimas |
| | Savęs pažinimas |
| Namų aplinkos pakeitimas | Savęs realizavimas |
| | Nebuvimas tarp „keturių sienų“ |
| Laiko praleidimas užsiimant įvairia veikla | Neužsibuvimas namuose |
| | Mėgstama veikla |
| | Įdomi veikla |
| Išmokyti veiklų pritaikymas | Galimybė užsiimti kokia nors veikla |
| | Naujos veiklos išmokymas |
| | Kitų mokymas |

Kaip matyti 2 lentelėje, reikšmingiausios kategorijos yra „Savęs pažinimas ir įtvirtinimas“ (šešios subkategorijos) ir „Susikurti ir plėtojami socialiniai santykiai“ (penkios subkategorijos). Šiek tiek mažiau (tačiau nežymiai) reikšminga kategorija yra „Laiko praleidimas užsiimant

įvairia veikla“ (trys subkategorijos). Mažiausiai reikšmingos kategorijos yra „*Namų aplinkos pakeitimas*“ (dvi subkategorijos), „*Išmokyti veiklų pritaikymas*“ (dvi subkategorijos) ir „*Buvimas su „tokiais pat“ asmenimis (turinčiais negalią)*“ (viena subkategorija).

Dalyvavimas organizuojamose užimtumo veiklose asmenims, turintiems fizinę negalią, pirmiausia reiškia galimybę pažinti ir įtvirtinti save. Kategorijos „*Savęs pažinimas ir įtvirtinimas*“ turinys leidžia įžvelgti, jog dalyvavimas užimtumo grupėse informantams leidžia pasijausti reikalingais („*Tada jaučiuosi reikalingas.*“), suteikia pasitikėjimo savimi („*<...> duoda pasitikėjimo savimi.*“), leidžia būti savimi („*Čia esu savimi.*“). Dalyvavimą užimtumo veiklose asmenys, turintys fizinę negalią, sieja su savęs pateikimu („*<...> savęs pateikimas <...>.*“), savęs pažinimu („*<...> padeda pažinti save <...>.*“) ir galimybe save realizuoti („*<...> padeda realizuoti save <...>.*“).

Informantai teigia, jog per užimtumo veiklas jie susikuria ir plėtoja socialinius santykius. Kategorijos „*Susikurti ir plėtojami socialiniai santykiai*“ turinys atskleidžia, kad dalyvavimas užimtumo veiklose asmenims, turintiems fizinę negalią, reiškia galimybę būti tarp žmonių („*<...> tarp žmonių buvimas <...>.*“), mažinti vienišumo jausmą („*<...> retai jaučiasi vieniši.*“ 15), bendrauti su kitais asmenimis („*<...> su kitais galiu bendrauti <...>.*“), susirasti draugų („*Draugų rato praplėtimas <...>.*“) ir bendraminčių („*<...> padeda rasti bendraminčių <...>.*“).

Asmenims, turintiems fizinę negalią, ne mažiau svarbu yra pakeisti namų aplinką. Būtent dalyvavimas organizuojamose užimtumo veiklose sudaro galimybę nebūti „tarp keturių sienų“, t. y. pakeisti aplinką („*<...> nebūti tarp keturių sienų.*“), neužsisėdėti namie („*<...> neužsisėdėti namie <...>.*“). Kategorijos „*Laiko praleidimas užsiimant įvairia veikla*“ turinys atskleidžia veiklos realizavimo svarbą dalyvaujant užimtumo veiklose. Dalyvavimas užimtumo veiklose asmenims, turintiems fizinę negalią, sudaro galimybę užsiimti mėgstama veikla („*Padeda užsiimti mėgstamais rankdarbiais <...>.*“), įdomia veikla („*Čia įdomu <...>.*“) ar tiesiog užsiimti kokia nors veikla („*<...> užsiimti kažkokia veikla <...>.*“). Be to, informantams svarbu yra tai, kad dalyvaudami užimtumo veiklose jie turi galimybę pritaikyti išmoktas veiklas buityje („*Galiu ką nors išmokyti naujo <...> išmokęs ir namuose galiu ką nors pasidaryti.*“) ar net mokyti kitus („*<...> tai ką moku galiu parodyti kitiems, pamokinti.*“). Subkategorijos „*Kitų mokymas*“ turinys atskleidžia, jog asmenys, turintys negalią, nori būti naudingi – dalintis turimomis žiniomis su kitais.

Galima manyti, kad organizuojamas užimtumas yra reikšmingas, nes skatina asmenų, turinčių fizinę negalią, aktyvumą ir suteikia galimybę dalyvauti prasmingoje veikloje. Be to, dalyvaudami užimtumo veiklose informantai turi galimybę susitikti su „tokiais pat“ žmonėmis, turinčių panašių problemų, apie kurias galima laisvai kalbėtis („*Pasikalbam apie tas pačias problemas, kurios yra panašios.*“; „*Man patinka, kad čia visi su tomis pačiomis problemomis yra atėję.*“).

Asmenų, turinčių fizinę negalią, savijauta dalyvaujant užimtumo veiklose. Tyrimu siekta nustatyti, kaip asmenys, turintys fizinę negalią, jaučiasi dalyvaudami užimtumo veiklose. Atlikus gautų tekstų analizę išskirta viena kategorija „*Teigiama savijauta*“ (trys subkategorijos), kurios turinys atskleidžia, jog informantai lankydami užimtumo veiklas jaučia atsipalaidavimą („*Atsipalaiduoju atėjus <...>.*“), džiaugsmą ištrūkus iš namų („*Džiaugiuosi ištrūkusi iš namų.*“). Kai kurie asmenys teigia, jog jaučiasi puikiai („*<...> nuostabiai, puikiai.*“).

Teigiama savijauta informantams taip pat reiškia buvimą „*Savoje vietoje.*“ ar galimybę įgauti pasitikėjimo savimi („*<...> pasisemiu pasitikėjimo savimi <...>.*“) bei „*pasisemti*“ optimizmo („*<...> pasisemiu optimizmo.*“). Kai kurie informantai teigia, kad jaučiasi gerai, nes užimtumo veiklose jie dalyvauja su tokiais pat – negalią turinčiais – asmenimis („*Jaučiuosi gerai, nes čia tokie pat kaip ir aš.*“). Remiantis informantų pasisakymais galima daryti prielaidą, kad lankantiems užimtumo veiklas yra sudarytos sąlygos teigiamai savijautai, nors yra atskirų atvejų, kai informantai jaučiasi ne taip gerai, kaip norėtų dėl užimtumo veiklų pasiūlos („*<...> būna, kad sėdi ir atrodo, kad nėra ką čia daugiau veikti.*“) ar įvairovės nebuvimo („*Bet kartais atsibosta vis daryti tą patį per tą patį.*“) bei socialinių darbuotojų asmeninių savybių („*<...> norėčiau, kad socialinė darbuotoja skirtų man daugiau dėmesio <...>.*“).

Organizuojamų užimtumo veiklų vertinimas. Tyrimo metu informantų buvo paprašyta įvertinti Socialinių paslaugų centre organizuojamas užimtumo veiklas. Išanalizavus interviu tekstus išskirtos dvi kategorijos: „*Teigiamas vertinimas*“ (šešios subkategorijos) ir „*Neigiamas vertinimas*“ (2 subkategorijos). Kategorijos „*Teigiamas vertinimas*“ turinys atskleidžia, kad asmenys, turintys fizinę negalią, teikiamas užimtumo paslaugas vertina gerai, labai gerai („*Labai gerai.*“; „*<...> gerai.*“) ar net puikiai („*Puikiai, labai man patinka.*“). Kiti tyrimo dalyviai nurodo, kad teikiamas paslaugas vertina patenkinamai („*Patenkinamai*“) ar neblogai („*Gal neblogai <...>.*“).

Neigiamas organizuojamų užimtumo veiklų vertinimas argumentuojamas užimtumo veiklų stoka ar galimybės užsiimti norima veikla nebuvimu („*<...> būna, kad sėdi ir atrodo, kad nėra ką čia daugiau veikti.*“) bei monotoniškumu („*Bet kartais atsibosta vis daryti tą patį per tą*

patį.“). Neigiamai organizuojamas užimtumo veiklas vertinantys informantai nurodo, kad stokojama socialinio darbuotojo dėmesio („<...> norėčiau, kad socialinė darbuotoja skirtų man daugiau dėmesio <...>“).

Problemos, kylančios dalyvaujant organizuojamuose užimtumo veiklose. Tyrimu siekta identifikuoti problemas, su kuriomis susiduria organizuojamuose užimtumo veiklose dalyvaujantys asmenys, turintys fizinę negalią. Išanalizavus interviu tekstus išskirtos keturios kategorijos, apibūdinančios patiriamų problemų pobūdį: informantams aktualiausia problema – „Užimtumo veiklų įvairovės stoka“ (keturios subkategorijos), šiek tiek mažiau aktualizuojamos: „Galimybių realizuoti individualius poreikius stoka“ (trys subkategorijos), „Ribotos finansinės galimybės“ (viena subkategorija).

Kategorijos „Užimtumo veiklų įvairovės stoka“ turinys atskleidžia, kad Socialinių paslaugų centre nepakankama užimtumo veiklų pasiūla („Norėtuši daugiau.“; „<...> Čia paslaugų yra per mažai <...>.“). Asmenys, turintys fizinę negalią, norėtų užsiėmimų, kuriuose būtų galima įgyti bendro pobūdžio ar specializuotų žinių („<...> norisi <...> užsiėmimų rimtesnių, su daugiau žinių ar specializuotų žinių.“), pavyzdžiui, bendravimo psichologijos („<...> reikia specializuotų užsiėmimų pagal turimas bendravimo problemas.“; „<...> bendravimo psichologijos užsiėmimų <...>.“). Informantai norėtų, kad dalyvaujant organizuojamuose užimtumo veiklose būtų sudarytos sąlygos mokytis užsienio kalbos („<...> anglų kalbų užsiėmimų <...>.“), medžio dirbinių gamybos („<...> medžio darbų <...>.“). Mamos, turinčios fizinę negalią, teigimu, nesudaroma galimybių dalyvauti užimtumo veiklose kartu su vaiku, be to, stokojama užimtumo paslaugų, orientuotų į vaikus auginančių neįgalųjų poreikius („<...> trūksta paslaugų kaip mamai. Galimybės atėiti su vaiku.“).

Asmenims, turintiems fizinę negalią, taip pat norėtuši tokių užimtumo veiklų, kurios sudarytų sąlygas dalyvauti kultūriniame gyvenime („<...> norėčiau daugiau kultūrinės veiklos, <...> daugiau parodų, <...>, daugiau koncertų pamatyti.“). Kai kuriems informantams problematiška savarankiškai išvykti į ekskursijas, stovyklas, todėl minėtas veiklas siūloma organizuoti Socialinių paslaugų centrui („<...> ekskursijų, nes neturiu su kuo išvažiuoti kur nors.“; „Stovyklų noriu.“) Užimtumo veiklų įvairovės stoka gali būti siejama ir su galimybių realizuoti individualius užimtumo veiklos poreikius nebuvimu („<...> pagal savo norus negaliu daryti tai ką noriu.“) bei individualizuotos pagalbos stoka („<...> pagalbos reikia kai ką nors darau.“).

Kita, mažiausiai akcentuojama, bet ne mažiau svarbi dalyvavimo organizuojamuose užimtumo veiklose problemų grupė – ribotos finansinės informantų galimybės. Asmenys, turintys fizinę negalią, teigia, jog dalyvavimui kai kuriuose užsiėmimuose įtakos turi asmens finansinės galimybės, nes priemonės tenka įsigyti už savo lėšas („<...> problema <...> kad visos priemonės kainuoja. <...> neturėsi sagės be karoliukų ar adatos.“).

Asmenų, turinčių fizinę negalią, pasiūlymai užimtumo veiklų organizavimo tobulinimui. Tyrimo metu informantų buvo paprašyta pateikti pasiūlymų, kaip būtų galima tobulinti užimtumo veiklų organizavimą, siekiant didesnio atitikimo asmenų, turinčių fizinę negalią, poreikiams. Išanalizavus interviu tekstus išskirtos šešios kategorijos: „Užimtumo veiklų plėtra“, „Darbinės užimtumo veiklos organizavimas“, „Informacijos apie užimtumo paslaugas sklaida“, „Individualus darbas su klientu“, „Pagalba įsidarbinant“, „Tobulintinos socialinio darbuotojo asmeninės savybės“ (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Pasiūlymai užimtumo veiklų organizavimui

| KATEGORIJOS | SUBKATEGORIJOS |
|--|--|
| Užimtumo veiklų plėtra | Įvairesnė užimtumo veiklų pasiūla |
| | Užimtumo veiklų pasirinkimo galimybių užtikrinimas |
| Darbinės užimtumo veiklos organizavimas | Darbinės veiklos poreikio tenkinimas |
| | Amatų mokymai |
| Informacijos apie užimtumo paslaugas sklaida | Informavimas apie organizuojamas užimtumo veiklas |
| Individualus darbas su klientu | Individualus užimtumo veiklų planavimas |
| | Individualus konsultavimas |
| Pagalba įsidarbinant | Pagalbos įsidarbinant poreikis |
| Tobulintinos socialinio darbuotojo asmeninės savybės | Dėmesingumas |
| | Pastabumas |
| | Aktyvumas |
| | Kūrybingumas |

Kaip matyti 3 lentelėje, reikšmingiausia kategorija yra „Tobulintinos socialinio darbuotojo asmeninės savybės“ (4 subkategorijos). Šiek tiek mažiau reikšmingos yra šios kategorijos: „Užimtumo veiklų plėtra“ (dvi subkategorijos), „Darbinės užimtumo veiklos organizavimas“ (dvi

subkategorijos) ir „*Individualus darbas su klientu*“ (dvi subkategorijos). Mažiausiai reikšmingos yra kategorijos „*Informacijos apie užimtumo paslaugas sklaida*“ (viena subkategorija) ir „*Pagalba įsidarbinant*“ (viena subkategorija).

Asmenų, turinčių fizinę negalią, vertinimu, socialiniams darbuotojams reikėtų būti atidesniems („<...> būti atidesniems, nes kartais jie būna išsiblaškę.“), pastabesniems klientų atžvilgiu (*Eidami pro šalį net nepastebi manęs.*“). Organizuojant užimtumo veiklas informantai socialiniams darbuotojams siūlo būti aktyvesniems („*Aktyvumo daugiau, o ne rūpinimosi tik savo reikalais.*“), kūrybingesniems („*Truputi fantazijos trūksta, nes veiklos dažniausiai kartojasi <...>.*“; „*Galėtų būti kūrybingesni <...>.*“).

Kategorijos „*Užimtumo veiklų plėtra*“ turinys rodo, kad organizuojant užimtumo veiklas būtina siūlyti įvairesnes veiklas. Asmenims, turintiems fizinę negalią, įvairovė reiškia ne tik veiklų kiekybės („*Daugiau veiklos ir viskas bus puiku.*“), bet ir kokybės didinimą, sudarant galimybę pasirinkti norimas užimtumo veiklas („*Padaryti kuo daugiau užsiėmimų, kad būtų iš ko rinktis.*“; „<...> jeigu kiekvienas galėtų pasirinkti ką jis nori veikti ir jam būtų suteikta pagalba.“) bei keičiant organizuojamų veiklų formas („*Galėtų <...> renginių ar ko nors panašaus suorganizuoti.*“). Be to, organizuojant užimtumo veiklas siūloma pagalbota apie galimybių sudarymą asmenims, turintiems fizinę negalią, tenkinti darbinės veiklos poreikį („*Darbas geriausias užimtumas.*“), pavyzdžiui, mokant amatų („<...> amato kokio mokyti <...>“).

Kategorijos „*Individualus darbas su klientu*“ turinys aktualizuoja individualus socialinio darbo poreikį. Asmenys, turintys fizinę negalią, norėtų, kad jų užimtumas būtų planuojamas atsižvelgiant į individualius poreikius („*Galėtų sudaryti man atskirą kiekvienos dienos planą, kad ryte atėjusi žinočiau ką turiu daryti ir nereikėtų sėdėti be darbo.*“). Informantams taip pat svarbios individualizuotos socialinio darbuotojo konsultacijos („<...> kad jis dirbtų daugiau su manimi.“; „<...> atsakyti į man svarbius klausimus.“). Kategorijų turinys leidžia įžvelgti, kad asmenys, turintys fizinę negalią, stokoja individualaus socialinio darbuotojo dėmesio.

Asmenų, turinčių fizinę negalią, manymu, reikalinga informacijos apie organizuojamas užimtumo paslaugas sklaida. Informantų teigimu, norint efektyviai spręsti asmenų, turinčių fizine negalią, užimtumo problemas, reikia skleisti informaciją apie institucijas, organizuojančias užimtumo veiklas („<...> skleisti daugiau informacijos, kad sužinotų kur reikia ateiti ir kreiptis pagalbos.“). Galima daryti prielaidą, kad informacijos apie užimtumo veiklas, jas organizuojančias įstaigas nėra pakankamai ir gali būti, jog ne visus norinčius dalyvauti užimtumo veiklose ši informacija pasiekia.

Organizuojamose užimtumo veiklose dalyvaujantys informantai aktualizuoja papildomos paslaugos poreikį. Kategorijos „*Pagalba įsidarbinant*“ turinys atsiskleidžia asmenų, turinčių fizinę negalią, noras save įprasmingi darbinėje veikloje. Informantai norėtų, kad užimtumo veiklas organizuojantys socialiniai darbuotojai padėtų neįgaliesiems įsidarbinant („*Padėti įsidarbinti.*“). Galima daryti prielaidą, kad asmenys, turintys fizinę negalią, stokoja informacijos apie kitas institucijas, teikiančias pagalbą neįgaliesiems, siekiantiems įsitraukti į profesinę veiklą.

Atlikto tyrimo rezultatai rodo, jog dalyvavimas organizuojamose užimtumo veiklose asmenims, turintiems fizinę negalią, tampa identiteto dalimi. Ribojami ar net nesuvokiami dalyvavimo užimtumo veiklose pasirinkimai, individualių užimtumo poreikių nepaisymas sudaro prielaidas formuoti supratimui, jog organizuojamos veiklos yra socialiai „nuskriaustiesiems“ suteikiama privilegija, bet ne kaip asmenims priklausanti teisė (Ebersold, 2004; Ruškus, Daugėla, Žukauskas, Blinstrubas, Šaparnis, 2006). Nepaisant asmens, turinčio fizinę negalią, interesų, neįtraukiant į sprendimo priėmimo procesą, neįžvelgiamos jo galimybės ir dalyvavimo nauda ne tik jam pačiam, bet ir visuomenei. Tai gali sudaryti sąlygas užimtumo veiklose dalyvaujantiems asmenims suvokti save kaip socialiai „diskvalifikuotus“ (neveiksnius) ar net pašalintus iš aktyvaus dalyvavimo visuomeniniame gyvenime.

Apibendrinant tyrimo rezultatus, galima teigti, kad neįgaliųjų galimybės tenkinti užimtumo poreikį priklauso ne tik nuo jų pačių aktyvumo, bet ir nuo organizuojamų užimtumo veiklų pasiūlos atitikimo jų poreikiams. Socialiniai darbuotojai, organizuodami užimtumo veiklas, turėtų atsižvelgti į jose dalyvaujančių asmenų poreikius, t. y. atlikti jų užimtumo poreikių (į)vertinimą, išanalizuoti individualias situacijas, identifikuojant socialinius, psichologinius veiksnius, kurie sąlygoja reikalingų veiklų pobūdį (Johnson, 2003).

Socialinių darbuotojų „aktyvumo“ nepakanka, kadangi socialinio dalyvavimo konceptas suponuoja pačių asmenų, turinčių fizinę negalią, aktyvų vaidmenį kuriant bei plėtojant organizuojamų užimtumo veiklų kokybę (Ebersold, 2004; Ebersold, Detraux, 2006). Vadinasi, organizuojamų veiklų tikslas jau neturėtų būti suprantamas tik kaip asmenų, turinčių negalią, poreikių tenkinimas, siekiant jų adaptacijos visuomenėje (Ruškus, Daugėla, Žukauskas, Blinstrubas, Šaparnis, 2006). Asmenys, turintys fizinę negalią, turi būti pripažįstami organizuojamų užimtumo veiklų aktyviais dalyviais – partneriais, o ne tik vartotojais (pagalbą gaunančiais subjektais). Todėl socialinių darbuotojų tikslas turėtų būti atrasti aplinkoje esančius resursus, kurie padėtų asmenims, turintiems fizinę negalią, patiems būti aktyviems užimtumo veiklose, identifikuojant bei plėtojant individuacijos ir saviraiškos galimybes poreikių tenkinimui.

Išvados

1. Tyrimo rezultatų analizė atskleidė, kad asmenis, turinčius fizinę negalią, Socialinių paslaugų centre organizuojamose užimtumo veiklose paskatino dalyvauti galimybės praleisti laiką ne namų aplinkoje ir susikurti socialinius santykius, o tuo pačiu – „išlikti pačiais savimi“, nepaisant turimos negalios. Siekdami tenkinti užimtumo poreikį, asmenys, turintys fizinę negalią, dalyvauja įvairaus pobūdžio rankdarbių, muzikos užsiėmimuose, tačiau ne visi turi galimybę pasirinkti jiems patinkančią veiklą, todėl renkasi atsitiktinius užsiėmimus.

2. Dalyvavimas organizuojamuose užimtumo veiklose asmenims, turintiems fizinę negalią, sudaro galimybes realizuoti savo lūkesčius: susikurti ir plėtoti socialinius santykius, būti su kitais asmenimis, turinčiais negalią, pažinti ir įtvirtinti save, pakeisti namų aplinką ir praleisti laiką užsiimant įvairiomis veiklomis, kurias galima pritaikyti kasdienėje veikloje.

3. Teigiamai vertindami užimtumo veiklas asmenys, turintys fizinę negalią, nurodo ir neigiamus veiklų organizavimo aspektus. Užimtumo poreikius siekiantiems tenkinti neįgaliesiems kelia problemų organizuojamų veiklų monotoniškumas, įvairovės stoka bei ribotos asmeninės finansinės galimybės, dėl ko jie negali realizuoti individualių poreikių. Taip pat stokojama užsiėmimų, kuriuose būtų galima įgyti specializuotų žinių, mokytis užsienio kalbų, medžio dirbinių gamybos. Neįgalieji pageidautų tokių užimtumo poreikį tenkinti įgalinančių socialinių-kultūrinių veiklų bei formų kaip parodos, koncertai, ekskursijos, stovyklos.

4. Institucijoms, socialiniams darbuotojams asmenys, turintys fizinę negalią, siūlo tobulinti užimtumo veiklų organizavimą: sudaryti individualius užimtumo planus, daugiau dėmesio skirti individualiam darbui su klientu. Socialiniai darbuotojai organizuodami užimtumo veiklas turėtų būti dėmesingesni ir pastabesni klientams, aktyvesni ir kūrybiškesni planuodami bei organizuodami užimtumo veiklas.

SUBJECTIVE EVALUATION OF THE PEOPLE'S WITH DISABILITIES PARTICIPATION IN OCCUPATION ACTIVITIES

The article interpreted a qualitative study revealing how individuals with physical disabilities have the opportunity to realize their occupational needs, by participation in organized occupational activities. It was found that participation in occupational activities creates opportunities for individuals with physical disabilities to realize their expectations: to build and develop social relationships, to be with other people with disabilities, get to know and establish themselves, change the home environment and spend time. Identified problems for persons with physical disabilities, to realize their occupational needs: organized activities monotony, occupational activities and the diversity scarcity, limited personal financial opportunities and so on. To date suggests the occupational activities improvement of the organization to as the optimum opportunities for people with physical disabilities realization of occupational needs.

Key words: occupational need, occupational activities, feasibility analysis

Literatūra

1. Bitinas B., Rupšienė L., Žydžiūnaitė V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.
2. *Critical practise in social work*. 2nd edition (2009). Eds. R. Adams, L. Dominelli, M. Payne. Palgrave Macmillan Basingstoke.
3. Ebersold S. (2004). The Affiliation Effect of Participation into Community: Conceptual and Methodological Aspects of a Participative Research. *Analysing the Living Conditions of Disabled People*. Ed. J. Trossebo. Stockholm: Studentlitteratur.
4. Ebersold S., Detraux J. J. (2006). *Social participation and strategies to support disabled persons: which indicators for coherence, which models for development of competencies? Research Project*. Rankraštis.
5. Gailienė I. (2006). *Negalę turinčių asmenų subjektyvieji nedarbo faktoriai: darbo motyvacijos aspektai*. Specialusis ugdymas: mokslo darbai, 2(15), 135–146. Šiauliai: ŠU leidykla.
6. Gogaitis V. (1999). Invalidumas ir gyvenimo kokybė. *Šiuolaikinės specialiosios ir socialinės pedagogikos problemos, 2009. Mokslinės konferencijos medžiaga*. Šiauliai: ŠU leidykla, 19–20.
7. Ruškus J. (2002). *Negalės fenomenas. Monografija*. Šiauliai: ŠU leidykla.
8. Ruškus J. (2001). *Negalės psichosociologija*. Šiauliai: ŠU leidykla.
9. Ruškus J., Daugėla M., Žukauskas S., Blinstrubas A., Šaparnis G. (2006). *Veiksniai, darantys poveikį asmenų, turinčių specialiųjų poreikių, studijoms aukštosiose mokyklose. Tyrimo ataskaita*. Vilnius, Šiauliai: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Šiaulių universitetas.
10. Ruškus J., Mažeikis G. (2007). *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritinė patirtis ir galimybių Lietuvoje refleksija. Monografija*. Šiauliai: ŠU leidykla.
11. Stanislavaitienė K. (2004). Žmonių su įgyta judėjimo negalia gyvenimo su ja patirtis. *Reabilitacijos metodų ir priemonių efektyvumas*. Birštonas.

12. Šinkūnienė J. R. (Sud.). (2010). *Socialinis darbas: profesinė veikla, metodai ir klientai*. Vilnius: MRU leidykla.
13. Zastrow Ch. (2004). *Introduction to social work and social welfare: empowering people*. 8th ed. Australia: Thomson Brooks.
14. Žalimienė L. (2003). *Socialinės paslaugos*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
15. Žydžiūnaitė V. (2007). *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos*. Kaunas: Technologijos.

Įteikta: 2012 m. lapkričio 27 d.

Priimta publikuoti: 2013 m. sausio 14 d.

ИССЛЕДОВАНИЕ СВЯЗИ ЖИЗНЕСТОЙКОСТИ И МОТИВАЦИИ ДОСТИЖЕНИЯ У СТУДЕНТОВ

Елена Шаплавская
Даугавпилский университет
Латвия

Ирина Плотка
Балтийский институт психологии и менеджмента
Латвия

Аннотация

В статье рассматривается исследование связи жизнестойкости с мотивацией достижения у студентов последних курсов психологических факультетов Латвии. В основу эмпирического исследования легло понимание того, что жизнестойкость является общей мерой психологического здоровья и мотивирует человека к эффективной самореализации и успешной адаптации к внешним социальным условиям. Целью исследования являлась проверка связи жизнестойкости с мотивацией достижения у студентов. Выборка состояла из 158 человек. В качестве диагностического психологического инструментария использовалась русская и латышская версии опросника жизнестойкости С. Мадди и тест мотивации достижения А. Мехрабиана. Результаты исследования показали, что при увеличении показателей жизнестойкости, уровень мотивации достижения возрастает, что означает достаточно четкое контролирование студентами процесса своей деятельности, ее результатов. Они имеют веру в свои способности и представление о личной ответственности за свои успехи и неудачи.

Ключевые слова: жизнестойкость, вовлеченность, контроль, принятие риска, мотивация достижения.

Актуальность исследования

Экономические и социальные процессы, происходящие как в Латвии, так и в любой другой стране мира, существенно изменили социальную сферу жизни современного общества. Часто условия, в которых протекает жизнедеятельность человека, по праву называют экстремальными и стимулирующими развитие стресса. Поэтому, чтобы адаптироваться к возникающему напряжению в трудных жизненных ситуациях и успешно реализовывать себя, человеку необходимо вырабатывать навыки решения проблем, приобрести такое качество, свойство личности, которое позволило бы эффективно самореализовываться и достичь высоких результатов и успехов как в повседневной жизни, так и в профессиональной деятельности. Все это обуславливает необходимость изучения феномена жизнестойкости (hardiness), предложенное американским психологом С. Мадди, и которое понимается им как паттерн структуры установок и навыков, позволяющий превратить изменения в окружающей действительности в возможности человека.

До сих пор нет единства во мнениях относительно термина жизнестойкость. П. Тиллих интерпретирует данное понятие, как «отвага быть», М. Хайдеггер – как «действовать вопреки», С.А. Богомаз – как «способность превращать проблемные ситуации в новые возможности», Л.А. Александрова, как определенная степень «живучести», точка зрения Д.А. Леонтьева, который определяет данное понятие как «способность преодоления самого себя» является наиболее близкой к понятию «жизнестойкость» (по Д. А. Леонтьев, Е. И. Рассказова, 2006).

С. Мадди создал учение о жизнестойкости (hardiness) в связи с разработкой им проблем творческого потенциала личности и регулирования стресса. Через углубление установок включенности, контроля и принятия риска (принятия вызова жизни), человек может одновременно развиваться, обогащать свой личностный потенциал и совладать со стрессами, встречающимися на его жизненном пути.

Вовлеченность – важная характеристика в отношении себя и окружающего мира, а также характера взаимодействия между ними, которая дает силы и мотивирует человека к реализации, лидерству, здоровому образу мыслей и поведению. Вовлеченность дает возможность чувствовать себя значимым и достаточно ценным, чтобы полностью включаться в решение жизненных задач, несмотря на наличие стрессогенных факторов и изменений.

Контроль – способность думать и поступать так, как будто существует реальная возможность влиять на ход событий; контроль мотивирует к поиску путей влияния на результаты стрессогенных изменений, в противовес впаданию в состояние беспомощности и пассивности, способствует господствованию над обстоятельствами и противостоянию тяжелым моментам жизни.

Принятие риска помогает человеку оставаться открытым окружающей среде и обществу. Отражает убежденность человека в том, что все случаемое с ним содействует его развитию за счет знаний, извлекаемых им из собственного опыта, при этом не имеет значение – негативного или позитивного. Данный компонент позволяет человеку принимать все происходящие вокруг него события как некий вызов, экзамен, дающий возможность приобрести новый опыт.

С точки зрения С. Мадди понятие «hardiness» отображает психологическую устойчивость и расширенную эффективность человека, сопряженную с его возможностями преобразовывать стрессогенные жизненные ситуации.

В зарубежной литературе представлены результаты ряда исследований (LaGrecа (1985), Solcava I., Sykora J. (1995), Scheier M.F., Carver Ch.S. (1989), Sharpley Ch.F., Dua J.K., Reynolds R., Acosta A. (1999), Solcova I., Tomanek P. (1994), Lee H. J. (1991), Florian V., Mikulincer M., Taubman O. (1995), Khoshaba D., Maddi, S. (1999) и многих других), где жизнестойкость рассматривается в связи с проблемами преодоления стресса, адаптации-дезадаптации в обществе, физическим, психическим и социальным здоровьем (по Л. А. Александрова, 2005).

С. Мадди считает, что жизнестойкость, в большей мере являясь социальным фактором, начинает уже проявляться в подростковом возрасте и возрастает в юношеском и зрелом периодах личностного развития. А также, опираясь на биологические природные свойства личности, жизнестойкость функционирует как интегральная черта и включает в себя, значимые для личности смыслы и цели (С. Мадди, 2005).

А. Адлер, утверждал, что человек стремится к совершенству, исходил из того, что люди тянутся вперед – они всегда находятся в движении к личностно значимым целям в жизни. Цели, которые люди ставят перед собой, в значительной степени выбираются индивидуально. В постоянном стремлении к совершенству люди способны планировать свои действия и определять свою судьбу. Каждый человек имеет возможность свободно создавать свой собственный стиль жизни. Сами люди ответственны за то, кем они становятся и как себя ведут. В связи с этим, мотивация мыслится как процесс непрерывного выбора и принятия решений на основе взвешивания поведенческих альтернатив (Б.В.Зейгарник, 1982, с.89).

С. Л. Рубинштейн также считал, что особенность человеческой деятельности заключается в том, что она сознательна и целенаправленна. Через неё человек реализует свои цели, замыслы и идеи в преобразуемой им действительности (Х. Алдер, 2000).

Как правило, активность поведения обусловлена наличием потребностей, а актуализация любой потребности побуждает организм действовать в направлении достижения, овладения предметом, способным удовлетворить данную потребность (Н.Н. Данилова, А. Л. Крылова, 2005).

По мнению Ж. Ньютона «всякий объект потребности является чем-то, что будет, чего нужно достичь, и это образует поведенческое будущее. Таким образом, будущее является временным качеством мотивационного объекта» (Б.В.Зейгарник, 1982, с.92).

Как считает А. Маслоу, человек редко бывает полностью удовлетворен. «Желание непрекращающееся и неизбежное является характерной особенностью человека, оно сопровождает его на протяжении всей жизни» (А. Маслоу, 2011, с.65).

Известно, что А. Маслоу считал потребности человека врожденными и организованными в иерархическую систему (физиологические потребности; потребности безопасности и защиты; потребности в принадлежности и любви; потребности в признании; потребности самоактуализации), в основе которой он ставил принцип актуализации потребностей более высоких уровней по мере удовлетворения потребностей более низких уровней. Он предполагал, что стремление к более высоким целям указывает на психологическое здоровье. «Каждый человек постоянно нуждается в признании, в устойчивой и, как правило, высокой оценке собственных достоинств...» (А. Маслоу, 2011, с. 88).

Итак, удовлетворение потребности в признании, как утверждает А. Маслоу, порождает у индивида чувство уверенности в себе, ощущение собственной значимости, силы, адекватности, осознание того, что он полезен и необходим в этом мире. Неудовлетворенная потребность, напротив, вызывает у человека чувство униженности, слабости, беспомощности, которые, в свою очередь, служат почвой для уныния.

Мотивация достижения представляет собой большой интерес как для зарубежных психологов (D. Atkinson, 1953; D. McClelland, 1958; B. Weiner, 1966; H. Heckhausen, 1960, 1973 и др.), так и психологов-исследователей России, где проблематика мотивации достижения успеха и избегания неудачи приобрела особую значимость в связи с вопросами конкурентоспособности, карьеры и успешности (И.А. Батулин, 1987; М.Ш. Магомед-Эминов, 1991; Н.В. Афанасьева, 1999; С.А. Шапкин, 2000 и др.).

Мотив достижения как устойчивая характеристика личности впервые был выделен Г. Мюрреем и понимался как устойчивое стремление сделать что-то быстро и хорошо, достичь определенного уровня в каком-либо деле. В результате многочисленных исследований мотива достижения, такими учеными как Д. Мак-Клелланд и Х.Хекхаузен, были выявлены две независимые мотивационные тенденции: стремление к успеху и стремление избежать неудачи. Мотив достижения в данном случае показывает, насколько человек стремится к повышению уровня своих возможностей.

Х. Хекхаузен (2001, с.21) мотивацию достижения определяет как попытку увеличить или сохранить максимально высокими способности человека ко всем видам деятельности, ... где выполнение подобной деятельности может... привести или к успеху или к неудачи». Он выявил, что мотивированные на успех люди при постановки цели учитывают возможность успеха больше, чем возможность неудачи. И наоборот, мотивированные на неудачу люди в первую очередь думают о том, что не смогут достичь поставленной цели.

Х. Хекхаузен считает, что деятельность человека должна быть направлена на решение задач, проходя через следующие условия (Х. Хекхаузен, 2003):

- деятельность должна оставлять после себя ощутимый результат;
- результат должен оцениваться качественно или количественно;
- требования к оцениваемой деятельности не должны быть ни слишком низкими, ни слишком высокими, т.е. чтобы деятельность могла и увенчаться и не увенчаться успехом и по меньшей мере, не могла осуществиться без определенных затрат времени и сил;
- деятельность должна быть желанной для субъекта и ее результат должен быть получен им самим.

Таким образом, приведенные выше утверждения показывают, что успешность человеческой деятельности определяется тремя факторами: силой мотивации (стремлением к успеху), наличием в ценностной системе человека ценностей достижения, а также освоением необходимых навыков и умений (К.Э. Изард, 2000).

Цель исследования

Целью исследования явилась проверка связи связи жизнестойкости и мотивации достижения у студентов.

Выборка

В исследовании принимали участие студенты последних курсов психологических факультетов Латвии. Выборка состояла из 158 человек. Возраст участников: от 21 до 35 лет. В социальной структуре общества студенчество является группой, по своему общественному положению стоящей близко к интеллигенции, являющейся ее резервом и предназначенной в будущем к занятию высоко квалифицированным трудом в различных областях науки, техники, управления и культуры.

Студенческий период является наиболее благоприятным для развития жизнестойкости, так как данное качество может способствовать повышению как психического, так и физического здоровья.

Процедура исследования была максимально стандартизирована, каждому респонденту сообщалось о цели исследования, которое проводилось в научных целях. Все респонденты находились в равных условиях, ни одному испытуемому не давались преимущества перед другими. Временные ограничения в выполнении заданий для всех респондентов были одинаковыми. Каждому респонденту выдавался стандартный бланк для ответов. Для каждой методики была предоставлена письменная инструкция, студентам предоставлялась возможность перед проведением тестов задать уточняющий вопрос, если таковой имел место. Исследование проводилось анонимно и конфиденциально.

Методы исследования

Тест жизнестойкости С. Мадди (The Personal Views Survey III – R, 2001 – 2003). Тест жизнестойкости предназначен для диагностики уровня способности к успешным действиям в сложных или стрессовых ситуациях и включает в себя три шкалы, соответствующие трём компонентам жизнестойкости в соответствии с теорией С. Мадди:

вовлечённость (установка на участие в происходящем), контроль (установка на активное влияние на происходящие события) и принятие риска (установка на принятие неопределённых ситуаций и действие в них) (Леонтьев, Рассказова, 2006).

Диагностика мотивации достижения А. Мехрабиана (1969). Данный тест позволяет измерить мотивацию достижения, а именно: мотива стремления к успеху и мотива избегания неудачи.

Методики выбирались в соответствии с целью исследования и позволили получить данные количественного и качественного анализа.

Результаты исследования

Математическая обработка данных проводилась с помощью программы SPSS- 17.0 и MS Excel 2003.

Соответствие эмпирического распределения данных нормальному проверялось при помощи данных описательной статистики - сравнения показателей асимметрии и эксцесса с их стандартными ошибками, а также критерия Колмогорова-Смирнова.

Представленные круговые диаграммы показывают распределение участников исследования по отношению к этнической принадлежности (Рис. 1).

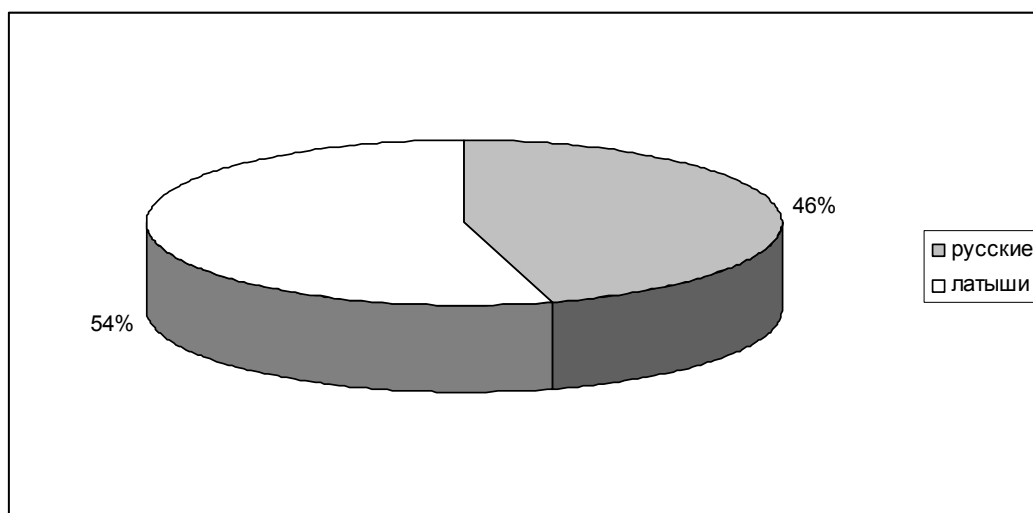


Рис. 1. Распределение участников исследования по отношению к этнической принадлежности

В результате проведенного исследования связи жизнестойкости, ее компонентов с мотивацией достижения у студентов были получены статистически значимые результаты. Для проверки наличия статистически значимых связей между переменными применялся корреляционный анализ, результаты которого представлены в таблице 1.

1 таблица

Корреляционный анализ данных между жизнестойкостью, ее компонентами и мотивацией достижения

| | русские (n = 72) | латыши (n = 86) |
|---------------------------------------|------------------|-----------------|
| Жизнестойкость - мотивация достижения | ,879(**) | ,912(**) |
| Вовлеченность - мотивация достижения | ,654(**) | ,800(**) |
| Контроль - мотивация достижения | ,563(**) | ,797(**) |
| Принятие риска - мотивация достижения | ,612(**) | ,653(**) |

Обсуждение

В результате количественного анализа данных, было выявлено, что при увеличении показателей жизнестойкости и каждого компонента в отдельности, уровень мотивации достижения студентов, участников данного исследования, возрастает. Можно предположить, что студенты с высоким показателем мотивации достижения стремятся достичь высоких результатов и успехов в деятельности. Их мотивация существенно влияет на активность в определенной ситуации или сфере деятельности. Как правило люди с высоким уровнем мотивации достижения реалистично оценивают свои

возможности при постановке целей и задач, стремятся к преодолению трудностей, добиваются больших результатов в деятельности.

Обычно люди, которые рассчитывают на успех в выполнении деятельности, справляются с ней лучше. Ожидание позитивного результата влияет на формирование у человека чувства эффективности, что побуждает его лучше работать. А если человек не уверен в своих силах, не надеется на успех, то это «отбивает» желание работать. Индивиды с низким показателем мотивации достижения безразличны к успехам, их не интересуют высокие результаты, и они ничего не делают для их достижения.

Неудача не является чем-то случайным, простым стечением обстоятельств. Ее причины следует искать в личностных факторах, в низком уровне жизнестойкости, в отсутствии мотивации. Часто причины неудачи состоят в том, что человек игнорирует объективные условия, не учитывает общественную и психологическую действительность.

Также считается, что если человек часто достигал успехов в прошлом, то это положительно влияет на формирование надежды на успех, он верит в себя и в свою состоятельность достичь успеха. А поражения, неудачи в прошлом негативно влияют на веру в успех. После серии неудач человек теряет уверенность в себе, ожидает поражения и в следующих попытках. Поэтому для формирования чувства эффективности в деятельности важным является наличие хотя бы небольших успехов.

Человек может адекватно оценить условия, выбрать оптимальную программу действий, но претерпевает неудачу при первой попытке ее реализации. Очевидно, что успешное выполнение деятельности возможно только при условии высокой мотивации, которая определяет настойчивость в реализации замыслов. Планы часто не реализуются потому, что человеку недостает целеустремленности, настойчивости, жизнестойкости и он не имеет надлежащей мотивации для их реализации. Продуцировать идеи, составлять совершенные программы и планы - недостаточное условие успеха. Необходимо также определенное мотивационное напряжение, связанное с реализацией программ и планов.

Итак, результаты исследования позволяют утверждать, что одним из центральных свойств личности, связанных с мотивацией достижения, является именно жизнестойкость, которая может проявляться в таких формах, как продолжительная непрерывная работа над задачей, попытка решить нерешенное, длительное стремление к достижению некоторой цели, а также повышает стрессоустойчивость, даёт уверенность в возможности контролировать события. Высокая жизнестойкость характеризует самостоятельную личность, тогда как низкая жизнестойкость присуща беспомощной личности.

Как показали ранее проведенные исследования Л.А. Александровой компонент жизнестойкости- вовлечённость мотивирует человека к самореализации, позволяет чувствовать себя значимым и ценным и включаться в решение жизненных задач даже при наличии стрессогенных факторов и изменений (Л. А. Александрова, 2004).

Леонтьев и Рассказова (2006) также в своих исследованиях обнаружили, что вовлечённость в происходящее даёт максимальный шанс найти нечто стоящее и интересное для личности. При развитии компоненте вовлечённости человек получает удовольствие от собственной деятельности. При отсутствии такой убеждённости возникает чувство отвергнутости, ощущение себя «вне» жизни.

Можно заметить, что компонент вовлечённости, каким-то образом перекликается с понятием «потока» (flow) в концепции М. Чиксентмихали, который представляет собой «целостное ощущение, испытываемое людьми, когда они полностью отдаются своей деятельности» (по Х.Хекхаузен, 2003, с.723). Это означает, что человек полностью «растворяется» в предмете, с которым имеет дело, его внимание всецело сосредоточено на занятии. Состояние «потока» возникает при выполнении достаточно трудных задач и необходимости высокого уровня мастерства, ясности цели.

Результаты исследований Чиксентмихали показали, что подростки, часто испытывающие состояние «потока», как правило, имеют хобби, занимаются спортом, много времени отдают учёбе, они имеют более высокую самооценку и степень увлечённости, чаще поступают в высшие учебные заведения, устанавливают более глубокие социальные контакты и добиваются большего успеха в жизни (по Х.Хекхаузен, 2003).

По мнению М. Селигмана (2006) «поток», является состоянием психологического роста, характеризующегося накоплением психологических ресурсов. Люди, часто испытывающие состояние «потока», менее склонны к депрессии. Можно предположить, что состояние «потока» является одним из феноменологических проявлений вовлечённости.

Высокие показатели контроля отражают убеждённость человека в наличии причинно- следственной связи между его действиями, поступками, усилиями и результатами. Чем более выражен этот компонент, тем больше человек уверен в эффективности собственной активной позиции. При низком уровне контроля человек

меньше верит в то, что в его действиях есть смысл, он «предчувствует» бесплодность собственных попыток повлиять на ход событий. Эта убежденность в отсутствии контроля над происходящим порождает состояние беспомощности.

С Мадди считает, что «контроль» (control) это убежденность в том, что борьба способна воздействовать на результат происходящего, даже если это влияние не абсолютно и успех не гарантирован. Чем больше человек уверен в эффективности собственной активной позиции, тем более выражен данный компонент жизнестойкости, и наоборот, чем менее выражен данный компонент, тем меньше человек верит в то, что в его поступках есть смысл. Человек убежденный в способности воздействовать на ситуацию, концентрируется на выполнении задачи, находящейся не только в рамках его возможностей, но и на грани их. Человек иницирует собственное поведение, прикладывая усилия, ставит перед собой серьезные цели, а также не боится сложных, незнакомых ситуаций. Отсутствие контроля или ощущение его сопряжено с самооценкой, тревожностью, состоянием здоровья, отчуждением, а также личностной адаптацией к сложным жизненным обстоятельствам.

По мнению Эллен Скиннер- «люди стремятся к ощущению контроля, потому что они обладают врожденной потребностью быть эффективными во взаимодействии с окружением. Ощущение контроля приносит радость, в то время как потеря контроля может быть разрушительной» (по Т.О. Гордеева, 2006, с.142-143). Она считает, что ощущение контроля (или его отсутствия) связано с личностной адаптацией к трудным жизненным ситуациям. При высоком уровне контроля человек концентрируется на выполнении задачи, прикладывает усилия, ставит перед собой трудные цели, не боится новых, сложных и незнакомых ситуаций. При низком уровне воспринимаемого контроля человек избегает сложностей, предпочитает ставить легко достижимые цели, не верит в эффективность собственных действий. Также Э. Скиннер считает, что источником воспринимаемого контроля является: усилия, способности и удача (Т.О.Гордеева, 2006).

Высокий уровень компонента жизнестойкости - «принятие риска» объясняется убежденностью человека в том, что всё то, что с ним случается, способствует его развитию за счёт знаний, извлекаемых из опыта, – неважно, позитивного или негативного, что позволяет личности оставаться открытой окружающему миру.

По результатам исследования очевидно, что мотивация достижения тесно связана с уровнем жизнестойкости студентов. Это говорит о том, что студенты достаточно четко могут контролировать процесс результатов своей деятельности. Имеют веру в свои способности справиться с определенной деятельностью и имеют представление о личной ответственности за свои успехи и неудачи. Мотивированные на успех студенты при постановке цели учитывают возможность успеха больше, чем возможность неудачи.

Выводы

Таким образом, высокий уровень выраженности жизнестойкости у студентов может препятствовать возникновению внутреннего напряжения в стрессовых ситуациях за счёт стойкого совладания со стрессами и восприятия их как менее значимых. Жизнестойкость даёт им больше сил, мотивирует к самореализации, лидерству, здоровому образу мыслей и поведению. Она даёт им возможность чувствовать себя значимыми и ценными, активно решать жизненные задачи, несмотря на присутствие стрессогенных факторов. Жизнестойкость не является врожденным качеством, а формируется в течении жизни. Это система убеждений, которая может быть развита. В определенной степени свойство жизнестойкости можно формировать в процессе воспитания личности, стимулируя самостоятельность, предприимчивость, обучая владению своими эмоциями и умению мобилизоваться в трудных жизненных ситуациях.

Мотив достижения дифференцирует людей по их стремлению к успеху. Студенты, участники исследования, с высоким показателем мотива достижения стремятся достичь высоких результатов (успехов) в деятельности. Тогда как индивиды с низким показателем мотива достижения безразличны к успехам, их не интересуют высокие результаты, и они ничего не делают для их достижения.

Можно предположить, что высокий уровень жизнестойкости и ее компоненты (вовлеченность, контроль и принятие риска) способствуют всеми доступными средствами избежать неудачи и достичь желаемого результата при достижении своих жизненных целей, способствуют более успешной адаптации человека в трудных жизненных ситуациях.

THE STUDY OF CONNECTION BETWEEN HARDINESS AND ACHIEVEMENT MOTIVATION OF STUDENTS

The aim of the study was to research the connection of hardiness and achievement motivation among students. The study involved the senior students of psychological faculties of Latvia. The sample consisted of 158 students. The range of Participants' age was from 21 to 35 years. As a diagnostic

psychological tool the Latvian and Russian versions of the Hardiness Test by S. Maddi (The Personal Views Survey III - R, 2001 - 2003), designed to diagnose the level of ability to successfully operating in difficult or stressful situations was used. The abovementioned tool comprises three scales, corresponding to three components of hardiness in accordance with the theory of S.Maddi: commitment (settings for participation in what is happening), control (settings for aspiration to active influence on the events) and challenge (settings to accept uncertain situations and the action in them) (Leontiev, Rasskazova, 2006). For the diagnosis of achievement motivation the Achievement Motivation test by A. Mehrabian (1969) was used. This Test allows to measure the achievement motivation, namely motive of desire for success and the motive of avoiding failure.

In the issue of conducted study of the connection of hardiness, its components and the achievement motivation of the students the statistically significant results were obtained. It was found that if the indicators of hardiness in whole, as well as of the each component increase, the level of achievement motivation of students who participated in this study, also increase. It can be assumed that students with high achievement motivation seek to achieve great results and success in their activity. Their motivation significantly affects the activity in a particular situation or field of activity. As a rule, people with a high level of achievement are realistic about their capabilities in setting goals and objectives, seek to overcome obstacles, achieve better results in the activity. If a person is not sure of himself/herself, does not hope for success, it "beats off" the desire to work. Individuals with low achievement motivation are indifferent to success, they are not interested in good results, and they do not do anything to achieve them.



IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Эта работа выполнена при содействии Европейского социального фонда в рамках проекта «Поддержка развития докторантуры Даугавпилсского Университета»
Nr. 2009/0140/1DP/1.1.2.1.2/09/IPIA/VIAA/015

Список литературы

1. Алдер Х., 2000, *НЛП: современные психотехнологии*. СПб: Изд-во "Питер", - 160 с.
2. Александрова Л.А., 2004, *Психологические ресурсы адаптации личности к условиям повышенного риска природных катастроф*: Дис. канд. психол. наук. Кемерово, 207 с.
3. Александрова Л.А. *К осмыслению понятия «жизнестойкость личности» в контексте проблематики психологии способностей // Психология способностей: Современное состояние и перспективы исследований*: Материалы науч. конф. М.: Институт психологии РАН, 2005. 16- 21 с.
4. Гордеева Т.О., 2006, *Психология мотивации достижения*. Москва: Смысл; Академия,- 336 с.
5. Данилова Н., Крылова А., 2005, *Физиология высшей нервной деятельности», Ростов н/Д: Феникс, - 478 с.*
6. Зейгарник Б.В., 1982, *Теории личности в зарубежной психологии*, Москва,- 129 с.
7. Изард К. Э., 2000, *Психология эмоций*, СПб.: Издательство «Питер», - 464 с.
8. Леонтьев Д. А., Рассказова Е. И., 2006, *Тест жизнестойкости.- Москва: Смысл,- 63 с.*
9. Мадди С. Р., 2005, *Смыслообразование в процессе принятия решений//Психологический журнал*, том 26, № 6, с. 87 – 101.
10. Мандрикова Е.Ю., 2006, *Виды личностного выбора и их индивидуально-психологические предпосылки*: Дис.канд. психол. наук. Москва, -195 с.
11. Маслоу А., 2011, *Мотивация и личность*, СПб, - с.65 (Maslow A.H., *Motivation and Personality Pearson Education* 1997, 489 p.)
12. Селигман М.Э.П., 2006, *Новая позитивная психология: Научный взгляд на счастье и смысл жизни / Пер. с англ. Москва: София,- 368 с.*
13. Хекхаузен Х., 2001, *Психология мотивации достижения*. СПб.: Речь, 256 с.. (Heckhausen H., *Achievement motivation in perspective, Orlando etc. Acad. press* 1985 VII, 337 p.)
14. Хекхаузен Х., 2003, *Мотивация и деятельность*. 2-е изд. СПб.: Питер; Москва: Смысл, - 860 с. (Heckhausen H., *Motivation and Action, Cambridge University Press* 2008, 528 p.)

Īteikta: 2012 m. rugpjūcio 28 d.

Priimta publikuoti: 2013 m. sausio 14 d.

Pastaba: straipsnis parengtas pagal Latvijos Respublikoje galiojančius straipsnių rengimo reikalavimus.

GLOBOS NAMUOSE GYVENANČIŲ PAAUGLIŲ PROFESINIO TAPATUMO PROBLEMŲ ANALIZĖ

Inga Tamosinaitė, Jolanta Rimkuvienė
Šiaulių valstybinė kolegija
Lietuva

Anotacija

Profesinis tapatumas padeda pasirinkti profesiją, kuri yra viena iš esminių sąlygų efektyviai ir pilnavertei integracijai į darbo rinką ir visuomenę. Paauglių profesinis tapatumas apima jų nuolatinį tobulėjimo procesą, jų nuostatas, vertybes, įgūdžius, gebėjimus, domėjimosi sritis, asmenybės bruožus. Žinios apie karjeros esmę, jos dinamiką bei problemas, atsirandančias įvairiose fazėse, yra būtina vaikų profesinio tapatumo sąlyga, kurioje reikšmingą vietą užima vaiko augimas ir vystymasis, nes būtent šis laikotarpis yra pagrindinis pasirenkant profesiją, kurio metu formuojasi su karjera susijusios sąvokos ir nuostatos. Profesiniam pasirinkimui įtakos turi daugelis veiksnių, tai gali būti gyvenimo aplinkybės, asmenybės nuostatos, pasiekimai moksle ir pan. dalykai, tačiau svarbu atsižvelgti ir į šeimos kultūrinį bei socialinį kontekstus.

Globos namuose gyvenantys paaugliai neturi savo šeimų, todėl tikimybė gauti reikalingą informaciją, kuris skatintų jų profesinį tapatumą yra sąlyginai nedidelė. Globos namuose gyvenantiems paaugliams dažnai iškyla profesinio tapatumo problemos, kurios yra sąlygotos socialinių įgūdžių stokos, emocijų diferenciacijos, individualizacijos ir deprivacijos. Paaugliai, augantys globos namuose dažnai susiduria su profesinio tapatumo problemomis, negaudami pakankamai informacijos apie karjeros pasirinkimo galimybes, nesugebėdami pakankamai vertinti save, neturėdami motyvacijos daryti tai, kas patenkintų jų poreikius ir lūkesčius. Profesinio tapatumo problemos dažniausiai išryškėja neturint tvirto apsisprendimo dėl savo ateities, dėl nesugebėjimo, baimės ar nenoro planuoti savo ateitį, kas tiesiogiai siejasi su jų neigiama patirtimi, netektimis.

Reikšminiai žodžiai: *Profesinis tapatumas, paaugliai, gyvenantis globos namuose, socialinis darbuotojas.*

Įvadas

Kiekvienoje visuomenėje yra vaikų, kurie dėl tam tikrų priežasčių negali augti šeimoje su tėvais, ir kaip gyvenimo šeimoje alternatyva jiems tampa institucinė globa, kurioje vaikus supa ne jų artimieji, o juos prižiūrintys globos namų darbuotojai. Vaikai, gyvenantys globos namuose, dažnai yra susidūrę su netektimi, jų santykiai su aplinka paprastai yra komplikuoti. Raidos procese vaikas intensyviai vystosi, patiria intensyvių pokyčių laikotarpius, todėl jo tapatumo formavimuisi itin didelę reikšmę turi ankstyvieji santykiai su reikšmingais žmonėmis, kurie tampa asmenybės formavimosi pagrindu (Kvieskienė, 2005). Globos namuose gyvenantys vaikai susiduria su įvairiomis problemomis, kurios įtakoja jų tapatumo formavimąsi, jų vystymąsi ir siekius.

Globos namuose gyvenančių vaikų dažniau patiriamos psichologinės ir socialinės problemos, gyvenimo sąlygos lemia didesnę šių vaikų socialinį pažeidžiamumą ir apsunkina jų integraciją į visuomenę, palikus globos namus (Žemaitaitytė, Jankauskienė, 2008). Profesinis tapatumas yra ypatingai svarbus paauglystėje, kai tarp kitų tapatumo įtvirtinimui svarbių klausimų kyla aktualūs klausimai apie darbo pasirinkimą, karjeros pobūdį. Pasak A. Liaudaičio (2011), sėkmingai įveikęs paauglystės krizę, vaikas ima kurti savosios karjeros planus, formuojasi vaizdą apie savo tolimesnę karjerą, kuria ateities planus apie profesijos rinkimąsi, jos tinkamumą ir pan. Būtent šiuo laikotarpiu itin svarbu, kad paaugliams būtų sudaromos palankios sąlygos augimui, brendimui, apsisprendimui, nuomonės išreiškimui, savęs pažinimui, socialinių įgūdžių formavimui ir tobulinimui. Būtina ugdyti paauglių suvokimą, kad labai svarbu gebėti rasti sau tinkamą vietą gyvenime, pasirinkti tinkamą profesinės karjeros kelią. Kaip teigia K. Samašonok (2005), globos namuose gyvenantys paaugliai pasižymi menkesniu kompetencijos lygiu, ateities tikslų neapibrėžtumu, emocinio vystymosi sulėtėjimu, socialinių įgūdžių ir pažintinio aktyvumo stoka, elgesio problemomis, prastesniu savęs suvokimu ir vertinimu, nes paaugliams trūksta artimųjų, jų artumo bei paskatų, o vaikų globos namuose nemotyvuojami siekti profesinės karjeros. Globos namų darbuotojai stokoja laiko ir galimybių skatinti savąjį „Aš“ profesinės karjeros kelią, o ir patys paaugliai ne visuomet yra motyvuoti atrasti savąjį „Aš“ profesinės karjeros kelyje.

V. Čepukienė, R. Pakrošnis (2008) nagrinėjo vaikų globos namuose gyvenančių paauglių psichologinio ir socialinio funkcionavimo sunkumus lemiančius veiksnius. A. Goštautas ir kt. (2005) analizavo bendravimo ugdymo priemonių efektyvumą dirbant su vaikų globos namų

auklėtiniais. J. Kovalenkovienė, I. Leliūgienė (2005) tyrinėjo buvusių vaikų globos įstaigų auklėtinių socialinės adaptacijos aspektus profesinėje mokykloje. L. Kutkienė (2008) savo tyrimuose vertino 16–17 metų paauglių vaikų ir merginų asmenybės tapatumo brandos ypatumus bei jų sąsajas su savęs vertinimu. K. Samošonok (2009, 2005) atliko tyrimus apie globos namuose gyvenančių paauglių adaptyvaus elgesio ugdymo problemas ir galimybes, atskleidė paauglių, gyvenančių globos namuose ir pilnose šeimose, savęs vertinimo ypatumus. K. Samošonok, V. Gudonis (2007) tyrinėja globos namų auklėtinių socialinių įgūdžių ugdymą bendrojo lavinimo mokyklose. A. Zbarauskaitės, D. Čekuolienės (2009) atlikti tyrimai atskleidžia globos namuose gyvenančių paauglių tapatumo formavimosi ypatumus. I. Žemaitaitytė, L. Jankauskienė (2008) tyrinėja vaikų globos namų auklėtinių profesinį informavimą kaip karjeros planavimo veiksnį. Išsamių tyrimų apie globos namuose gyvenančių vaikų profesinio tapatumo problemas yra atlikta nedaug (Kovalenkovienė, Leliūgienė, 2005).

Tyrimo objektas. Globos namuose gyvenančių paauglių profesinis tapatumas.

Tikslas – atkleisti globos namuose gyvenančių paauglių profesinio tapatumo problemas globos namų sąlygų ir galimybių vertinimo kontekste.

Tyrimo metodai: 1) anketinė apklausa raštu, naudojant uždaro tipo klausimyną (klausimynas sudarytas straipsnio autorių, naudojantis tyrimo objekto operacionalizacija); 2) statistinė tyrimo duomenų analizė. Apklausa atlikta vaikų globos namuose. Apklausoje dalyvavo socialiniai darbuotojai, kurių darbo stažas yra nuo 1 metų iki daugiau nei 15 metų. Tyrime dalyvavo 102 socialiniai darbuotojai (N=102), 97 moterys ir 3 vyrai. Tyrimo dalyviai patvirtina visuomenėje vyraujančią nuostatą, jog vaikų globos namuose turėtų dirbti moterys. Trečdalis apklausos dalyvių, kurių amžiaus vidurkis apie 40 metų yra jau subrendę asmenys, motyvuoti veiksmingai dirbti, labai maža dalis dirbančiųjų yra iki 25 m. Vaikų globos namuose daugiausia socialinių darbuotojų, kurių darbo stažas siekia 6–10 metų. Turinčiųjų darbo stažo iki 1 metų yra nedidelė dalis. Beveik ketvirtadalis apklaustųjų dirba daugiau kaip 15 metų ir jų darbo patirtis vaikų profesinio tapatumo formavimosi procese yra pakankama. Dauguma socialinių darbuotojų turi aukštąjį universitetinį, o kiek daugiau nei trečdalis, aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad tyrime dalyvavo išsilavinę ir turintys pakankamai socialinio darbo patirties, respondentai.

Tyrimo metu buvo svarbu išsiaiškinti, ką, tyrime dalyvaujančių vaikų globos namų darbuotojų nuomone, apima profesinis tapatumas. Anot respondentų, profesinis tapatumas dažniausiai apima įgūdžius (75 proc.), gebėjimus (65 proc.) ir vertybes (54 proc.), o mažiausiai – nuostatas (14 proc.). Tyrimo dalyviai nemano, kad domėjimasis kokia tai sritimi ar asmeninės savybės turi reikšmingos įtakos vaikų, gyvenančių globos namuose, profesiniam tapatumui. Ustinavičiūtė, A. Katkonienė, I. Žemaitaitytė (2011) akcentuoja, kad paauglių profesiniam tapatumui įtakos turi daugelis veiksnių, tai gali būti gyvenimo aplinkybės, asmenybės nuostatos, pasiekimai moksle ir kita. Tačiau svarbu atsižvelgti ir į vaiką supančios aplinkos kultūrinį bei socialinį kontekstus. Tyrimo metu gauti duomenys patvirtina minėtų autorių nuomonę, kad vaikų globos namuose daugiau kaip du trečdaliai apklaustųjų dirbančiųjų socialinių darbuotojų sutinka, kad profesinį tapatumą apima įgūdžiai, gebėjimai ir vertybės, o mažiausiai, t. y. penktadalis, nurodo – nuostatas. Vertinant tyrimo metu gautus rezultatus matyti, kad profesinis tapatumas yra daugialypis reiškinys, įtraukiantis įvairius veiklos aspektus.

Tyrimo metu buvo norėta sužinoti apklaustųjų nuomonę apie profesijos pasirinkimo galimybes, kurios yra sėkmingos profesijos pasirinkimo pagrindas. Analizuojant gautus duomenis paaiškėjo, kad daugiau nei du trečdaliai (74 proc.) tyrimo dalyvių nurodė, jog profesijos pasirinkimo pagrindas yra „orientacija (poreikio priimti sprendimą suvokimas ir motyvacija priimti tokį sprendimą)“, o mažiausiai, beveik vienas ketvirtadalis (23 proc.) apklaustųjų, profesijos pasirinkimo pagrindu įvardijo detalios informacijos apie keletą pasirinktų karjeros alternatyvų rinkimą. I. Žemaitaitytės, L. Jankauskienės (2008) atlikti tyrimai rodo, kad sėkmingą profesijos pasirinkimą nulemia vaikų turima motyvacija siekti užsibrėžtų tikslų ir pasitikėjimas savimi. Palyginus tyrimo metu gautus rezultatus, galima daryti prielaidą, kad respondentų požiūris į globos namuose augančių paauglių sėkmingos profesijos pasirinkimo pagrindą gali būti įvairūs veiksniai, tačiau svarbiausi jų yra orientacija, savęs tyrinėjimas ir sprendimas, o mažiausiai reikšmingas – nuodugni aplinkos analizė.

Tyrimo metu buvo aktualu išsiaiškinti, kokie asmenys dažniausiai paskatina vaikus, gyvenančius globos namuose rinktis atitinkamą profesiją. Gauti rezultatai atskleidė, jog dažniausiai globos namuose augančius vaikus profesiją rinktis skatina socialiniai darbuotojai (92 proc.), socialiniai pedagogai (66 proc.) ir mokyklos mokytojai (50 proc.), o mažiausiai – globėjai (21 proc.). Remiantis tyrimo duomenimis, patvirtina I. Žemaitaitytės, L. Jankauskienės (2008) nuomonė, kad vaikus rinktis atitinkamą profesiją dažnai skatina globos namų darbuotojai. Vertinant gautus rezultatus galima daryti prielaidą, kad socialiniai darbuotojai ir socialiniai pedagogai reikšmingai prisideda prie globos namuose augančių vaikų profesijos pasirinkimo, nes jie dažniausiai skatina juos pasirinkti atitinkamą profesiją.

Tiriant paauglių, gyvenančių globos namuose, profesinio tapatumo problemas buvo svarbu išsiaiškinti, koks yra socialinių darbuotojų vaidmuo globos namuose gyvenančių paauglių profesinio tapatumo formavimo procese. Tyrimo rezultatai rodo, kad globos namų darbuotojų vaidmuo dažniausiai yra motyvuoti, o mažiausiai, nurodė, kad atlieka mokytojo vaidmenį ir teikia pasiūlymus vaikams, kad jie spręstų problemas patys.

K. Samošonok, V. Gudonis, R. Žukauskienė (2005) akcentuoja, kad globos namų darbuotojai motyvuoja vaikus būti savarankiškais, padeda siekti užsibrėžtų tikslų, teikia paramą ir skatina jų pasitikėjimą savimi. Tai patvirtina ir atlikto tyrimo duomenys, kuriame teigiama, kad profesinio tapatumo formavimo procese globos namų darbuotojų vaidmuo dažniausiai yra motyvuoti vaikus skatinti jų gebėjimus bei savęs vertinimą (65 proc.) bei skatinti imtis atsakomybės už savo elgesį (40 proc.). Mažiausiai, t. y. vienas penktadalis tyrime dalyvavusių globos namų darbuotojų nurodė, kad atlieka mokytojo vaidmenį (20 proc.) ir teikia pasiūlymus vaikams (20 proc.), kad jie spręstų problemas patys. Vertinant tyrimo metu gautus rezultatus galima daryti prielaidą, kad globos namuose augančių vaikų profesinio tapatumo procese svarbiausi vaidmenys yra motyvuoti bei skatinti vaikus įvairiapusiškai tobulėti, vertinti save, priimti atsakomybę, kas gali reikšmingai įtakoti globos namuose gyvenančių vaikų profesinio formavimosi procesą.

Tyrimo metu siekta išsiaiškinti respondentų nuomonę apie tai, kokie veiksniai įtakoja globos namuose augančių paauglių profesijos pasirinkimą (žr. 1 lentelę).

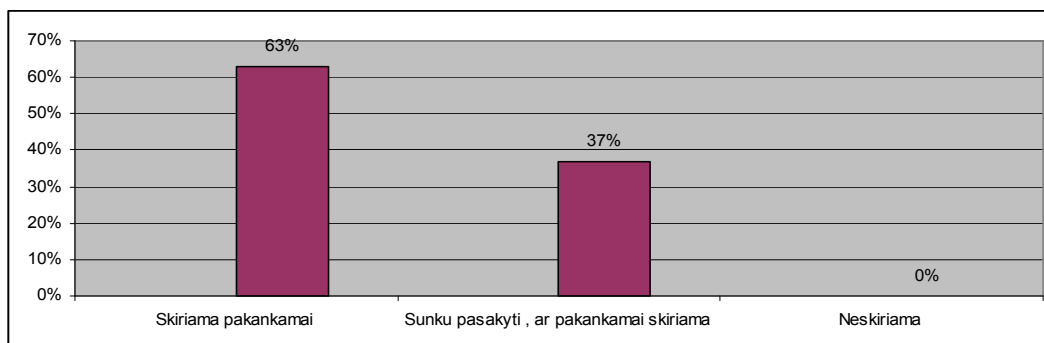
1 lentelė

Veiksniai, įtakoiantys vaikų profesijos pasirinkimą (proc.)

| Veiksniai | Skaičius | Proc. |
|------------------------|----------|-------|
| Socialiniai įgūdžiai | 67 | 66 |
| Charakteris | 28 | 27 |
| Asmeninės savybės | 67 | 66 |
| Patirtos netektys | 6 | 6 |
| Intelektas | 58 | 57 |
| Specialistų patarimai | 36 | 35 |
| Asmeninis pasirinkimas | 38 | 37 |

Remiantis 1 lentelės tyrimo duomenimis, vaikų, augančių globos namuose, profesijos pasirinkimą daugiausiai įtakoja socialiniai įgūdžiai, asmeninės savybės ir intelektas, o mažiausiai patirtos netektys. K. Samošonok, V. Gudonis (2007) nurodo, kad neigiama ankstyva patirtis, nepalankios augimo sąlygos, tėvų meilės ir artimų santykių su jais stoka sudaro prielaidas atsirasti emocinėms problemoms, akademiniam nebrandumui, socialinių įgūdžių stokai, adaptacijos grupėje sunkumams, todėl globos namuose augantiems vaikams yra sunku pasirinkti profesiją patiems, o juo labiau pasitikėti savimi. Vertinant tyrimo metu gautus rezultatus galima teigti, kad paaugliams, augantiems globos namuose reikalinga nuolatos ugdyti socialinius įgūdžius, tobulinti asmenines savybes, intelektą, siekiant sudaryti jiems galimybes tinkamai pasirinkti norimą profesiją.

Tyrimo metu buvo aiškinamasi, ar vaikų globos namuose yra skiriama pakankamai dėmesio profesiniam orientavimui (žr. 1 pav.).



1 pav. Profesinis orientavimas (proc.)

Daugiau nei pusė globos namuose dirbančių darbuotojų nurodė, kad profesiniam orientavimui globos namuose yra skiriama pakankamai dėmesio, tačiau kiek daugiau nei trečdaliui respondentų buvo sunku pasakyti, ar tikrai yra skiriama pakankamai dėmesio, kad neskiriama visai, niekas nepažymėjo. Vertinant tyrimo metu gautus rezultatus, galima daryti prielaidą, kad ne visuose tirtuose globos namuose yra skiriama pakankamai dėmesio paauglių

profesiniam orientavimui, kas gali neigiamai įtakoti augančiųjų globos namuose profesinę orientaciją. K. Samašonok, V. Gudonis, R. Žukauskienė (2005) pažymi, kad globos namuose augantys vaikai pasižymi sulėtėjusia pažintine raida, sutrikusiu prierašumu, elgesio ir emocinėmis problemomis. Profesiniam orientavimui globos namuose yra skiriamas dėmesys, tačiau jis ne visuomet yra pakankamas.

Vertinant globos namuose augančių paauglių profesinį tapatumą buvo svarbu išsiaiškinti, kokie yra dažniausi jų karjeros pasirinkimo veiksniai.

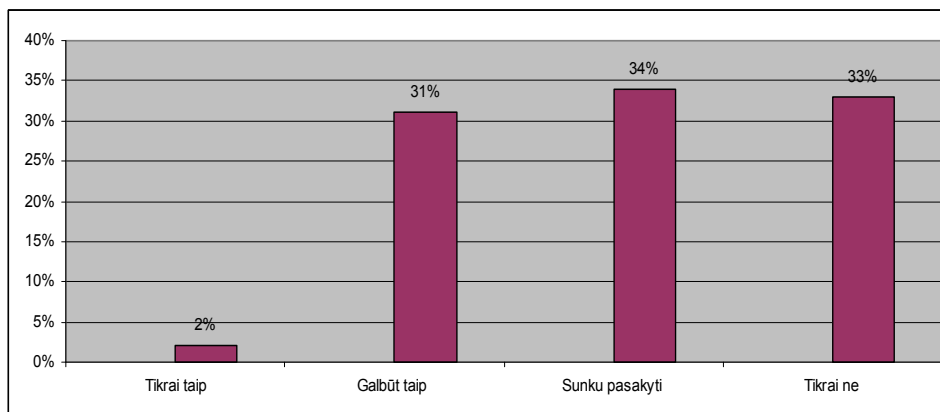
Tyrimo metu paaiškėjo, kad dažniausiai karjeros pasirinkimą įtakoja informacijos teikimas (85 proc.), motyvavimas (75 proc.), o mažiausiai – asmeninių poreikių patenkinimas (21 proc.). Rečiausiai, t. y. beveik vienas ketvirtadalis apklaustųjų, išskiria – asmeninių poreikių patenkinimą (21 proc.). I. Leliūgienė (2003) nurodo, kad vaikai, augantys globos namuose, dažniausiai neįgyja profesinio tapatumo, jie siekia įgyti profesiją tik profesinėje mokykloje, kad galėtų savarankiškai gyventi. G. Kviesskienė, G. Indrašienė (2008) teigia, kad dažnu atveju tai yra tik minimalių poreikių patenkinimo siekis, o ne tikslas pasiekti karjeros aukštumą. Didesniems vaikų siekiams dažniausiai „kelia užkerta“ įvairių įgūdžių stoka, augimo globos namuose „šešėlis“, paminantis jų savigarbą, meilę sau, skatindamas nereikalingumo jausmą.

Vertinant respondentų nuomonę, derėtų pažymėti, kad karjeros pasirinkimo veiksniai globos namuose yra įvairūs ir priklauso nuo individualių situacijų, vaikų asmeninių savybių bei su jais dirbančių globos namų darbuotojų. Akivaizdu, kad nėra vieno karjeros pasirinkimo veiksnio, kuris reikšmingai įtakotų globos namuose augančių vaikų karjeros pasirinkimą.

Vykdam apklaušą, respondentų buvo pasiteirauta jų nuomonės apie tai, ar paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose, turi pakankamai informacijos pasirinkdami ateities profesiją. Gautų tyrimo duomenų analizė parodė, kad beveik pusės respondentų (49 proc.) nuomone, vaikai, gyvenantys globos namuose, turi pakankamai informacijos pasirinkdami profesiją, o kiek mažiau nei pusė respondentų (40 proc.) nurodė, kad galbūt vaikai turi pakankamai informacijos pasirinkdami profesiją. Vertinant tyrimo rezultatus pastebėta, kad nedidelė dalis tyrimo dalyvių (11 proc.) suabejojo, informacijos pakankamumu renkant ateities profesiją. Tyrimo duomenis patvirtina V. Čepukienė, R. Pakrosnio (2008) nuomonė, jog globos namuose ne visuomet yra suteikiama pakankamai informacijos pasirenkant ateities profesijos, kas neigiamai įtakoja globojamų vaikų efektyvų prisitaikymą ir profesijos pasirinkimą.

Tyrimo metu buvo svarbu išsiaiškinti, kas dažniausiai motyvuoja paauglius rinktis vienokią ar kitokią profesiją tirtuose globos namuose. Tyrimo rezultatai rodo, kad apklausoje dalyvavę globos namuose dirbantys respondentai nurodo, kad vaikai dažniausiai profesiją pasirenka pasitarę su socialiniu darbuotoju (78 proc.), o rečiausiai klausydami bendraamžių (2 proc.) patarimų. K. Samošonok (2005) nuomone, dažniausiai globos namuose augantys vaikai savo profesiją renkasi klausydami kitų žmonių patarimų, kurių tarpe yra tiek jų bendraamžiai, tiek ir globos namų darbuotojai. Daugumos, t. y. beveik trijų trečdalių respondentų nuomonė patvirtina, jog vaikai profesiją pasirenka pasitarę su socialiniu darbuotoju, o rečiausiai klausydami bendraamžių patarimų. Maža dalis apklaustųjų nurodė, kad patys sugalvoja (13 proc.) arba socialinis pedagogas (7 proc.) pataria. Vertinant tyrimo metu gautus duomenis, galima daryti prielaidą, kad vaikų globos namuose augantiems vaikams trūksta savarankiškumo, ir jie nepasitiki savimi, nes patys profesiją sugalvoja / renkasi pakankamai retai. Tyrimo metu gauti rezultatai leidžia teigti, kad socialiniai darbuotojai dažniausiai pataria, padeda pasirinkti ir apsispręsti, renkant ateities profesiją.

Vertinant vaikų globos namuose augančių vaikų profesinio tapatumo galimybes, respondentų buvo pasiteirauta, ar iš vaikų globos namų išeinantieji yra pakankamai subrendę psichologiškai pasirinkti profesiją (žr. 2 pav.).



2 pav. Vaikų psichologinė branda, renkantis profesija (proc.)

Kaip matyti 2 paveiksle, tiriamųjų atsakymai yra panašūs. Tyrimas atskleidžia, kad kiek daugiau nei trečdaliui vaikų globos namuose dirbančių respondentų sunku pasakyti, ar paaugliai yra psichologiškai subrendę rinktis profesiją. Ir tik labai maža dalis apklaustųjų mano, kad paaugliai yra pakankamai subrendę pasirinkti profesiją, kai palieka vaikų globos namus. Vertinant tyrimo metu gautus rezultatus, galima teigti, kad vaikų globos namus paliekantys vaikai retai būna pakankamai subrendę pasirinkti atitinkamą profesiją. Nors tyrimo dalyviai ir nėra visiškai garantuoti dėl brandos, tačiau jų abejonės sudaro pagrindą teigti, kad globos namus paliekantiems yra sunku pasirinkti profesiją.

Tyrimo metu buvo svarbu išsiaiškinti, ar profesijos pasirinkimo procesas vaikų globos namuose kelia sunkumų. Profesijos pasirinkimas vaikų globos namuose yra problematiškas, nes globos namuose augančių vaikų, anot L. Kutkienės (2008), profesinio tapatumo formavimasis yra ilgas procesas, kurio metu vaikai stokoja pasitikėjimo savimi, motyvacijos, savarankiškumo, susiduria su įvairiais sunkumais.

Palyginus respondentų pateiktus atsakymus paaiškėjo, kad profesijos pasirinkimas vaikų globos namuose yra problematiškas iš dalies, jai reikalingas išskirtinis dėmesys, nes dauguma tyrimo dalyvių visiškai (8 proc.) arba iš dalies nurodė (67 proc.), kad profesijos pasirinkimo sritis vaikų globos namuose kelia sunkumų. A. Zbarauskaitės (2009) atlikti tyrimai parodė, kad profesinio tapatumo formavimasis yra sudėtingas reiškinys, įtakotas aibės neigiamų vaikų supančių veiksnių bei jausmų.

Siekiant išanalizuoti globos namuose gyvenančių vaikų profesinio tapatumo problemas buvo pasiteirauta socialinių darbuotojų nuomonės apie tai, kas sukelia daugiausiai problemų globos namuose gyvenantiems paaugliams renkantis profesiją (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Veiksniai, keliantys problemas, pasirenkant profesiją (proc.)

| Veiksniai | Skaičius | Proc. |
|---------------------------|----------|-------|
| Motyvacijos trūkumas | 88 | 86 |
| Informacijos trūkumas | 13 | 13 |
| Dėmesio stoka | 38 | 37 |
| Netinkamas požiūris | 54 | 53 |
| Profesinio tapatumo stoka | 43 | 42 |
| Patirtos netektys | 9 | 9 |

A. Zbarauskaitė, D. Čekuolienė (2009) pažymi, kad globos namuose gyvenančių vaikų išgyvenami įvairūs pasikeitimai: tiek fiziniai, tiek emociniai, tiek socialiniai, tačiau jų šerdis – tapatumo formavimasis, kai iš naujo peržiūrimi „aš“ aspektai. Tapatumo formavimosi procese didelę reikšmę turi ankstyvieji santykiai su reikšmingais žmonėmis, tampančiais to pagrindu. Globos namuose gyvenantys paaugliai dažnai stokoja motyvacijos, jų požiūris į profesinį tapatumą yra netinkamas.

Palyginus tyrimo duomenis, galima teigti, kad dauguma respondentų sutinka, jog motyvacijos trūkumas buvo įvardintas kaip dažniausias iš veiksnių, renkantis profesiją. Vienas iš veiksnių buvo įvardintas netinkamas požiūris, taip teigė daugiau kaip pusė tyrimo dalyvių ir profesinio tapatumo stoka, ką pažymėjo, kiek mažiau nei pusė tyrimo dalyvių. Vertinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad motyvacijos trūkumas yra viena esminių ir pagrindinių priežasčių, kelianti problemas globos namuose gyvenantiems vaikams pasirinkti profesiją, ką patvirtino ir ankstesni tyrimo rezultatai. K. Samošonok (2005) teigimu, vaikai, gyvenantys globos namuose dažnai yra išgyvenę aibę neigiamų emocijų, patyrę ne vieną netektį, todėl susiklosto komplikuoti ankstyvieji santykiai.

Siekiant išanalizuoti globos namuose gyvenančių vaikų profesinio tapatumo problemas buvo aktualu išsiaiškinti, kokias profesinio tapatumo problemas dažniausiai pastebi globos namų darbuotojai bendraudami su globos namuose augančiais paaugliais (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Profesinio tapatumo problemos (proc.)

| Problemos | Skaičius | Proc. |
|--|----------|-------|
| Bendras profesinis nerimas | 21 | 21 |
| Nerimas dėl gebėjimo susirasti darbą | 26 | 25 |
| Maža savivertė | 83 | 81 |
| Padidėjęs susirūpinimas ateities profesija | 14 | 53 |

Remiantis 3 lentelės tyrimo duomenimis, pasitvirtina R. Žukauskienės, O. Leiputės (2002) atlikto tyrimo rezultatai, kad globos namuose augantys vaikai susiduria su įvairiomis profesinio tapatumo problemomis, kurių dažniausios yra maža savivertė, neaiškūs ateities tikslai, savarankiškumo stoka dėl gebėjimo susirasti darbą. Beveik trys trečdaliai apklaustųjų sutiko su autorių teiginiais, dėl mažos savivertės. Palyginus rezultatus galima teigti, kad globos namuose augančių vaikų profesinį tapatumą apsunkina jų maža savivertė, nerimas dėl savo gebėjimų, kas sąlygoja kylančias profesinio tapatumo problemas.

Tyrimo metu respondentų buvo paprašyta įvertinti teiginius apie globos namuose gyvenančių vaikų profesijos pasirinkimo procesą (žr. 4 lentelę).

4 lentelė

Profesijos pasirinkimo proceso vertinimas (proc.)

| Teiginiai | Visiškai sutinku | | Neturiu nuomonės | | Visiškai nesutinku | |
|--|------------------|-------|------------------|-------|--------------------|-------|
| | Skaičius | Proc. | Skaičius | Proc. | Skaičius | Proc. |
| Vaikų globos namų auklėtinių socialinė adaptacija profesinėje mokykloje yra komplikauta | 61 | 60 | 15 | 15 | 26 | 25 |
| Globos namuose gyvenantys vaikai profesiją pasirenka tik su suaugusiųjų pagalba | 47 | 46 | 34 | 33 | 21 | 21 |
| Globos namuose gyvenantys vaikai įgyja visapusišką profesinį tapatumą | 41 | 40 | 38 | 37 | 23 | 23 |
| Vaikų globos įstaigose gyvenantys vaikai turi menką suvokimą apie pasirinktą profesiją ir rinkos poreikį | 63 | 61 | 21 | 21 | 18 | 18 |

Kaip matyti 4 lentelėje, respondentai dažniausiai sutinka su pateiktais teiginiais apie globos namuose gyvenančių vaikų profesijos pasirinkimo procesą. Daugiau nei pusė tyrimo dalyvių nurodė, kad „vaikų globos įstaigų auklėtinių socialinė adaptacija profesinėje mokykloje yra komplikauta“. Kiek mažiau nei pusė tyrime dalyvavusių globos namų darbuotojų teigė, kad „globos namuose gyvenantys vaikai profesiją pasirenka tik su suaugusiųjų pagalba“. Daugiau nei vienas trečdalis respondentų sutiko su tuo, kad „globos namuose gyvenantys vaikai įgyja visapusišką profesinį tapatumą“. Daugiau nei pusė tyrimo dalyvių teigė visiškai sutinkantys su tuo, kad „vaikų globos įstaigose gyvenantys vaikai turi menką suvokimą apie pasirinktą profesiją ir rinkos poreikį“. Vertinant tyrimo metu gautus rezultatus, galima teigti, kad globos namuose gyvenančių vaikų profesijos pasirinkimo procesas yra komplikotas ir sudėtingas. Taip yra dėl to, kad globos namuose augantys paaugliai mažiau pasitiki savimi, sunkiau prisitaiko prie aplinkos, jiems reikalinga juos supančių globos namų darbuotojų pagalba, patarimai, paskatinimai, informacijos pateikimas. A. Zbarauskaitės, D. Čekuolienės (2009) vertinimu, globos namuose gyvenantiems vaikams profesinio tapatumo formavimasis kelia daugiau iššūkių nei gyvenantiems pilnose šeimose. Dažniausiai yra nurodomi įvairūs su tapatumo formavimusi susiję sunkumai, kurie pasireiškia ankstyvuosiuose santykiuose su biologiniais tėvais ar globėjais patirtų sunkumų ir traumų integracija, priklausomybė nuo naujų globėjų, globėjų šeimos idealizacija ir sumaištis įtvirtinant savo ego tęstinumą. Taigi, formuojantis tapatumui itin daug iššūkių keliančiomis sritimis tampa atsiskyrimo–individualizacijos procesas, ankstyvų neigiamų išgyvenimų integracija ir ego tęstinumo formavimas. K. Samošonok (2005) nurodo, kad globos namuose gyvenančių vaikų neigiamas tapatumo formavimasis atsiskleidžia jų žemesniais akademiniais pasiekimais, žinių trūkumu bei įgūdžių stoka. Tokie neigiami padariniai yra sąlygoti tėvų meilės stokos, emocinio atstūmimo, vienišumo ir nereikalingumo jausmo, riboto ankstyvo patyrimo ir t. t. sunkumų. Vaikams, gyvenantiems globos namuose neužtenka dėmesio, patenkinami tik minimalūs poreikiai, lemiantys jų nežymų pažintinį aktyvumą, savarankiškumo stoką, mažina teigiamą tapatumo formavimąsi.

Apibendrinant tyrimo rezultatus, galima teigti, socialiniai darbuotojai ir socialiniai pedagogai yra tie asmenys, kurie labiausiai įtakoja globos namuose augančių vaikų profesinį tapatumą, svarbiausi jų vaidmenys yra motyvuoti bei skatinti vaikus įvairiapusiškai tobulėti, vertinti save, priimti atsakomybę.

Tyrimo metu paaiškėjo, jog socialinių darbuotojų nuomone, profesiniam tapatumui įtakos turi įgūdžiai, gebėjimai, vertybės. Globos namuose augančių paauglių sėkmingos profesijos pasirinkimo pagrindas gali būti įvairūs veiksniai, tačiau, anot respondentų svarbiausi jų yra orientacija (poreikio priimti sprendimą suvokimas ir motyvacija priimti tokį sprendimą), savęs tyrinėjimas ir sprendimas (alternatyvos pasirinkimo pažanga). Paaugliams pasireiškia įvairios elgesio ir emocinės problemos, kurių dažniausiai pasitaikančios yra žemas savęs vertinimas,

dėmesio neišlaikymas ir agresija. Tyrimo duomenys patvirtino, kad profesijos pasirinkimo sritis vaikų globos namuose yra problematiška.

Tyrimas atskleidė, kad globos namuose augantiems paaugliams trūksta informacijos apie karjeros pasirinkimą, galimybes. Socialiniai darbuotojai dažniausiai pataria, padeda pasirinkti ir apsispręsti kur toliau eiti mokytis. Net ir palikdami globos namus, paaugliai retai būna pakankamai subrendę pasirinkti atitinkamą profesiją. Motyvacijos trūkumas, netinkamas požiūris, profesinio tapatumo stoka yra pagrindinės globos namuose gyvenančių vaikų profesinio tapatumo problemos. Globos namuose augančių vaikų profesinį tapatumą taip pat apsunkina jų maža savivertė, nerimas dėl savo gebėjimų, jie mažiau pasitiki savimi, sunkiau prisitaiko prie aplinkos, jiems reikalinga juos supančių globos namų darbuotojų pagalba, patarimai, paskatinimai, informacijos pateikimas. Vaikų socialinė adaptacija profesinėje veikloje išėjus iš globos namų yra daugiau ar mažiau komplikuoja.

Išvados

1. Globos namuose gyvenančių paauglių vystymosi procese svarbiausi yra asmeninių savybių, bruožų, gebėjimų ir socialinių įgūdžių tinkamas formavimas, kurie gali tiesiogiai įtakoti jų profesinį tapatumą. Pagrindinės paauglių profesinio tapatumo problemos yra motyvacijos bei informacijos trūkumas, nesugebėjimas tinkamai savęs vertinti, netinkamas požiūris į profesinę veiklą, profesinio tapatumo stoka, kuris turi įtakos suvokimui apie pasirinktą profesiją ar rinkos poreikį.

2. Vaikams, gyvenant globos namuose vienodomis sąlygomis, kur jų buitis reguliuojama taisyklėmis, vyrauja formalūs santykiai, jie neįgyja pakankamai socialinių įgūdžių ir gebėjimų, reikalingų profesinio tapatumo formavimuisi, todėl rengiantis savarankiškam gyvenimui kyla sunkumų. Informacijos teikimas, socialinių įgūdžių ugdymas ir vaikų motyvavimas išlieka pagrindiniais veiksniais globos namuose, renkantis ateities profesiją, integruojantis ne tik darbo rinkoje, bet ir visuomenėje.

PROFESSIONAL IDENTITY PROBLEM ANALYSIS OF THE TEENAGERS WHO LIVE IN FOSTER HOMES

Professional identity helps choose a profession, which is one of essential conditions for effective and full-fledged integration into the labor market and society. Teen's professional identity covers their steady improvement process, their provisions, values, skills, abilities, areas of interest, personality characteristics. Knowledge about the essence of a career, the dynamics and problems, resulting in different phases, is a necessary condition for teen of professional identity, which occupies a significant place in the child's growth and development, as this period is the main for choosing a profession, because during this period emerging career concepts and terms. Occupational choice is influenced by many factors, it can be life circumstances, terms of personality, achievements of studies and other, however, it is important family cultural and social context. Teen living in foster homes do not have their families, therefore, the probability of obtaining information which promotes the professional identity, is relatively small. Care homes for teen living in often there is a problem of professional identity, which is caused by lack of social skills, emotion differentiation, individualisation and deprivation. Teen who live in care homes are often faced with the problems of professional identity, do not receive enough information about career options, inability to sufficiently evaluate themselves, without motivation to do what will fulfil their needs and expectations. Professional identity problems often reveals without a firm decision on his future, for inability, fear or unwillingness to plan their future, which is directly linked their negative experiences, losses.

Key words: professional identity, teen living in foster homes, social worker.

Literatūra

1. Čepukienė V., Pakrošnis R. (2008). Vaikų globos namuose gyvenančių paauglių psichologinio ir socialinio funkcionavimo sunkumus lemiantys veiksniai: asmenybės savybių ir gyvenimo globos namuose ypatumų sąveika. *Specialusis ugdymas*. Nr. 2(19), 31–44.
2. Goštautas A., Pakrošnis R., Čepulienė V., Pilkauskienė I., Ražanas K. (2005). Bendravimo ugdymo priemonių efektyvumas dirbant su vaikų globos namų auklėtiniais. *Specialusis ugdymas*. Nr. 1 (12), 137–148.
3. Kovalenkoviėnė J., Leliūgienė I. (2005). Buvusių vaikų globos įstaigų auklėtinų socialinė adaptacija profesinėje mokykloje. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. Nr. 5 (59), 41–53.
4. Kvieskienė G. (2005). *Pozityvioji socializacija*. Vilnius: VPU leidykla.
5. Kvieskienė G., Indrašienė V. (2008). *Socialinio darbo ypatumai vaikų globos namuose*. Metodinė priemonė. Vilnius: Lodvila.
6. Kutkienė L. (2008). 16–17 metų paauglių vaikų ir merginų asmenybės tapatumo brandos ypatumai bei sąsajos su savęs vertinimu. *Pedagogika*. Nr. 90, 108–114.
7. Leliūgienė I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
8. Liaudaitis A. (2011). *Globos namų auklėtinų sėkmingos socialinės adaptacijos prielaidos*. *Magistro darbas*. Vilniaus Vytauto Didžiojo Universitetas. [žiūrėta 2012-03-30]. http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2011~D_20110620_095915-06663.

9. Samašonok K. (2009). *Globos namuose gyvenančių paauglių adaptyvaus elgesio ugdymas(sis). Daktaro disertacija*. Šiaulių universitetas.
10. Samašonok K., Gudonis V. (2007). Globos namų auklėtinių socialinių įgūdžių ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose. *Specialusis ugdymas*. Nr. 1 (16), 54–67.
11. Samašonok K., Gudonis V., Žukauskienė R. (2005). Globos namų auklėtinių adaptacijos mokykloje ypatumai. *Ugdymo psichologija*. Nr. 15, 7–17.
12. Samašonok K. (2005). Paauglių, gyvenančių globos namuose ir pilnose šeimose, savęs vertinimo ypatumai. *Specialusis ugdymas*. Nr. 2 (13), 01–110.
13. Ustinavičiūtė L., Katkonienė A., Žemaitaitė I. (2011). Veiksniai susiję su sėkmingu karjeros planavimu ir profesijos pasirinkimu paauglystėje. *Socialinis darbas*. Nr. 10 (2), 169–180.
14. Zbarauskaitė A. (2009). *Adolescents who live in foster care institutions identity experience: biographical narrative interpretative analysis = Globos namuose gyvenančių paauglių tapatumo išgyvenimas: biografinio pasakojimo interpretacinė analizė: summary of the doctoral dissertation: social sciences, psychology (06S)*. Vilnius: VU.
15. Zbarauskaitė A., Čekuolienė D. (2009). Globos namuose gyvenančių paauglių tapatumo formavimasis: biografinio pasakojimo interpretacinė analizė. *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris*. Nr. 4, 89–108.
16. Žemaitaitė I., Jankauskienė L. (2008). Vaikų globos namų auklėtinių profesinis informavimas kaip karjeros planavimo veiksnys. *Socialinis darbas*. Nr. 7 (2), 59–66.
17. Žukauskienė R., Leiputė O. (2002). Vaikų ir jaunimo globos namų auklėtinių ir vaikų, gyvenančių su abiem tėvais, emocijų ir elgesio problemų ypatumai. *Socialinis darbas*. Nr. 2 (2), 106–115.

Įteikta: 2012 m. lapkričio 22 d.

Priimta publikuoti: 2013 m. sausio 14 d.

SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ VAIKŲ, LANKANČIŲ DIENOS VEIKLOS TARNYBĄ, SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ ANALIZĖ

Nida Vaitiekienė
Šiaulių valstybinė kolegija
Lietuva

Anotacija

Straipsnyje analizuojami vaikų, lankančių Dienos veiklos tarnybą, socialiniai įgūdžiai. Pabrėžiamas šeimos vaidmuo formuojant vaiko socialinius įgūdžius, apibūdinamos vaiko, augančio socialinės rizikos šeimoje, integracijos į visuomenę, rengimosi savarankiškam gyvenimui problemos. Siekiant užtikrinti socialinės rizikos šeimų vaikų gerovę, neužtenka aktyvinti visuomenės, teritorinių bendruomenių ir valstybės bendradarbiavimą. Šios pastangos turi būti grindžiamos gilesniu, išsamesniu reguliuojamo reiškinių sociologiniu išmanymu: reiškinių atskleidimu, jo apimtimi, sklaidos pasekmėmis ir realiomis jo valdymo galimybėmis bei jų plėtimu (Kondoraitė, 2006). Socialinių įgūdžių įvairovės bei jų formavimosi ypatumų analizė padės įsigilinti į problemas, suvokti, kurių vaikų socialinių įgūdžių ugdymui Dienos veiklos tarnyboje skirti daugiau dėmesio. Tyrimo objektas – socialinės rizikos šeimų vaikų, lankančių Dienos veiklos tarnybą, socialiniai įgūdžiai. Tyrimo tikslas – atlikti vaikų, lankančių Dienos veiklos tarnybą, socialinių įgūdžių analizę. Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, kokybinis tyrimas, struktūruotas stebėjimas, paminėjimo dažnis, anketa.

Reikšminiai žodžiai: socialiniai įgūdžiai, socialinės rizikos šeima, socialinės rizikos šeimos vaikas.

Įvadas

Kasmet gausėja probleminių šeimų, auginančių vaikus. Probleminėse šeimose augantys vaikai neugdomi, nelanko mokyklos arba lanko ją blogai, namuose neužtikrinama pamokų ruoša. Dėl nepakankamų tėvų pajamų ar atsinaus požiūrio į vaikus ne kiekvienas vaikas gali lankyti būrelius ar kitas papildomo ugdymo įstaigas. Dažnai tokie vaikai atsiduria gatvėje, nes neturi ką veikti. Didėja vaikų ir paauglių nusikalstamumas (LR Vyriausybė, nutarimas, 2002). Socialinės rizikos šeimos stokoja vaikų priežiūros ir ugdymo įgūdžių, neužtikrina pagrindinių savo vaikų teisių. Dėl to šių šeimų vaikai dažniau patenka į policijos akiratį, pasiduoda gatvės įtakai arba tampa nusikaltimų aukomis.

Statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje 2011 metais buvo 10608 socialinės rizikos šeimos, kuriose gyveno 22073 vaikai. Socialinės rizikos šeimų skaičius vis didėja: kasmet socialinės rizikos šeimų grupei naujai priskiriama apie 2000 šeimų. Netiksliais duomenimis (tikslių kol kas niekas ir nežino) Lietuvoje per 4000 „gatvės“ vaikų (<http://www.bernardinai.lt/archyvas/straipsnis/61422>, 2007-04-21). Statistikos departamento duomenimis, 2011 metais socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo paslaugas gavo 4573 socialinės rizikos šeimos, kuriose auga iki 7 metų vaikai ir 9854 socialinės rizikos šeimos, kuriose auga nuo 7–17 metų vaikai. Šie skaičiai tik parodo, kad socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo paslaugos yra reikalingos, siekiant mažinti socialinės rizikos šeimų skaičių ir užtikrinti šių šeimų savarankišką funkcionavimą.

Vaiko Teisių Konvencija (preambulė) (Lietuvos respublikos įstatymas, 1995 m. liepos 3 d. Nr. I-983) siekia užtikrinti visokeriopą vaikų gerovę. Pirmos dalies 3 straipsnyje yra teigiama, kad „Valstybės dalyvės įsipareigoja teikti vaikui tokią apsaugą ir globą, kokios reikia jo gerovei, atsižvelgdamos į jo tėvų, globėjų ar kitų asmenų, atsakingų už jį pagal įstatymą, teises ir pareigas, ir tam tikslui imasi atitinkamų teisinių ir administracinių priemonių.“ 27 straipsnyje teigiama: „Valstybės dalyvės prapažįsta kiekvieno vaiko teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi“.

Vaikų socialinių įgūdžių ugdymo temomis Lietuvoje literatūros yra nedaug. Galima išskirti darbus: R. Lekavičienės (2000) daktaro disertaciją „Socialinės kompetencijos vertinimo metodologijos modifikavimas“; L. Bulotaitės, E. Gudžinskienės (2003) mokomąją knygą „Gyvenimo įgūdžių ugdymas“; B. Grebliauskiene, N. Večkienės (2004) vadovėlį „Komunikacinė kompetencija: komunikabilumo ugdymas“ bei Š. Šnir, R. Malinausko (2006) „Moksleivių socialinių įgūdžių ugdymas“, Vyšniauskytės-Rimkienės, J., Liobikienės, T. N. (2010) „Gebėjimai socialinio darbo praktikoje (tėvystės ir vaikų socialinių gebėjimų lavinimas). Mokomoji knyga“. Šiuose darbuose atkreipiamas dėmesys į socialinių įgūdžių svarbą mūsų kasdieniniame gyvenime, pateikiami socialinių įgūdžių ugdymo ypatumai.

Problema. Socialinės rizikos šeimų vaikai turi nepakankamai socialinių įgūdžių arba visai jų neturi, o tai yra svarbi asmens socialinės integracijos į visuomenę sąlyga. Tokie vaikai auga nepasirengę savarankiškam gyvenimui, jie susiduria su įvairiais psichologiniais, emociniais ir dvasiniais sunkumais. Dėl socialinių įgūdžių stokos socialinės rizikos šeimų vaikai patiria bendravimo, integracijos į kolektyvą, adaptacijos bei kitas problemas. Ugdant vaikus Dienos veiklos tarnyboje, formuojami būtiniausi vaikų socialiniai įgūdžiai. Socialinių įgūdžių ugdymas teigiama linkme sudaro prielaidas, kad pagerės vaikų socialinio funkcionavimo galimybės. Svarbu žinoti, kokiems socialiniams įgūdžiams, ugdant vaikus Dienos veiklos tarnyboje, skirti daugiau dėmesio. Svarbu išsiaiškinti, kokių socialinių įgūdžių vaikai turi mažiau, kas padės tikslingiau organizuoti tarnybos veiklą.

Tyrimo objektas – socialinės rizikos šeimų vaikų socialiniai įgūdžiai.

Tyrimo tikslas – atlikti vaikų, lankančių Dienos veiklos tarnybą, socialinių įgūdžių analizę.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibūdinti socialinės rizikos šeimą dabarties visuomenės kontekste.
2. Aktualizuoti socialinių įgūdžių vaidmenį vaiko socializacijos procese.
3. Ištirti ir apibendrinti socialinės rizikos šeimų vaikų, lankančių Dienos veiklos tarnybą, socialinius įgūdžius.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, struktūruotas stebėjimas.

Tyrimo metodologija. Tyrimui atlikti buvo naudotas kiekybinis tyrimo metodas. „Kiekybinis galima vadinti tokį empirinį tyrimą, kurio duomenys pateikiami skaičiais (kiekybine išraiška)“ (Luobikienė, 2002).

Tyrimo duomenims gauti buvo taikytas struktūruotas stebėjimas, pagrįstas iš anksto apibrėžtomis kategorijomis (Luobikienė, 2002). *Stebėjimas* – individų ar socialinių reiškinių ypatumų metodas, laikomas jų elgesio pasireiškimų fiksavimo pagrindu. Stebėjimo metodo privalumai (Kardelis, 2002), dėl kurių buvo pasirinktas būtent šis metodas:

- galimybė analizuoti visos grupės elgesį;
- elgesį galima įvertinti tiksliau, nei tai padarytų pats asmuo;
- stebėjimas nepriklauso nuo tiriamojo nuostatos;
- galimybė vienu metu aprėpti daugiau savybių, stebimų reiškinių.

Struktūruotas stebėjimas, pagrįstas iš anksto apibrėžtomis kategorijomis, suskaldo elgesį į smulkias dalis. Kiekybiniai požūriai siekia griežtesnio struktūravimo ir reikalauja iš anksto parengtų detalių stebėjimo planų (schemų) (Luobikienė, 2002).

Tyrimo instrumentas. Buvo sudarytas vaikų socialinių įgūdžių stebėjimo planas (iš viso – 15, kiekvienam vaikui atskirai), kur iš anksto buvo numatytos kategorijos. Tyrimo instrumentas sudarytas, remiantis socialinių įgūdžių operacionalizacija, kurioje socialiniai įgūdžiai buvo sugrupuoti pagal įvairių mokslininkų socialinių įgūdžių klasifikacijas. Visi socialiniai įgūdžiai suskirstyti į 7 socialinių įgūdžių kategorijų sritis: A – savęs pažinimo įgūdžiai (savimonės įgūdžiai), B – savęs pažinimo įgūdžiai (emocinės ir socialinės kontrolės (savikontrolės) įgūdžiai), C – savarankiško gyvenimo įgūdžiai, D – bendravimo įgūdžiai, E – bendradarbiavimo įgūdžiai, F – atkaklaus elgesio įgūdžiai, G – doroviniai įgūdžiai. Kiekviena sritis turi po 8 socialinių įgūdžių kategorijas.

Taip pat buvo atlikta socialinių įgūdžių formavimosi etapų operacionalizacija pagal V. Jakavičių (1998). Socialinių įgūdžių vertinimas suskirstytas pagal į 3 veiksmo išmokymo etapus: 1) veiksmo išmokymo etapas (vaikas su veiksmu susipažinęs, turi supratimą apie jo reikšmę, bet įgūdžio neturi); 2) veiksmo įtvirtinimo etapas (sugeba atlikti veiksmą, bet daro klaidų, reikalingi savikontrolės ir korekcijos veiksmai); 3) veiksmo atlikimas automatiškai (veiksmas atliekamas lengvai, be jokių fizinių, proto ir valios pastangų).

Tyrimo vieta. Tyrimas buvo atliktas Kretingos Socialinių paslaugų centre vaikų Dienos veiklos tarnyboje.

Tyrimo laikas. 2008–2009 mokslo metai.

Tyrimo respondentai. Tyrime dalyvavo 15 vaikų 7–16 metų iš socialinės rizikos šeimų, kasdien lankančių Kretingos Dienos veiklos tarnybą. Respondentai buvo grupuojami pagal amžių: 7 vaikai nuo 7–11 metų, 8 vaikai nuo 12–16 metų; pagal Dienos veiklos tarnybos lankymo trukmę: 7 vaikai lankę nuo 0–1,5 metų, 8 vaikai lankę nuo 1,5 metų ir ilgiau; pagal lytį: 4 mergaitės ir 11 berniukų.

Vaikus stebėjo ir duomenis fiksavo Dienos veiklos tarnyboje dirbančios dvi socialinės darbuotojos. Socialinės darbuotojos į iš anksto parengtą planą žymėjo, kokiame veiksmo išmokymo etape yra vaiko socialiniai įgūdžiai.

Socialinės rizikos šeima dabarties visuomenės kontekste

Šeimos vaidmuo visuomenėje savo galia neprilygsta jokiai kitai institucijai, nes būtent šeimoje formuojasi ir vystosi žmogaus asmenybė, susipažįstama su socialiniais vaidmenimis, kurie yra būtini normaliai vaiko adaptacijai visuomenėje. *Šeima* – tai pirmoji ugdymo institucija,

kuri labiausiai nulemia visą tolesnį asmens gyvenimą. Būtent šeimoje suteikiami pirmieji dorovingumo pagrindai, formuojasi pagrindinės elgesio normos, atsiveria žmogaus vidinis pasaulis bei individualios asmens savybės. Beje, šeima nulemia ne tik asmenybės formavimąsi, bet ir žmogaus savęs vertinimą, pasitikėjimą, o taip pat stimuliuoja jo kūrybinį bei socialinį aktyvumą (Leliūgienė, 2003).

Socialinės rizikos šeimos priklauso socialinės rizikos grupei, gyvena skurde ir nedalyvauja visuomenės veikloje. Socialinės rizikos šeimos yra veikiamos įvairių rizikų: skurdo, nedarbo, ribotų galimybių dalyvauti darbo rinkoje, alkoholizmo, nusikalstamumo, daugiavaikių šeimų reiškinių, vaikų nepriežiūros ir kt. (Kondrotaitė, 2006).

Darbo su socialinės rizikos šeimomis rekomendacijose (LR socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2003 gruodžio 17 d. įsakymas) pažymima, kad *socialinės rizikos šeima* – tai šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi. Tokios šeimos nesugeba tenkinti vaiko emocinių ir fizinių reikmių, be to, bendravimo būdas tokiose šeimose žymiai apriboja vaiko galimybes išreikšti poreikius ir jausmus. Vaikai, augantys tokiose šeimose, turi labai žemą savęs vertinimą, nesitiki, kad jų poreikiai yra svarbūs ir gali būti patenkinti, neturi tinkamų socialinių įgūdžių.

Vaikai – bendruomenės dalis, kurią ypač veikia politinės, ekonominės, kultūrinės sąlygos. Ekonomikos pokyčiai lėmė, kad vaikai tapo labiausiai socialiai neapginta mūsų visuomenės grupė. Lietuvoje vis daugiau vaikų gyvena socialinės rizikos šeimose. Dalis jų gyvena skurde, neretai nelanko mokyklos, mėgina uždarbiauti gatvėse. Didesnę dalį laiko praleisdami gatvėje, jie susipažįsta, suartėja su nusikalstamu pasauliu. Tai vaikai iš nedarnių, išsiskyrusių šeimų, kurios neretai turi savitą pasaulėvaizdį, gyvenimo būdą, jose susiklostę iškreipti tarpusavio santykiai (Braslauskienė, 2001).

Skurstančių šeimų vaikai dažnai neturi sąlygų lankyti mokyklą, išsiugdyti elementarius socialinius įgūdžius, jie neturi galimybių pasinaudoti neformalaus ugdymo institucijomis, nes pastarosios dažniausiai yra mokamos. Didžioji dalis skurstančių ir socialinės rizikos šeimų vaikų mokykloje patiria nesėkmę: socialinę atskirtį, antramečiauja, praleidžia pamokas, meta mokyklą, patiria kasdienį psichologinį diskomfortą (Kvieskienė, 2005).

Socialiniai įgūdžiai vaiko socializacijos procese

Socialiniai įgūdžiai gali būti apibūdinami, kaip tarpininkas tarp socialinės veiklos rezultato ir judėjimo (motorinių) įgūdžių (Argyle, 1996, cituoja Šniras, Malinauskas, 2006). Todėl galima teigti, kad socialiniai įgūdžiai garantuoja socialinių situacijų „vairavimo kokybę“ ir daro didžiulį poveikį žmogaus asmeniniam gyvenimui. M. Argyle (1996) manymu, socialiniai įgūdžiai suprantami kaip socialinės kompetencijos išraiška (cituoja Šniras, Malinauskas, 2006).

Socialiniai įgūdžiai – tai automatizuotas būdas adaptyviam ir adekvačiam elgtis, kai elgesio efektyvumą pripažįsta ne tik pats, bet ir kiti individai (Šniras, Malinauskas, 2006). Ši apibrėžtis atkreipia dėmesį į sąveikos (ugdomojo poveikio) reikšmę, į tai, kad išstobulinęs savo socialinius įgūdžius asmuo gali daryti įtaką kitiems, kad socialiniai įgūdžiai padeda individui užimti tam tikrą vietą įvairiose socialinėse grupėse, palaikyti pozityvius santykius.

Žinios yra praktikos pažinimo arba mąstymo sudedamoji; vertybės yra jausminis ar praktikos dvasinis komponentas, įgūdžiai yra veiksmas, arba socialinio darbo atlikimas; jie yra sudedamoji elgesio dalis. *Įgūdis* sujungia žinias ir vertybes ir paverčia jas veiksmais (Johnson, 2003).

A. Ruzgienė, S. Petružienė (2005) įgūdį apibrėžia kaip savotišką motorinį įpratimą, atsiradusį treniruojantis. „Pirmiau susiformuoja sugebėjimas automatiškai veikti, vėliau jo pagrindu gimsta ir įprotis, virtęs vidiniu poreikiu.“, „Įgūdis – tik gebėjimas automatiškai veikti.“

Socialiniai įgūdžiai siaurąja prasme yra tai, kas padeda žmonėms lengviau bendrauti tarpusavyje, prisitaikyti. Plačiąja prasme – tai ir gebėjimas įsigyti profesiją, ir susirasti darbą, ir mokėti elgtis su pinigais, išmintingai pirkti tai, ko labiausiai reikia, ir tvarkytis savo aplinkoje, palaikyti švarą, paisyti higienos reikalavimų.

Nors yra daug socialinių įgūdžių įvertinimo būdų, tačiau socialiniai įgūdžiai taip ir liko nesusisteminti, visos socialinių įgūdžių klasifikacijos sistemos yra sąlygiškos, nėra vienareikšmiškai ir aiškiai apibrėžti klasifikacijos kriterijai (Šniras, Malinauskas, 2006). Naudojant metaanalizę (Caldarella, Merrell, 1997) ir apžvelgus 21 tyrimą, buvo nustatyti penki pagrindiniai vaikų ir paauglių socialiniai įgūdžiai, kurie minimi daugiau nei trečdalyje socialinių įgūdžių tyrimų: *bendravimo su bendraamžiais įgūdžiai, savitvardos, akademiniai, bendradarbiavimo ir savęs įtvirtinimo* (cituoja Šniras, Malinauskas, 2006).

Mokslinėje literatūroje (Caldarella, Merrell, 1997) dažnai skiriami: *esminiai* ir *situaciniai* įgūdžiai. *Esminiai (pagrindiniai) įgūdžiai* – patys svarbiausi socialiniai įgūdžiai, kurie reikalingi visose gyvenimo situacijose (Curran, Monti, 1982). Pagrindiniai socialiniai įgūdžiai susiję su žodinės ir nežodinės informacijos siuntimu ir priėmimu. Pabrėžiama, kad pagrindiniai socialiniai

įgūdžiai – tai elementarus emocijos siuntimas ir jos gavimas. *Situaciniai* socialiniai įgūdžiai – tai įgūdžiai, kurių pririekia tik tam tikrose gyvenimo situacijose (cituoja Šniras, Malinauskas, 2006).

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2007) našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo programos įgyvendinimo rekomendacijose, kaip svarbiausius ir pagrindinius socialinius įgūdžius, reikalingus asmens integracijai į visuomenę, pabrėžia *savarankiško gyvenimo įgūdžius*. Vaikai, kurie gyvena kartu su tėvais, nuosekliai mokosi, kaip gaminti ir tvarkytis, kaip elgtis su pinigais, spręsti įvairias iškilusias problemas, taip pat įgyja praktinių savęs priežiūros įgūdžių. O tuo tarpu socialinės rizikos vaikai dažnai neturi reikšmingo ir ilgalaikio ryšio su suaugusiaisiais, kurie galėtų padėti įgyti reikalingų žinių ir įgūdžių. „Pasirengti suaugusio žmogaus gyvenimui – tai pasiekti emocinę ir ekonominę nepriklausomybę, įgyti socialinius įgūdžius, reikalingus pilietiniam kompetingumui palaikyti, profesijai pasirinkti ir pasirengti darbinei veiklai bei vedyboms ir šeimyniniam gyvenimui.“ (Žukauskienė, 2007).

Vienas iš būdų ugdyti socialinius įgūdžius socialinės rizikos šeimų vaikams yra dienos veiklos centrų lankymas. Dienos centrai suteikia galimybę vaikams įsitraukti į naudingą, jiems įdomią veiklą, padeda keisti vertybes, plėsti akiratį, adaptuotis visuomenėje, atitraukti vaikus nuo kenksmingo gatvės poveikio, sudaro sąlygas ruošti pamokas, gauti specialistų konsultacijas (psichologo, socialinio pedagogo ir t. t.). Taip pat dienos centruose teikiamos socialinės paslaugos ir šių vaikų šeimos nariams.

Dienos centruose vaikai įgyja reikiamų socialinių įgūdžių – tampa savarankiškesni, įgyja pasitikėjimo savimi, tampa mandagesni, išmoksta patys spręsti savo problemas, išmoksta bendrauti su aplinkiniais, ramiau reaguoti į pastabas. Gerėja vaikų, lankančių Dienos veiklos centrus, pažangumas mokykloje, rečiau praleidžia pamokas, gerėja santykiai su mokytojais ir bendraamžiais. Taip pat gerėja vaiko situacija šeimoje.

3. Tyrimo rezultatų analizė

Suvedus ir apibendrinus gautus rezultatus stebėjimo planuose, buvo paskaičiuotas bendras visų 15 vaikų, lankančių Kretingos Dienos veiklos tarnybą, socialinių įgūdžių dažnių pasiskirstymas pagal veiksmo išmokymo etapus (žr.1 lentelę).

1 lentelė

Vaikų socialinių įgūdžių dažnių pasiskirstymas

| Kategorijos | Dažnis | | |
|--|-------------------------|----------------------------|--------------------------------|
| | Veiksmo išmokymo etapas | Veiksmo įtvirtinimo etapas | Veiksmo atlikimas automatiškai |
| A Savęs pažinimo (savimonės) įgūdžiai | 19 | 70 | 29 |
| B Savęs pažinimo (emocinės ir socialinės kontrolės (savikontrolės) įgūdžiai | 63 | 52 | 5 |
| C Savarankiško gyvenimo įgūdžiai | 55 | 57 | 8 |
| D Bendravimo įgūdžiai | 37 | 76 | 7 |
| E Bendradarbiavimo įgūdžiai | 18 | 73 | 24 |
| F Atkaklaus elgesio įgūdžiai | 66 | 69 | 9 |
| G Doroviniai įgūdžiai | 40 | 64 | 16 |

Dažnių pasiskirstymo lentelėje matyti, kiek kartų pasikartoja kategorijų turinys veiksmo atlikimo etapuose.

Mažiausiai išugdyti yra šie vaikų socialiniai įgūdžiai: nesugeba kontroliuoti savo veiksmų; savo susierzinimą ir pyktį išreiškia daugiau veiksmais, nei žodžiais; nesugeba nereaguoti į trukdymus; nesugeba prisitaikyti prie įvairių socialinių situacijų; nesugeba gaminti valgio ir sveikai maitintis; nesugeba tvarkytis ir palaikyti švarą; nesugeba organizuoti savo laisvalaikio, sveikai gyventi; nesugeba tinkamai baigti pokalbio ir apibendrinti; nesugeba įsigilinti į pašnekovo jausmus; nesugeba pasipriešinti aplinkos įtakai, pasakyti „ne“; nesugeba nekeršyti, neatsimokėti blogu už padarytas skriaudas; nesilaiko duoto žodžio, netesi pažadų; nejaučia atsakomybės už savo veiksmus, netaiso klaidų. Šie socialiniai įgūdžiai veiksmo išmokymo etape užima daugiausiai pozicijų. Vaikai su šiais įgūdžiais susipažinę, turi supratimą apie jo reikšmę, bet įgūdžio neturi.

Tai, kad vaikai mažiausiai turi savikontrolės įgūdžių (nesugeba kontroliuoti savo veiksmų; savo susierzinimą ir pyktį išreiškia daugiau veiksmais, nei žodžiais; nesugeba nereaguoti į trukdymus), patvirtina S. Ignatovičienės ir R. Žukauskienės (1999) teoriniai teiginiai, jog socialinės rizikos šeimų vaikams būdinga menka savikontrolė, nesugeba valdyti savo emocijų būsenų. Taip pat Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2007) nurodydama socialinės rizikos vaikų elgesio problemas pabrėžė, kad socialinės rizikos šeimų vaikams būdingas agresyvus, įžūlus elgesys, dažnai pasireiškiantys pykčio priepuoliai, silpna impulsų kontrolė.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2007) apibūdindama socialinės rizikos šeimą pabrėžia, kad tai šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi. Daugelyje tokių šeimų vaikai skatinami vartoti alkoholį ar narkotines medžiagas (Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2003). Vaikai mokosi stebėdami aplinką ir perimdami matomus elgesio modelius. Todėl realu, kad vaikai, lankantys Dienos veiklos tarnybą, neturi supratimo apie sveiką gyvenimo būdą, nesugeba tvarkytis ir palaikyti švarą, nesugeba organizuoti savo laisvalaikio.

Nesugebėjimas tinkamai baigti pokalbio ir apibendrinti, nesugebėjimas įsigilinti į pašnekovo jausmus patvirtina I. Jonutytės ir N. Šidlauskaitės (2003) atliktų tyrimų išvadas, jog viena pagrindinių problemų - bendravimo su bendraamžiais sunkumai, kurie rodo, kad šių vaikų statusas gana žemas. Jiems sunku bendrauti, sunku aiškiai formuluoti mintis ir pateikti klausimus, nesugeba pasakyti, ką jaučia.

S. Ignatovičienė ir R. Žukauskienė (1999) teigia, kad vaikai, norėdami nuslėpti šeimos problemas, linkę meluoti, apgaudinėti, išsisukinėti. Tai įrodo dorovinių įgūdžių stoka: vaikai nesugeba nekeršyti, neatsimokėti blogu už padarytas skriaudas; nesilaiko duoto žodžio, netesi pažadų; nejaucia atsakomybės už savo veiksmus, netaiso klaidų.

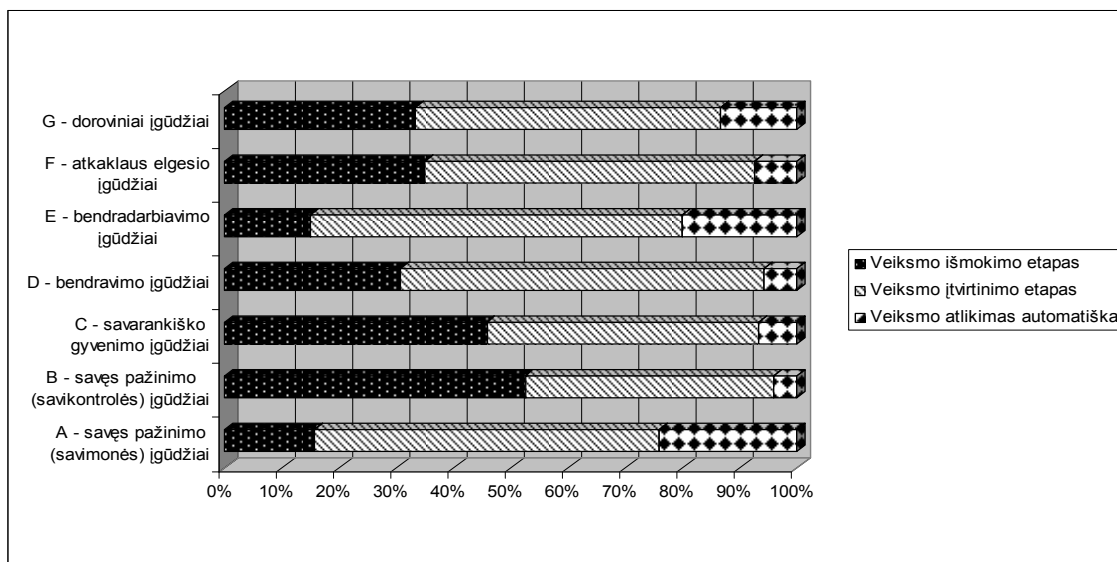
Nesugebėjimas pasipriešinti aplinkos įtakai, nemokėjimas pasakyti „ne“ rodo socialinės rizikos šeimų vaikų neatsparumą, polinkį į asocialią elgseną, kas atitinka autoriaus Garmezy (1993) tyrimus (cituoja Kondoraitė, 2006). „Išsilaisvinęs nuo tėvų įtakos paauglys nori vis daugiau prisiimti bendraamžių vertybių. Bendraamžiai labai paveikia visą paauglio socialinį gyvenimą...“, „Jau seniai nustatyta, kad kuo intensyviau bendraujama su bendraamžiais grupėje, tuo dažnesni asocialūs poelgiai, ir tai neleidžia pastebėti pozityvių bendravimo aspektų socializacijai ir socialiniams įgūdžiams“ (Žukauskienė, 2007).

Daugiausiai vaikai turi šių socialinių įgūdžių: susiranda žaidimų partnerį vaikų grupėje; suvokia save kaip tam tikros lyties atstovą; gerai jaučiasi grupėje tarp draugų; paguodžia, nuramina draugą ištikus nelaimei, skausmui. Šie socialiniai įgūdžiai užima daugiausiai pozicijų veiksmo atlikimo automatiškai etape. Iš to galima daryti išvadą, kad socialinės rizikos šeimų vaikai, neturėdami į ką atsiremti, neturėdami tėvų palaikymo ir supratimo išmoko patys savimi pasirūpinti. Trūkdami meilės, supratimo, šiltų santykių, šie vaikai išmoko įsilieti į kolektyvą, susirasti partnerį vaikų grupėje, suvokti save kaip tam tikros lyties atstovą.

Kiti socialiniai įgūdžiai daugiausiai pasiskirstę *veiksmo įtvirtinimo etape*. Šiame etape didžiausias pozicijas užima įgūdžiai: nereikalauja nuolatinio, perdėtai glaudaus bendravimo su suaugusiais; pasirenka veiklą be suaugusiųjų pagalbos; siužetiniuose-vaidmeniniuose žaidimuose atlieka savo vaidmenį; gina savo teises; turi savitarnos įgūdžių (moka naudotis tualetu, praustis ir t. t.); sugeba pradėti pokalbį; parodo susidomėjimą pokalbiu; sugeba palaikyti pokalbį, keistis informacija; sugeba pasidalinti jausmais, pasakyti, ką jaučia; išreiškia tikrą ir nuoširdų domėjimąsi kitu žmogumi; sugeba paprašyti pagalbos ir ją priimti; pasisiūlo padėti draugui; moka padėkoti, atsiprašyti; domisi bendra veikla, joje dalyvauja; geba pasakyti komplimentą ir jį priimti; nepasimeta stresinėse situacijose; tvirtai išreiškia savo pozicijas; neveidmainiauja, būna toks, koks yra; sąmoningai neapgaudinėja kitų. Šių socialinių įgūdžių mokėjimas jau susiformavęs, vaikai sugeba atlikti veiksmą, bet daro klaidų, reikalingi savikontrolės ir korekcijos veiksmai.

Apibendrinimui suskaičiuotos dažnių pasikartojimas kiekvienoje socialinių įgūdžių srityje (žr. 1 pav.).

Paveiksle aiškiai matyti, kaip pasiskirstę vaikų socialiniai įgūdžiai. Daugelį įgūdžių vaikai turi, tačiau atlikdami veiksmą, daro klaidų, reikalingi savikontrolės ir korekcijos veiksmai. Mažiausiai socialinių įgūdžių vaikai turi B srityje – savęs pažinimo (emocinės ir socialinės kontrolės (savikontrolės)) įgūdžių kategorijoje ir C srityje – savarankiško gyvenimo įgūdžių kategorijoje. Daugiausiai socialinių įgūdžių vaikai turi A srityje – savęs pažinimo (savimonės) įgūdžių ir E srityje – bendradarbiavimo įgūdžių.



1 pav. Socialinių įgūdžių dažnių pasiskirstymas srityse

Apibendrinus bendrus rezultatus vaikai buvo sugrupuoti į dvi grupes pagal amžių: 7 vaikai nuo 7–11 metų ir 8 vaikai nuo 12–16 metų; susumuoti rezultatai ir išvestas dažnių pasiskirstymas. Tuo siekta nustatyti, kaip vaiko amžius lemia socialinių įgūdžių formavimąsi.

Paaiškėjo, kad vyresniųjų vaikų grupė (nuo 12–16 metų) socialinių įgūdžių turi mažiau nei jaunesnieji. Palyginti su jaunesniais, vyresniųjų vaikų visiškai nesuformavę (įgūdžiai yra veiksmo išmokimo etape) šie įgūdžiai: nesugeba kontroliuoti savo veiksmų; nesugeba nereaguoti į trukdymus; nesugeba prisitaikyti prie įvairių socialinių situacijų; nesilaiko duoto žodžio, neteisi pažadų; nejaučia atsakomybės už savo veiksmus, netaiso klaidų. Visų aštuonių vaikų šie įgūdžiai yra veiksmo išmokimo etape. Taip pat, lyginant su jaunesniais, mažiau turi ir sekančių įgūdžių: vyresnieji nesugeba pažinti ir įvertinti savo asmens ypatumų, privalumų ir trūkumų; nesugeba savarankiškai daryti sprendimų; nesugeba valdyti ir užmaskuoti savo emocinę būseną; nemoka elgtis adekvačiai, kai kas nors kaltina; nemandagūs viešose vietose; nesugeba tvarkyti ir palaikyti švara; nesugeba organizuoti savo laisvalaikio ir sveikai gyventi; nesugeba savarankiškai atlikti užduočių, neturi mokymosi įgūdžių; nenoriai atlieka įvairius rankų darbus; nesugeba tinkamai baigti pokalbio, apibendrinti; nesugeba įsigilinti į pašnekovo jausmus, nesugeba užmegzti ir palaikyti draugiškų ryšių, nesidalija su draugais; nesugeba pasakyti sau teigiamo žodžio, pozityviai savęs vertinti; nepripažįsta savo pasiekimų, save menkina; nesugeba pasipriešinti aplinkos įtakai, pasakyti „ne“; nesugeba priimti, numatyti sprendimus ir prisiimti atsakomybę; sąmoningai apgaulinėja kitus; žemina, menkina kitą asmenį.

R. Žukauskienė (2007) teigia, kad vyresniuosius vaikus, paauglius, sutrikdo lytinis brendimas, biologiniai pasikeitimai, todėl paauglys ima maištauti, dažnai pasireiškia konfliktai, emocinė sumaištis, nerimas. Paauglys yra linkęs kartkartėmis eksperimentuoti naujomis idėjomis ir siekia pažinti skirtingus gyvenimo aspektus. Tai ryškiai skiriasi nuo jaunesniųjų vaikų, kurie siekia pasikliauti kitais (savo tėvais) ir leidžia jiems vadovauti jų elgesiui, spręsti už juos ir interpretuoti jų patirtį. Tačiau ne visų paauglių vertybių sistema būna unikali. Daugelis jų tiesiog ir toliau mechaniškai kartoja savo tėvų pažiūras, vertybes, įsitikinimus. Socialinės rizikos šeimų vaikai kartoja savo tėvų netinkamą elgesį, negatyvų požiūrį į gyvenimą.

Lyginant abi grupes, jaunesnieji vaikai mažai turi šių socialinių įgūdžių: nesugeba pasirūpinti savo asmens higiena; nesugeba apsispręsti, nežino, ko nori. Tai yra logiška, nes jiems socialiniai įgūdžiai dar tik pradeda formuotis.

Abi grupės po vienodai mažai (įgūdžiai yra veiksmo išmokimo etape) turi šių socialinių įgūdžių: savo susierzinimą ir pyktį labiau išreiškia veiksmais, o ne žodžiais; nesugeba gaminti valgio ir sveikai maitintis; nesugeba nekeršyti, neatsimokėti blogu už padarytas skriaudas.

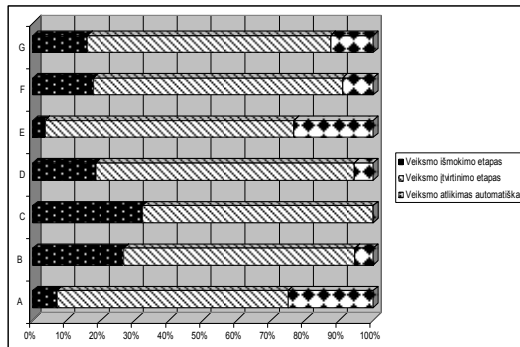
Veiksmo atlikimo automatiškai etape, t. y., veiksmą atlieka lengvai, be jokių fizinių, proto ir valios pastangų, vyresniųjų vaikų grupėje daugiausiai socialinių įgūdžių yra šiose kategorijose: moka apsipirkti parduotuvėse, naudotis pinigais.

Lyginant su vyresniais, jaunesnieji vaikai labiau sugeba susirasti žaidimų partnerį vaikų grupėje; gerai jaučiasi grupėje tarp draugų; sugeba paguosti, nuraminti draugą ištikus nelaimėi, skausmui; sugeba paprašyti pagalbos ir ją priimti; sugeba užmegzti ir palaikyti draugiškus ryšius. Tai įrodo, kad vaikai išmoko prisitaikyti grupėje. V. Abramenkova (2000), D. Elkonin (1998), G. Ščedrovickij (1995), L. Vygotskij (1956) ir kiti pabrėžia, jog vaikas išmoka gyventi

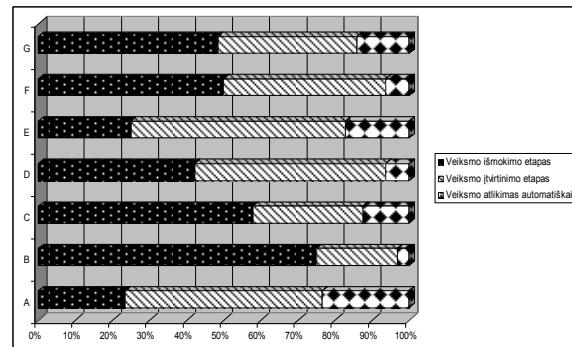
socialinėse grupėse tik tada, jeigu išmoksta žaisti bendraamžių grupėje (cituoja Ruzgienė, Petružienė, 2005).

Socialinių įgūdžių kategorijoje – suvokia save, kaip tam tikros lyties atstovą – abi grupės socialinių įgūdžių turi beveik po lygiai.

Suvestos dažnių pasikartojimų pozicijos kiekvienoje socialinių įgūdžių kategorijoje tarp vaikų amžiaus grupių. Sudaryta jaunesniųjų vaikų grupės (7–11m.) socialinių įgūdžių diagrama (žr. 2 pav.) ir vyresniųjų vaikų grupės (12–16 m.) socialinių įgūdžių diagrama (žr. 3 pav.), kur matyti socialinių įgūdžių skirtumas tarp jaunesnio ir vyresnio amžiaus grupių vaikų.



2 pav. Jaunesniųjų vaikų grupės (7–11m.) socialinių įgūdžių pasiskirstymas



3 pav. Vyresniųjų vaikų grupės (12–16m.) socialinių įgūdžių pasiskirstymas

Paveiksluose matyti akivaizdus socialinių įgūdžių skirtumas tarp jaunesniųjų ir vyresniųjų grupių vaikų. Vyresnieji vaikai socialinių įgūdžių turi mažiau už jaunesnius. Tai nulėmė faktas, kad vyresni vaikai per vėlai buvo nukreipti į Dienos veiklos tarnybą. Savo namuose jie neįgijo būtinų socialinių įgūdžių. Dienos veiklos tarnyboje jie nenoriai mokosi socialinių įgūdžių, nes veiksmo įvertinimo etape (sugeba atlikti veiksmą, bet daro klaidų, reikalingi savikontrolės ir korekcijos veiksmai) Nenorą ir nesugebėjimą įgyti daugiau socialinių įgūdžių nulemia tai, kad vyresni labai stokoja emocinės ir socialinės kontrolės (savikontrolės) įgūdžių. Jaunesnieji yra imlesni, noriai siekia geresnių rezultatų. Todėl automatiško veiksmo išmokimo etape jaunesnieji mažai teatsilieka nuo vyresniųjų.

Jaunesniųjų grupės vaikai mažiausiai turi savarankiško gyvenimo įgūdžių – C srityje, o daugiausiai turi bendradarbiavimo įgūdžių – E srityje. Vyresniųjų grupės vaikai mažiausiai turi emocinės ir socialinės kontrolės (savikontrolės) įgūdžių – B srityje; daugiausiai įgūdžių turi savęs pažinimo (savimonės) įgūdžių – A srityje.

Toliau vaikai buvo suskirstyti pagal Dienos veiklos tarnybos lankymo trukmę: 7 vaikai lankę nuo 0–1,5 metų ir 8 vaikai lankę nuo 1,5 metų ir ilgiau; susumuoti rezultatai ir išvesti dažniai. Šie rezultatai atskleidžia, kaip nulemia vaikų socialinių įgūdžių formavimąsi Dienos veiklos tarnybos lankymo trukmė.

Apžvelgus dažnių pasiskirstymą pagal lankymo trukmę, galima pastebėti, kad vaikai, kurie Dienos veiklos tarnybą yra lankę trumpiau, socialinių įgūdžių turi mažiau, palyginus su tais vaikais, kurie tarnybą lankė ilgiau. Lankydami Dienos veiklos tarnybą, vaikai įgijo daugiau socialinių įgūdžių. „Vaikas įgyja socialinių įgūdžių mėgdžiojimu, gebėjimais, supratimu, mąstymu, dalyvaudamas bendroje veikloje su suaugusiaisiais ir vaikais, bendraudamas su jais, galėdamas pasirinkti vienokį ar kitokį elgesį konkrečioje situacijoje“ (Ruzgienė, Petružienė, 2005).

Vaikai, kurie Dienos veiklos tarnybą lankė trumpiau lyginant su tais, kurie lankė ilgiau, mažiau turi šių įgūdžių (įgūdžiai yra veiksmo išmokimo etape): nesugeba pažinti ir įvertinti savo asmens ypatumų, privalumų ir trūkumų; nesugeba nereaguoti į trukdymus; nemandagūs viešose vietose; nesugeba prisitaikyti prie įvairių socialinių situacijų; nesugeba tvarkytis ir palaikyti švaros; nesugeba savarankiškai atlikti užduočių; nenoriai atlieka įvairius rankų darbus; nesugeba tinkamai baigti pokalbio, apibendrinti; nesugeba pasakyti komplimento ir jį priimti; nesugeba užmegzti ir palaikyti draugiškų ryšių; nesidalija su draugais; nesugeba pasipriešinti aplinkos įtakai, pasakyti „ne“; nesugeba laiku pasitraukti; nesugeba priimti, numatyti sprendimus ir prisiimti atsakomybę; nesilaiko duoto žodžio, netesi pažadų (visi 7 vaikai); nejaučia atsakomybės už savo veiksmus, netaiso klaidų.

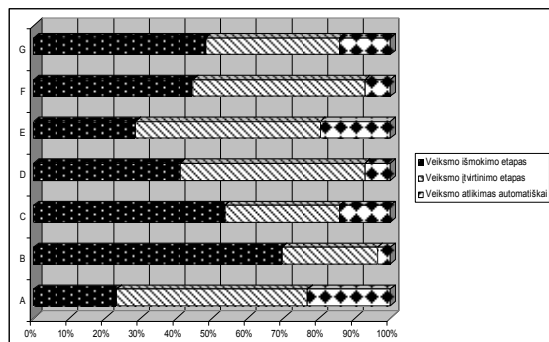
Ši grupė geriausiai sugeba, lyginant su grupe lankusia ilgiau, (įgūdžiai yra veiksmo atlikimo automatiškai etape) apsipirkti parduotuvėse, naudotis pinigais. Šio įgūdžio neturi nė vienas iš grupės lankusių ilgiau. Taip pat neblogai jaučiasi grupėje tarp draugų.

Vaikai, kurie Dienos veiklos tarnybą lankė ilgiau, mažai turi šių įgūdžių (įgūdžiai yra veiksmo išmokimo etape): nesugeba kontroliuoti savo veiksmų; nesugeba gaminti valgio ir sveikai maitintis; nesugeba organizuoti savo laisvalaikio, sveikai gyventi.

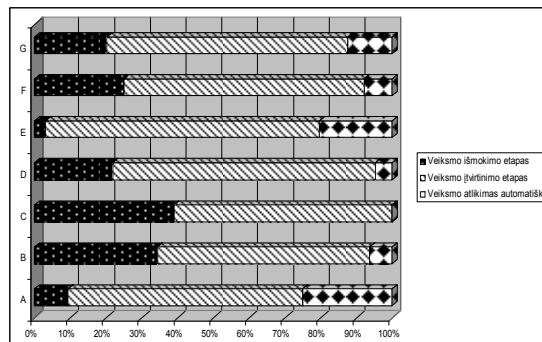
Vaikai, kurie lankė ilgiau, daugiau turi šių socialinių įgūdžių (įgūdžiai yra veiksmo atlikimo automatiškai etape): susiranda žaidimų partnerį vaikų grupėje; suvokia save kaip tam tikros lyties atstovą (visi 8 vaikai); sugeba užmegzti ir palaikyti draugiškus ryšius; paguodžia ir nuramina draugą ištikus nelaimei, skausmui.

Abi grupės po vienodai mažai turi šių įgūdžių: nesugeba kontroliuoti savo veiksmų; savo susierzinimą ir pyktį išreiškia daugiau veiksmais nei žodžiais; nesugeba gaminti valgio ir sveikai maitintis; nesugeba organizuoti savo laisvalaikio ir sveikai gyventi; nesugeba įsigilinti į pašnekovo jausmus; nesugeba nekeršyti, neatsimokėti blogu už padarytas skriaudas.

Suvestas dažnių pasikartojimas kiekvienoje socialinių įgūdžių srityje. Sudaryta vaikų, lankusių tarnybą nuo 0–1,5 m., socialinių įgūdžių diagrama (žr. 4 pav.) ir vaikų, lankusių tarnybą nuo 1,5 m. ir ilgiau, socialinių įgūdžių diagrama (žr. 5 pav.).



4 pav. Vaikų, lankusių tarnybą nuo 0–1,5 m., socialinių įgūdžių pasiskirstymas



5 pav. Vaikų, lankusių tarnybą nuo 1,5 m. ir ilgiau, socialinių įgūdžių pasiskirstymas

Iš paveikslų lengvai galima pastebėti skirtumą tarp trumpesnį laiką lankusių vaikų socialinių įgūdžių ir ilgesnį laiką lankusių. Vaikai, kurie ilgiau lankė Dienos veiklos tarnybą, socialinių įgūdžių turi daugiau. Analizuojant rezultatus, formuluojamos prielaidos, kad Kretingos Dienos veiklos tarnyba dirba tikslingai, daro teigiamą įtaką vaikų socialiniams įgūdžiams.

Ilgesnį laiką lankusių Dienos veiklos tarnybą, visuose socialinių įgūdžių srityse vaikų socialiniai įgūdžiai daugiausiai pasiskirstę veiksmo įtvirtinimo etape. Šie vaikai, nors ir daro klaidų, tačiau sugeba atlikti veiksmą, siekia išmokyti socialinių įgūdžių. Vaikai, Dienos veiklos tarnybą lankę ilgiau, daugiausiai įgūdžių turi: E srityje – bendradarbiavimo įgūdžių ir A srityje – savęs pažinimo (savimonės) įgūdžių. Mažiausiai: C srityje – savarankiško gyvenimo įgūdžių ir B srityje – savęs pažinimo (emocinės ir socialinės kontrolės (savikontrolės)) įgūdžių.

Vaikai, kurie Dienos veiklos tarnybą lankė trumpiau, socialinių įgūdžių turi mažiau. Jie ypatingai mažai įgūdžių turi B srityje – savęs pažinimo (emocinės ir socialinės kontrolės (savikontrolės)) įgūdžių ir C srityje – savarankiško gyvenimo įgūdžių.

Veiksmo atlikimo automatiškai etapuose abiejų grupių vaikų socialiniai įgūdžiai užima beveik po lygiai.

Ir paskutinis etapas – vaikai buvo suskirstyti pagal lytį: 4 mergaitės ir 11 berniukų; susumuoti rezultatai ir išvesti dažniai. Šiuo veiksmu siekiama sužinoti, kaip socialinių įgūdžių formavimasis nulemia vaiko lytis.

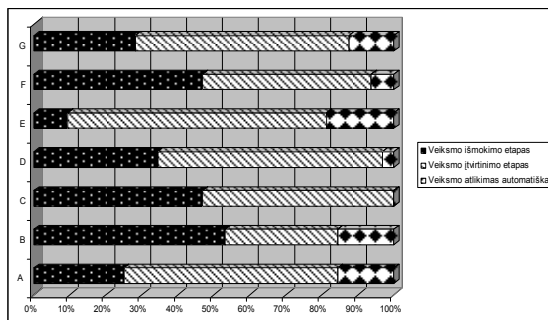
Lyginant socialinių įgūdžių pasiskirstymą tarp abiejų grupių galima išskirti šiuos įgūdžius, kurių mažiau, lyginant su berniukais, turi mergaitės: mergaitės nesugeba priimti, numatyti sprendimų ir prisiimti atsakomybę; nesilaiko žodžio, netesi pažadų; nejaučia atsakomybės už savo veiksmus, netaiso klaidų; nesugeba nereaguoti į trukdymus; nemoka elgtis adekvačiai, kai kas nors kaltina; nesugeba prisitaikyti prie įvairių socialinių situacijų; nesugeba savarankiškai atlikti užduočių; nesugeba tvarkytis ir palaikyti švarą; nenori atlikti įvairių rankų darbų. Šie socialiniai įgūdžiai pas mergaites yra veiksmo išmokimo etape, jos turi supratimą apie šių veiksmų reikšmę, bet įgūdžių neturi.

Mergaitės, skirtingai nei berniukai, būna mandagios viešose vietose. Šis įgūdis yra veiksmo atlikimo automatiškai etape. Berniukai, lyginant su mergaitėmis, mažiau turi šių socialinių įgūdžių (socialiniai įgūdžiai yra veiksmo išmokimo etape): savo susierzinimą ir pyktį daugiau išreiškia veiksmais, o ne žodžiais; nesugeba organizuoti savo laisvalaikio ir sveikai gyventi; nesugeba nekeršyti, neatsimokėti blogu už padarytas skriaudas. Čia pasitvirtina S. Ignatovičienės ir R. Žukauskienės (1999) tyrimo išvados, kad berniukams dar būdingas ir neadaptyvus elgesys, menka savikontrolė, didesnis judrumas, palyginti su mergaitėmis.

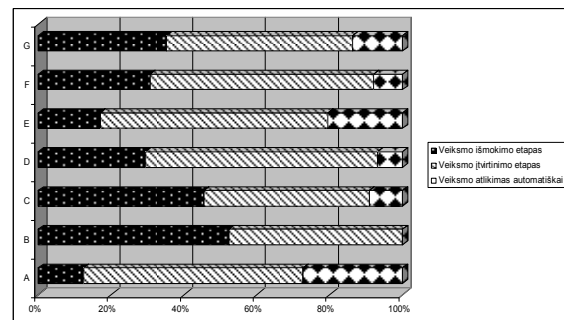
Berniukai geriau už mergaites jaučiasi grupėje tarp draugų (šis įgūdis yra veiksmo atlikimo automatiškai etape).

Abi grupės po vienodai mažai turi šių įgūdžių: nesugeba kontroliuoti savo veiksmų; nesugeba gaminti valgio ir sveikai maitintis. Abi grupės po vienodai daug turi šių įgūdžių: suvokia save kaip tam tikros lyties atstovą.

Suvestos socialinių įgūdžių pasikartojimas kiekvienoje srityje. Sudaryta mergaičių socialinių įgūdžių diagrama (žr. 6 pav.) ir berniukų socialinių įgūdžių diagrama (žr. 7 pav.).



6 pav. Mergaičių socialinių įgūdžių pasiskirstymas



7 pav. Berniukų socialinių įgūdžių pasiskirstymas

Esminių skirtumų tarp mergaičių ir berniukų socialinių įgūdžių paveiksluose nesimato. Iš to galima formuluoti prielaidą, kad socialinių įgūdžių formavimuisi lytis neturi reikšmės.

Šioje vietoje nepasitvirtino S. Ignatovičienės ir R. Žukauskienės (1999) tyrimų išvados, kad berniukams būdingas neadaptyvus elgesys, menka savikontrolė, didesnis judrumas, palyginti su mergaitėmis.

Matyti neesminiai skirtumai tik B, C ir F srityse. B srityje veiksmo atlikimo automatiškai etape – savęs pažinimo (emocinės ir socialinės kontrolės (savikontrolės)) įgūdžių mergaičių grupėje yra daugiau, o berniukų įgūdžiai nesusiformavę. Vadinasi nė vienas berniukas neturi tvirtų savikontrolės įgūdžių (nesugeba veiksmo atlikti automatiškai). C srityje – savarankiško gyvenimo įgūdžių kategorijoje – priešingai: nėra nė vienos mergaitės, kurios savarankiško gyvenimo įgūdžiai būtų veiksmo automatiško atlikimo etape. O berniukų grupėje šie įgūdžiai susiformavę labiau. F srityje – atkaklaus elgesio įgūdžių mažiau turi mergaitės. Mergaičių atkaklaus elgesio įgūdžių didesnė dalis, lyginant su berniukų, yra veiksmo išmokimo etape.

Tiek mergaitės, tiek berniukai mažiausiai turi savęs pažinimo (emocinės ir socialinės kontrolės (savikontrolės)) ir savarankiško gyvenimo įgūdžių; daugiausiai turi savęs pažinimo (savimonės) ir bendradarbiavimo įgūdžių.

Išvados

1. Socialinės rizikos šeimų socialinis funkcionavimas dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių yra sutrikdytas. Jos neužtikrina vaikams reikiamų priežiūros ir ugdymo sąlygų. Socialinės rizikos šeimos narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę, neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi. Tokios šeimos nesugeba tenkinti vaiko emocinių ir fizinių reikmių. Vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose, neturi tinkamų socialinių įgūdžių, nesugeba sėkmingai įsisaugoti ir teisingai suvokti gyvenimo vertybių ir normų.

2. Vaikams socialiniai įgūdžiai – svarbiausias veiksnys socializacijos procese. Socialiniai įgūdžiai, kaip socialinės kompetencijos išraiška, padeda vaikui užimti tam tikrą vietą įvairiose socialinėse grupėse, palaikyti pozityvius santykius, prisitaikyti visuomenėje, elgtis pozityviai, veiksmingai susidoroti su kasdienio gyvenimo poreikiais ir problemomis. Socialiniai įgūdžiai garantuoja socialinių situacijų kokybę ir daro didžiulį poveikį asmeniniam gyvenimui. Socialiai naudingiausia yra įgyti kuo daugiau socialinių įgūdžių, nes tik tai laiduoja atvirumą pokyčiams nuolat besikeičiančioje aplinkoje. Vaikai daug mokosi stebėdami suaugusiuosius ir modeliudami jų elgesį, o įgūdžiai geriausiai įgyjami praktikoje.

3. Kretingos Dienos veiklos tarnyboje atliktas vaikų socialinių įgūdžių analizės tyrimas patvirtina, kad socialinės rizikos šeimų vaikai stokoja kai kurių socialinių įgūdžių.

3.1. Vaikų, lankančių Kretingos Dienos veiklos tarnybą, didžioji dalis socialinių įgūdžių yra veiksmo įtvirtinimo etape. Daugelį veiksmų vaikai sugeba atlikti, bet daro klaidų, reikalingi savikontrolės ir korekcijos veiksmai.

3.2. Mažiausiai vaikai turi savęs pažinimo (emocinės ir socialinės kontrolės (savikontrolės)) įgūdžių. Tai reiškia, kad jie nesugeba kontroliuoti savo veiksmų, savo elgesio, nemoka ramiai ir adekvačiai elgtis, prisitaikyti prie įvairių socialinių situacijų. Taip pat nemažai stokoja ir savarankiško gyvenimo įgūdžių. Jie neturi supratimo apie sveikos gyvensenos ir sveikos mitybos įgūdžius, nesugeba tvarkytis ir palaikyti švarą.

3.3. Vyresniojo amžiaus vaikai (12–16 metų) socialinių įgūdžių turi mažiau, nei jaunesniojo amžiaus (7-11 metų). Vadinasi vyresnieji vaikai į Dienos veiklos tarnybą pateko per vėlai ir namuose neįgijo būtinų socialinių įgūdžių.

3.4. Vaikai, kurie Dienos veiklos tarnybą lankė ilgesnį laiką, socialinių įgūdžių turi daugiau, nei tie, kurie Dienos veiklos tarnybą lankė trumpiau. Vadinasi, Kretingos Dienos veiklos tarnyba dirba tikslingai – formuoja vaikuose būtiniausius socialinius įgūdžius.

3.5. Formuojant vaikų socialinius įgūdžius lytis nenulemia socialinių įgūdžių formavimosi – tiek mergaičių, tiek berniukų socialiniai įgūdžiai pasiskirstę daugmaž tolygiai.

THE ANALYSIS OF SOCIAL SKILLS OF SOCIAL RISK FAMILY CHILDREN ATTENDING DAY CARE CENTRE

Social risk families often lack conditions for proper physical or emotional development of children. Due to parents' neglect, children from social risk families have a lack of social skills, or even do not have them, but it is an important condition for person's social integration into society. While educating children in the day activities service, the minimum of children's social skills are formed. Creation of social skills in a positive direction is assumed to improve children's social functioning capabilities. It is important to know what types of social skills, while educating children in the day activities service, are to be paid more attention. It is important to find out what social skills are possessed less by the children, which will assist in organizing the appropriate service activities. The object of research is social skills of children from social risk families attending day activities service. The aim is to perform analysis of the social skills of the children attending the day activities service.

This paper describes social risk families in contemporary society: the concept of social risk families is presented, problems of families at risk are disclosed. A variety of definitions of social skills is given, role of the social skills in child's socialization process is presented. Qualitative study performed using a structured observation, based on pre-defined categories method is presented. The study included 15 children aged 7–16 from social risk families, daily attending the daily activities service. The findings indicate that the children most lack self-awareness (emotional and social control (self)) skills and independent living skills.

Key words: social skills, social risk family, child from social risk family.

Literatūra

1. Bulotaitė L. (2003). Gyvenimo įgūdžių ugdymas. Programa. Vilnius: valstybinis visuomenės sveikatos centras.
2. Butkienė G., Kepalaitė A. (1996). Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
3. Jakavičius V. (1998). Žmogaus ugdymas. Klaipėda: KU leidykla.
4. Johnson L.C. (2003). Socialinio darbo praktika. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
5. Kardelis K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Judex.
6. Kemerienė S., Mazūrienė R., Petronis A., Sadauskienė A. (2001). Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas. Vilnius: Pedagoginis psichologinis centras.
7. Kondrotaitė G. (2006). Socialinės rizikos šeimos Lietuvoje: atvejo studija. Filosofija. Sociologija, 2006, Nr. 4. Lietuvos mokslų akademijos leidykla.
8. Kveskienė G. (2005). Pozityvioji socializacija. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
9. Lankomumo problemų prevencija mokykloje (2008). Asociacija „Naujos jungtys“. Vilnius. Leidykla „Garnelis“.
10. Leliūgienė I. (2003). Socialinė pedagogika. Kaunas. Technologija.
11. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas. Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo, 2003 m. gruodžio 17 d. Nr. A1-207, Vilnius.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybė, nutarimas. (2002 m. gegužės 24 d. Nr.731). Dėl nacionalinės nevyriausybinių organizacijų vaikų dienos centrų 2002-2004 metų programos. Vilnius.
13. Luobikienė I. (2002). Sociologinių tyrimų metodika. Kaunas: Technologija
14. Ruzgienė A., Petrušienė S. (2005). Vaikas ir aplinka. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
15. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2007). Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo programos įgyvendinimo rekomendacijos. Vilnius: Vaikų laikinosios globos namai „Atsigrėžk į vaikus“.
16. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2006). Metodinės rekomendacijos vaikų dienos centrų darbuotojams socialinio darbo su šeima klausimais. Vilnius.
17. Šniras Š., Malinauskas R. (2006). Moksleivių socialinių įgūdžių ugdymas. Kaunas: LKKA.
18. Žukauskienė R. (2007). Raidos psichologija. Vilnius: „Margi raštai“.

TEKNOLOGIJOS MOKSLAI

ATVIROJO KODO PROGRAMINĖ ĮRANGA SOCIALINIAME DARBE – STUDIJOSE IR ĮMONIŲ VEIKLOJE

Laima Leščinskienė
Šiaulių valstybinė kolegija
Lietuva

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama komercinės ir atvirojo kodo programinės įrangos panaudojimas socialines paslaugas teikiančiose įstaigose. Šiandien, esant didelei alternatyviųjų nemokamų programų pasiūlai, ne visada optimaliai išnaudojama pigios programinės įrangos galimybė. Atlikus socialinio darbo įstaigose atvirojo kodo programų panaudojimo galimybių tyrimą, konstatuojama, jog dažniausiai naudojama komercinė Microsoft produkcija. Esant tiesioginiam ryšiui tarp Socialinio darbo studijų programos realizavimo ir socialines paslaugas teikiančių įmonių informacinių komunikacinių technologijų žinių ir gebėjimų poreikio, labai svarbu į Informacinių technologijų dalyko turinius integruoti ne tik darbdavių naudojamos programinės įrangos studijas, bet ir supažindinti su naujausia alternatyvia (šiuo atveju nemokama atvirojo kodo programine įranga).

Reikšminiai žodžiai: atvirosios programinės priemonės, komerciniai produktai, informacinės technologijos, socialinis darbas.

Įvadas

Šiandien neabejojama, jog informacinės technologijos negrįžtamai integravosi į kiekvieno žmogaus gyvenimą, visuomenę ir joje vykstančius ekonominius, socialinius ir, tikėtina, politinius procesus. Vykstant šiems globaliems pokyčiams, keičiasi pačių informacinių technologijų komponentų svarba – jų panaudos prioritetai nuo kompiuterių techninės įrangos, parametrų bei technologinių pasiekimų persikelia į internetą, kompiuterių tinklus ir jų globalizaciją bei programinės įrangos panaudojimą.

Vienas iš įmonių sėkmingą veiklą lemiančių veiksnių yra programinės įrangos tikslinis pasirinkimas ir jos priežiūra. Ženkliai sumažinus programinės įrangos įsigijimo kaštus, daugiau finansinių resursų galima skirti techninės įrangos atnaujinimui, komunikacinių technologijų panaudojimui ir plėtrai, tarnybinių stočių diegimui ar nuomai, aptarnaujančio personalo kvalifikacijos tobulinimui ir kt.

Programinės įrangos pasirinkimą lemia įvairūs, dažnai tradiciškai susiformavę faktoriai (Jančoras, Okulič-Kazarinas, 2008):

1. *Ekonominiai* – aukšta programinės įrangos kaina, gerokai viršijanti techninės įrangos kainą, tampa trukdžiu įsigyjant legalią programinę įrangą, todėl nelegalios programinės įrangos panaudojimo lygis Lietuvoje pastaruoju metu pasiekė itin didelį mastą „Business Software Alliance“ (BSA) atlikto tyrimo duomenimis, programų „piratavimo“ lygis Lietuvoje nesikeičia nuo 2008 metų, o pavogtų kompiuterių programų vertė padidėjo 14 proc. ir 2011 m. pasiekė rekordinę 32 mln. eurų (110,5 mln. Lt) sumą. Pavyzdžiui, Lietuva šiuo atžvilgiu gerokai lenkia Latviją (apie 23 mln. eurų) ir Estiją (18 mln. eurų)¹.

2. *Teisiniai* – nelegalios programinės įrangos naudojimas baudžiamas įstatymo numatyta tvarka (LR autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas), tačiau visuomenė menkai informuojama apie teismą pasiekusias bylas.

3. *Etiniai* – piratavimo masto didėjimas remiasi visuomenės nesupratimu apie nelegalias veikas, įsišaknijusi nebaudžiamumo nuostata, skatinanti teisinės kultūros ir informacinės etikos nebuvimą.

4. *Skaidrios konkurencijos stoka* – atskiros globalios organizacijos vis dar diktuoja savo sąlygas visuomenei.

5. *Menkas kompiuterinės kūrybiškumo kultūros skatinimo lygis* – turint programinės įrangos kodus, atsiranda galimybė taikyti ją įmonės poreikiams tenkinti, tačiau šia galimybe retai naudojasi.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti atvirojo kodo programų sveikatos priežiūros bei socialines paslaugas teikiančiose įmonėse naudojimo galimybes bei Socialinio darbo studijų programos studentų galimybes jas taikyti praktikoje.

¹ Prieiga per internetą 2012-11-02: < <http://www.15min.lt/mokslasit/straipsnis/technologijos/lietuvoje-piratavimo-lygis-islieka-stabilus-pavogtu-programu-verte-auga-646-218794#xzz2B4Azj2Xc> >

Atvirojo kodo programos kaip alternatyvos komercinėms programoms. Atvirojo kodo programos (ang. *open source software*) arba laisvasias programos (angl. *free software*) vienija programinės įrangos laisvės naudoti, kopijuoti, platinti, studijuoti, modifikuoti ir tobulinti filosofija, kurią nuo 1983 m. skelbia ir įgyvendina Ričardas Stolmanas, paskelbęs visuomenei apie laisvosios programinės įrangos kūrimo projektą GNU (Jančoras, Okulič-Kazarinas, 2008). Šiuo atveju angliškas terminas „*free software*“ suvokiamas ne kaip nemokamas, bet laisvas programinės įrangos naudojimas, tačiau tai galėtų būti viena iš priežasčių, leidžiančių vartotojams sutaupyti nemažą lėšų². 1-oje lentelėje pateikti pavyzdžiai atvirojo kodo programų, kurios galėtų pakeisti komercines programos.

1 lentelė

Alternatyvos komercinėms programoms

| Programos paskirtis | Komercinė programa | Atvirojo kodo programa |
|--|--|-------------------------------------|
| Biuro programa | Microsoft Office | Open Office/Libre Office |
| Operacinė sistema su komunikacijų palaikymo priemonėmis | Microsoft Windows su integruota Internet Explorer | GNU/Linux šeima Mozilla Firefox |
| Moksliniai skaičiavimai, statistinių duomenų apdorojimas | Matlab SPSS | PSPP, Statistik Labor |
| Kompiuterinis dizainas | Photo Shop, Corel Draw, 3D Max | Gimp, Blendei, Inkscape |
| Priežiūros programos | Įvairios antivirusinės, archyvavimo ir kt. programos | AVG Anti-virus Free 7 Zip ir kt. |
| Mokymui ir administravimui skirtos programos | FirstClass WebCT | Moodle |

Atvirojo kodo programų panaudojimas aukštojo mokslo įstaigose. Pirmieji tyrimai apie atvirojo kodo programų panaudojimą švietime buvo atlikti 2004 m.³ Tyrimo „Atvirasis kodas švietime“ (Dagienė, 2004) išvadose teigiama, jog atvirtyjū programų naudojimas sutaupo mokykloms lėšas, nes sumažėja programinės įrangos įsigijimo, techninės ir programinės įrangos atnaujinimo ir palaikymo kaštai. Mažiau laiko ir pinigų išleidžiama kompiuterių priežiūrai, daugiau dėmesio galima skirti mokymui. Šių programų naudojimas sumažina ir moksleivių šeimų išlaidas kompiuterinei įrangai įsigyti.

2006–2007 m. m. Vilniaus verslo kolegijoje atliktas studentų nuomonės tyrimas, kurio pagrindinės išvados leidžia konstatuoti, jog „*atvirųjų programų naudojimas dėstant gali suteikti platesnių žinių studentams, padaryti juos konkurencingesniais darbo rinkoje*“. Kolegijoje nutarta neatsisakyti komercinių įprastų taikomųjų programų, bet lygiagrečiai su jomis supažindinti studentus su alternatyviomis atvirojo kodo programomis (Šiškevičiūtė, Valavičius, 2007).

2009 m. Kauno kolegijoje atlikto tyrimo išvadose teigiama, jog vidurines mokyklas baigę moksleiviai neturi žinių apie programinės įrangos licencijavimą, bausmes, taikomas dėl nelegalaus programų naudojimo ir galimybę jas pakeisti atvirojo kodo programomis, todėl studentus reikėtų ne tik supažindinti su autorių teisių įstatymu, bet ir konkrečiai naudoti atvirojo kodo programas (Kiverienė, 2009)⁴.

Įvairiuose tyrimuose, studijose ir kt. dokumentuose teigiama, jog būtina plačiau naudoti atvirojo kodo programas, tačiau kol kas aukštosiose mokymo įstaigose, kaip ir vidurinėse mokyklose, dažniausiai tradiciškai informacinių technologijų dalykų studijų turinys remiasi komercine programine įranga (Microsoft, Adobe, IBM ir kt.). Dažniausiai vartotojai nemąsto, kokias programas rinktis, studentams patogiau naudotis jau vidurinėje mokykloje išmoktomis komercinėmis programomis, kurias didžioji dauguma studentų nelegaliai įdiegia namų kompiuteriuose. Tačiau vis dar susiduriama ir su atvirojo kodo programų trūkumais – failų formatų nesuderinamumo problema, vis pasitaikančios programinės įrangos netobulumo klaidos, trūksta sulietuvintų programų, nėra parengtų vartotojo žinynų ar vadovėlių. Daugelyje Europos šalių atvirojo kodo programos yra pripažįstamos kaip alternatyva komercinėms programoms, nors ir nėra užėmusios didžiosios rinkos dalies. Lietuvoje yra galimybės didinti šių programų plėtrą, nes ekonominis, etinis ir kūrybiškumo kultūros skatinimas ir nauda yra akivaizdūs. Rengiant studentus profesinei veiklai patartina išmokyti naudotis atvirojo kodo programomis, kurias į darbo rinką įsilieję jaunieji specialistai galės pasiūlyti kaip pigesnę alternatyvą darbdaviams. Vienas iš tokių pavyzdžių gali būti statistinių duomenų apdorojimo

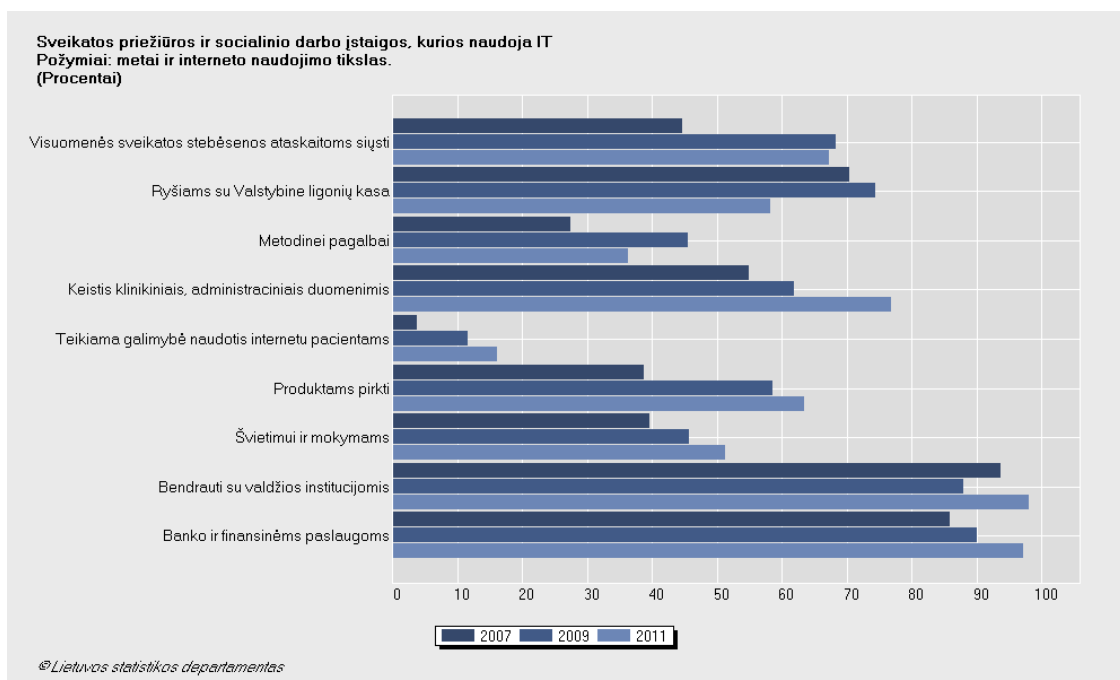
² Pasak R. Stolmano „*Free software is a matter of liberty, not price. To understand the concept, you should think of free as in free speech, not as in free beer*“. Esminė laisvosios programinės įrangos savybė yra laisvė, ne kaina. Norint teisingai suprasti šią sąvoką, žodį „laisvoji“ reikia suprasti kaip kalbant apie „žodžio laisvę“, o ne kaip apie „nemokamą alų“, prieiga per internetą 2012-11-12: <<http://www.gnu.org/philosophy/free-sw.html>>

³ Prieiga per internetą 2012-11-02: <http://www.itc.smm.lt/wp-content/uploads/2009/11/atvirasKodasSvietime_ataskaita.pdf>

⁴ Prieiga per internetą 2012-11-02: <<http://dspace.kauko.lt/handle/1/651?show=full>>

programos, kurių poreikis darbdaviams yra pakankamai didelis. Šiuo metu tiek darbo rinkoje, tiek specialistus ruošiančios mokymo įstaigos naudoja 2006 m. IBM sukurtą produktą statistinei duomenų analizei – SPSS paketą, kurį iš dalies gali pakeisti atvirojo kodo atitikmuo PSPP. Kaip ir visi atvirojo kodo produktai, programinis PSPP paketas turi privalumus: programa yra sulietuvinta, ją laisvai galima įdiegti naudojant kompiuterius tiek su atviro kodo, tiek su komercine (pvz. Windows) operacine sistema, studentai gali legaliai be apribojimų ir nemokamai naudoti ją namie atlikdami įvairius savarankiškus darbus. PSPP ir SPSS aplinkos yra suderinamos. Programa turi ir kai kuriuos trūkumus: rezultatų failas saugomas atvirųjų programų aplinkose, programiniai trūkumai (filtravimas, naujų įrašų formavimas ir kt.), grafinės dalies panaudojimo problemos. Norint atlikti gilesnius mokslinius statistinius darbus vertėtų naudotis SPSS programiniu paketu, tačiau studentų veiklai, jų statistinių duomenų tyrimų įgūdžių formavimui pakanka minėtos atvirojo kodo programos. Susipažinę su šia programa, įgiję statistinių duomenų apdorojimo įgūdžius, studentai lengvai adaptuosis naudojant profesionaliąsias analogiškas taikomas programas (pvz., SPSS).

Informacinės komunikacinės technologijos sveikatos priežiūroje bei socialiniame darbe respublikoje ir Šiaulių regione. 2007 m. spalio 9 d. LR sveikatos apsaugos ministras patvirtino Lietuvos e. sveikatos 2007–2015 m. plėtros strategiją⁵, kurios bendrasis tikslas yra „gerinti gyventojų sveikatos paslaugas į pacientą orientuotą IKT pagalba, palaikant tų paslaugų kokybę ir tęstinumą“. Deja, artėjant į pabaigą numatytam terminui, IKT diegimas į sveikatos priežiūros ir socialinio darbo įstaigų veiklą Lietuvos statistikos departamento duomenimis⁶ yra nepakankamas (žr. 1 pav. ir 2 pav.).



1 pav. Interneto panaudojimas sveikatos priežiūros ir socialinio darbo įstaigose

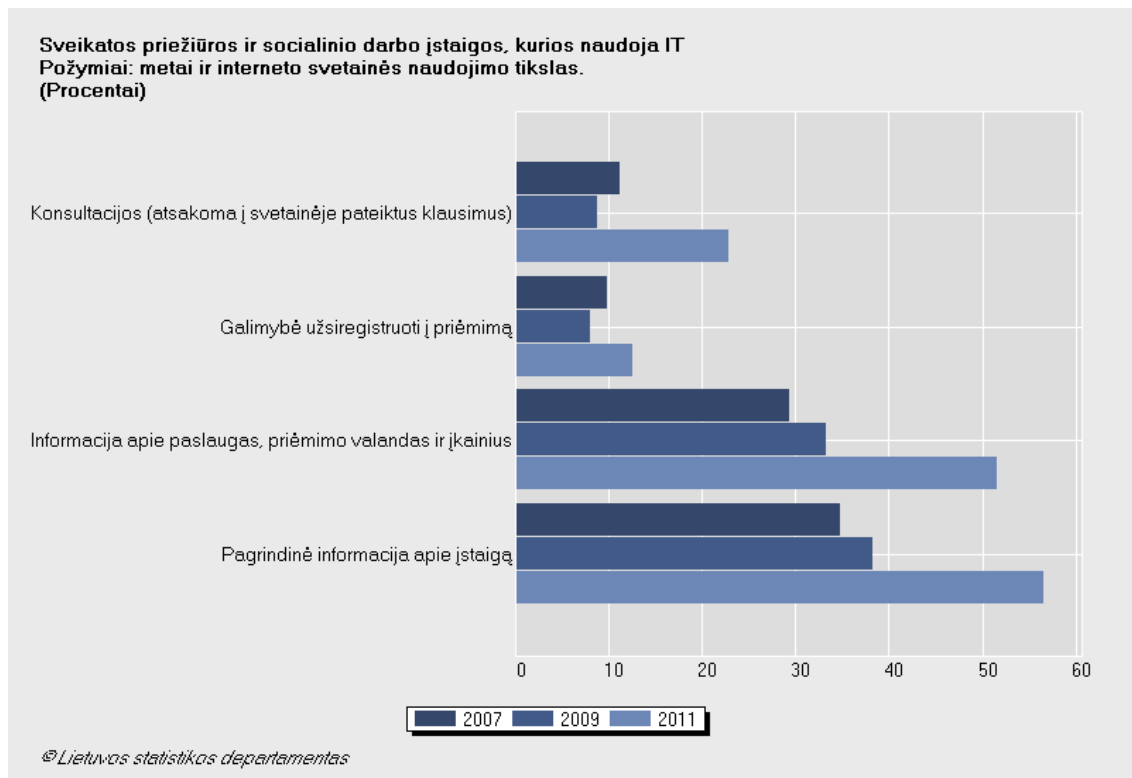
Informacinių komunikacinių technologijų plėtra sveikatos ir socialinių paslaugų srityje nuo 2007 iki 2011 m. auga nepakankamai, o kai kuriose srityse (metodinės pagalbos teikimui, stebėsenos ataskaitų siuntimui) šis procesas 2011 m. net sumažėjęs. Galimybė naudotis internetu pacientams išlieka ne didesnė nei 20 proc. Vienas iš žemiausių rodiklių – informacinių komunikacinių technologijų naudojimas švietimui ir mokymui. Itin menki pasiekimai stebimi svetainių panaudojime (žr. 2 pav.) – galimybė užsiregistruoti pas gydytoją internetu turi tik daugiau nei 10 proc. pacientų, tik šiek tiek daugiau nei 20 proc. sveikatos priežiūros ir socialinio darbo įstaigų gali teikti konsultacijas internetu.

Kaip ir visose biudžetinėse įstaigose, taip ir sveikatos priežiūros bei socialinio darbo įstaigose, diegiant informacines komunikacines technologijas, didelę reikšmę turi techninės ir programinės įrangos kaštai. Sveikatos priežiūros bei socialines paslaugas teikiančiose įmonėse programinės įrangos panaudojimas atspindi šalyje vyraujančias šios srities tendencijas – kol kas nepastebimas proveržis nemokamų atvirojo kodo programų panaudojime, nėra pakankamai

⁵ Prieiga per internetą 2012-11-02:< http://www.sam.lt/go.php/lit/Patvirtinta_Lietuvos_e._sveikatos_200720/735>

⁶ Prieiga per internetą 2012-11-02:< <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1344>>

literatūros, informacijos apie šią programinę įrangą, ekonominio nuosmukio sąlygomis trūksta politinės valios iš esmės keisti požiūrį į pigios legalios programinės įrangos diegimą.



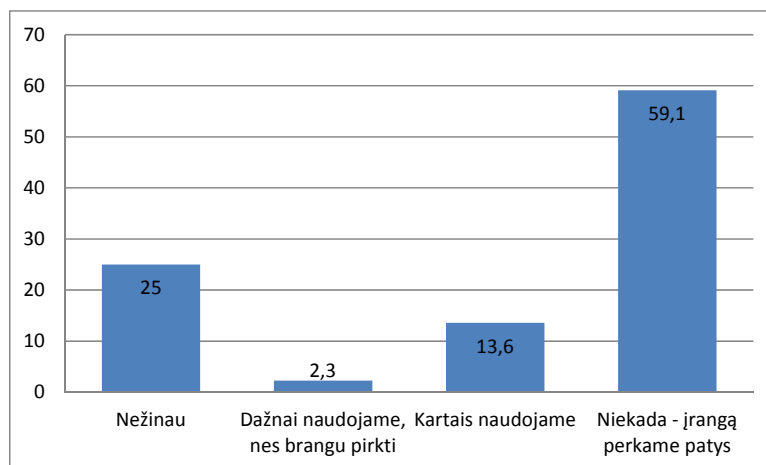
2 pav. Interneto svetainių naudojimas sveikatos priežiūros ir socialinio darbo įstaigose

2012 m. kovo mėn. Šiaulių valstybinės kolegijos Sveikatos priežiūros fakultete atliktas tyrimas „Komercinės ir atvirojo kodo programų panaudojimas socialines paslaugas teikiančiose įmonėse“, kurio pagrindinis tikslas buvo išsiaiškinti, kokią programinę įrangą naudoja Šiaulių regiono socialinio darbo įmonės ir ar yra galimybės naudoti alternatyvias legalias nekomercines programas.

Tyrimo imtis – 46 respondentai iš 14 socialines paslaugas teikiančių Šiaurės Lietuvos įmonių. Tiriamųjų grupė parinkta tikslingai – tai socialinės partnerystės įmonės, kuriose dažniausiai praktikas atlieka Socialinio darbo studijų programos studentai, nemaža šių įmonių darbuotojų dalis yra studijų programos absolventai (VšĮ „Dienos centras sutrikusio intelekto asmenims“, Šiaulių miesto Dienos socialinės globos centras, Pirminės sveikatos patikros centrai, Šiaulių miesto savivaldybės socialinių paslaugų centras, Respublikinės Šiaulių ligoninės socialiniai darbuotojai, Šiaulių socialinės rūpybos skyrius, Klaipėdos šeimos ir vaiko gerovės centras, Akmenės rajono socialinių paslaugų namai, Tauragės regiono aklųjų centras, Kelmės rajono aklųjų centras, Blinstrubiškių senelių namai, Dūseikių socialinės globos namai, Liolių senelių namai, Macikų socialinės globos namai). Tyrimo metu buvo atliekama anketinė apklausa ir vykdomas pokalbis.

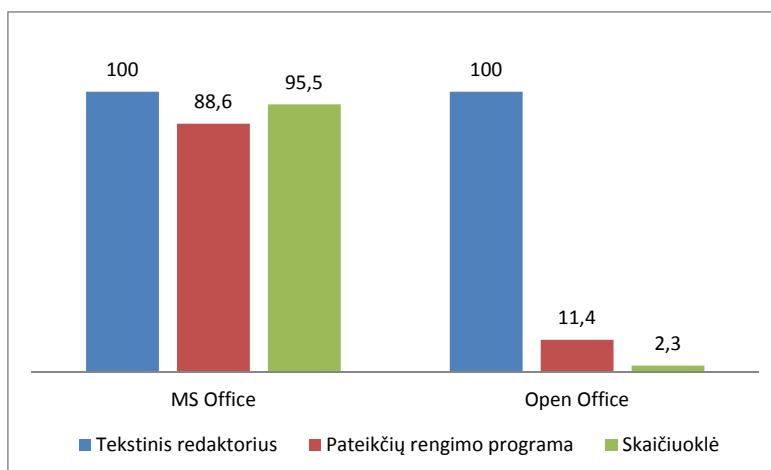
Į klausimą ar reikalingi socialiniam darbuotojui informacinių komunikacinių technologijų įgūdžiai visi tiriamieji atsakė teigiamai, mažesniajai daliai (11,4 proc.) atsakius, jog reikia tik šiek tiek, likusieji konstatavo, jog šie įgūdžiai reikalingi.

Apklausiant tyrimo dalyvius apie legalios programinės įrangos panaudojimą, nustatyta, jog ketvirtadalis jų nežino legalią ar nelegalią programinę įrangą naudoja jų įmonė. 13,6 proc. apklaustųjų teigia, jog kartais naudoja nelegalią programinę įrangą. Dažniausiai naudoja tada, kai reikia specializuotų programų trumpalaikiam jų panaudojimui, po to įrangą yra pašalinama. 59,1 proc. apklaustųjų teigia niekada nenaudojantys nelegalios programinės įrangos – legalias programas perka centralizuotai, naudojant viešuosius konkursus (dažniausiai kartu su technine įranga). Tik 2,3 proc. apklaustųjų teigia naudojantys nelicencijuotą programinę įrangą – nes legalią įrangą negali įsigyti dėl didelės kainos (žr. 3 pav.).



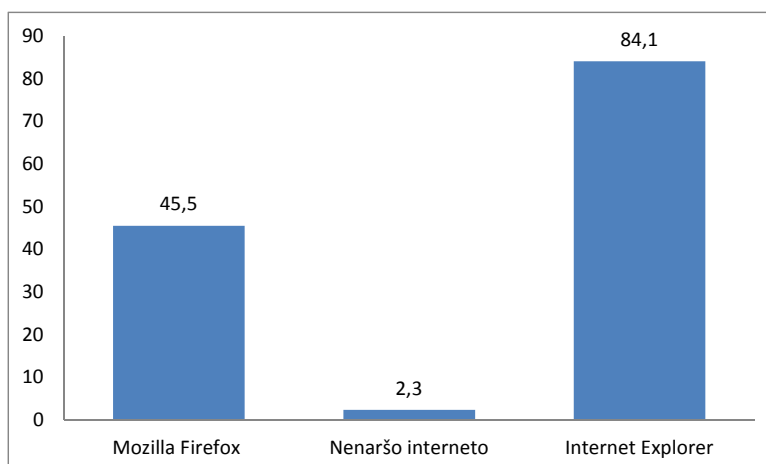
3 pav. Nelegalios ir legalios programinės įrangos panaudojimas, proc.

Tyrimo metu nustatyta, jog visose įmonėse naudojamas komercinis programinis paketas MS Office (žr. 4 pav.) (visada tekstinių dokumentų rengimui; 95,5 proc. skaičiuoklių panaudojimui, 88,6 proc. pateikčių rengimui). Kai kurios įmonės (11 proc. visų apklaustųjų) kartu dar naudoja ir atvirojo kodo programą Open/Libre Office (vis naudoja tekstinį redaktorių Writer, 11,4 proc. naudoja pateikčių rengimo programą Impress, 2,3 proc. naudoja skaičiuoklę Calc).



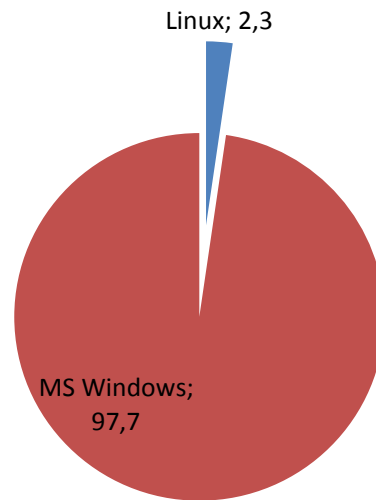
4 pav. Dažniausiai naudojama biuro programinė įranga, proc.

Absoluti dauguma apklaustųjų (95,5 proc.) elektroniniam paštui naudoja elektroninio pašto programą Gmail, nenorėdami prisirišti prie darbo vietos bei naudodamiesi didesnės talpos privalumais. Kartu su Gmail naudojama ir Outlook Express komercinė elektroninio pašto programa.



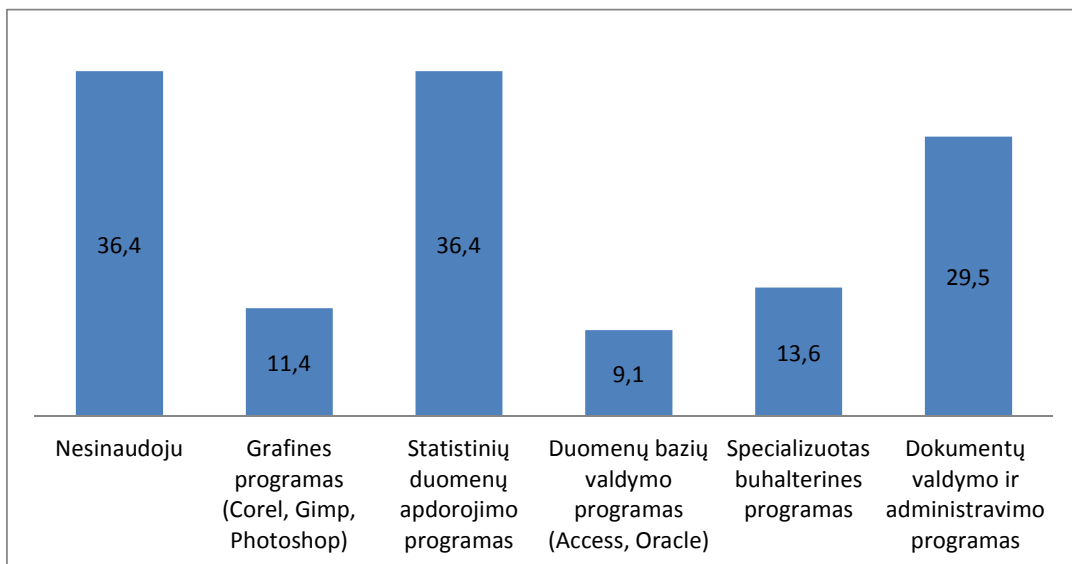
5 pav. Interneto naršyklių naudojimas, proc.

Internetą retai arba visai nenaršo 2,3 proc. apklaustųjų. Naršantys internetą naudojami tiek komercinėmis, tiek nekomercinėmis dažniausiai paplitusiomis naršyklėmis – 45,5 proc. apklaustųjų naudojami Mozilla Firefox, 84,1 proc. apklaustųjų kartu naudoja ir Internet Explorer (5 pav.). Didžioji dauguma apklaustųjų įmonėse kompiuteriuose naudoja komercinę MS Windows šeimos operacinę sistemą (97,7 proc.), 2,3 proc. apklaustųjų dirbą su nekomercine Linux šeimos operacine sistema (žr. 6 pav.).



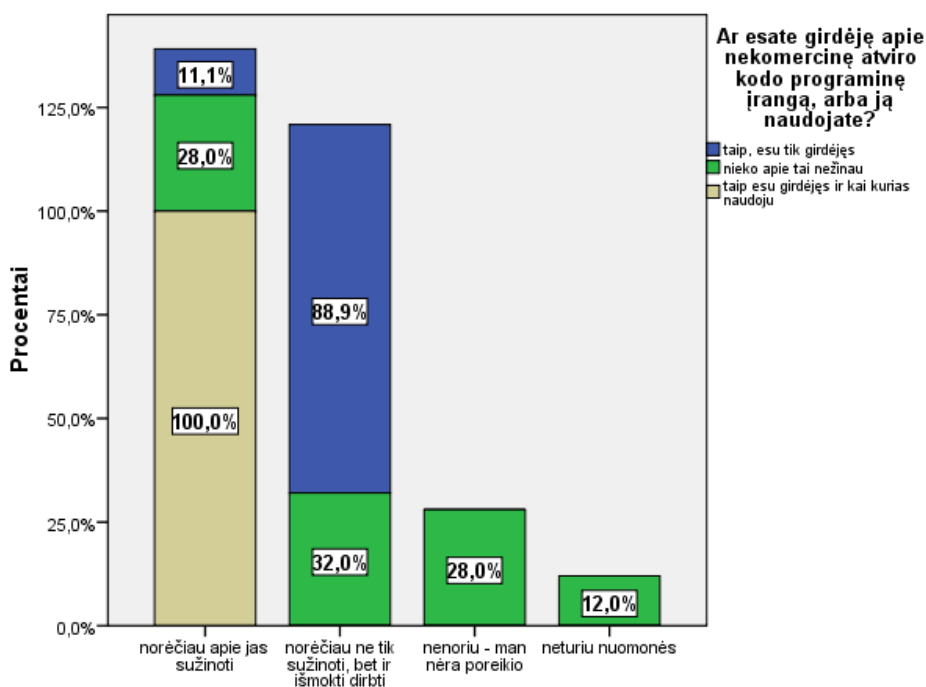
6 pav. Operacinės sistemos panaudojimas

36,4 proc. apklaustųjų įmonėse naudojami tik biuro programomis. Kitose įmonėse dirbama ir su specializuotomis programomis – 29,5 proc. duomenų valdymo ir administravimo (dažniausiai naudojama specializuota programa Kontora), 13,6 proc. naudoja specializuotas centralizuotai įsigytas buhalterines programas, 9,1 proc. naudoja duomenų bazių valdymo programas, itin didelis skaičius apklaustųjų (36,4 proc.) naudoja statistinių duomenų apdorojimo programą SPSS (žr. 7 pav.).



7 pav. Taikomųjų programų (išskyrus biuro taikomąsias programas) panaudojimas

Iš tyrime dalyvavusių įmonių atstovų apklausos pastebėta, jog 2,3 proc. įmonių kompiuteriuose turi įdiegtą atvirojo kodo programinę įrangą, su kuria šių įmonių socialiniai darbuotojai yra susipažinę dirbdami. Dauguma apklaustųjų apie nekomercinę programinę įrangą nieko nežino arba žino nedaug. Pastebėta, jog tie, kurie jau naudoja atvirojo kodo programas arba apie jas yra girdėję, norėtų sužinoti daugiau arba išmokti jomis dirbti. Didžioji dauguma apklaustųjų norėtų įgyti daugiau žinių apie atvirojo kodo programas ir įgūdžių dirbant šia programine įranga (žr. 8 pav.).



8 pav. Tyrimo dalyvių žinios apie nekomercinę programinę įrangą ir poreikį apie ją sužinoti daugiau

Atlikus minėtose įstaigose atvirojo kodo programų panaudojimo galimybių tyrimą, konstatuojama, jog dažniausiai naudojama komercinė Microsoft produkcija, neieškant galimybių MS Word, MS Excel arba MS Power Point pakeisti analogiškais nemokamomis Open Office/Libre Office programomis. Antivirusinei apsaugai dažniausiai naudojamos nebrangios mažai veiksmingos komercinės programos, kurias gali pakeisti nemokamos ir lengvai atnaujinamos atvirojo kodo programos. Įmonės nesinaudoja efektyviomis archyvavimo ir kitomis versiją palaikančiomis atvirojo kodo programomis, neturėdamos pakankamai lėšų nesinaudoja brangių statistinės informacijos apdorojimo paketu SPSS, kurį galėtų pakeisti analogiška atvirojo kodo programa. Rengiant Socialinio darbo studijų programą, bendraujant su darbdaviais ir įsiklausant į jų poreikius, natūralu, jog Informacinių technologijų dalykų programose numatoma studentus mokyti dirbti su komercinėmis taikomosiomis programomis. Tačiau plintant atvirojo kodo programų panaudojimui, didėjant šių programų pasiūlai, atsirandant vis kokybiškesnėms programų versijoms, studentai turėtų būti supažindinami ir alternatyvia programine įranga. Tikėtina, jog su šia programine įranga išmokę dirbti studentai atėję dirbti arba atlikti praktikas į įmones, teikiančias socialines paslaugas, patys pasiūlys naudotis pigiomis ir lengvai adaptuojamomis atvirojo kodo programomis. Pačios Socialinio darbo katedros viena iš bendravimo su darbdaviais veiklos sričių galėtų tapti įvairūs seminarai ir mokymai apie atvirojo kodo programų panaudojimą⁷.

Išvados

1. Socialines paslaugas teikiančiose respublikos įmonėse dažniausiai naudojama komercinė programinė įranga, nesiekiant keisti jos alternatyvia atvirojo kodo programine įranga.
2. Pastebėta, jog vartotojai (šiuo atveju socialiniai darbuotojai), kurie jau naudoja atvirojo kodo programas arba apie jas yra girdėję, norėtų sužinoti daugiau arba išmolti jomis dirbti. Didesnioji dauguma tyrime dalyvavusių apklaustųjų norėtų įgyti daugiau žinių ir įgūdžių dirbant atvirojo kodo programine įranga.
3. Kadangi švietimo institucijose dažniausiai tradiciškai naudojama komercinė programinė įranga, studentai namų kompiuteriuose tikėtina naudoja nelegalią programinę įrangą, yra nesuinteresuoti naudoti daugiau alternatyvų, neskatinama iniciatyva suvokti laisvosios programinės įrangos filosofijos.

Rekomendacijos

1. Rengiant ir realizuojant studijų programas neprisirišti prie tradicinių komercinių programų ne tik dėstant informacinių technologijų dalykus, bet ir naudojant kompiuterines technologijas kaip studijų įrankį.

⁷ 2012 m. balandžio mėn. įvyko socialinio darbo įmonių praktikų vadovų mokymų seminaras, kuriame buvo perskaitytas pranešimas „E-sveikata ir informacinės technologijos biomedicinoje ir socialiniame darbe“.

2. Dėstant informacinių technologijų dalykus, supažindinti studentus su MS Office alternatyvomis, pvz.: atliekant praktines užduotis kaip darbo įrankį naudoti kelias taikomas programas: MS Word ir Open Office Writer, MS Excel ir Open Office Calc, MS PowerPoint ir Open Office Impress, MS Access ir Open Office Base, statistinių duomenų apdorojimo programose SPSS galėtų keisti PSPP.

3. Katedroms, palaikant santykius su socialiniais dalininkais, organizuojant įvairius seminarus, praktikų vadovų mokymus ir kt., praktiškai supažindinti su atvirojo kodo programų panaudojimo galimybėmis, jų privalumais ir trūkumais.

OPEN SOURCE SOFTWARE IN SOCIAL WORK – STUDIES AND IN CORPORATE ACTIVITY

At present the information technologies have integrated into every person's life, community and even in economic, social and political processes. During the global changes achievements of information technologies transfer into Internet, computer webs and the application of computer software. During the processes the following problem factors: economical - high price of software; legal – illegal usage of software is due to penalty; ethical – increase of piratical editions. One of the ways of solution of this problem is the application of Open Office Programs.

*In offices providing health care and social services the application of software reflect the tendencies prevailing all over the country. The research shows that in the above mentioned offices, the commercial Microsoft production is used most often, without any search to use alternative free of charge Open Office/Libre Office programs. Offices don't use effective archiver programs and processing of statistical data programs SPSS due to the lack of money. **The aim of article:** to analyse the possibilities of application of Open Office Program in offices providing health care and social services and training of students of Social Work Study Programme.*

Key words: open source software, commercial products, information technology, social work administration.

Literatūra

1. Dagienė A. (2008). Tiriamojo darbo „Atvirasis kodas švietime“ ataskaita. Prieiga per internetą 2012-11-02: < http://www.itc.smm.lt/wp-content/uploads/2009/11/atvirasKodasSvietime_ataskaita.pdf>.
2. Jančoras Ž., Okulič-Kazarinas M. (2008). *Laisvieji informaciniai sprendimai. Mokymo priemonė*. Vilnius: Technika.
3. Kiverienė D. (2009). *Studentų kompetencijų analizė naudojant atvirojo kodo programinę įrangą*. Šiuolaikinio specialisto kompetencijos: teorijos ir praktikos dermė. Kauno kolegija, p. 163-166. Prieiga per internetą 2012-11-02:< <http://dspace.kauko.lt/handle/1/651?show=full>>.
4. Lietuvos e-sveikatos plėtros strategija 2007-2015 m. Prieiga per internetą 2012-11-12: http://www.sam.lt/go.php/lit/E._sveikatos_pletros_strategija/1202/1.
5. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. Valstybės žinios. 2003, Nr. 28-1125 (2003-03-21).
6. PSPP binary packages. Prieiga per internetą 2012-11-13:< <http://pspp.kiberpipa.org/>>.
7. Šiškevičiūtė D., Valavičius E. (2007). *Atvirtųjų programų naudojimas mokymui*, Informacijos mokslai. ISSN 132-0561, 42–43. Prieiga per internetą 2012-11-13: <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Informacijos_mokslai/42-43/78-83.pdf>.

Įteikta: 2012 m. lapkričio 22 d.

Priimta publikuoti: 2013 m. sausio 14 d.

STATYBOS IR REMONTO DARBŲ ORGANIZAVIMO PROBLEMŲ YPATUMAI

Deividas Nesovas
Šiaulių valstybinė kolegija
Lietuva

Anotacija

Straipsnyje aptartos statybos ir remonto darbų organizavimo problemos. Teorinėje plotmėje išskirta darbo organizavimo samprata ir principai, statybos ir remonto darbų organizavimo prasminiai kontekstai. Straipsnyje pateikiami Šiaulių valstybinėje kolegijoje 2006–2011 metais atliktų statybos ir remonto darbų kokybinio tyrimo rezultatų analizė ir įvardinamos statybos ir remonto darbų organizavimo procese kilusios problemos. Įvairiose statybos stadijose dirba daug skirtingų specialybių žmonių, dalyvauja daug verslo įmonių. Nuo visų statybos dalyvių gero, darnaus ir sėkmingo darbo priklauso statybos produkcijos – baigto statinio kokybė. Racionalus statybos organizavimas, pagrįstas mokslo pažanga bei praktine patirtimi, yra vienas svarbiausių elementų, lemiančių statinio statybos eigą ir visą statybos verslo įmonės veiklą. Todėl itin svarbu racionaliai organizuoti darbą, kai statybos rinkoje stiprėja konkurencija, statybos verslo įmonių darbų pasiūla viršija jų paklausą. Statybos verslo įmonių veikla gali sėkmingai plėtotis tik tada, kai joms vadovauja kvalifikuoti specialistai, įvaldę statybos organizavimo principus.

Reikšminiai žodžiai: darbo organizavimas, darbo organizavimo principai, statybos ir remonto darbų organizavimas, statybos ir remonto darbų organizavimo problemos.

Įvadas

Šiuolaikiniame statybos ir remonto darbų organizavimo procesui dar būdinga sparta, kokybė ir ekonomiškumas. To galima pasiekti – tinkamai vadovaujant, didinant statybos ir remonto darbų mechanizavimo lygį, racionaliai naudojant našias ir technologiškas statybos ir remonto darbų mašinas, mechanizmus bei mechanizavimo priemones. Daug dėmesio turi būti skiriama statybos ir remonto darbų proceso sampratai, problemų nustatymui ir jų sprendimo būdų numatymui.

Problema ir jos aktualumas. Statybos plėtotę charakterizuojantys rodikliai rodo bendrą šalies ekonomikos lygį. Iki 2009 metų statyba buvo laikoma viena iš geriausiai besivystančių ir svarbiausių ūkio šakų Lietuvoje. Stiprėjanti konkurencija šalies statybų rinkoje skatino statybos įmones ieškoti tokių technologinių ir statybos ir remonto darbų procesą efektyvinančių sprendimų, kurie padėtų statyti kokybiškai, greitai ir kuo mažesnėmis darbo ir materialinių išteklių sąnaudomis.

2009 metais globali krizė statybų sektoriui smogė stipriau, nei kitoms ekonomikos šakoms, tačiau smūgis buvo nevienodas įvairiuose pasaulio regionuose. Krizei prasidėjus Lietuvoje, statybų sektorius tai pajuto ypač skaudžiai. Lietuvos statistikos departamentas skelbia, kad 2010 metais šalyje buvo pastatyta 2899 naujų gyvenamųjų namų su 3667 butais – tai sudarė vos 39 proc. visų 2009 metais pastatytų butų (2009 metais – 9400 butai) [7]. Šiandien krizė, apėmusi statybų sektorių, diktuoja sąlygas statybų įmonėms. Būtina laikytis pagrindinės taisyklės – šiandien turi būti teikiamos paslaugos tik pigios, greitos ir, žinoma, kokybiškos, tik tokiu atveju pavyks išlikti rinkoje. Todėl ypatingą dėmesį reikia kreipti į tai, kokios problemos dažniausiai kyla statybos ir remonto darbų organizavimo procese, stengtis jų išvengti.

Tyrimo objektas. Statybos ir remonto darbų organizavimo problemos.

Tyrimo tikslas – įvardinti statybos ir remonto darbų organizavimo problemas ir jų pasekmes.

Siekiant iškelto tikslo, buvo sprendžiami šie uždaviniai:

- konceptualizuoti darbo organizavimo sampratą ir principus;
- išanalizuoti statybos ir remonto darbų organizavimo aspektą;
- atlikti Šiaulių valstybinės kolegijos statybos ir remonto darbų organizavimo 2006–2011 metų laikotarpio analizę, įvardinant procese kilusias problemas ir pasekmes.

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros šaltinių analizė informaciją sistemiant, apibendrinant ir lyginant. Atliekant tyrimą pasirinkta viešoji įstaiga – Šiaulių valstybinė kolegija. Remiantis kokybinio tyrimo, t. y. dokumentų analizės, metodika, išanalizuoti 2006–2011 metais atlikti statybos ir remonto organizavimo darbai, šiame procese iškilusios problemos ir jų pasekmės. Dokumentų analizė atlikta remiantis statistiniais, verbaliniais (veiklos ataskaitos) dokumentais. Duomenims pateikti buvo naudojamas grafinis duomenų vaizdavimas, sisteminimas ir apibendrinimas.

Darbo organizavimo samprata ir principai

Supratimas apie darbo organizavimą kaip atskirą mokslo sritį atsirado XIX a. pabaigoje ir jo pradininku laikomas amerikiečių mokslininkas Federikas Teiloras (1856–1915). Šis mokslininkas buvo pirmasis, kuris racionalizuojant darbo procesus apjungė idėjas ir bandymus, padėdamas pagrindus darbo organizavimui [10]. F. Teiloras (2002) teigė, jog darbo organizavimo pagrindas yra teisingas tiek darbininkų, tiek vadovų darbo organizavimas. Pagrindinė mokslininko darbo organizavimo teorijos tezė yra: „darbas tik tuomet gali būti našus, kai jis organizuotas pagal taisykles, principus, standartus, parengtus, panaudojant naujausius mokslo pasiekimus ir ilgametę praktikos patirtį [2].

Lietuvos ir užsienio autorių mokslinės literatūros šaltiniuose galima rasti įvairių sąvokos darbo organizavimas apibrėžimų ir interpretacijų. Skirtinguose organizacijų tipuose vyrauja nevienoda darbo organizavimo samprata.

Pasak autorių B. Martinkaus, A. Sakalo, A. Savanevičienės (2003), darbo organizavimas – tai žmonių ir materialinių darbo elementų sistemos, leidžiančios įgyvendinti sprendimą, sudarymas. Numačius visus reikalingus darbus, pirmiausiai reikia išnagrinėti kiekvieno atliekamo darbo technologiją, apsirūpinti priemonėmis bei medžiagomis, parinkti kiekvienam darbui tinkamus vykdytojus ir išsiaiškinus, kas ir pagal kokius dėsnius juda darbo procese, patikėti tam tikriems darbuotojams atlikti veiksmus, reikalingus, kad tas judėjimas vyktų nustatytu režimu [6].

Išanalizavus autorių B. Martinkaus, A. Sakalo, A. Savanevičienės darbo organizavimo sampratos apibrėžimą, galima daryti išvadą, kad darbo organizavimas sudaro specialią discipliną ir skyla į keletą dalių: darbo padalijimo problemą, paties darbo proceso organizavimą ir su tuo susietas darbo sąlygas, darbo sąlygų pagerinimo būdus.

Pasak autoriaus P. Vanago (1979), darbo organizavimas turi būti grindžiamas į gamybą sistemingai diegiamais mokslo pasiekimais ir pažangiu patyrimu, kurių dėka gamybos procese geriausiai sujungiama technika ir žmonės, efektyviausiai naudojami materialiniai ir darbo išteklių, ir nuolat didėja darbo našumas, apsaugoma žmonių sveikata ir darbas tampa pirmuoju žmogaus poreikiu [22].

Autorius A. Navickas teigia, jog darbo organizavimas – tai sistema organizacinių – techninių priemonių, padedančių tikslingai naudoti darbo jėgą, darbo laiką ir sudaryti normalias sveikas darbo sąlygas, esant atitinkamam gamybos technikos, technologijos ir organizavimo lygiui [8].

Apibendrinant galima teigti, kad priklausomai nuo organizacijos tipo, darbo organizavimo samprata, galima apibūdinti įvairiai. Tačiau kai kurių mokslininkų, pavyzdžiui, F. Teiloro ir P. Vanago, darbo organizavimo sampratos apibrėžimai turi sąlyčio taškų. Išanalizavus darbo organizavimo sampratą, galima daryti išvadą, kad darbo organizavimui reikia skirti ypatingą dėmesį, nes tai vienas iš pagrindinių gamybos veiksnių, nuo kurių priklauso įmonių ir organizacijų veiklos rodikliai.

Išanalizavus mokslinės literatūros šaltiniuose pateiktą darbo organizavimo sampratą, būtina įvardinti darbo organizavimo sudėtinės dalis. Tai aspektai, į kuriuos privalu atkreipti dėmesį prieš darbo organizavimo proceso vyksmo pradžią, nes tik tuomet iš proceso galima tikėtis optimalaus rezultato. Dažniausiai mokslinės literatūros šaltiniuose išskiriamos šios darbo organizavimo sudėtinės dalys:

- darbo pasidalijimas ir kooperavimas;
- darbo vietų organizavimas ir aptarnavimas;
- darbo būdai ir metodai;
- darbo normavimas;
- darbo sąlygų įvertinimas;
- darbo užmokestis ir materialinis skatinimas;
- planavimas ir darbo apskaita [10].

Darbo pasidalijimu vadinamas gamybos proceso suskaidymas į skirtingas užduotis, kurių kiekvieną atlieka paskirtas darbuotojas. Kitaip tariant, tai sudėtingo darbo suskirstymas į smulkias operacijas. **Darbo kooperavimas** – tai reguliarių gamybinių ryšių užmezgimas tarp specializuotų įmonių, cechų, barų, drauge gaminančių vieną sudėtingą gaminį. Autoriai B. Martinkaus, A. Sakalas, A. Savanevičienė teigia, kad darbo pasidalijimas ir kooperavimas yra viena svarbiausių darbo organizavimo sudedamųjų dalių. Kitos dalys tiesiogiai priklauso nuo darbo pasidalijimo. **Darbo vieta** – vieno ar kelių darbininkų veiklos zona, aprūpinta būtinomis priemonėmis gamybinei užduočiai atlikti. Darbo vietos reikalavimai yra labai įvairūs. Darbo vietos įrengimas priklauso nuo konkrečios paskirties. Svarbiausi reikalavimai, kad darbo vieta būtų saugi. Darbininkas darbo vietoje turi būti aprūpintas medžiagomis, įrankiais, technika [6]. Taigi, **darbo vieta** – tai gamybinio ploto dalis, kurioje yra įrengimų ir kitų darbo priemonių, atitinkančių toje darbo vietoje atliekamų darbų pobūdį [18]. **Darbo normavimas** – tai žmogaus

darbo sąnaudų (laiko, išdirbio, aptarnavimo, darbuotojų skaičiaus) mato nustatymas. Darbo normavimo tikslas – nustatyti normas tam tikriems darbams atlikti racionaliausiomis organizacinėmis ir techninėmis gamybos sąlygomis [18]. Rinkos sąlygomis **darbo užmokestis**, laikantis galiojančių įstatymų, grindžiamas laisvu darbdavio ir darbuotojo susitarimu. Valstybė nustato darbo laiko, mokamų atostogų trukmę ir minimalų darbo užmokesčio dydį. Taip pat, darbo užmokestis diferencijuojamas pagal darbuotojų kvalifikaciją ir užimamas pareigas. Norint sėkmingai įvykdyti darbo procesą, reikia ne tik parinkti kvalifikuotus darbininkus, bet ir optimaliai organizuoti jų darbą. Taigi, optimaliam darbo organizavimo procesui būtina tinkama **darbo apskaita** [18].

Apibendrinant galima teigti, kad negalima nuspręsti, kuriai darbo organizavimo daliai reikėtų skirti didesnę dėmesį, tačiau tikrai aišku, kad darbo vietoje nesprenžiami darbo pasidalijimo klausimai, bet darbo vietos specializacija apibrėžiama padalinių arba įmonių sistema pasidalinant darbą. Darbo normavimas ir apmokėjimas taip pat sprendžiamas padalinių arba įmonės lygyje, bet konkrečios normos ir apmokėjimo sistema privedama prie darbo vietos. Tokiu būdu, darbo organizavimo elementai darbo vietoje priklauso nuo: darbo vietos specializavimo, jo kooperacijos su kitomis darbo vietomis, darbo vietos organizavimo ir jo aptarnavimo sistemos, darbo būdų ir metodų, darbo normų, taisyklių, apmokėjimo, skatinimo arba motyvavimo, planavimo ir apskaitos. Taigi, matyti, kad kiekviena darbo organizavimo sudėtinė dalis nagrinėjama bendrai su kitomis greta. Taigi, pagrindinis darbo organizavimo sudėtinių dalių uždavinys – sudaryti palankias sąlygas kilti visų įmonės darbuotojų darbo našumui.

Kaip ir daugelis kitų teorijų, taip ir darbo organizavimas negali egzistuoti be tam tikrų principų. Darbo organizavimas remiasi kompleksiskumo, sisteminiu, reglamentacijos, specializacijos, stabilumo ir kūrybiškumo principais:

- **Kompleksiškumo principas** teigia, kad darbo organizavimo tobulinimo uždaviniai turi būti sprendžiami visapusiškai, tai yra, įvertinant organizacinius, techninius, ekonominius, socialinius, psichologinius, fiziologinius ir teisinius aspektus.

- **Sisteminis principas** parodo visų darbo organizavimo krypčių ir aspektų visapusišką derinimą, susijusį su gamybos ir valdymo organizavimo tobulinimu, tai pat su darbo ir darbo procesų mechanizavimu ir automatizavimu.

- **Reglamentacijos principas** – tai atitinkamų normatyvinių aktų laikymasis.

- **Specializacijos principas** – tai nustatytos darbų apimties ir pobūdžio priskyrimas kiekvienam struktūriniam padaliniui. Specializacija yra būtina pažangių darbo metodų ir priemonių, darbo našumo, atliekamų darbų kokybės prielaida.

- **Stabilumo principas** parodo kolektyvo darbo stabilumą. Kolektyvo darbas nebus efektyvus, dažnai keičiant darbuotojus ir darbų pobūdį. Tačiau stabilumo principas negali prieštarauti dinamiškumui, sugebėjimui greitai pakeisti esamą darbo organizavimą, jeigu tai yra objektyviai būtina.

- **Kūrybiškumo principas** įgalina pasiekti du susijusius tikslus: projektuoti bei diegti mokliškai pagrįstas darbo organizavimo tobulinimo priemones ir maksimaliai naudoti darbuotojų kūrybinį potencialą kasdieniniame darbe [9].

Apibendrinant galima teigti, kad darbo organizavimas nebus efektyvus be tam tikrų mokslinės literatūros šaltiniuose minimų darbo organizavimo principų taikymo. Darbo organizavimo procesas gali būti atliekamas efektyviau, jei organizacijoje laikomasi kompleksiskumo, sisteminio reglamentacijos, specializacijos, stabilumo ir kūrybiškumo darbo organizavimo principų. Šių principų laikymasis kuria veiksmingą organizacijos veiklą. Šie principai yra pagrindas organizacijos veiklą vykdyti taip, kad būtų gauti maksimalūs rezultatai.

Statybos ir remonto darbų organizavimas

Statyba yra viena reikšmingiausių valstybės ūkio šakų, kurią sudaro daugybė įvairių kompleksinių darbų ir procesų. Įvairiose stadijose dirba daug skirtingų specialybių žmonių, dalyvauja daug skirtingų verslo įmonių. Racionalus statybos organizavimas, pagrįstas mokslo pažanga bei praktine patirtimi, yra vienas svarbiausių elementų, lemiančių statinio statybos eigą ir net visą statybos verslo įmonės veiklą [20].

Pasak autorių E. K. Zavadsko, R. Sakalausko, J. R. Šimkaus, statybos procesai yra gamybiniai procesai, kuomet pastatomi, rekonstruojami, suremontuojami, perkeliama į kitą vietą arba išardomi statiniai arba dalis jų konstrukcijos. Tai visuma technologiškai susijusių operacijų, kurias atlieka darbininkai, turintys reikalingų darbo priemonių ir medžiagų, kurios darbo metu gali būti keičiamos. Darbo proceso rezultatas – tam tikra baigta produkcija“ [21].

Anot autoriaus A. Juodžio (2001), statybos procesas – tai tikslingas ir efektyvus tarpusavyje susijusių logiškai pagrįstų veiksmų atitikimas naudojant reikalingas ir efektyvias priemones, taip pat laikantis statybos reglamentų ir kitų apribojimų reikalavimų. Statybos proceso galutinis rezultatas – statinys arba pastatas, kuriame yra visa reikalinga įranga ir kuris

gali būti naudojamas pagal paskirtį. Taigi, statybos proceso svarbiausia ašis – baigtas statinys, kuriam įgyvendinti naudojama atitinkama statybinė įranga [3].

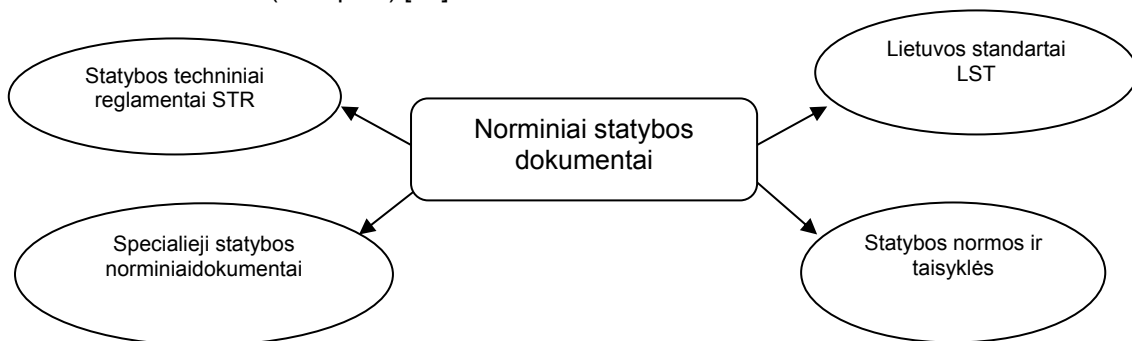
Išanalizavus mokslinės literatūros šaltinius, galima daryti išvadą, kad svarbiausia statybos ir remonto darbų proceso ašis – baigtas statyti ar suremontuotas statinys, kuriam įgyvendinti pasirenkama atitinkama darbo organizavimo specifika, pasitelkiamas žmogaus darbas, naudojama tam tikra statybinė ar remonto įranga ir medžiagos.

Pagrindinis statybos organizavimo tikslas – sutelkti visų statybos grandžių organizacines, technines ir technologines pajėgas sėkmingam darbui, kad gerai ir sutartu laiku būtų pastatytas ar suremontuotas statinys. Organizuojant statybą ar remontą būtina laikytis tam tikrų taisyklių:

- įvertinti vietos sąlygas ir numatyti priemones statybos ar remonto darbams atlikti;
- paruošti statybvietę/vietą remontui;
- organizuoti darbus pagal iš anksto numatytą eiliškumą ir technologiją;
- garantuoti reikiamą statybos ar remonto darbų finansavimą;
- laiku aprūpinti statybą ar remonto vietą geros kokybės medžiagomis, gaminiais ir kitais ištekliais;
- atlikti darbus srautiniu būdu, kiek įmanoma juos mechanizuoti, pasirūpinti saugiomis darbo sąlygomis, gamtosauga ir apsauga nuo gaisro;
- ekonomiškai pagrįsti visas būtinas statybos ar remonto priemones [17].

Visi su statyba ar remonto darbais susiję klausimai iš anksto visapusiškai išanalizuojami ir nusprendžiama, kokiomis techninėmis priemonėmis ir kaip organizuoti statybos ar remonto darbus. Pagal galiojančias statybos normas ir taisykles, objektų statybos organizavimo ir darbų vykdymo technologijos sprendiniai pateikiami statybos darbų organizavimo ir statybos darbų vykdymo projektuose. Statybos organizavimo projektą rengia statybos projektą rengusi projektavimo organizacija, o statybos darbų vykdymo projektą – rangovai arba jų užsakymu kitos projektavimo įmonės [20].

Pasak autorių E., K. Zavadsko, P. Mikštos, R. Sakalausko, J. R. Šimkaus, statybos darbus, statybinų medžiagų bei gaminių kokybės reikalavimus, reglamentuoja statybos norminiai dokumentai (žr. 1 pav.) [20].



1 pav. Statybos darbus reglamentuojantys dokumentai

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus, remiantis [20].

Norminiai statybos dokumentų reikalavimai pirmiausia pateikiami statiniams ir tik po to konstrukcijoms, medžiagoms ir gaminiams, iš kurių bei priemonėms, kuriomis bus statomas statinys. Pažeidus statybos normų reikalavimus nukenčia statinio kokybė, kurią įtakoja ne tik gamybinės priemonės, kai nesilaikoma statybos normatyvų, bet ir techninės, o techniniu požiūriu prasta gamybinė bazė yra viena iš jų, bei organizacinės, kai ne laiku teikiamos techninės priemonės [20].

Autoriai N. Banaitienė ir A. Banaitis (2007), atkreipia dėmesį į projektų valdymą, kuris statyboje yra vienas svarbiausių sėkmingos ir kryptingos projekto plėtros veiksnių. Svarbiausi organizavimo uždaviniai, vykdant statybos projektus, yra:

- nustatyti valdymo ir kitas reikalingas struktūras;
- parinkti reikalingus išteklius ir technologinius procesus;
- išdėstyti reikalingas darbo priemones;
- sutvarkyti darbo vietas ir suderinti darbuotojų veiklą;
- prižiūrėti statybos darbuotojus [1].

Pasak autoriaus A. Juodžio (2005), projektų valdymas yra vadovo funkcijų, valdymo metodų ir valdymo technikos panaudojimas, siekiant galutinių projekto įgyvendinimo rezultatų. Projektai gali būti vadinami ir statybos įmonių restruktūrizavimas, specialiųjų statybos technologijų valdymas, statybos kokybės valdymo sistemos įdiegimas įmonėje. Projektų valdymas apima keturis etapus:

1. Statybos projekto įgyvendinimo prielaidų nustatymas;

2. Prieš projektinė stadija;
3. Projektavimas;
4. Statybos darbų vykdymas [4].

Autoriaus teigimu, aktualiausi du pastarieji etapai, nes projektavimo stadijoje sudaromos sąmatos, į kurias įtraukiamą ir įrangos remonto galimybė. Statybos darbų vykdymo metu nagrinėjamos ir įvertinamos statybos procesų vykdymo alternatyvos, numatomi ir įgyvendinami optimalūs sprendimai [4].

Pasak autorių N. Banaitienės ir A. Banaičio (2006), statybos organizavimas, nepaisant pasirinktos technologijos, pagrįstas keturiais pagrindiniais principais:

1. Specializacijos;
2. Nenutrūkstumumo;
3. Ritmingumo (tolygumo);
4. Proporcingumo [1].

Statybos proceso ritmingumas ir nenutrūkstumumas priklauso nuo būtinų darbo, materialinių (įrenginiai, medžiagos) ir finansinių išteklių tiekimo laiku ir reikiamomis apimtimis [1].

Autoriai K. Zavackas ir P. Mikšta, J. Sakalauskas (2001), teigia, kad statybos paruošiamieji ir organizavimo sprendiniai yra techninio projekto, kurį rengia projektuotojai, dalis. Jie apima visus projekte numatytus statybos darbus. Statant didelius objektus dalimis, statybos pirmosios dalies projekte įvertinami viso objekto statybos klausiniai [19].

Sudarant statybos paruošiamuosius ir organizavimo sprendinius atsižvelgiama į:

- statybvietsės ypatumus;
- planinę, erdvinę ir konstrukcinę statomo objekto sandarą;
- inžinerinių tyrinėjimų rezultatus;
- statybos trukmę nustatančius norminius dokumentus ir užsakovo sutartį;
- medžiagų, konstrukcijų, įrenginių techninius nurodymus (specifikacijas);
- aplinkos apsaugos reikalavimus [19].

Statybos paruošiamuosiuose ir organizavimo sprendiniuose nurodomos statybos vietos sąlygos, statybos darbų eiliškumas, parengiami ypatingi statybos darbų organizavimo atvejai, kurių privaloma laikytis, kad būtų įvykdyti projekto ir techninių nurodymų (specifikacijų) reikalavimai [20].

Jeį rengiant techninį projektą žinomas rangovas, su juo derinamos projekte numatytos konstrukcijos, medžiagos, statybos ir montavimo darbų mechanizavimo priemonės, įvertinamos rangovo realios galimybės (jo turimi darbininkai, transportas, gamybinė bazė, laikinieji statiniai ir kt.). Pasak autorių P. Malinausko, K. Zavadsko, A. Karabikovo, P. Mikštos, H. Nako ir R. Sakalausko (2006), siekiant laiku ir tinkamai įgyvendinti statybos ar remonto darbų projektą su rangovu būtina suderinti tam tikrus planus ir grafikus:

- statybos ar remonto darbų kalendorinį planą su investicijų paskirstymu;
- paruošiamojo ir pagrindinio statybos ar remonto periodo planą;
- ypatingųjų statybos ar remonto darbų organizavimo ir technologijos atvejų sprendinius;
- pagrindinių statybinių medžiagų, gaminių ir konstrukcijų poreikio grafiką;
- tam tikrų specialybių statybos darbininkų poreikio grafiką;
- pagrindinių statybos mašinų ir transporto priemonių poreikio grafiką;
- aiškinamąjį raštą [5].

Apibendrinant galima teigti, kad šiuolaikiniams statybos ir remonto darbų projektams yra būdinga sparta, kokybė ir ekonomiškumas. To siekiama, tinkamai vadovaujant, didinant statybos darbų mechanizavimo lygį, racionaliai naudojant našias ir technologiškus mechanizmus. Išanalizavus mokslinės literatūros šaltinius, galima daryti išvadą, kad paprastai nėra vienas statybos ar remonto darbų projektas nėra tiksliai vykdomas, kaip numato projektuotojas. Taip atsitinka todėl, kad sukaupiama naujų žinių arba atsiranda trukdžių, pokyčių, kuriuos būtina įvertinti ir pratęsti terminus arba kitaip koreguoti projektą. Todėl dažniausiai statybos ar remonto darbų projekto įgyvendinimas užtrunka ilgiau ir jam reikia daugiau sąnaudų. Todėl norint sėkmingai įvykdyti statybos ar remonto darbų organizavimo procesus, reikia parinkti kvalifikuotus darbininkus ir optimaliai organizuoti jų darbą.

Šiaulių valstybinės kolegijos statybos ir remonto darbų organizavimo 2006–2011 metų laikotarpio analizė

Remiantis dokumentų analize, Šiaulių valstybinė kolegija (nuo 2002 m. iki 2010 m. – Šiaulių kolegija (toliau – ŠK), nuo 2010 m. – Šiaulių valstybinė kolegija – toliau ŠVK) patikėjimo teise valdo valstybei nuosavybės teise priklausantį ilgalaikį materialųjį turtą – šešis pastatus, kurie statyti 1954–1973 metais. Kolegija ūkio ir rangos būdais atlieka būtiniausius pastatų remonto ir renovacijos darbus. Kiekvienais metais analizuojama esama pastatų būklė, sudaromi Kolegijos statybos ir remonto darbų planai ateinantiems metams.

Analizei atlikti buvo pasirinkti Šiaulių valstybinės kolegijos pastatai:

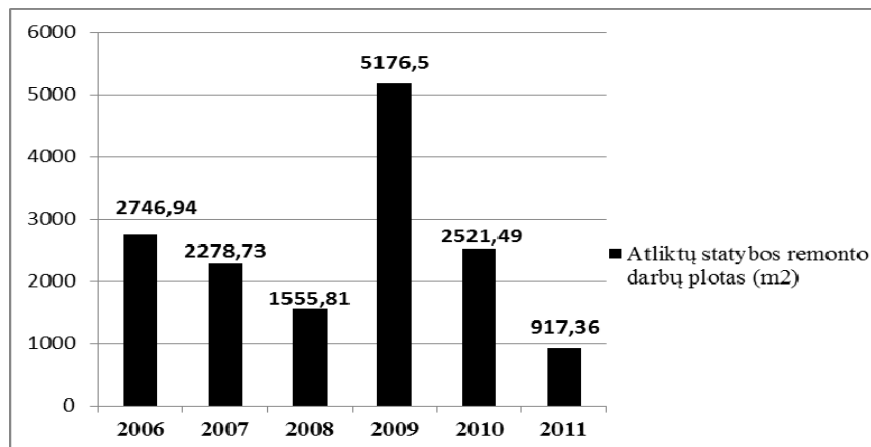
1. Verslo ir technologijų fakulteto Centriniai rūmai (toliau – CR), adresu Aušros alėja 40, Šiauliai. Bendras pastato plotas – 6323,35 m²;
2. Verslo ir technologijų fakultetas I-ieji rūmai (toliau – VTF I-ieji rūmai), adresu Tilžės g. 159, Šiauliai. Bendras pastato plotas – 4293,38 m²;
3. Verslo ir technologijų fakultetas II-ieji rūmai (toliau – VTF II-ieji rūmai), adresu Vilniaus g. 137, Šiauliai. Bendras pastato plotas – 4260,59 m²;
4. Sveikatos priežiūros fakultetas (pastatas – mokykla, kiemo statiniai (kiemo aikštelė) ir sporto salė) (toliau – SPF), adresu M. K. Čiurlionio g. 16A, Šiauliai. 1C3p bendras pastato plotas – 4286,71 m², 2C3p bendras pastato plotas – 2986,19 m², 3C1p bendras pastato plotas – 514,62 m². Bendras viso pastato plotas – 7787,52 m²;
5. Šiaulių valstybinės kolegijos bendrabutis (toliau – Bendrabutis I), adresu M.K. Čiurlionio g. 18, Šiauliai. Bendras pastato plotas – 2615,72 m²;
6. Šiaulių valstybinės kolegijos bendrabutis (toliau – Bendrabutis II), adresu M. K. Čiurlionio g. 20, Šiauliai. Bendras pastato plotas – 2602,21 m².

Šiaulių valstybinės kolegijos statybos ir remonto darbai vykdomi, vadovaujantis 2005 m. gruodžio 22 d. Nr. X-471 Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymu (Žin., 2006, Nr. 4-102), vadovaujantis 1996 m. kovo 19 d. Nr. I-1240 Lietuvos Respublikos statybos įstatymu (Žin., 1996, Nr.32-788; 2001, Nr.101-3597; 2002, Nr.73-3093, Nr.124-5625), statybos reglamentais, Lietuvos Higienos norma HN 42:2004 „Gyvenamųjų ir viešojo naudojimo pastatų mikroklimatas“.

Statybos ir remonto darbai gali būti atlikti ūkio ir rangos būdais. Dažniausiai paprastasis patalpų remontas atliekamas ūkio būdu. Tuo tarpu, rangos būdu atliekami didesnės apimties ir sudėtingesni kapitalinio remonto darbai: apšiltinami stogai; keičiamos remontuojamų patalpų susidėvėjęsios bendrosios inžinerinės sistemos ir jų elementai; pašalinami jų defektai; keičiamos pertvarų vietos; seni mediniai langai keičiami plastikiniais; pakeičiamos elektros instaliacijos; įrengiamos priešgaisrinės signalizacijos sistemos.

Atlikus statybos ir remonto darbus atkuriamos normatyviniais statybos techniniais dokumentais nustatytos remontuojamų patalpų savybės. Darbams naudojamos šiuolaikinės apdailos medžiagos bei gaminiai.

Kolegijos patalpų, kuriose atlikti statybos ir remonto darbai, ploto (m²) skaičiaus dinamika 2006–2011 m. pateikta 2 paveiksle.

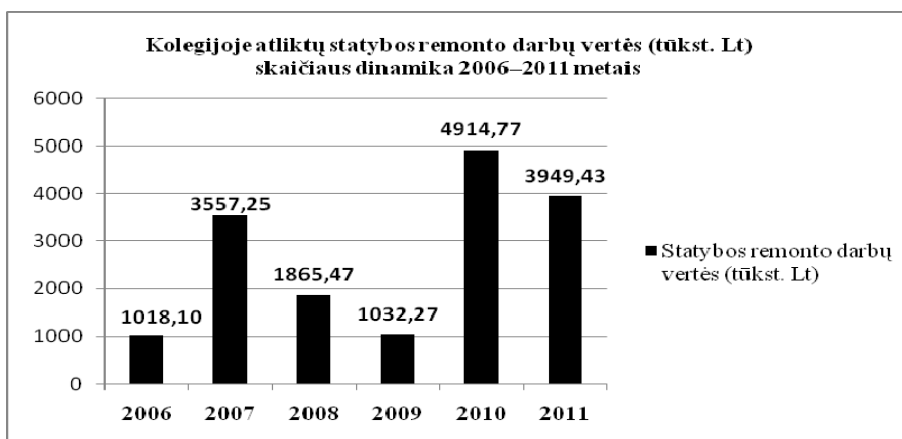


2 pav. Ploto, kuriame atlikti statybos ir remonto darbai (m²), skaičiaus dinamika 2006–2011 metais

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus, remiantis ŠK ir ŠVK 2006–2011 m. veiklos ataskaitomis [11; 12; 13; 14; 15; 16].

Išanalizavus 2 paveiksle pateiktus duomenis, galima priėti prie išvados, kad didžiausias suremontuotas patalpų plotas buvo 2009 metais. Mažiausiai ploto suremontuota 2011 metais. 2009 m. suremontuotas plotas palyginus su 2011 m. suremontuotu plotu yra net 82 proc. mažesnis. Tai įtakojo nedideli ir nedaug kainuojantys statybos ir remonto darbai, kuriems nereikėjo daug lėšų (žr. 3 paveikslą). 2011 m. buvo suremontuotas nedidelis plotas, tačiau investicijos buvo didelės (žr. 3 paveikslą), todėl galima daryti išvadą, kad buvo atliekami brangūs darbai (pavyzdžiui, pastatytas antrų aukštų jungiamasis pastatas tarp Kolegijai priklausančių pastatų Tilžės g. 159 ir Aušros al. 40; šiame pastate buvo įrengta automobilių techninės priežiūros remonto laboratorija). Tiriamuoju laikotarpiu Kolegijoje 15196,83 m² plote buvo atlikti statybos ir remonto darbai.

Kolegijoje atliktų statybos ir remonto darbų vertės (tūkst. Lt) skaičiaus dinamika 2006–2011 metais pateikta 3 paveiksle.



3 pav. Kolegijoje atliktų statybos ir remonto darbų vertės (tūkst. Lt) skaičiaus dinamika 2006–2011 metais

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus, remiantis ŠK ir ŠVK 2006–2011 m. veiklos ataskaitomis [11; 12; 13; 14; 15; 16].

Išanalizavus 3 paveiksle pateiktus duomenis, galima prieiti prie išvados, kad daugiausia lėšų statybos ir remonto darbams atlikti buvo įsisavinta 2010 metais. Mažiausiai lėšų įsisavinta 2006 metais. 2010 m. metais statybos ir remonto darbams įsisavintos lėšos palyginus su 2006 m. šioms darbams įsisavintomis lėšomis buvo net 79 proc. mažesnės. Itin mažas 2006 m. statybos ir remonto darbams skirtą lėšų dalį įtakojo tai, kad tik 2006 m. buvo pradėti rengti infrastruktūriniai projektai ir Kolegijai pirmą kartą pavyko pritraukti lėšas iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų infrastruktūrai gerinti. Itin didelę lėšų dalį statybos ir remonto darbams pavyko įsisavinti 2010 metais. Apie 50 proc. lėšų sudarė ES struktūrinių fondų ir LR Ūkio ministerijos lėšos (t. y. buvo renovuojami Kolegijos pastatai – VTF I RŪMAI (adresas – Tilžės g. 159) VTF II RŪMAI (adresas – Vilniaus g. 137)). Tiriamauoju laikotarpiu Kolegijoje buvo atlikta statybos ir remonto darbų už 16337,29 tūkst. Lt.

Toliau straipsnyje analizuojamas patalpų, kuriose atlikti statybos ir remonto darbai, plotas ir atliktų statybos ir remonto darbų vertė tiriamu laikotarpiu. 2006–2011 metais atliktų statybos ir remonto darbų suvestinė pateikta 1 lentelėje.

1 lentelė

2006–2011 m. Kolegijoje atliktų statybos ir remonto darbų suvestinė

| Objektas | Patalpų, kuriose atlikti statybos ir remonto darbai, plotas m ² | | | | | | Atliktų statybos ir remonto darbų vertė, tūkst. Lt | | | | | |
|--|--|----------------|----------------|----------------|----------------|---------------|--|----------------|----------------|----------------|----------------|----------------|
| | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 |
| VTF CENTRINIAI RŪMAI (adresas – Aušros alėja 40) | 979,42 | 1493,25 | 480,18 | - | 50,33 | 500,00 | 350,16 | 1426,14 | 175,41 | 59,97 | 3,33 | 983,54 |
| VTF I RŪMAI (adresas – Tilžės g. 159) | 453,60 | 7,00 | - | - | - | 36,00 | 326,31 | 0,56 | 0,18 | - | 2088,14 | 13,00 |
| VTF II RŪMAI (adresas – Vilniaus g. 137) | 221,44 | 104,48 | 92,06 | 574,80 | 467,06 | 309,36 | 9,39 | 417,91 | 209,97 | 4,24 | 883,62 | 2921,18 |
| SPF (adresas – M. K. Čiurlionio g. 16A) | 1092,48 | 674,00 | 801,47 | 561,70 | 695,50 | 72,00 | 329,70 | 1127,02 | 1042,74 | 533,15 | 1230,76 | 31,71 |
| ŠVK BENDRABUTIS (adresas – M. K. Čiurlionio g. 18) | - | - | 153,30 | 2010,00 | 840,40 | - | 1,02 | 584,00 | 14,78 | 210,40 | 458,46 | - |
| ŠVK BENDRABUTIS (adresas – M. K. Čiurlionio g. 20) | - | - | 28,80 | 2030,00 | 468,20 | - | 1,52 | 1,62 | 422,38 | 224,51 | 250,44 | - |
| IŠ VISO: | 2746,94 | 2278,73 | 1555,81 | 5176,50 | 2521,49 | 917,36 | 1018,10 | 3557,25 | 1865,46 | 1032,24 | 4914,76 | 3949,43 |

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus, remiantis ŠK ir ŠVK 2006–2011 m. veiklos ataskaitomis [11; 12; 13; 14; 15; 16].

Lentelėje pateikti susisteminti 2006–2011 metų statybos ir remonto darbų duomenys. 2006 metais 6-iose Kolegijos pastatuose ūkio ir rangos būdais atlikti statybos ir remonto

darbai. Būtina pabrėžti, kad 2006 metais statybos ir remonto darbų atlikta iš viso už 1018,10 tūkst. Lt. Bendras suremontuotų patalpų plotas – 2746,94 m². Išanalizavus 1 lentelėje pateiktus duomenis galima daryti išvadą, kad 2006 metais daugiausia lėšų (34 proc. visų atliktų statybos ir remonto darbų vertės) investuota į VTF Centrinuose rūmuose atliktus statybos ir remonto darbus. Mažiausiai lėšų (0,1 proc. visų atliktų statybos ir remonto darbų vertės) statybos ir remonto darbams skirta ŠVK bendrabučio (adresas – M. K. Čiurlionio g. 18) pastato tvarkymui. Būtina pabrėžti, kad statybos ir remonto darbams skirtų lėšų poreikis priklauso nuo pastatų būklės ir tais metais turimų ir infrastruktūrai skirtų lėšų kiekio.

2006 m. organizuojant statybos ir remonto darbus, galima įvardinti šias pagrindines problemas:

- nepakankamas (neatitinkantis poreikio) LR Švietimo ir mokslo ministerijos finansavimas;
- darbus atliekant rangos būdu, reikėjo skelbti viešą konkursą, kuris užima nemažai laiko;
- darbus atliekant rangos būdu, dažniausiai jie buvo atliekami ne suplanuotu laiku, nes rangovinėms organizacijoms trūko darbo patirties;
- viešuosiuose konkursuose dalyvavo tik kelios statybinės organizacijos, todėl pasiūlymuose nurodyta darbų kaina buvo palyginti aukšta;
- suaktyvėjus statybų sektoriaus veiklai, ypač išaugo medžiagų kainos;
- nebuvo laiku pristatomos medžiagos;
- darbus atliekant ūkio būdu, nebuvo užtikrintas reikiamas statybos darbuotojų skaičius, kad būtų greitai ir kokybiškai atlikti statybos ir remonto darbai.

Statybos ir remonto darbų proceso metu iškilusios problemos įtakojo laiku nebaigtus darbus, kurių pasėkoje susitrukdė mokymo(-si) procesas. Atlikus 2006 m. Kolegijos veiklos ataskaitos analizę, galima daryti išvadą, kad statybos ir remonto darbus būtina atlikti studentų ir organizacijos darbuotojų atostogų laikotarpiu, kad būtų sukelta kuo mažiau probleminių situacijų, vykdant Šiaulių kolegijos veiklą.

1 lentelėje pateikti susisteminti 2007 metų statybos ir remonto darbų duomenys. 2007 metais 6-ioose Kolegijos pastatuose ūkio ir rangos būdais atlikti statybos ir remonto darbai. 2007 metais statybos ir remonto darbų atlikta iš viso už 3557,25 tūkst. Lt. Bendras suremontuotų patalpų plotas – 2278,73 m². Išanalizavus 1 lentelėje pateiktus duomenis galima daryti išvadą, kad 2007 metais daugiausia lėšų (40 proc. visų atliktų statybos ir remonto darbų vertės) investuota į VTF Centrinuose rūmuose atliktus statybos ir remonto darbus. Mažiausiai lėšų (0,02 proc. visų atliktų statybos ir remonto darbų vertės) skirta VTF I rūmų pastato tvarkymui. Būtina paminėti, kad atlikus 2007 metų ŠK veiklos ataskaitos analizę paaiškėjo, kad 2007 metais didžiąją dalį lėšų, t. y. net 1674,00 tūkst. Lt, sudarė Valstybės investicijų programos lėšos ir net 1204,40 tūkst. Lt sudarė ES struktūrinių fondų lėšos, 648,85 tūkst. Lt sudarė Kolegijos lėšos ir 30,00 tūkst. Lt – AB Šiaulių energija lėšos.

2007 m. organizuojant statybos ir remonto darbus, galima įvardinti šias pagrindines problemas:

- ženkliai išaugusios statybos ir remonto darbų kainos;
- siekiant tinkamai įsisavinti Europos sąjungos struktūrinių fondų lėšas, buvo ypač svarbu suplanuoti tinkamą projektų lėšų įsisavinimą, laiku pateikti projektuojamą medžiagą, darbų planus, darbų kiekius, o tai padaryti buvo sunku;
- viešųjų statybos ir remonto darbų konkursams turėjo būti paruošta konkreti ir tiksliai duomenimis pagrįsta medžiaga;
- skubus techninių projektų rengimas, statybos leidimų išėmimas. Nespėjus laiku atlikti statybos ir remonto darbų, finansavimas iš Europos sąjungos struktūrinių fondų galėjo būti nutrauktas;
- dėl pablogėjusių oro sąlygų SPF stogo rekonstrukcijos darbai nebuvo atlikti iki sutartyje nustatytos datos;
- dėl didelio rangovų užimtumo, negebėjimo planuoti veiklą ir kvalifikacijos stokos SPF atliekami langų ir durų montavimo darbai vėlavo;
- ruošiant investicinius projektus problemų kilo skaičiuojant darbų apimtis ir kainas (įgyvendinant projektus atsirado nenumatytų darbų, kurie nebuvo įtraukti į projektų finansavimo išlaidas).

Atlikus 2007 m. Kolegijos veiklos ataskaitos analizę, galima prieiti prie išvados, kad 2007 metais statybos ir remonto darbai buvo planuojami atlikti taip, kad kuo mažiau problemų keltų konkursą laimėjusiems rangovams ir Šiaulių kolegijos studentų, dėstytojų bei administracijos darbui. Darbus buvo planuojama atlikti studentų, dėstytojų atostogų laikotarpiu. Šiaulių kolegija patyrė ir materialinių nuostolių dėl netikslumų, apskaičiuojant darbų apimtis ir kainas, nes tai padaryti, rengiant projektų paraiškas, yra itin sunku. Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad

2007 metus palyginus su 2006 metais buvo suremontuotas 17 proc. mažesnis patalpų plotas, tačiau nepaisant statybos ir remonto darbų procese iškilusių problemų, investicijos statybos ir remonto darbams 2007 metais buvo net 71 proc. didesnės nei 2006 metais.

1 lentelėje pateikti susisteminti 2008 metų statybos ir remonto darbų duomenys. 2008 metais 6-iose Kolegijos pastatuose ūkio ir rangos būdais atlikti statybos ir remonto darbai. 2008 metais statybos ir remonto darbų atlikta iš viso už 1865,46 tūkst. Lt. Bendras suremontuotų patalpų plotas – 1555,81 m². Išanalizavus 1 lentelėje pateiktus duomenis galima daryti išvadą, kad 2008 metais daugiausia lėšų (55 proc. visų atliktų statybos ir remonto darbų vertės) investuota į SPF atliktus statybos ir remonto darbus. Mažiausiai lėšų (0,01 proc. visų atliktų statybos ir remonto darbų vertės) skirta VTF I rūmų pastato tvarkymui.

Būtina pabrėžti, kad 2008 m. statybos ir remonto darbai buvo finansuojami iš kelių biudžetų: valstybės programų lėšų (pavyzdžiui, bendrabučio atnaujinimo programos lėšos, privatizavimo fondo lėšos, Mokslo ir studijų institucijų renovavimo ir rekonstravimo programos lėšos ir kt.), taip pat iš ES struktūrinių fondų lėšų ir Kolegijos specialiosios programos lėšų.

2008 m. organizuojant statybos ir remonto darbus, galima įvardinti šias pagrindines problemas:

- organizuojant statybos ir remonto darbus rangos būdu buvo savalaikis viešųjų konkursų organizavimas, esant pavėluotam valstybės lėšų skirimui. Skubos tvarka, atsižvelgiant į valstybės skirtas lėšas, reikėjo paruošti darbų suvestines ir viešųjų pirkimų konkursų sąlygas;
- SPF organizuojamiems nuotakyno, pastato šildymo sistemų rekonstrukcijų, darbams problemas kėlė nenumatyti darbai. Pavyzdžiui, sąmatose buvo paskaičiuoti tik dalies lietaus nuotakyno išvadų rekonstrukcijos darbai, bet pradėjus darbus, atkasus išvadus, paaiškėjo, kad vamzdynai visiškai susidėvėję. Atsiradus papildomiems darbams ir padidėjus darbų apimčiai, darbai nebuvo baigti laiku, atsirado papildomos išlaidos;
- SPF valgyklos remonto darbai, dėl užsitęsusių grindų apdailos darbų statybos ir remonto darbų, vėlavo apie vieną mėnesį. To pasėkoje, Šiaulių kolegija patyrė materialinių nuostolių, nes laiku nebuvo pradėtas maitinimas, valgykloje dirbantis personalas neturėjo darbo.
- VTF II rūmuose, atliekant langų keitimo darbus, problemas sukėlė ne laiku pradėti langų montavimo darbai. Darbų vėlavimas sutrikdė mokymo(-si) procesą, pablogino atliekamų darbų kokybę ir pratęsė (defektų taisymas) darbų atlikimo laiką.

Šių problemų pasėkoje, nebuvo laiku baigti statybos ir remonto darbai, todėl buvo sutrikdyti mokymo(-si) procesai. Šiaulių kolegija patyrė materialinių nuostolių dėl užsitęsusių SPF valgyklos remonto darbų. Papildomų lėšų prireikė ir SPF organizuojant nuotakyno, pastato šildymo sistemų rekonstrukcijų darbus. Atlikus 2008 m. Kolegijos veiklos ataskaitos analizę, galima daryti išvadą, kad statybos ir remonto darbus būtina atlikti studentų ir organizacijos darbuotojų atostogų laikotarpiu, kad būtų sukelta kuo mažiau probleminių situacijų, vykdant Šiaulių kolegijos veiklą. Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad nepaisant statybos ir remonto darbų procese iškilusių problemų, 2008 metais palyginus su 2007 metais buvo suremontuotas 31 proc. mažesnis patalpų plotas, to pasėkoje ir investicijos 2008 metais buvo 47 proc. mažesnės nei 2007 metais.

1 lentelėje pateikti susisteminti 2009 metų statybos ir remonto darbų duomenys. 2009 metais 5-iose Kolegijos pastatuose ūkio ir rangos būdais atlikti statybos ir remonto darbai. 2009 metais statybos ir remonto darbų atlikta iš viso už 1032,24 tūkst. Lt. Bendras suremontuotų patalpų plotas – 5176,50 m². Išanalizavus 1 lentelėje pateiktus duomenis galima daryti išvadą, kad 2009 metais daugiausia lėšų (51 proc. visų atliktų statybos ir remonto darbų vertės) investuota į SPF. Mažiausiai lėšų (0,41 proc. visų atliktų statybos ir remonto darbų vertės) skirta VTF I rūmų pastato tvarkymui.

2009 m. lėšų statybos ir remonto darbams neskirta VTF I rūmų pastato remontui. Būtina pabrėžti, kad 2009 m. statybos ir remonto darbai buvo finansuojami iš kelių biudžetų: valstybės programų lėšų (pavyzdžiui, bendrabučio atnaujinimo programos lėšos), taip pat iš ES struktūrinių fondų lėšų ir Kolegijos specialiosios programos lėšų (pavyzdžiui, bendrabučio rekonstrukcijoms).

2009 m. organizuojant statybos ir remonto darbus, galima įvardinti šias pagrindines problemas:

- organizuojant statybos ir remonto darbus rangos būdu buvo savalaikis Viešųjų konkursų organizavimas, esant pavėluotam valstybės lėšų skirimui. Skubos tvarka, atsižvelgiant į valstybės skirtas lėšas, reikėjo paruošti darbų suvestines ir viešųjų pirkimų konkursų sąlygas;
- SPF bendrabučio pastatuose atliekami elektros tinklų kapitalinio remonto, gaisro signalizacijos, kompiuterinio ryšio pravedimo, statybos ir remonto, kompiuterinio tinklo, priešgaisrinės sistemos montavimo, sporto salės lubų remonto darbai užtruko ilgiau nei buvo planuota, nes atsiradus papildomiems darbams ir padidėjus darbų apimčiai, darbai nebuvo baigti laiku, atsirado papildomos išlaidos;

- dėl pablogėjusių oro sąlygų SPF pastato rekonstrukcijos darbai nebuvo atlikti iki sutartyje nustatytos datos, tai įtakojo Kolegijos mokymo(-si) proceso sutrikdymą;
- ruošiant investicinius projektus problemų kilo skaičiuojant darbų apimtį ir kainas (įgyvendinant projektus atsirado nenumatytų darbų, kurie nebuvo įtraukti į projektų finansavimo išlaidas).

Atlikus 2009 m. Kolegijos veiklos ataskaitos analizę, galima daryti išvadą, kad statybos ir remonto darbus būtina atlikti studentų ir organizacijos darbuotojų atostogų laikotarpiu, kad būtų sukelta kuo mažiau probleminių situacijų, vykdant Šiaulių kolegijos veiklą. Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad nepaisant statybos ir remonto darbų procese iškilusių problemų, 2009 metais palyginus su 2008 metais buvo suremontuotas 70 proc. didesnis patalpų plotas, tačiau investicijos 2009 metais buvo 45 proc. mažesnės nei 2008 metais. Buvo atliekami mažesnės vertės statybos ir remonto darbai (pavyzdžiui, SPF bendrabučiuose buvo atliktas paprastasis patalpų remontas, kurio darbams atlikti įsigytų statybinių medžiagų vertė buvo apie 43,00 tūkst. Lt.).

1 lentelėje pateikti susisteminti 2010 metų statybos ir remonto darbų duomenys. 2010 metais 6-iose Kolegijos pastatuose ūkio ir rangos būdais atlikti statybos ir remonto darbai. 2010 metais statybos ir remonto darbų atlikta iš viso už 4914,76 tūkst. Lt. Bendras suremontuotų patalpų plotas – 2521,49 m². Išanalizavus 1 lentelėje pateiktus duomenis galima daryti išvadą, kad 2010 metais daugiausia lėšų (42 proc. visų atliktų statybos ir remonto darbų vertės) investuota į VTF I rūmų pastate atliktus statybos ir remonto darbus. Mažiausiai lėšų (0,07 proc. visų atliktų statybos ir remonto darbų vertės) skirta VTF Centrinųjų rūmų pastato tvarkymui.

Būtina pabrėžti, kad 2010 m. statybos ir remonto darbai buvo finansuojami iš kelių biudžetų: valstybės programų lėšų (pavyzdžiui, bendrabučio atnaujinimo programos lėšos), taip pat iš ES struktūrinių fondų lėšų (pradėtas įgyvendinti „Šiaulių valstybinės kolegijos technologijos mokslų studijų bazės bei infrastruktūros, tiesiogiai reikalingos studijų programų kokybei pagerinti, modernizavimas – TECHNOSTUD“ projektas) ir Kolegijos specialiosios programos lėšų (pavyzdžiui, bendrabučio atnaujinimo darbai – akmens masės plytelių klojimas, sienų dažymas emulsiniais dažais ir kt.).

2010 m. organizuojant statybos ir remonto darbus, galima įvardinti šias pagrindines problemas:

- organizuojant statybos ir remonto darbus rangos būdu reikėjo įgyvendinti viešųjų pirkimų procedūras ir įsigyti paslaugas ir prekes, paruošti darbų suvestines ir viešųjų pirkimų konkursų sąlygas. Tai padaryti pavyko, tačiau dėl biurokratinių proceso aspektų, tai truko ilgiau nei buvo planuota;
- rekonstruojant VTF II rūmų pastatą, atsirado nenumatytų darbų, kurie nebuvo įtraukti į projektų finansavimo išlaidas, tai įtakojo papildomų lėšų poreikį iš Kolegijos specialiosios programos;
- dėl rekonstruojamo VTF II rūmų pastato būklės mokymo(-si) procesas šiame pastate buvo sutrikdytas.

Atlikus 2010 m. Kolegijos veiklos ataskaitos analizę, galima daryti išvadą, kad statybos ir remonto darbus būtina atlikti studentų ir organizacijos darbuotojų atostogų laikotarpiu, kad būtų sukelta kuo mažiau probleminių situacijų, vykdant Šiaulių kolegijos veiklą. Taip pat būtina pabrėžti, kad rengiant projektus, būtina kuo tiksliau įvertinti reikalingų darbų kiekius ir jų vertes. Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad nepaisant statybos ir remonto darbų procese iškilusių problemų, 2010 metais palyginus su 2009 metais buvo suremontuotas 51 proc. mažesnis patalpų plotas, tačiau investicijos 2010 metais buvo net 79 proc. didesnės nei 2009 metais. Galima prieiti prie išvados, kad 2010 m. itin išaugusią atliktų statybos ir remonto darbų vertę įtakojo pradėto įgyvendinti „Šiaulių valstybinės kolegijos technologijos mokslų studijų bazės bei infrastruktūros, tiesiogiai reikalingos studijų programų kokybei pagerinti, modernizavimas – TECHNOSTUD“ projekto lėšos.

1 lentelėje pateikti susisteminti 2011 metų statybos ir remonto darbų duomenys. 2011 metais 4-iose Kolegijos pastatuose ūkio ir rangos būdais atlikti statybos ir remonto darbai. 2011 metais statybos ir remonto darbų atlikta iš viso už 3949,43 tūkst. Lt. Bendras suremontuotų patalpų plotas – 917,36 m². Išanalizavus 1 lentelėje pateiktus duomenis galima daryti išvadą, kad 2011 metais daugiausia lėšų (74 proc. visų atliktų statybos ir remonto darbų vertės) investuota į VTF II rūmų pastate atliktus statybos ir remonto darbus. Mažiausiai lėšų (0,33 proc. visų atliktų statybos ir remonto darbų vertės) skirta VTF I rūmų pastato tvarkymui. 2011 m. lėšų statybos ir remonto darbams neskirta Kolegijos bendrabučio pastatų remontams. Būtina pabrėžti, kad 2011 m. statybos ir remonto darbai buvo finansuojami iš ES struktūrinių fondų ir Kolegijos specialiosios programos lėšų.

2011 m. organizuojant statybos ir remonto darbus, galima įvardinti šias pagrindines problemas:

- ilgiau nei buvo planuota užtrukę statybos ir remonto darbai VTF II rūmų pastate sutrikdė mokymo(-si) procesą Kolegijoje;
- rekonstruojant VTF II rūmų pastatą, atsirado nenumatytų darbų, kurie nebuvo įtraukti į projektų finansavimo išlaidas, tai įtakojo papildomų lėšų poreikį iš Kolegijos specialiosios programos;
- organizuojant statybos ir remonto darbus rangos būdu reikėjo įgyvendinti viešųjų pirkimų procedūras ir įsigyti paslaugas ir prekes, paruošti darbų suvestines ir viešųjų pirkimų konkursų sąlygas. Tai padaryti pavyko, tačiau dėl biurokratinių proceso aspektų, tai truko ilgiau nei buvo planuota.

Šių problemų pasėkoje, nebuvo laiku baigti statybos ir remonto darbai, todėl buvo sutrikdytas mokymo(-si) procesas. Šiaulių kolegija patyrė ir materialinių nuostolių dėl parengtuose projektuose, ne tiksliai įvertintų reikalingų darbų kiekių ir jų verčių. Kainų netikslumus dažnai įtakoja rinkoje veikiančių įmonių manipuliacija kainomis. Atlikus 2011 m. Kolegijos veiklos ataskaitos analizę, galima daryti išvadą, kad statybos ir remonto darbus būtina atlikti studentų ir organizacijos darbuotojų atostogų laikotarpiu, kad būtų sukelta kuo mažiau probleminių situacijų, vykdant Šiaulių kolegijos veiklą. Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad nepaisant statybos ir remonto darbų procese iškilusių problemų, 2011 metais palyginus su 2010 metais buvo suremontuotas 64 proc. mažesnis patalpų plotas, to pasėkoje, ir investicijos 2011 metais buvo 20 proc. mažesnės nei 2010 metais. Galima prieiti prie išvados, kad 2011 m. buvo įsisavinama jau šiek tiek mažesnė projekto „Šiaulių valstybinės kolegijos technologijos mokslų studijų bazės bei infrastruktūros, tiesiogiai reikalingos studijų programų kokybei pagerinti, modernizavimas – TECHNOSTUD“ lėšų dalis.

Išvados

1. Mokslinės literatūros šaltinių analizė atskleidė įvairias darbo organizavimo sąvokos interpretacijas. Galima daryti išvadą, kad daugelio autorių įvardinamų darbo organizavimo sąvokų esmė yra itin panaši. Darbo organizavimas suvokiamas kaip tam tikrų priemonių visuma, padedanti pasiekti užsibrėžtą tikslą. Vienas darbo organizavimo sąvokos konsensusas nėra priimtas, tačiau tam yra svari priežastis – darbo organizavimo sąvoka gali būti analizuojama įvairiuose kontekstuose, pavyzdžiui, vadybos plotmėje darbo organizavimo samprata skirtusi nuo gamybinėse įmonėse vartojamos darbo organizavimo sąvokos suvokimo.

2. Statybos ir remonto darbų organizavimo procesas yra daugiasluoksnis, sudėtingas, technikos ir žmogiškojo potencialo reikalaujantis procesas, kurį tinkamai suvaldyti ir gauti planuotą rezultatą per fiksuotą laiką yra itin sunku. Tik kvalifikuotam personalui valdant ir įgyvendinant procesą, taip pat, laikantis tam tikrų procesą įtakančių taisyklių ir reglamentuojančių dokumentų, galima pasiekti kokybišką rezultatą, tenkinantį ir užsakovą, ir paslaugos teikėją.

3. Kolegijoje 2006–2011 m. laikotarpiu atlikta statybos ir remonto darbų už 16337,29 tūkst. Lt. Šios sumos reikėjo 15196,83 m² plotui suremontuoti. Išanalizavus Kolegijos 2006–2011 m. laikotarpio veiklos ataskaitas, galima daryti išvadą, kad dažniausiai statybos ir remonto procese pasitaikančios problemos buvo: ilgai trunkantys viešųjų pirkimų procesai, vėluojantys rangos būdu įsigytų paslaugų suteikimai, nenumatytų darbų atsiradimas, kurie nebūdavo įtraukti į projektų finansavimo išlaidas. Šių problemų pasėkoje, buvo trikdomas Kolegijos mokymo(-si) procesas ir patiriama nemažai finansinių nuostolių, kuriuos dažniausiai buvo finansuojamos iš Kolegijos biudžeto.

Rekomendacijos

1. Šiaulių valstybinei kolegijai rekomenduojama kokybiškai rengti finansinę ir materialinę bazę būsimų renovacijos darbų vykdymui.

2. Rengiant investicinius projektus, pasitelkti konsultacinę grupę.

3. Rengiant investicinius projektus būtina, kuo tiksliau numatyti būtinų atlikti statybos ir remonto darbų apimtis ir paskaičiuoti tiksliai šių darbų kainas (atlikti išsamią rinkos analizę).

4. Ruošiant viešųjų pirkimų konkursų medžiagą, rekomenduojama, kiek galima labiau sugriežtinti rangovams taikomus ekonominės ir finansinės būklės, techninio ir profesinio pajėgumo reikalavimus. Nes tik naudojantis kvalifikuotų rangovų paslaugomis bus užtikrinta, kad darbai būtų atlikti laiku ir kokybiškai.

5. Statybos ir remonto rangos darbų sutartyse sugriežtinti reikalavimus, ypač didinant delpinigių už laiku neatliktus darbus.

PECULIARITIES OF BUILDING AND REPAIR WORK ORGANIZATIONAL PROBLEMS

In the article there are problems of organization of building and repair works are discussed. In the theoretical part there are the conception and principles of organization as well as significant contexts of organization of building and repair works singled out. In the article is the analysis of qualitative research

results of the building and repair works that were done at Siauliai State College in 2006–2011 presented and the problems that have arisen in the process of organization of building and repair works named. In various stages of building works many people with different specialties work, many business companies are involved. The production of building i.e. the quality of the completed building depends on the work of all the people involved in the building process, their good, well-coordinated and successful work. Rational organization of building based on scientific advances and practical experience is one of the most important elements in determining the process of building as well as the entire activities of the business company. Thus it is very important to rationally organize work when rivalry in the building market is intensifying and the supply of business companies exceeds their demand. The activities of building business companies can only be successful when they are led by trained professionals that have mastered the principles of building organization.

Key words: organization of work, principles of work organization, organization of building and repair works, problems of organization of building and repair works.

Literatūra

1. Banaitienė N., Banaitis A. (2007). *Statybos projektų valdymo pagrindai: mokomoji knyga*. Vilnius: Technika.
2. Jewell B. R. (2002). *Integruotos verslo studijos*. Vilnius: Garnelis.
3. Juodis A. (2001). *Statyba Europoje: rinka, valdymas, plėtra: monografija*. Kaunas: Technologija.
4. Juodis A. (2005). *Statybos procesų matematinis modeliavimas ir optimizavimas: Vadovėlis*. Kaunas: Technologija.
5. Malinauskas P., Zavadskas E. K., Karabikovas A., Mikšta P., Nakas H., Sakalauskas R. (2006). *Statybos procesų technologija*. Vilnius: Technika.
6. Martinkus B., Sakalas A., Savanevičienė A. (2003). *Darbo išteklių ekonomika ir valdymas*. Kaunas: Technologija.
7. Masterforex-V. *Investuotojams: kada ir kur pasaulyje prasidės pokrizinis statybų bumus?* [žiūrėta 2012-02-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.masterforex-v.lt/analize/rinkos-analizes-pavyzdziai/124-Investuotojams-kada-ir-kur-pasaulyje-prasids-pokrizinis-statybumas.html>>.
8. Navickas A. *Statybinių gaminių ir konstrukcijų technologija*. [žiūrėta 2012-02-13]. Prieiga per internetą: <https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:VEzKRSbQarQJ:www.eaf.ktu.lt/Statybiniu_gaminiu_ir%2520konstr_tech_2/Gamybos_organizavimas.doc+10.+Navickas,+A.+Statybini%C5%B3+gamini%C5%B3+ir+konstrukcij%C5%B3+technologija.+%28&hl=lt&gl=lt&pid=bl&scid=ADGEEShMgCgKj9WS9VI0FPHG7H_jAlnuANqIKbywa-uAE4McTk9l3rX9L_aBXGsVDFo7q3azGM4Ne1vZphOJiMiMUjaiTjVMCKnSAbdPrO5jTIM0zHztSONk01T116D18T6Z8Mh&sig=AHIE_tbReW2UEVX4_WWvRfKHWHd_Frv15c8Q>.
9. Sakalas A., Šilingienė V. (1994). *Personalo valdymas*. Kaunas: Technologija.
10. Simanavičiūtė I., Šilingienė V. (2004). *Darbo organizavimo esmė ir turinys*. [žiūrėta 2012-02-15]. Prieiga per internetą: <http://www.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2004/Pletra/Simanaviciute_Ingrida.htm>.
11. Šiaulių kolegijos 2006 m. veiklos ataskaita. Šiauliai: Šiaulių kolegijos leidybos centras.
12. Šiaulių kolegijos 2007 m. veiklos ataskaita. Šiauliai: Šiaulių kolegijos leidybos centras.
13. Šiaulių kolegijos 2008 m. veiklos ataskaita. Šiauliai: Šiaulių kolegijos leidybos centras.
14. Šiaulių kolegijos 2009 m. veiklos ataskaita. Šiauliai: Šiaulių kolegijos leidybos centras.
15. Šiaulių valstybinės kolegijos 2010 m. veiklos ataskaita. Šiauliai
16. Šiaulių valstybinės kolegijos 2011 m. veiklos ataskaita. Šiauliai
17. Zavadskas E. K., Karablikovas A., Kriukelis V., Nakas H., Sakalauskas R. (2007). *Pastatų statybos technologija: vadovėlis*. Vilnius: Technika.
18. Zavadskas E. K., Karablikovas A., Malinauskas P., Mikšta P., Nakas H., Sakalauskas R. (2006). *Statybos procesų technologija*. Vilnius: Technika.
19. Zavadskas E. K., Mikšta R., Sakalauskas R. (2001). *Statybos organizavimas*. Kaunas: Technologija.
20. Zavadskas E. K., Mikšta P., Sakalauskas R., Šimkus J. R. (2001). *Statybos organizavimas*. Vilnius: IĮ „Petro ofsetas“.
21. Zavadskas E. K., Sakalauskas R., Šimkus J. R. (2000). *Pastatų statybos technologija: vadovėlis aukštosios mokykloms*. Vilnius: Alma litera.
22. Vanagas P. (1979). *Darbo mokslinis organizavimas*. Vilnius.

Įteikta: 2012 m. rugsėjo 20 d.

Priimta publikuoti: 2013 m. sausio 14 d.

ISSN 1822-3648

PROFESINĖS STUDIJOS:
teorija ir praktika
2013 / 11

Lietuvių kalbos redaktorė **Aldona Černiauskienė**

Užsienio kalba neredaguota

Meninė redaktorė **Lina Liesienė**

14,21 leidyb. apsk. l.
Išleido Šiaulių valstybinė kolegija, Aušros al. 40, LT-76241 Šiauliai
www.svako.lt
El. p. leidyba@svako.lt